



Anàlisi sociològica del règim d'oficialitat lingüística al domini territorial meridional de la llengua catalana durant la Segona República espanyola (1931-1938)

Daniel Escribano Riera



Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement- Compartiqual 3.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento - Compartiqual 3.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0. Spain License.**

**ANÀLISI SOCIOLÒGICA DEL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA AL DOMINI
TERRITORIAL MERIDIONAL DE LA LLENGUA CATALANA DURANT LA SEGONA
REPÚBLICA ESPANYOLA (1931-1938)**

Daniel Escribano Riera

Tesi doctoral

Director: Daniel Raventós Pañella

Departament de Teoria Sociològica, Metodologia de les Ciències Socials i Filosofia del Dret

Universitat de Barcelona

Programa de doctorat en Sociologia

Curs 2013-2014

PLANTEJAMENT

Objecte d'estudi i estratègia metodològica

Aquesta recerca té com a objecte d'estudi el règim d'oficialitat lingüística durant la Segona República espanyola al domini territorial meridional de la llengua catalana. Aquest període històric és d'una rellevància cabdal des del punt de vista juridicolingüístic en la mesura que fou aleshores que tingué lloc la primera declaració explícita d'oficialitat lingüística en una norma jurídica que arribà a entrar en vigor, com també la primera declaració d'oficialitat de la llengua catalana en alguna regió del seu domini territorial. Un dels objectius teòrics centrals d'aquesta recerca és la indexació històrica del concepte de *llengua oficial* a partir de l'anàlisi del conflicte lingüístic al domini català meridional. D'antuvi, se'n pretén resseguir l'origen, el context d'emergència, l'objectiu amb què fou introduït al llenguatge polític català i espanyol i la manera en què fou rebut a l'ordenament jurídic. I, en segon lloc, volem analitzar el significat, abast i aplicació d'aquest concepte a la legislació espanyola i catalana de la Segona República.

El capítol introductorí voldria aportar una visió sintètica dels conceptes bàsics utilitzats per la sociolingüística teòrica per a explicar els conflictes lingüístics, com també un estat de la qüestió sobre la dinàmica del conflicte des de l'inici del procés de penetració de l'idioma castellà al domini territorial del català, tant des de la perspectiva sociolingüística com des de la sociologia del dret, bo i interpretant les normes jurídiques estudiades d'acord amb llur context històric. El capítol primer ressegueix l'origen del concepte de *llengua oficial*, tant des de la perspectiva sociològica i política (quan aparegué en el llenguatge polític, en quin context i amb quins significat i finalitat) com jurídica (quan s'introduí a l'ordenament jurídic). El capítol segon analitza els criteris lingüístics prefigurats pel govern de l'efímera República catalana, els decrets del govern provisional de la República espanyola amb contingut rellevant des del punt de vista sociolingüístic, com també el tractament del règim lingüístic i de les qüestions que, directament o indirecta, hi són connexes al Projecte de l'Estatut de Catalunya aprovat per la Diputació provisional de la Generalitat i plebiscitat en referèndum pel poble masculí de Catalunya i a la Constitució de la República espanyola. El capítol tercer

s'ocupa de l'anàlisi de l'Estatut de Catalunya aprovat per les Corts de la República (l'«Estatut exterior»), mentre que el quart es dedica al desenvolupament infraestatutari que dels preceptes amb contingut lingüístic d'aquest Estatut dugué a terme la Generalitat. Finalment, el capítol cinquè tracta els diversos avantprojectes i projectes d'Estatut proposats per al País Valencià i les illes Balears i Pitiüses, cap dels quals atengué estat parlamentari.

Per assolir una visió contextual que contribueixi a copsar més bé la correlació de forces entre els diversos grups, els objectius polítics i sociolingüístics i les estratègies de cadascun dels actors intervinents, bo i defugint les visions lineals o de caràcter teleològic i palesant la contingència i indeterminació dels processos històrics reals, i amb l'objectiu de passar de la mera anàlisi jurídica dels textos a la sociologia del dret lingüístic pròpiament dita, s'analitza també el procés de tramitació de tots aquests textos, en els casos en què hi ha fonts disponibles. Així, a més del text final dels articles amb rellevància sociolingüística, s'analitzen també els dictàmens de les comissions que els elaboraren i les esmenes que s'hi presentaren, tant si foren acceptades com si es van rebutjar.

Per a l'anàlisi dels debats esdevinguts durant el procés d'elaboració de la Constitució de la República, com també per als de la tramitació al es Corts de la República del Projecte de l'Estatut de Catalunya hem consultat el *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española* —a més d'altra bibliografia secundària, tant de l'època com de caràcter historiogràfic—, mentre que, per al procés d'elaboració de l'Estatut interior de Catalunya, hem utilitzat el *Diari de Sessions* del Parlament de Catalunya.

Pel que fa als textos que componen aquesta recerca, el capítol primer és en curs de publicació en sengles articles a la revista *Treballs de Sociolingüística Catalana*.¹ Finalment, l'autor agraeix l'assessorament teòric de Daniel Raventós i les recomanacions bibliogràfiques d'Anna M. Pla Boix i Guiu Sobiela. Així mateix, també

¹ «La introducció del concepte de *llengua oficial* en el llenguatge polític espanyol (1881-1928)», *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 24 (2014); «La introducció del concepte de *llengua oficial* a l'ordenament jurídic espanyol (1902-1931)», *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 25 (2015), en premsa.

voldria agrair a Jon Martinez Larrea les molèsties preses per a fer-me avinent un important article utilitzat al capítol primer. Finalment, voldria recordar el suport de tot tipus donat per Natxo Sorolla i Daniel Raventós des de fa més d'una dècada, incloent-hi els esforços que han fet per a difondre els resultats de parts diverses d'aquesta recerca.

Abreviacions

Centres de documentació

ACS	Arxiu Comarcal de la Segarra
AGAHDG	Arxiu General i Arxiu Històric de la Diputació de Girona
AHDB	Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona
AMCB	Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona
AMP	Arxiu Municipal de Palma

Entitats acadèmiques

IEC	Institut d'Estudis Catalans
RAE	Real Academia Española

Entitats polítiques i sindicals

ACM	Associació per la Cultura de Mallorca
AR	Acción Republicana
ASR	Agrupación al Servicio de la República
CADCI	Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria
CEDA	Confederación Española de Derechas Autónomas
CNT	Confederación Nacional del Trabajo
ERC	Esquerra Republicana de Catalunya
EV	Partit d'Esquerra Valenciana
FAI	Federación Anarquista Ibérica
FRG-ORGA	Federación Republicana Gallega / Organización Republicana Gallega Autónoma
PCE	Partido Comunista de España
PNB	Partit Nacionalista Basc
POUM	Partido Obrero de Unificación Marxista
PRC	Partit Republicà Català
PRDF	Partido Republicano Democrático Federal

PRR	Partido Republicano Radical
PSUC	Partit Socialista Unificat de Catalunya
PURA	Partido de Unión Republicana Autonomista
UGT	Unió General de Treballadors
USC	Unió Socialista de Catalunya

Publicacions periòdiques

BCC	<i>Butlletí del Centre Català</i>
BGC	<i>Butlletí de la Generalitat de Catalunya</i>
BOGC	<i>Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya</i>
BOPB	<i>Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona</i>
BOPG	<i>Boletín Oficial de la Provincia de Gerona</i>
BOPV	<i>Boletín Oficial de la Provincia de Vizcaya</i>
DOGC	<i>Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya</i>
DSCCD	<i>Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados</i>
DSCCDEO	<i>Diario de las Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados. Extracto Oficial</i>
DSCCRE	<i>Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española</i>
DSCS	<i>Diario de las Sesiones de Cortes. Senado</i>
GM	<i>Gaceta de Madrid</i>
GR	<i>Gaceta de la República. Diario Oficial</i>
NT	<i>La Nostra Terra</i>
PCDS	<i>Parlament de Catalunya. Diari de Sessions</i>
RLD	<i>Revista de Llengua i Dret</i>
RM	<i>La Renaixensa. Diari de Catalunya. Edició del Matí</i>
RT	<i>La Renaixensa. Diari de Catalunya. Edició de la Tarde</i>
VCM	<i>La Veu de Catalunya. Edició del Matí</i>
VCV	<i>La Veu de Catalunya. Edició del Vespre</i>

0. INTRODUCCIÓ: EL CONFLICTE LINGÜÍSTIC EN PERSPECTIVA HISTÒRICA

0.1 Conceptes sociolingüístics bàsics

0.1.1 Conflicte lingüístic

0.1.2 Minorització lingüística i diglòssia

0.2 Sociolingüística de l'Antic Règim

0.2.1 (Quasi)diglòssia de classe als regnes de la Corona d'Aragó

0.2.2 Diglòssia de classe després dels decrets d'abolició foral

0.3 El règim liberal: construcció nacional i política lingüística

0.3.1 El lent procés de difusió de la «lengua nacional» a l'ensenyament (1836-1902)

0.3.2 El conflicte lingüístic en altres àmbits d'ús

0.3.2.1 TEATRE

0.3.2.2 NOTARIAT

0.3.2.3 LEGISLACIÓ CIVIL I MERCANTIL

0.3.2.4 LEGISLACIÓ PROCESSAL

0.3.2.5 COMUNICACIONS TELEGRÀFIQUES

0.1 Conceptes sociolingüístics bàsics

0.1.1 conflicte lingüístic

En aquesta recerca, entendrem per *conflicte lingüístic* la concurrència competitiva entre dues o més llengües per l'exercici de les mateixes funcions socials en un mateix territori. D'antuvi, cal assenyalar que no es tracta de cap fenomen individual, de tal manera que queden fora d'aquest concepte el bilingüisme o el poliglòtisme personals, precisament perquè la unitat d'anàlisi és la col·lectivitat. També en queda al marge el bilingüisme consistent en l'aprenentatge d'una segona llengua per sectors o la totalitat d'una comunitat lingüística amb l'objectiu específic de comunicar-se amb persones al·lòfones. En aquest cas, no hi ha conflicte lingüístic perquè no hi ha concurrència de llengües per l'exercici de les mateixes funcions dins la mateixa comunitat de parlants. Altrament, les situacions de conflicte lingüístic, enteses des de la perspectiva sociolingüística, tenen a veure amb processos de penetració d'una segona llengua entre la comunitat lingüística afectada que depassen les circumstàncies biogràfiques purament individuals dels parlants i, habitualment, es donen en el marc de processos de construcció nacional on la comunitat l'idioma de la qual el poder polític considera com a llengua nacional i institucional és tan sols una de les que hi ha en el territori estatal. En aquest sentit, l'origen causal dels conflictes lingüístics radica en projectes polítics que prenen la llengua a estendre com a potencial senyal d'identitat de la comunitat nacional a construir, per bé que l'origen polític del conflicte lingüístic no implica necessàriament que el conflicte lingüístic sigui també conflicte polític. Altrament: el conflicte lingüístic només esdevé conflicte polític quan el mateix objectiu sociolingüístic perseguit pels agents propulsors del conflicte lingüístic —molt especialment, el poder polític— és impugnat i, habitualment, sectors socials i polítics de les comunitats de llengua diferent atribueixen a llur llengua, almenys al seu domini territorial, la funció sociopolítica que hom pretén conferir a l'idioma expansiu.

La sociolingüística ha postulat que les solucions a aquest conflicte són la substitució lingüística i la normalització lingüística (Ninyoles, 1997: 80-82). Hom entén per *substitució lingüística* (*language shift*) l'abandonament total de la llengua nativa i l'adopció de la sobrevinguda per a totes les funcions comunicatives, mentre que la *normalització lingüística* fóra el procés sociopolític pel qual la comunitat restaura (o instaura *tout court*) l'ús de la seva llengua per a totes les funcions socials, amb la pèrdua subsegüent per a la llengua sobrevinguda de les funcions adquirides o, si més no, la reducció del seu estatus al de simple idioma de comunicació amb persones alienes a la comunitat.

0.1.2 Minorització lingüística i diglòssia

La consumació de la substitució lingüística implica un llarg procés conegut com a *minorització lingüística*, que es caracteritza pel fet que la comunitat lingüística recessiva esdevé subconjunt de la comunitat expansiva (Aracil, 1983: 80-82) o es fragmenta en sengles subconjunts de les comunitats lingüístiques expansives, quan no hi ha una única segona llengua comuna per a tota la comunitat recessiva i la distribució de les segones llengües es troba compartimentada territorialment i àdhuc políticament sense intersecció, de tal manera que només hi ha una segona llengua comuna a cada entitat politicoadministrativa (és al cas, al sud i el nord dels Pirineus, de les comunitats lingüístiques catalana i basca). En aquest procés s'esdevé el que Lluís V. Aracil ha anomenat *nativització* de la llengua expansiva, la qual cosa provoca l'erosió formal de l'idioma recessiu com a codi diferenciat a tots els àmbits (lèxic, semàntic, fonètic, morfològic, sintàctic i estilístic), amb l'acostament gradual consegüent al sistema de la llengua expansiva, com també la reducció de la seva varietat de registres (Dressler, 1988: 1552-54).

Una de les fases del procés de minorització lingüística és l'establiment de la *diglòssia*. Val a dir, però, que aquest és un concepte definit i, doncs, interpretat de maneres ben diferents. El seu introductor a l'àmbit de la sociolingüística, Charles A. Ferguson (1959: 336), el definí de la manera següent:

DIGLOSSIA is a relatively stable language situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include a standard or regional standards), there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, either of an earlier period or in another speech community, which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any sector of the community for ordinary conversation.

D'antuvi, cal fer notar que tant en aquesta definició com arreu de l'article, Ferguson es refereix a la distribució funcional de la varietat estàndard i altres varietats territorials o socials d'una mateixa llengua, no a la distribució d'àmbits d'ús de llengües diferents. De manera que aquesta definició sembla pensada per a la variació en el capteniment lingüístic dels parlants de les varietats més allunyades de l'estàndard, d'acord amb el grau de formalitat de les situacions comunicatives. En aquest sentit, és del tot fidel a la definició fergusoniana la diglòssia de què parla Gentil Puig i Moreno (1978: 118) entre *català normatiu* (varietat estàndard) i *català dialectal* (varietat septentrional) a la seva anàlisi sociolingüística de Catalunya del Nord, com també és extensible al

capteniment lingüístic dels parlants alfabetitzats en català del domini insular. Un altre exemple de diglòssia en el sentit fergusonianà fóra l'alternança entre *Hochdeutsch* i *Schwyzertütschen* a la Suïssa germanòfona. Tanmateix, cal advertir que, a la definició de Ferguson, el concepte de *diglòssia* no s'insereix en el marc teòric d'un procés de substitució lingüística —entre altres raons, perquè no es refereix a la interacció de llengües diferents, sinó de varietats d'un mateix idioma— i, doncs, no constitueix cap situació transitòria, sinó estable.¹

El pas cap a la concepció actualment predominant de la diglòssia el féu Joshua Fishman (1967: 29-37), bo i aplicant el concepte a la distribució funcional de dues llengües diferents en un mateix territori i afegint-hi el caràcter sociològicament jerarquitzat de les funcions compartimentades lingüísticament, fins al punt de parlar d'una llengua *A* i una llengua *B*.² En aquesta concepció *interlingüística* —on la distribució dels àmbits d'ús per a cada llengua coincideix amb una jerarquia de funcions socials—, hom pot considerar la diglòssia com a *fase* d'un procés de substitució lingüística, on el ritme d'aprenentatge i perfeccionament de la llengua *A* funciona com a criteri principal per a determinar el ritme de pèrdua d'àmbits d'ús de la llengua *B*.

Tanmateix, val a dir que *diglòssia* és un exemple del *tipus ideal* (*Idealtypus*) que Max Weber (1980: 9-10) apunta com a característic de l'anàlisi sociològica, el qual constitueix un model dotat d'un seguit de trets conceptualment definitoris però inexistent com a tal en la realitat social i al qual els fenòmens empírics s'acosten en graus diversos. En aquest sentit, i com veurem en els apartats següents, és ben significatiu que no hi hagi hagut en la història dels països de llengua catalana cap situació sociolingüística en què la diglòssia hagi afectat el conjunt de la societat. Per contra, hom pot parlar de societats més o menys diglòssiques, a cada moment històric específic, però no de societats diglòssiques *stricto sensu*. *A fortiori* —i això és una especificitat de la diglòssia fishmaniana en comparació amb els tipus ideals ordinaris de la sociologia—, si tenim present que,

¹ A banda d'això, cal apuntar que l'al·lusió de Ferguson al suposat major grau de complexitat de la varietat estàndard parteix del prejudici que més codificació implica més complexitat, quan, en realitat, el que s'esdevé és el contrari. És a saber: la codificació estandarditzadora unifica les diverses variacions del diasistema a partir de la reducció del repertori diatòpic i diastràtic. I precisament aquesta simplificació és el que facilita l'aprenentatge i l'ús de la varietat estàndard arreu del domini territorial en les situacions comunicatives formals.

² Avançant-se a aquestes teoritzacions i, doncs, sense utilitzar el terme, en un article publicat l'any 1949 el dramaturg i regidor i alcalde de Tolosa (Guipúscoa) del PNB durant la Segona República Antonio Maria Labaien donà una de les expressions més paroxismals del concepte de diglòssia: «Aiton batek illobak bezala, gure semeak euskaltasunean azi lezazke; ta gure sinismen, oitura, jolas, dentza ta euskal gogoaren zaindari bikaiña izan diteke. Onek euskeraz fisika, kimika ta matematikak irakastea baño geiago balio du. Gai oiek eta beste goi jakituria erderari utzita ere, euskerari gelditzen zaio bazter polita: etxe-barrengo, erri artekoa, erreljioaren magal gozoa» (*apud* Zuazo, 2006: 123-24). [«Talment l'avi els néts, [l'èuscar] podria educar els nostres fills en la basquitat; i pot ésser un protector excel·lent de les nostres creences, dels nostres costums, jocs, danses i de l'esperit basc. Això val més que el fet d'ensenyar en èuscar física, química i matemàtiques. Tot i deixar al castellà aquests temes i altres sabers superiors, a l'èuscar li queda un racó bonic: el de casa endins, el que hi ha entre el poble, el de la dolça empara de la religió.»]

inserir en el marc teòric dels processos de substitució lingüística, la diglòssia és un procés transitori, on, per exemple, la simple existència de sectors de població on la substitució sigui un fet acomplert o els moviments migratoris en què els nousvinguts ignorin qualsevol de les dues llengües ja impossibilita que hom pugui parlar de *diglòssia* com a fenomen que afecta el conjunt de la societat.

Així mateix, cal distingir la diglòssia del bilingüisme.³ Tot i que, perquè hi pugui haver usos diglòssics, cal que els parlants tinguin una competència mínima en totes dues llengües, el bilingüisme, com a capacitat d'emprar dues llengües a tots els registres, no té connotacions funcionals específiques quant a l'ús de cadascuna, és de caràcter individual i pertany a l'àmbit de la psicolingüística. La diglòssia, en canvi, hem vist que implica una forta compartimentació funcional de les llengües en conflicte, imposada per les normes socials i, per això mateix, és un concepte de caràcter sociolingüístic (Ninyoles, 1997: 50-51, 58). Val a dir que, per bé que amb una definició laxa de *bilingüisme*, hom podria al·legar que la diglòssia pressuposa el bilingüisme, el cert és que la mateixa exclusió de la llengua *B* dels àmbits d'ús formals dificulta enormement el desenvolupament d'una varietat estàndard per a aquesta, la qual cosa en reforça la reclusió als àmbits informals, de tal manera que els parlants diglòssics ni tenen ni poden tenir ni tan sols la capacitat d'utilitzar la llengua *B* als àmbits formals.

Finalment, hem apuntat adés que el conflicte lingüístic no implica *per se* conflicte polític. En aquest sentit, la diglòssia, per exemple, fóra l'expressió d'un conflicte lingüístic subjacent, però, en la mesura que sigui consentida socialment, no ens trobem davant cap conflicte estrictament polític. Aquest s'esdevé quan, a més d'haver-hi la concurrència lingüística esmentada, hom qüestiona les mateixes normes socials que imposen la diglòssia (o l'ús a qualsevol àmbit de la llengua *A*, en general).

0.2 Sociolingüística de l'Antic Règim

0.2.1 (Quasi)diglòssia de classe als regnes de la Corona d'Aragó

A partir de l'arribada de la dinastia castellana dels Trastàmara a la Corona d'Aragó, l'any 1412, en un context de crisi econòmica i demogràfica europea, especialment intensa en aquests territoris,

³ Fishman (1967: 29-37) estableix una classificació de la interacció entre tots dos conceptes (diglòssia i bilingüisme; bilingüisme sense diglòssia; ni bilingüisme ni diglòssia; i diglòssia sense bilingüisme) que ens resulta confusional perquè negligeix les dimensions metodològiques específiques de cadascun.

començà un lent procés de castellanització⁴ de la noblesa catalana, per la seva proximitat a la Cort, per bé que el llatí i, al seu domini territorial respectiu (català als comtats catalans i als regnes de València i Mallorca i aragonès a Aragó), les llengües catalana i aragonesa eren els idiomes de les institucions (Segarra, 1996: 169). Aquest procés de penetració del castellà dins les classes dominants s'aguditzaria, tot i que a un ritme encara molt lent, amb la unió dinàstica amb la Corona de Castella, l'any 1474. El sociòleg Rafael Ll. Ninyoles (1985: 35) ha aplicat precisament el concepte fishmanian de *diglòssia sense bilingüisme* per a descriure la dinàmica sociolingüística valenciana d'entre els segles XVI i XX. En aquest context, això significa que una part de la societat (bàsicament, els estaments dominants i grups socials ascendants) era competent en dues llengües —tres, en realitat, en l'exemple històric esmentat—, però els utilitzava de manera diferenciada, d'acord amb un esquema funcional on l'idioma sobrevingut, *A*, el castellà, operava com més anava més com a vehicle socialment prescrit per als àmbits d'ús corresponents a situacions comunicatives elevades mentre que *B*, el català, quedava cada cop més arraconat en els àmbits de formalitat baixa. L'historiador Joan-Lluís Marfany (2001: 409, 23, *passim*) també anotat ha l'existència d'un procés d'extensió gradual de la diglòssia al Principat de Catalunya durant el mateix període, bo i destacant-ne el contingut «diferencial classista». A tots dos casos, però, com que la diglòssia estava restringida socialment, atès que l'accés a l'aprenentatge de la llengua *A* coincidia, aproximativament, amb una frontera social —car els estaments inferiors no tenien accés a l'aprenentatge del castellà—, la diglòssia no comportà substitució lingüística. En canvi, l'exclusió creixent dels àmbits d'ús formals implicà conseqüències greus per a la llengua catalana, especialment perceptibles en la literatura i en l'accentuació de les diferències diatòpiques, amb l'erosió consegüent de la consciència de la unitat lingüística (Rafanell, 1999: 66, 75). Tots aquests factors han fet que, convencionalment, hom parli d'aquests segles com un període de *decadència* (Comas, 1980: 169). Tanmateix, com hem avançat adés, abans dels decrets de derogació dels furs d'Aragó i València i reducció a les lleis i govern de Castella,⁵ d'establiment i planta de l'Audiència Reial de Mallorca⁶ i de Nova Planta de l'Audiència Reial de Catalunya,⁷ el català era, al seu domini territorial, la llengua de les institucions «de la

⁴ Aquí entendrem *castellanització* simplement com el fet d'aprendre castellà, amb independència de si hom en fa ús o no i per a quines funcions.

⁵ «Ley I. D. Felipe V. en Buen-Retiro por decreto de 29 de Junio de 1707. *Derogacion de los fueros de Aragon y Valencia; y su reduccion á las leyes y gobierno de Castilla*», *Novísima recopilación de las leyes de España. Tomo II. Libros III, IV y V*, llibre III, títol III, p. 13, dins *Novísima recopilación de las leyes de España. Dividida en XII libros. En que se reforma la Recopilacion publicado por el Señor Don Felipe II. en el año de 1567, reimpressa últimamente en el de 1775: Y se incorporan las pragmáticas, cédulas, decretos, órdenes y resoluciones Reales, y otras providencias no recopiladas, y expedidas hasta el de 1804. Mandada formar por el señor don Carlos IV*, Madrid: 1805.

⁶ «Ley I. D. Felipe V. en Buen-Retiro por Real Decreto de 28 de Nov. de 1715. *Establecimiento y planta de la Real Audiencia de Mallorca*», *Novísima recopilación de las leyes de España. Tomo II. Libros III, IV y V*, llibre V, títol X, p. 411-413, dins *Novísima recopilación de las leyes de España. Dividida en XII libros*, cit.

⁷ *Nueva Planta de la Real Audiencia del Principado de Cathaluña establecida por Su Magestad, con Decreto de diez y seis de Enero de mil setecientos y diez y seis*, Barcelona: Por Joseph Texidó, Impresor del Rey nuestro Señor, 1716.

terra», ensems amb el llatí, per la qual cosa, abans d'aquests fets, per bé que la situació diglòssica era creixent, no era total, en la mesura que el mateix caràcter de llengua institucional significava un reducte de prestigi per a la llengua catalana. En el cas del Principat de Catalunya, era utilitzat a diverses institucions: les Corts, la Diputació del General, els ens municipals, les administracions de justícia i eclesiàstica, a l'ensenyament —juntament amb el llatí— i a les lleis, documents notariais, llibres dels gremis i confraries (Segarra, 1996: 187), tot i que, a partir de la unió de corones, les institucions centrals de la nova monarquia utilitzaven també el castellà arreu del territori per als documents oficials. Així, la Inquisició i les autoritats militars utilitzaven el castellà arreu del territori de la monarquia, com també la institució virregnal, per bé que, en aquest darrer cas, hom emetia la documentació institucional en català. Tanmateix, com apunta Marfany (2001: 130), el procés de configuració de la monarquia com a poder polític absolut, amb el conflicte concomitant amb «les institucions de la terra», tingué també, a partir del segle XVII, un vessant específicament lingüístic, una expressió del qual fou l'incompliment per la institució virregnal del «principi tàcit» d'acord amb el qual havia d'utilitzar el català com a llengua corporativa. En qualsevol cas, però, les institucions catalanes no només se servien del català per a les comunicacions oficials adreçades a destinataris de dins el domini lingüístic, ans també a les institucions de fora, incloent-hi la monarquia (Kamen, 1995: 31). Al Regne de València, en canvi, on la noblesa es castellanitzà abans i més pregonament que no catalana, la penetració del castellà a les institucions sembla que fou molt àmplia, almenys en algunes comarques, ja al segle XVI (Sanchis Guarner, 2001: 41).

0.2.2 Diglòssia de classe després dels decrets d'abolició foral

Habitualment, la regulació jurídica dels usos lingüístics tan sols s'esdevé en contextos de conflicte lingüístic, per tal com allà on les normes d'ús no són objecte de contestació, resulta sobrer formalitzar-les legalment. És per això que no hi ha declaracions d'oficialitat lingüística a les constitucions dels estats en què no hi ha conflictes lingüístics. I, *mutatis mutandis*, hom pot dir el mateix de l'inexistent règim juridicolingüístic dels regnes de la Corona d'Aragó, on els usos lingüístics s'aplicaven *de facto*, sense cap norma que els regulés.

Pel que fa als decrets d'abolició foral, ni el decret de 29 de juny de 1707, de derogació dels furs dels regnes d'Aragó i València i reducció a les lleis i govern de Castella, ni el decret de 28 de novembre de 1715, d'establiment i planta de l'Audiència Reial de Mallorca, no contenen disposicions de caràcter lingüístic. Tan sols n'hi ha al decret de nova planta de l'Audiència Reial del Principat de Catalunya, de 17 de gener de 1716, però limitada a l'esmentada Audiència Reial, on «[l]as causas

[...] se substanciaràn en lengua Castellana». Això no obstant, a la pràctica, la política de la monarquia borbònica consistí a imposar, lentament però progressiva, el castellà a les administracions. Tanmateix, això no implicà la castellanització immediata del conjunt de la societat dels territoris de llengua catalana o aragonesa, impensable en un règim senyorial com el de l'absolutisme borbònic, indiferent a la sort dels estaments no privilegiats. I és que, mentre que els elements elevats ja s'havien castellanitzat, o es trobaven en un intens procés de castellanització, abans de la victòria borbònica a la Guerra de Successió (Marfany, 2001: 188), no hi havia els mitjans per a dur a terme cap tipus de política de substitució lingüística a societats en què només sabien castellà els estaments privilegiats i no hi havia cap sistema d'ensenyament obligatori universal, la precarietat del qual, encara a l'època del règim liberal, contribueix a explicar el caràcter tardà del procés de castellanització de les classes populars dels països de llengua diferent del castellà. En efecte, segons les dades del cens de 1786-87 encarregat pel comte de Floridablanca, el percentatge d'alfabetització al Principat es reduïa al 10,1 per al grup d'edat comprès entre els 7 i els 25 anys i al 18,2, per al grup d'entre 7 i 16 anys (Moral i Ajadó, 1995: 213-14). A la qual cosa cal afegir la precarietat del nivell de competència en castellà dels mateixos docents,⁸ com també de l'escàs temps que passaven a l'escola els infants que hi tenien accés. Precisament la primera disposició normativa relativa a l'ús del castellà en aquest àmbit fou la Cèdula reial de 23 de juny de 1768, en què el sobirà ordenava que «la enseñanza de primeras Letras, Latinidad, y Retórica se haga en lengua Castellana generalmente, donde quiera que no se practique», mesura que hom fonamentava en el propòsit d'«extender el idioma general de la Nacion para su mayor armonía, y enlace recíproco».⁹ Tanmateix, del redactat d'aquesta norma no se'n seguia que tot l'ensenyament s'hagués de fet en castellà, atès que no s'hi esmentava l'ensenyament de la «doctrina christiana», per la qual cosa cal deduir que, a la major part de centres d'ensenyament, aquesta es continuà explicant en la llengua del país. D'acord amb la interpretació de Marfany (2001: 238, 246, 257), el fet que l'Església mantingués la predicació en català en els sermons adreçats al poble treballador, com també que l'ensenyament de la doctrina cristiana s'impartís en català fóra expressió del caràcter «classista» i diglòssic de la realitat sociolingüística catalana. Atès que el català era l'única llengua comuna de tota la societat catalana, el procés de socialització ideològica del gruix de la població —el fonament de la qual, a l'Antic Règim, era precisament el cristianisme— calia fer-lo en la llengua que entenia tothom, sense que s'hagi de veure en aquesta tria cap més connotació que no

⁸ A tall d'exemple, l'any 1784, el síndic de l'Ajuntament de Girona denuncià en un informe «la cortísima agilidad en el idioma español» del mestre de l'aula de primera gramàtica de l'escola pública (Marfany, 2001: 274).

⁹ *Real Cedula de su magestad, a consulta de los señores del Consejo, reduciendo el arancel de los derechos procesales á reales de vellon en toda la Corona de Aragon, y para que en todo el Reyno se actúe y enseñe en lengua Castellana, con otras cosas que expresa*, Madrid: en la Oficina de Don Antonio Sanz, Impresor del Rey nuestro Señor, y de su Consejo, 1768.

la merament instrumental. En canvi, el fet que, fora del seu domini territorial, el castellà fos patrimoni privatiu de les elits i instrument d'ascens social implicava que hom tingués interès a aprendre'n, però no que ensenyar-lo fos condició sine qua non per a socialitzar els infants dins la posició que els era imposada dins la societat estamental. Fóra per això que el castellà es reservava per a matèries elevades com la retòrica i la gramàtica, mentre que hom no es pronunciava sobre en quina llengua s'havia de transmetre el que no era sinó l'eina d'adoctrinament en els valors socialment imperants (Marfany, 2001: 275-76). En aquest sentit, doncs, la distribució funcional de les llengües que subjeia a aquest esquema era del tot diglòssia: català com a idioma vulgar i d'iniciació a l'ensenyament (B) i castellà com a llengua per a les matèries de més categoria (A). Ho expressà de manera perspícua el fiscal de l'Audiència Reial de Catalunya, Manuel Sisternes, en una resolució de 1770 —en què, significativament, interpretava la Cèdula de manera favorable a l'ús docent del català—: «es sin duda más conveniente y útil al Estado, el que los pobres y ricos sean bien instruidos en los principios de la fé y Religión, aunque no adquieran toda la perfección en leer, escribir y contar ni salgan con aquella disposición que les proporciona mejor para entrar en la Gramática» (*apud* Marfany, 2001: 275). Així, l'any 1801, l'Audiència Reial de Catalunya encara ordenava que, als col·legis reials de primeres lletres, el catecisme de doctrina cristiana fos «en idioma Catalán», «a fin de que sea comprendido el espíritu de las preguntas, y respuestas, y se consiga al mismo tiempo la instruccion en la lectura del Idioma de este País».¹⁰ I fins i tot en les matèries per a les quals es prescrivia l'ús del castellà, l'aplicació de la cèdula fou flexible i compatible amb un cert grau de presència del català. En efecte, l'Audiència Reial de Catalunya interpretà la Cèdula de manera que «se enseñe en lengua Castellana, sin dejar la cathalana», com també ordenà que, en el control dels mestres, hom els sotmetés «al examen por la lectura de libros Cathalanes, Castellanos y latinos por escritura» (*apud* Marfany, 2001: 275).

Per tant, no cal estranyar-se que, com a instrument de castellanització dels infants, l'efecte de la Cèdula fos superficial. Així ho suggereixen, si més no, els resultats de l'informe presentat l'any 1778 sobre l'ensenyament a les escoles del Principat pel comissari general del servei policíac establert a Catalunya, Francisco de Zamora. En efecte, d'acord amb els informadors de Zamora, a Granollers l'ensenyament de primeres lletres es feia en català i només en la mesura que els infants «van adelantándose se les hace leer en español y latín». El mateix criteri se seguia deu anys

¹⁰ La citació pertany al *Plan Metódico de los ejercicios académicos para el Colegio Real de Primera Letra, establecido nuevamente en Barcelona, y de la Enseñanza Uniforme para todas las Escuelas de dicha Ciudad, y Principado, aprobado, y mandado observar por su Magestad y Señores del Consejo con Provisión de 22. Diciembre de 1800. y acordado su cumplimiento por la Real Audiencia de Cataluña en 7 Enero 1801*, el qual és esmentat a Puig (1985: 238 i 246, n. 20).

després a Vilafranca del Penedès i al Vendrell. Així mateix, en una escola secular i a l'escola del bisbat de Girona, a l'escola pública de Ripoll, a Manlleu, Torelló, Sant Joan de les Abadesses, al corregiment de Talarn, a les escoles seculares de Lleida, a Vila-rodona, Ribes, Piera, Sant Pere de Riudebitlles, Sant Quintí de Mediona i Capellades l'ensenyament era en català, com també a tres de les quatre escoles de primeres lletres de Tarragona. Al convent dels agustins de Cervera, «[e]n el leer se valen de libros cathalanes». A Girona, a les escoles seculares llevat de la suara esmentada, «[s]u práctica es enseñar en castellano» les primeres lletres i, a l'escola municipal, la gramàtica i la retòrica. A la Casa Col·legi Conciliar del bisbat de Vic i a les quatre escoles pies de Puigcerdà l'ensenyament era en castellà, com també a l'escola dels agustins de primeres lletres de Tarragona (Ferrer i Gironès, 1995: 450-56). Ferrer i Gironès (1995: 457) conclou que «per a una gran majoria el procés educatiu començava pel català, seguia pel castellà i acabava pel llatí». ¹¹ A més, com ha fet notar l'historiador Pere Anguera (1997: 31), és versemblant de pensar que, atès el caràcter oficial de l'enquesta, les dades reals de docència en castellà fossin inferiors a les declarades.

Una mesura adreçada a aprofundir dràsticament en aquesta diglòssia, bo i restringint els àmbits d'ús del català com a llengua escrita, fou la prohibició del Consell de Castella a la universitat de Cervera de l'edició de llibres en català, notificada en carta de 20 de març de 1773 (Ferrer i Gironès, 1993: 56). Després de la promulgació del Decret reial d'11 de maig de 1717, pel qual s'erigia la universitat de Cervera i se suprimia la resta de les que hi havia al Principat, la monarquia atorgà a la universitat ceriverina el monopoli del dret a imprimir tots els llibres per a l'ensenyament a tots els nivells arreu del Principat (Prats, 1993: 117-121 i 314). ¹² L'origen de la disposició esmentada contra la impressió de llibres en català sembla que radica en la denúncia del corregidor de Vic, en carta al ministre d'Hisenda, Pedro Rodríguez de Campomanes, datada el 22 d'agost de 1768, que la universitat esmentada només imprimia llibres en català, per la qual cosa el corregidor, amb el suport dels regidors de la ciutat, demanava que s'autoritzés la ciutat a imprimir. Aquesta petició generà un conflicte entre la universitat ceriverina i la ciutat de Vic davant el Consell de Castella, arran del qual

¹¹ Val a dir que en algunes escoles d'ordes religiosos on estudiaven infants procedents de grups socialment emergents, com els jesuïtes o els escolapis, l'ensenyament del castellà ja s'hi havia introduït abans de la Cèdula de 1768 (Marfany, 2001: 405, 409).

¹² En concret, el monarca concedia el «Privilegio, perpetuo, de una Imprenta, en que se hayan de imprimir unicamente todos los Libros, y Papeles, que conduxeren à la comun enseñanza, desde la Cartilla, Libros de la Doctrina Christiana, ò Catecismos, en que se empiezan à aprehender las primeras Letras, y de que comunmente usan los Niños en las Escuelas, como tambien de los que usan para aprehender la Gramatica Latina, y Griega, y Hebrea, y la Retorica, y Mithologia, hasta aquellos que enseñan las Facultades Mayores, como son la Filosofia, Mathematica, y Theologia, y los Autores que explican, y comentan la Instituta Civil, y Canonica, y Compendios de uno, y otro Derecho, con los demás Libros por donde los Discipulos Cursantes han de aprehender las referidas Artes, y Facultades» «Privilegio de concesión a la Universidad de Cervera de Privativa de Imprenta», 23-06-1768, reproduïda dins Rubio y Borrás (1916, II: apèndix I cap. VI, 199-201).

arribà la resolució esmentada (Prats, 315-16).¹³ Significativament, el Consell motivava aquesta interdicció en el fet que, de conformitat amb la cèdula de 23 de juny de 1768, el català havia deixat d'èsser llengua «de común enseñanza» (*apud* Ferrer i Gironès, 1993: 56). Si bé ja hem indicat que ni l'Audiència Reial de Catalunya havia interpretat així aquesta disposició ni, encara menys, s'havia bandejat la llengua catalana de la docència, aquesta argumentació és prou indicativa del fet que la interpretació del Consell de Castella era força més restrictiva. Tanmateix, Ferrer apunta que aquesta nova disposició no implicà la desaparició dels llibres d'ensenyament en català, per tal com «la regulació de les llicències administratives de tots els llibres antics, o que ja havien estat publicats» quedà en mans dels bisbes, els quals continuaren donant sortida als llibres en català mitjançant la reedició de llibres antics (Ferrer i Gironès, 1993: 57). Segons Prats, després de la data d'aprovació del dictamen definitiu del Consell de Castella es continuaren imprimint llibres en català (i no restringeix l'afirmació als llibres antics) i al·lega com a prova addicional el fet que el Consell reiterà posteriorment les ordres prohibitòries. Amb tot, pel que feia al reforçament de l'exclusió del català com a llengua *A*, la gravetat de mesures com la Cèdula reial de 1768 o la prohibició d'editar llibres nous en català no pot ésser menystinguda, atès que, en el primer cas, tot i que no desaparegués de l'ensenyament, no era estudiada com a matèria, la qual cosa impedia la modernització del català com a llengua literària d'acord amb les tendències de l'època i fins i tot entrebancava el mateix manteniment dels models de referència de l'època anterior a la seva desinstitucionalització *de facto*. Quant a la prohibició d'editar llibres nous, el fet que es reeditessin sobretot llibres antics implicava la congelació de la llengua literària en un model arcaic i, doncs, provocava l'increment de la distància entre llengua escrita i llengua oral coetània.

0.3 El règim liberal: construcció nacional i política lingüística

0.3.1 El lent procés de difusió de la «llengua nacional» a l'ensenyament (1836-1902)

És un lloc comú dins les ciències socials el fet de localitzar l'origen dels processos de construcció dels estats nacionals en la transformació de les monarquies absolutes en sistemes representatius basats en el principi de sobirania nacional (l'anomenada *revolució liberal*), amb l'elevació de tota la població, incloent-hi la sotmesa a la dominació del règim senyorial, a la categoria de ciutadans i subjecte de drets. Una de les característiques d'aquest procés és la difusió entre el conjunt dels ciutadans d'un idioma com a llengua comuna (habitualment, el de més pes demogràfic), per a una societat que hom pretenia més interconnectada i cohesionada, i l'elevació d'aquest idioma a la

¹³ Aquest autor no esmenta la carta citada per Ferrer, sinó el dictamen proposat pel fiscal del Consell, de 14 de febrer de 1772, en què recomanava que es notifiqués a la universitat la prohibició d'imprimir, vendre o utilitzar llibres en català, i el dictamen final del Consell, de 22 de novembre de 1774, que recollí aquesta proposta.

categoria de símbol d'identitat nacional («llengua nacional»). Idealment, això suposava que, a diferència del que succeïa a l'Antic Règim, el fet d'ésser competent en l'idioma que el poder polític anomenava *nacional* als territoris en què aquest no era llengua nativa perdia gradualment el caràcter de marcador social i tendia a esdevenir condició sine qua non per a l'exercici dels nous drets de ciutadania. En aquest procés, el sistema d'ensenyament exercia un paper cabdal.

Quant als territoris de la monarquia espanyola, la «transició» del règim senyorial al règim liberal tingué lloc entre les Corts de Cadis (1811) i l'aprovació de la Constitució de 1837. Tanmateix, cal assenyalar que fou un procés caracteritzat pel pacte entre la mateixa monarquia i el liberalisme, de tal manera que el nou estat «liberal» borbònic fou controlat pels sectors més conservadors del liberalisme i més vinculats a la gran propietat agrària (Riquer, 1994: 99-100). Aquest caràcter fortament conservador i classista del règim liberal espanyol implicà que l'efecte del sistema d'ensenyament com a instrument de castellanització de les comunitats de llengües altres fos molt limitat.

Pel que fa a les normes jurídiques adreçades a imposar l'ús del castellà com a llengua docent, al Decret reial de 3 d'agost de 1836, pel qual s'aprovava el Pla general d'instrucció pública,¹⁴ ja sota el govern liberal d'Isabel II, hom prescriví que «la lengua nacional es la única de que se hará uso en las explicaciones y libros de texto» (art. 84). Tot i que el redactat literal no era incompatible amb usos docents de caràcter diglòssic (explicacions en castellà i missatges d'altra naturalesa, bàsicament informal, en la llengua del país), el cert és que la voluntat del poder polític era clara en el sentit que s'havia d'utilitzar el castellà (significativament anomenat ja *llengua nacional*, en sintonia amb la ideologia lingüística del liberalisme) a totes les matèries de l'ensenyament. De tal manera que, si bé era possible un cert grau de diglòssia *dins cada matèria*, el Pla ja no deixava marge per a situacions de diglòssia *entre matèries*, tal com passava amb la Cèdula de 1768. Tanmateix, no cal dir que una tal disposició, si més no en el termini immediat, era del tot inaplicable als països de llengua altra que el castellà, atesa la mateixa realitat sociolingüística i la precarietat del sistema educatiu heretat de l'Antic Règim. Així, testimonis coetanis com l'escriptor Josep Martí i Folguera, consignaven, al final d'aquesta mateixa dècada, que, «en todas las escuelas de Cataluña la enseñanza era completamente catalana [...], la documentación pública era catalana [...] y los sacerdotes no predicaban más que en catalán» (*apud* Anguera, 1997: 35). Precisament com a prova de l'ús escàs del castellà a l'ensenyament a Barcelona cal entendre una nota del govern de la província de 24 de maig de 1851, en què hom informava que «en varios establecimientos de

¹⁴ GM, 600, 9-08-1836, suplement, p. 1-7.

instruccion primaria de esta capital y pueblos de su provincia se hace pasar á los niños en catalan, hablar con mas frecuencia en este dialecto y muy poco en idioma castellano contra lo que conviene bajo todos aspectos», per la qual cosa ordenava a «los Sres. Alcaldes y comisiones locales de instruccion primaria» que adoptessin mesures.¹⁵ Justament la irrealitzabilitat a curt termini d'aquestes pretensions castellanitzadores sembla que hauria empès el legislador a establir unes disposicions lingüístiques força més contingudes a la Llei d'instrucció pública, de 9 de setembre de 1857.¹⁶ En efecte, el text de la llei, pel que feia a la qüestió lingüística, només consignava que l'ensenyament primari es componia de «principios de gramática castellana, con ejercicios de ortografía» (art. 2) i que, a les assignatures de l'ensenyament primari i secundari públic (art. 86 i 88), «[l]a Gramática y Ortografía de la Academia Española serán texto obligatorio y único» (art. 88). A més que, a diferència del pla de 1836, la llei no contenia cap disposició regulatòria de la llengua en què els mestres havien d'impartir les classes, el legislador introduí una clàusula que autoritzava indirectament l'ús de material doctrinal redactat en idiomes altres que el castellà: «La Doctrina cristiana se estudiará por el Catecismo que señale el Prelado de la diócesis» (art. 87). I precisament la dimensió lingüística d'aquest article donaria origen, la tardor de 1902, a un sonat conflicte entre el govern liberal de Práxedes Mateo Sagasta i la jerarquia eclesiàstica catalana. Abans d'entrar en aquesta qüestió, però, i fins i tot acceptant el discutible supòsit que la llei havia estat dissenyada amb l'objectiu de castellanitzar totalment l'ensenyament públic, voldríem assenyalar altres disposicions de la llei indicatives del grau d'eficàcia que podia tenir el sistema públic d'ensenyament com a instrument de castellanització. El legislador únicament establí com a obligatòria «[l]a primera enseñanza elemental», que limitava a l'edat compresa entre els sis i nou anys, i, a més, eximia de l'obligació d'enviar els infants a l'escola els progenitors que «les proporcionen suficientemente esta clase de instruccion en sus casas ó en establecimiento particular» (art. 7). Aquest ensenyament públic obligatori, a més, tan sols era gratuït per als «niños cuyos padres, tutores ó encargados no puedan pagarla, mediante certificación expedida por el respectivo Cura párroco y visada por el Alcalde del pueblo» (art. 9). Per tot això no sorprèn que, encara l'any 1887, la taxa espanyola d'analfabetisme entre la població més gran de deu anys fos del 65 % i, l'any 1910, del 52. A França, en canvi, l'any 1870, la taxa d'escolarització entre el grup d'edat comprès entre els cinc i els catorze anys era del 50 % i, a Itàlia, del 55, mentre que a Espanya era només del 36 % (Riquer, 1994: 109, n. 22). En aquest context, no resulta gens sorprenent que l'eficàcia del sistema educatiu quant a la difusió del castellà resultés escassa en societats com les del domini territorial de la llengua catalana, en què, a més, la competència en castellà del mateix personal

¹⁵ BOPB, 64, 28-05-1851, p. 1.

¹⁶ GM, 1710, 10-09-1857, p. 1-3.

docent era precària. I és que si, com hem vist amb la Cèdula reial de 1768, a l'Antic Règim, l'ensenyament tenia una finalitat de manteniment de l'estatu quo social, la qual cosa tenia també una dimensió sociolingüística, el «classisme» de l'ensenyament també operava a l'Estat burgès liberal espanyol en un sentit més general. Tal com apunta l'historiador Borja de Riquer (2002: 44), «[l]as elites conservadoras no sólo no deseaban correr los riesgos políticos de generar una política de participación de los grupos subalternos, sino que tampoco estaban dispuestas a costear políticas generadoras de nuevos consensos, como sería extender eficazmente la enseñanza obligatoria como medio de socialización y de nacionalización». Encara l'any 1932, el president de la comissió parlamentària encarregada d'elaborar el dictamen sobre el Projecte de l'Estatut de Catalunya, presentat a les Corts constituents de la República el setembre de 1931, Luis Bello, denunciava a les mateixes Corts que «[e]n la mayor parte de los pueblos catalanes, la obligatoriedad [de l'ensenyament] no es posible, pues si acudieran a la escuela todos los niños de la matrícula actual, se llenarían todos y quedarían muchísimos sin poder ser atendidos por no haber local».¹⁷

Les pretensions governatives de castellanitzar de manera dràstica la totalitat del sistema d'ensenyament als territoris de llengües altres que el castellà abans de la dictadura del general Miguel Primo de Rivera (1923-1930), si mai n'hi havia hagut, foren abandonades el desembre de 1902. El 21 de novembre, el ministre d'Instrucció Pública del govern liberal de Práxedes Mateo Sagasta, Álvaro de Figueroa y Torres, comte de Romanones, aprovà un decret reial¹⁸ en què preveia amonestacions, primer, i separació del magisteri, després, per als mestres d'ensenyament primari «que enseñasen á sus discípulos la doctrina cristiana ú otra cualquiera materia en un idioma ó dialecto que no sea la lengua castellana» (art. 2). Així mateix, el govern disposava que «[e]n las diócesis donde no existiesen catecismos escritos en castellano y aprobados por el Prelado respectivo, los Maestros utilizarán como texto de doctrina cristiana cualquiera de los que, estando escritos en el idioma nacional, tengan la aprobación del Arzobispo Primado de las Españas» (art. 3). Aquesta darrera prescripció contradeia l'article 87 de la Llei de 9 de setembre de 1857, suara esmentat, que fixava com a competència episcopal la designació del catecisme d'ús a les escoles. Aquest decret desfermà fortes protestes a Catalunya —atès que hi havia un potent moviment regionalista, amb una forta presència a les institucions, que tenia entre els seus objectius polítics la plena restauració funcional de la llengua catalana— i l'oposició de la mateixa jerarquia eclesiàstica catalana, tant per l'esperit del decret com per la vulneració d'una prerrogativa episcopal reconeguda legalment, fins al punt que el mateix govern entrà en crisi setmanes després (Grau, 2006: 134-147).

¹⁷ DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7236.

¹⁸ GM, 327, 23-11-1902, p. 663-64.

Una de les primeres mesures que prengué el govern següent, de signe conservador i presidit per Francisco Silvela, fou l'Ordre reial de 19 de desembre,¹⁹ la qual rebaixava substancialment el contingut del decret de 21 de novembre. D'antuvi, a l'exposició de motius mateix hom afirmava sense embuts que l'article 3 del Decret estava en «evidente y manifiesta contradicción» amb «los artículos 87 y 92 de la vigente ley de Instrucción pública» i recordava que aquests «no pueden ser derogados ó modificados por una disposición ministerial». En conseqüència, el número 2 de l'Ordre restituïa la facultat episcopal «en punto á la designación de textos para la enseñanza de la doctrina cristiana en las Escuelas», amb menció expressa a l'article 87 de la llei d'instrucció pública, i limitava sensiblement l'abast de les sancions previstes a l'article 2 del Decret, fins al punt que, d'acord amb el número 3 de l'Ordre, «[c]uando un Maestro se dirija á niños que todavía ignoren el castellano, no incurrirá en responsabilidad, si se sirve como de instrumento ó vehículo para su enseñanza, de un idioma que no sea el oficial», de tal manera que només fóra sancionable, segons el número 4 de l'Ordre, «el caso de que el Maestro emplea idioma distinto del oficial, dirigiéndose á alumnos que sepan el castellano». Atès l'escàs nivell de competència en castellà dels infants catalans del tombant dels segles XIX i XX, això significava la despenalització *de facto* de l'ús docent de la llengua catalana. En efecte, tal com conclou l'historiador Josep Grau (2006: 153), «cal pensar que a la pràctica [el decret de Romanones] no s'arribà a aplicar, perquè, pel que sembla, cap mestre no fou sancionat per ensenyar [*sic*] en llengua no castellana». Altrament, com afirma aquest mateix autor, a partir d'aleshores i fins al cop d'Estat de Primo de Rivera, els diversos governs espanyols substituïrien «els atacs directes» a l'ús de llengües peninsulars diferents del castellà per la denegació del reconeixement del seu ús «als àmbits oficials».

0.3.2 El conflicte lingüístic en altres àmbits d'ús

0.3.2.1 TEATRE

Entre les mesures contra l'ús públic de les llengües peninsulars diferents del castellà durant l'Antic Règim, podem destacar les Instruccions per a arranjar teatres i companyies còmiques fora de la Cort, d'11 de març de 1801. D'acord amb aquesta disposició del primer ministre, Manuel de Godoy, «[e]n ningún teatro de España se podran representar, cantar, ni baylar piezas que no sean en idioma castellano, y actuadas por actores y actrices nacionales ó naturalizados en estos Reynos».²⁰ No coneixem dades sobre el grau de compliment d'aquesta instrucció, però és pensable que fou

¹⁹ GM, 356, 22-12-1902, p. 1061.

²⁰ «Ley XII. D. Carlos IV. en Madrid por la instruccion de 11 de Marzo, consiguiante á Real órden de 14 de Enero de 1801. Instruccion para el arreglo de teatros y compañías cómicas fuera de la Corte», *Novísima recopilación de las leyes de España. Mandada formar por el señor don Carlos IV. Tomo III. Libros VI y VII*, llibre VII, títol XXXIII, p. 669-671, dins *Novísima recopilación de las leyes de España. Dividida en XII libros*, cit.

escassament obeïda, per tal com el 15 de gener de 1867, més de 65 anys després, el Ministeri de la Governació, dictà una ordre reial de contingut semblant però d'abast més limitat:

En vista de la comunicacion pasada á este Ministerio por el Censor interino de Teatros del Reino con fecha 4 del corriente, en la que hace notar el gran número de producciones dramáticas que se presentan á la censura, escritas en los dialectos de algunas provincias, existiendo teatros especiales cuyas compañías solo representan en los referidos dialectos, y considerando que esta novedad ha de contribuir forzosamente á fomentar el espíritu autonómico de las mismas, destruyendo el medio mas eficaz para que se generalice el uso de la lengua nacional; la Reina (q. D. g.) ha tenido á bien disponer que en adelante no se admitan á la censura obras dramáticas, que estén *esclusivamente* escritas en cualquier de los dialectos de las provincias de España.²¹

La cursiva és afegida. Segons testimonis de l'època, les companyies recorregueren a l'adverbi *esclusivamente* per continuar representant en català, bo i afegint algun personatge especialment connotat des del punt de vista dramàtic que s'expressava en castellà. Així, segons consignava el dirigent federalista català Valentí Almirall en un article coetani, una de les conseqüències d'aquesta ordre reial fou que, a partir d'aleshores, en nombroses obres catalanes hom feia «aparecer siempre en ridículo al personaje castellano, llegando un autor á escribir unos “Pastorcillos” en que todos hablaban catalan menos el diablo[,] que chapuceaba la lengua de Cervantes».²² En la mateixa línia, en un estudi sobre el teatre català guardonat als Jocs Florals, l'autor consignava que «[u]n efecte contraproductent resultá de la dita Real Ordre y fou que d' allavoras data en l'escena catalana aquella munió de *galoneros, estanya-paellas, franxutis y empleats*, tipos los més repugnants de la societat castellana y que gracias á Deu ha desaparecut avuy en día».²³ Fóra per això que, segons apuntava el mateix Almirall, la signatura de revocació d'aquesta ordre reial «fué quizá la última que puso en España doña Isabel II»,²⁴ abans de la revolució que posà fi al seu regnat.

0.3.2.2 NOTARIAT

El procés de construcció legislativa de l'Estat liberal espanyol inclogué l'establiment de disposicions lingüístiques en àmbits jurídics diversos. En efecte, a la llei de 28 de maig de 1862, sobre la constitució del notariat,²⁵ hom establí que «[l]os instrumentos públicos se redactarán en lengua

²¹ BOPG, 12, 28-01-1867, p. 3. La cursiva és afegida.

²² A. Z. [pseudònim de Valentí Almirall], «El renacimiento catalan», dins *Escritos catalanistas. El renacimiento catalan; las leyes forales y el carlismo en Cataluña. Artículos por A. Z.*, Barcelona: Imprenta de Pedro Casanovas, 1868, p. 18-19.

²³ Joan Maluquer Viladot, *Teatre català. Estudi històric-crítich*, Barcelona: Imprenta de la Renaixensa, 1878, p. 48. Les cursives són de l'original.

²⁴ A. Z., «El renacimiento...», art. cit., p. 19.

²⁵ GM, 149, 29-05-1862, p. 1.

castellana, y se escribirán con letra clara, sin abreviaturas y sin blancos» (art. 25). Així mateix, el sistema d'oposicions per a accedir a la funció notarial implicà, segons el jurista Sebastià Solé i Cot (1982: 46), que les places vacants de notari a Catalunya fossin copades per persones que no sabien la llengua del país. Les protestes que aquest fet hauria generat haurien empès el govern a incloure, en el reglament general per al compliment de la Llei, aprovat per Decret reial de 30 de desembre del mateix any,²⁶ l'obligació que «los aspirantes á Notarías en distritos donde vulgarmente se hablen dialectos particulares acreditarán que los entienden bastantemente» (art. 7). Amb aquesta finalitat, hom establí que hi hauria tres preguntes en la llengua en qüestió, en la qual hauria de respondre l'aspirant (art. 23). Així mateix, tot i que l'escriptura s'havia de redactar en castellà,²⁷ en cas que l'atorgant no l'entengués, el notari li havia d'explicar el contingut del document en l'idioma del país (art. 71). El reglament general per a l'organització i el règim del notariat, aprovat per decret de 9 de novembre de 1874,²⁸ mantingué el contingut tant de l'article 7 com el del 21 del reglament de 1862 (amb els números 4 i 62, respectivament), però no el de l'article 23. La valoració de la competència en la llengua del país per a la provisió de places notariales vacants en territoris d'idioma altre que el castellà patí una altra rebaixa al reglament per a oposicions entre notaris aprovat per Ordre reial de 23 de juliol de 1912,²⁹ d'acord amb l'article 2 del qual l'acreditació de «conocimiento de dialectos patrios é idiomas» només es considerava com a mèrit. Al reglament per a oposicions a determinades notaries a la capital de les audiències territorials, aprovat per Ordre reial de 30 de juliol de 1913,³⁰ la competència en aquestes llengües s'eliminà fins i tot com a mèrit per al proveïment de les places als àmbits territorials esmentats. Tanmateix, el reglament sobre organització i règim del notariat aprovat per Decret reial de 9 d'abril de 1917 recollí, a l'article 210, el precepte de l'article 62 del reglament de 9 de novembre de 1874, però afegint-hi la clàusula següent: «si lo considerase necesario, el Notario en los actos *inter vivos* podrá valerse de otras personas vecinos del lugar donde se autorice el documento, designadas por el otorgante, que, conociendo el castellano, hable[n] el dialecto de los otorgantes o testigos, haciéndolo constar en el documento».³¹

²⁶ GM, 1, 1-01-1863, p. 1-2.

²⁷ A banda de l'article 25, suara esmentat, l'article 71 també imposava l'ús del castellà en els documents notarians «[c]uando se hubiere de insertar documento, párrafo, frase ó palabra de otro idioma ó dialecto», per tal com s'hi ordenava que «se extenderá inmediatamente su traduccion ó se explicará lo que el otorgante entiende por la frase, palabra ó nombre exótico».

²⁸ GM, 315, 11-11-1874, p. 375, per al decret aprovatori; el text del reglament a GM, 317, 13-11-1874, p. 396-97; 318, 14-11-1874, p. 412-413; i 319, 15-11-1874, p. 418-19.

²⁹ GM, 212, 30-07-1912, p. 239-40.

³⁰ GM, 213, 1-08-1913, p. 262-63.

³¹ GM, 101, 11-04-1917, p. 65-67, per al decret aprovatori, i GM, 104, 14-04-1917, p. 115, per a l'article 210.

0.3.2.3 LEGISLACIÓ CIVIL I MERCANTIL

En altres institucions dependents de l'Administració pública també es dictaren disposicions semblants a l'article 25 de la llei del notariat. En efecte, la Llei provisional del Registre civil, de 17 de juny de 1870,³² establia que «[c]uando los documentos presentados se hallen extendidos en idioma extranjero ó en dialecto del país, se acompañará á los mismos su traducción en castellano, debiendo certificar de la exactitud de ella el Tribunal ó funcionario que los haya legalizado ó la Secretaría de la Interpretacion de lenguas del Ministerio de Estado, ó cualquier otro funcionario que para ello esté competentemente autorizado» (art. 28). Així mateix, en els procediments judicials coneguts a la jurisdicció civil, la Llei d'enjudiciament civil, aprovada per Decret reial de 3 de febrer de 1881,³³ prescrivia que a «todo documento [públic] redactado en cualquier idioma que no sea el castellano se acompañarán la traducción del mismo y copias de aquél y ésta» (art. 601). En l'àmbit del dret mercantil, la llei de 14 de maig de 1908³⁴ prescrivia que, per a ésser inscrites al registre del Ministeri de Foment, les companyies asseguradores havien de presentar un seguit de documents, enumerats al mateix article, «redactados en castellano o traducidos a este idioma» (art. 2) i hi havien d'escriure les memòries anuals (art. 14). Així mateix, el reglament general per a l'execució de la llei hipotecària, de 6 d'agost de 1915,³⁵ prescrivia que els documents «extendidos en latín y dialectos de España ó en letra antigua, ó que sean ininteligibles para el Registrador, se presentarán acompañados de su traducción ó copia suficiente hecha por un Titular del Cuerpo de Archiveros y Bibliotecarios ó por funcionario competente» (art. 48).

0.3.2.4 LEGISLACIÓ PROCESSAL

En principi, la Llei d'enjudiciament criminal, aprovada per Decret reial de 14 de setembre de 1882,³⁶ reconeixia el drets dels processats i els testimonis en procediments judicials de caràcter criminal que no entenguessin el castellà a ésser assistits per un intèrpret i que llurs declaracions constessin en l'idioma en què haguessin estat deposades i traduïdes al castellà (art. 398 i 440, respectivament). Això no obstant, el procediment de designació d'intèrprets previst a l'article 441 de la Llei era francament inquietant, per tal com, si bé com a primera opció el legislador disposava que «[e]l intérprete será elegido entre los que tengan título de tales», això quedava condicionat al fet que «los hubiere en el pueblo». Altrament, «será nombrado un maestro en el correspondiente idioma», la

³² GM, 171, 20-06-1870, p. 1-2.

³³ El decret aprovatori a GM, 36, 5-02-1881, p. 326. L'article esmentat a GM, 40, 9-02-1881, p. 373-378.

³⁴ GM, 136, 15-08-1908, p. 789-792.

³⁵ L'article esmentat a GM, 227, 15-08-1915, p. 458.

³⁶ GM, 260, 17-09-1882, p. 803-806; els articles esmentats a GM, 276, 3-10-1882, p. 18-19.

qual cosa suposava un risc evident per a la seguretat jurídica de les parts, per tal com no era gens clar que la competència en l'idioma en qüestió d'un mestre que l'ensenyava com a llengua general inclogués les especificitats del llenguatge jurídic i, encara menys, de la branca penal. Però és que el legislador fins i tot considerava procediments per al supòsit en què tampoc no hi hagués mestres de l'idioma en qüestió i preveia que assumís les tasques d'interpretació «cualquier persona que lo sepa». I fins i tot preveia un procediment per al cas en què ni tan sols així es pogués designar intèrpret:

Si aun ni de esta manera pudiera obtenerse la traducción, y las revelaciones que se esperasen del testigo [l'article 398 remetia als 440 i 441 de la mateixa llei per al procediment a seguir en cas que el processat no sabés castellà] fueren importantes, se redactará un pliego de preguntas que hayan de dirigírsele, y se remitirá á la oficina de interpretación de Lenguas del Ministerio de Estado para que, con preferencia á todo otro trabajo, sean traducidas al idioma que hable el testigo. El interrogatorio ya traducido se entregará al testigo para que á presencia del Juez se entere de su contenido y redacte por escrito en su idioma las oportunas contestaciones, las cuales se remitirán del mismo modo que las preguntas á la Interpretación de Lenguas.

Cal assenyalar, a més, que el legislador no especificava el procediment a seguir en el cas que la llengua del deponent fos un idioma peninsular diferent del castellà, per la qual cosa l'exercici efectiu del dret reconegut resultava encara més incert, en la mesura que aquestes llengües no eren matèria d'ensenyament escolar oficial i, doncs, no hi havia mestres especialitzats reconeguts oficialment.

En el cas dels procediments de caràcter civil, la Llei d'enjudiciament civil, aprovada per Decret reial de 3 de febrer de 1881,³⁷ també preveia l'assistència d'intèrpret per als testimonis que no entenguessin o no parlessin el castellà (art. 657). Tanmateix, el procediment de nomenament d'intèrpret per als testimonis en litigis coneguts en aquesta jurisdicció era encara més discrecional. L'article 657 prescrivia que havia d'ésser anàleg al del nomenament de pèrits, el qual preveia que, en cas que al partit judicial en què es dirimia el cas no hi hagués pèrits titulats en la qüestió sobre la qual havien de dictaminar i les parts no es possessin d'acord en el nomenament, «podrán ser nombradas cualquiera personas entendidas ó prácticas, aun cuando no tengan título» (art. 615), triades aleatòriament d'una terna elegida entre els que «en el partido judicial paguen contribución industrial por la profesión ó industria a que pertenezca la pericia». En cas que no hi hagués prou quantitat de noms, fóra el jutge competent qui hauria de nomenar el pèrit (art. 616).

³⁷ El decret aprovatori a GM, 36, 5-02-1881, p. 326. L'article esmentat a GM, 40, 9-02-1881, p. 377.

0.3.2.5 COMUNICACIONES TELEGRÁFICAS

Les mesures restrictives de l'ús de llengües parlades al territori espanyol altres que el castellà aplicades pels governs de l'Estat liberal no es limitaren a les relacions amb les administracions públiques. En efecte, el Reglament per al règim i servei interior del cos de telègrafs aprovat per Ordre reial de 25 de desembre de 1876³⁸ només autoritzava la transmissió de telegrams privats redactats en castellà, francès, italià, portuguès i alemany (art. 498), amb el benentès que «las indicaciones necesarias para asegurar la trasmisión del Telégrama á su destino» s'havien de redactar en castellà (art. 498). El 15 de juliol de 1899, el president del Consell de Ministres, el conservador Francisco de Silvela, admeté, al Congrés dels Diputats, en resposta a una pregunta d'un diputat per Barcelona del seu partit, que «hay algunas disposiciones procedentes ya de tiempos muy antiguos, que restringen el uso de las comunicaciones telegráficas para que el Gobierno tenga fácil conocimiento del texto; pero esto obedece á suspicacias y á temores que deben irse desechando» i replicà que «claro es que autorizada la comunicación telegráfica por cifra, desaparece toda razón para negarla á ningún idioma ó dialecto nacional», de tal manera que «sería verdaderamente incomprensible é injustificado que ni el catalán, ni el vascuence, ni otro dialecto cualquiera de los que se hablan en España estuviera excluído del uso de todos los elementos que el Estado pone á disposición de los ciudadanos cuando se trata de comunicar pensamientos, ideas, afectos de familia, etc». ³⁹ Finalment, un Decret reial de 20 de juny de 1904 del Ministeri de la Governació⁴⁰ autoritzà l'ús de «cualquiera de los idiomas y dialectos hablados en España para las conferencias telefónicas y para los telefonemas y telegramas privados interiores redactados en lenguaje claro y conforme á las disposiciones vigentes», per bé que l'autorització quedava condicionada al fet que «en alguna de las estaciones comunicantes haya personal capaz de comprender el lenguaje empleado» (art. 1). A més, el Decret reial reafirmava que «[e]n la correspondencia que no tenga el Carácter de privada y en la comunicación oficial, ó sobre asuntos de índole administrativa, gubernativa ó judicial, sólo podrá emplearse la Lengua castellana» (art. 2), com també en «las líneas de Empresas de ferrocarril que no utilicen el sistema telegráfico Morse» (art. 3).

³⁸ *Reglamento para el régimen y servicio interior del Cuerpo de Telégrafos*, Madrid: Establecimientos Tipográficos, 1876.

³⁹ DSCCD, 37, 15-12-1899, p. 964-65.

⁴⁰ GM, 173, 21-06-1904, p. 1113-4.

1. EL CONCEPTE DE *LLENGUA OFICIAL* A LA MONARQUIA ESPANYOLA ABANS DE LES DECLARACIONS CONSTITUCIONALS D'OFICIALITAT (1881-1929)

1.1 La llengua catalana en el programa polític del catalanisme

1.1.1 Primeres reivindicacions d'oficialitat

1.1.2 Aspectes lingüístics del programa de la Unió Catalanista

1.1.3 Reivindicacions al si de les institucions públiques

1.1.3.1 LES DECLARACIONS PRO OFICIALITAT DE LA LLIGA REGIONALISTA AL CONGRÉS DELS DIPUTATS

1.1.3.2 LA PROPOSICIÓ DE COOFICIALITAT A LA DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA

1.1.3.3 LA PROPOSICIÓ DE COOFICIALITAT A LA DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE GIRONA

1.1.3.4 LES PETICIONS DELS PLENS MUNICIPALS PER A L'ÚS OFICIAL DEL CATALÀ

1.1.3.5 LA PETICIÓ D'OFICIALITAT DEL CATALÀ PER LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA

1.1.3.6 L'ESMENA SOBRE L'OFICIALITAT DEL CATALÀ AL MISSATGE DE CONTESTACIÓ AL DISCURS DE LA CORONA DEL CONGRÉS DELS DIPUTATS

1.1.3.7 LA PROPOSICIÓ INCIDENTAL AL CONGRÉS DELS DIPUTATS SOBRE LA LLIBERTAT D'ÚS DEL CATALÀ A LES ADMINISTRACIONS, ELS TRIBUNALS, ELS DOCUMENTS NOTARIALS I MERCANTILS I L'ENSENYAMENT

1.1.3.8 DARRERES DECLARACIONS PRO OFICIALITAT

1.1.4 Aspectes lingüístics del programa del separatisme català

1.2 Respostes governatives

1.2.1 Presumpcions d'oficialitat del castellà

1.2.2 El règim jurídic de la llengua catalana en projectes legislatius de caràcter bàsic no aprovats

1.2.2.1 EL PROJECTE D'ORGANITZACIÓ AUTONOMISTA MUNICIPAL I REGIONAL

1.2.2.2 L'AVANTPROJECTE D'ESTATUT DE LA MANCOMUNITAT VALENCIANA

1.2.3 La declaració constitucional del castellà com a llengua oficial

1.3 Conclusions

L'oficialitat lingüística és un concepte amfibològic i jurídicament indeterminat.¹ Un dels biaixos que acostuma a afectar la recerca històrica, la pretensió d'explicar la realitat social, política o jurídica del passat mitjançant esquemes d'anàlisi del present, també és perceptible en la historiografia juridicopolítica de la llengua catalana. En realitat, ni el català no era «llengua oficial» abans dels decrets de nova planta —car aquest concepte era jurídicament inexistent a l'Antic Règim— ni, doncs, ho podia deixar d'ésser amb la promulgació d'aquests.² Tanmateix, d'acord amb els esquemes interpretatius presentistes s'ha afirmat, per exemple, que, durant l'ocupació napoleònica de Catalunya, sota el comandament del mariscal Augerau, «tingué lloc l'adopció del català com a idioma oficial, junt amb la llengua de les forces invasores» (Mercader, 1953: 7), sense al·legar cap document en què es declarés l'esmentada «oficialitat». I és que, si això era així, ens reapareix l'atzucac de quan i on es produí la nova declaració de desoficialització.

Aquesta inespecificació de règim d'oficialitat lingüística revesteix més importància que no podria semblar a primer cop d'ull perquè fou un dels arguments jurídics utilitzats a partir de la dècada dels vuitanta del segle XIX pels defensors de l'ús oficial del català. Precisament és força significatiu que els primers usos que hem trobat del terme *llengua oficial* provinguessin d'aquests sectors i fossin per a reclamar-la.

1.1 La llengua catalana en el programa polític del catalanisme

1.1.1 Primeres reivindicacions d'oficialitat

L'ús més antic que hem trobat del terme *llengua oficial* no descriu cap realitat factual, ans expressa una previsió desiderativa sobre el reconeixement jurídic de la llengua catalana. En efecte, a la vetllada de l'Associació Literaria de Gràcia Escut Català, que tingué lloc la primavera de 1881, Valentí Almirall llegí una composició en què afirmava el següent:

Demá, lo catalá será la llengua oficial en la nostra terra catalana;

¹ Un intent de definició, que il·lustra la complexitat del significat i abast del concepte, a Jou (2009).

² No cal dir, però, que l'absència de declaració de desoficialització del català no significa que, *de facto*, no comencés un lent i gradual procés de castellanització de les institucions, per bé que prou lent i tortuós perquè, l'any 1883, el sotspresident del Centre Català, Valentí Almirall, encara pogués afirmar que «no hi ha hagut cap llei que disposi que sols la castellana es la llengua oficial, ni cap disposició que diga que no ho es la catalana, de manera que tenim un perfecte dret en que ho sia; puig l'exclusió s'ha fet sempre per sota ma, y moltas vegadas per un sencill director general». BCC, 4, 12-06-1883, p. 44.

demá, no sols coneixerém la historia, sino que ab los nostres fets anirém fentne, demá no haurém de demanar protecció pel nostre treball, puig que 'l protegirém nosaltres mateixos de una manera efectiva, ab la nostra activitat sens trabas, ab la nostra energia moventse ab llibertat, ab lo nostre caràcter mes reflexiu que imaginatiu; demá ni 'ns manarán ni manarém, sino que dintre de casa nostra, nos arreglarém de la manera que 'ns dongui la real gana; demá 'ns presentarem tals quals som, ab las nostras costums, ab las nostras lleys, ab los nostres ideals, sense pretender entorpir a ningú, ni tolerar tampoch que ningú 'ns entorpeixi la nostra marxa; demá, viurem á casa nostra y á la nostra moda; y Catalunya, germana, no germanastra de las demás regions espanyolas, estará unida ab todas ellas pels llassos de la sang y del carinyo; no pels de la imposició y de la violencia; demá, en una paraula, tots anirém millor que avuy y tindrém bona armonía, perque realisarém aquell adagi catalá tant práctic com tots los nostres y que diu «com mes amichs mes clars».³

La primera proposta de reivindicació explícita de declaració del català com a llengua oficial fou a càrrec del Centre Catalá. Segons els acords de 6 de novembre de 1882 per a la confecció d'un programa per al catalanisme, el qual s'havia d'elaborar en un congrés catalanista a convocar pròximament, un dels punts que s'havia de tractar era precisament l'estatut jurídic de la llengua catalana. Així, l'acord addicional primer, signat pel sotspresident del Centre, Valentí Almirall, el secretari primer del Consell General i secretari de la Junta d'Administració, Joseph Guilló, el president de la Secció de Dret é Historia de Catalunya, Joseph Coroleu, i el secretari primer de la Secció de Comers i Marina, Anton Morante, ordenava al Consell General del Centre de traslladar a la secció de Bellas Arts y Bellas Lletres la pregunta següent: «¿Es just y convenient que com aspiració del catalanisme 's procuri que la llengua catalana sigui declarada oficial espanyola, al costat y al nivell de las demás que 's parlan en la nació?»⁴ Significativament, a la primera sessió de discussió del programa, que tingué lloc el 25 de novembre del mateix any, el sotspresident del Centre fonamentà jurídicament la resposta afirmativa en la inexistència de disposicions normatives que especificuessin quin era el règim d'oficialitat lingüística (vg. supra § 1.1.1, n. 2). Finalment, el 21 d'abril de 1883, la comissió nomenada pel Consell General per a redactar el programa concloué les tasques i recollí, en el tercer punt, la reivindicació segons la qual «[l]os catalanistas aspiran» al fet «que la llengua catalana sigui declarada oficial espanyola al igual nivell de las demás que 's parlan en la nació».⁵ El Congrés Catalanista esmentat tingué lloc entre els dies 20 i 27 de juny del mateix any i, a la tercera sessió, el dia 23, el

³ V. Almirall, «Catalanisme de debó. Composició llegida en la vetllada literaria del "Escut Catalá" Associació Literaria de Gracia», *Diari Catalá. Polítich y Literari*, 1-05-1881, p. 284.

⁴ BCC, 3, 23-11-1882, p. 35.

⁵ BCC, 4, 12-06-1883, p. 37.

projecte de programa presentat per la comissió fou aprovat.⁶

La reivindicació d'oficialitat del català també fou recollida pel grup fundat arran de l'escissió del Centre Català, la Lliga de Catalunya. El president de l'entitat, l'enginyer industrial Pau Sans, l'esmentà al mateix discurs de la sessió inaugural de la Lliga, el 5 de novembre de 1887. En efecte, entre els tres objectius essencials de l'entitat, el segon era el següent:

Millorar l'estat present per los medis que la ley permeti; procurant la obtenció del major benestar relatiu de Catalunya en benefici d'ella y de las demás regions d'Espanya, y abogant en pro de la reivindicació, com á oficial, de la llengua catalana; en pro també de la conservació, desenrotlló y purificació del dret catalá y, per últim, per lo manteniment de las institucions y costums que caracterisan la vida del Principat sens perjudici del seu progrés.⁷

La declaració d'oficialitat de la llengua catalana aparegué també en el missatge que representants de la Lliga de Catalunya i altres entitats com ara el Centre Escolar Catalanista, l'Associació Catalanista d'Excursions Científicas, el Fomento Industrial, el Círculo Barcelonés de Obreros i el Centre Català adreçaren el maig de 1888 a la reina regent Maria Cristina, nomenada reina dels Jocs Florals amb motiu de l'Exposició universal de Barcelona. A l'apartat desideratiu del missatge, els signants expressaven el següent:

Desitjém donchs, que torni a possehir la nació catalana sas Corts generals lliures é independents, obertas per lo Cap del Estat ó per son llochtinent, en las que hi tingan representació directa totas las classes socials, desde las més humils á las més elevadas: Corts en las que 's votin los pressupostos de Catalunya y la cantitat ab que te de contribuir nostre país als gastos generals d'Espanya: Que sia Catalunya senyora del govern interior de sa casa, senyalant ella mateixa 'l contingent del exércit pera 'l Principat, no quintantse á sos fills ni fentse á Catalunya llevas forsosas, sino provehintse de soldats voluntaris y á sou, los que no degan sortir may en temps de pau de nostre territori: Que la llengua catalana sia la llengua oficial á Catalunya pera totas las manifestacions de la vida d'aquest poble: Que la ensenyansa á Catalunya sia donada en llengua catalana: Que sian catalans los Tribunals de Justicia y totas las causas y litigis se fallin definitivament dintre del Territori: Que 'ls cárrechs de la nació catalana los nombrin los catalans mateixos, procurant que recaiguin en catalans los cárrechs polítichs, los judiciales, los administratius y los de

⁶ RT, 23-06-1883, p. 3723.

⁷ «Discurs llegit en la sessió inaugural de la "Lliga de Catalunya", lo día 5 de novembre de 1887, per lo president Pau Sans y Guitart», RM, 6-11-1887, p. 6605.

ensenyansa: Que vinga lo Cap del Estat d' Espanya á jurar á Catalunya sas Constitucions fonamentals, com á condició indispensable d' antich establerta pera execir á dreta lley la soberanía en lo Principat : Y per fi que 's reintegri á Catalunya tot lo que tenint que ser lletra viva se guarda com á lletra morta en los arxius y en lo fons de l' ánima dels bons fills de la terra.⁸

En aquest document, ja apareixia un àmbit d'ús concret connex al concepte d'oficialitat: l'ensenyament. Així, a banda de les indeterminades «manifestacions de la vida d' aquest poble», sembla que un dels trets inherents o connexos a aquest concepte d'oficialitat, que els signants no definien —com tampoc no ho havia fet cap dels seus antecessors en aquesta reivindicació—, era l'ús a l'ensenyament com a idioma vehicular.

El programa polític del Centre Catalá de Barcelona, enllestit pel Consell General el 12 d'abril de 1890, també recollí qüestions de caràcter lingüístic:

Pera ésser catalá á tot espanyol li basta naturalisarse á Catalunya si está en plé us de sos drets civils, mes pera desempeñar càrrech públich, necessitará possehir la parla de la terra. La llengua catalana será oficial en tota la regió, aixís com en tots los establiments d' ensenyansa; mes en los estudis sostinguts per Catalunya, será reglamentari ensenyar todas las llenguas que siguin oficials á Espanya.⁹

Aquí ens apareixen més trets, inherents o connexos a aquest concepte d'oficialitat: (a) l'obligatorietat de saber la llengua oficial per a exercir «càrrecs públics» —terme, però, amb el qual no sabem si els signants es refereixen només a la funció pública o també als càrrecs polítics, de caràcter representatiu o de designació—; i (b) l'ús com a idioma vehicular a l'ensenyament, que ja hem trobat al missatge a la reina regent. Tanmateix, en aquest cas, hom matisava que l'oficialitat de la llengua catalana —i, doncs, el fet que esdevingués llengua vehicular a l'ensenyament— era compatible amb l'ensenyament com a matèria d'estudi d'altres llengües oficials al Regne d'Espanya a les escoles finançades per les administracions catalanes.

⁸ *Missatge a S. M. Donya Maria Cristina de Habsburg-Lorena, reyna regent d'Espanya, comtesa de Barcelona*, Barcelona: Imp. La Renaixensa, 1888, p. 7. El missatge també fou publicat a RM, 3-06-1888, p. 3333-3340.

⁹ «Á tots los bons catalans. Programa polítich del Centre Catalá de Barcelona. Adoptat per son Consell general lo dia 12 d' Abril de 1890», dins *Solemne sessió que pera presentar lo programa polítich del Centre Catalá tingué lloc lo dia 28 d' abril de 1890*, Barcelona: Estampa de Víctor Berdós Feliu, 1890, p. 19.

1.1.2 Aspectes lingüístics del programa de la Unió Catalanista

Les Bases per a la Constitució regional catalana, aprovades a la primera assemblea de la Unió Catalanista, que tingué lloc a Manresa entre el 25 i el 27 de març de 1892, foren la primera proposta en format jurídic que contenia una declaració o anunci d'oficialitat de la llengua catalana. Al discurs de defensa del Projecte, Joaquim Riera y Bertrán declarà que «las Bases ara tot just llegidas son conseqüencia inmediata del famós *Missatge* entregat á la Reyna Regent d' Espanya quan sa estada á Barcelona per amor [*sic*] de la primera é inolvidable Exposició Universal va celebrarhi Espanya». «Aquell *Missatge* [...] fou l' hermós prefaci del actual Projecte de Constitució Catalana.»¹⁰ Al projecte de Bases, redactat per la Comissió Ponent de la Unió Catalanista, presidida per Lluís Domenech y Montaner amb Enrich Prat de la Riba com a secretari, i signat el 20 de març de 1892, hom proposava el següent: «La llengua catalana será la única que ab carácter oficial podrá usar-se á Catalunya y en las relaciones d'aquesta región ab lo Poder central» (base 4a).¹¹ Aquesta base 4a, finalment, seria la 3a, després de l'aprovació d'una esmena que demanava la supressió de la 2a del Projecte. En canvi, la base 16a, dedicada a l'ensenyament, no contenia cap previsió de caràcter lingüístic, amb la qual cosa no podem confirmar la projecció sobre l'ensenyament del concepte d'oficialitat que hem vist en els documents anteriors ni, en general, tampoc no podem escatir quin abast institucional tenia aquest concepte d'oficialitat. Val a dir, però, que, en la mesura que hom atribuïa a Catalunya els residus jurisdiccionals (base 7a) i dins les atribucions consignades per al poder central en l'àmbit de l'ensenyament només hi havia «la ensenyansa militar» (base 1a), el fet que la major part romangués sota la jurisdicció de les administracions catalanes fa força induïble que hom preveia que funcionés bàsicament en català. El text sencer de les Bases fou aprovat en votació a la 3a sessió, de 27 de març.¹²

La segona assemblea de la Unió Catalanista, que tingué lloc a Reus els dies 28 i 29 de maig de 1893, aportà més concreció a les reivindicacions lingüístiques a defensar. En efecte, al «Projecte de conclusions sobre el tema Organització pera portar á la práctica las Bases aprobadas en la Asamblea de Manresa», enllestit el 10 de maig, hom

¹⁰ *Assambleas Catalanistas, (primera). Manresa. Deliberacions y acorts*, Barcelona: Imprempta La Renaixensa, 1893, p. 33.

¹¹ *Íd.*, p. 28-32.

¹² *Íd.*, p. 209.

proposava les mesures següents:

Dirigirse á tots los Ajuntaments de Catalunya pera que l' usin [el català] en las sessions y demás actes oficials, fentlos notar que no hi ha cap disposició legal que previngui lo contrari.

Dirigirse á tots los mestres, aixís d' escoles públicas com privadas pera que l' usin en ellas fentlos notar las ventatjas de la ensenyansa comparativa de las llengüas catalana y castellana, de conformitat ab lo acordat en las Assambleas pedagógicas.

Excitar á tots los advocats catalans, pera que reivindiquin sempre lo dret que tenen los testimonis catalans d' usar la nostra llengua, en las sevas declaracions devant dels Tribunals de Justicia, aixís com pera que demanin en nom de la més recta administració d' aquesta que en los informes devant del jurat se 'ls permeti l' ús del català.

Dirigirse á tots los Prelats de Catalunya pera que manin que, de conformitat, ab los Cánons, se prediqui en catalá y en aquest idioma 's practiquin totas las devocions que ab arreglo á las sagradas rúblicas no hagin de ferse en llatí.¹³

Significativament, enlloc de les propostes no s'esmentava el concepte d'oficialitat, però, en la mesura que la intenció de la comissió ponent era d'elaborar un seguit de mesures de desplegament d'aquest concepte, cal entendre que aquests eren els trets característics que la ponència hi associava. En la defensa de la primera de les conclusions, el membre de la ponència Lluís Durán y Ventosa exposà clar i ras el criteri que havia informat la tasca de la ponència:

Una de las aspiracions generals, més fundadas del catalanisme, es la consagració de la llengua catalana com oficial en la nostra terra. L'Assamblea que la UNIÓ CATALANISTA celebrá l'any passat á Manresa, al consignarho com una de las bases de una constitució regional catalana, no feu, á fi de comptes, més que declarar lo que es un desitj general de tots los catalanistas. Pero l'establiment del catalá com idioma oficial depén d' una modificació més o menos radical de

¹³ *Assambleas catalanistas (segona). Reus. Deliberacions y acorts*, Barcelona: Imprempta La Renaixensa, 1895, p. 27. Aquestes quatre mesures foren recollides, amb formulacions gairebé idèntiques àdhuc textualment, per la primera associació que reivindicà el reconeixement de l'oficialitat de la llengua pròpia a la regió valenciana, la Joventut Valencianista, a les conclusions llegides a l'acte d'afirmació valencianista que tingué lloc al Teatre Eslava de València el 26 de juliol de 1914. Fins i tot, les mesures proposades per la Joventut Valencianista eren més completes, ja que també s'adreçava a les diputacions «i demás corporacions oficials» i acordava de «[p]rocurar que es porten a efecte els treballs comensats pera la constitució del Institut d'Estudis Valencians que podria ser també l'Academia de la nostra llengua». Finalment, la Joventut Valencianista apel·lava al compromís dels mateixos activistes, en «[r]ecomandar també a tots els delegats que usen sempre la llengua valenciana en totes les manifestacions de la vida». «Conclusions de la "Joventut Valencianista" en el Acte d'Afirmació Valencianista», reproduïdes a Cucó (1971: 315-17). Val a dir que aleshores, amb la reforma lingüística fabriana nounada i en fase d'acceptació per les institucions polítiques i culturals al Principat de Catalunya mateix, la varietat estàndard de la llengua catalana encara no havia rebut el vistiplau a la resta del domini lingüístic, per la qual cosa l'expressió *llengua valenciana* no s'ha d'entendre necessàriament com a contradictòria amb la unitat lingüística del conjunt de varietats encloses en el diasistema català.

la situació política.¹⁴

Era per això que Durán y Ventosa argumentava que «[f]ora una temeritat esperar la salvació de la llengua catalana, d'una llei que no sabem quan pot venir, declarant-la oficial». Per contra, «[d]el esforç de tots els catalans es de lo que 'n té de dependre la seva conservació, y 'l resultat d'aquesta com producte d'aquell n'ha de ser forçosament que un dia ó altre 'l legislador se vegi obligat á fer la declaració esmentada».¹⁵ Com a base jurídica per a les mesures proposades al projecte, Durán y Ventosa al·legà un argument que no ens és desconegut:

Ni en la Constitució de la monarquia, ni en la llei municipal, ni en cap altra, hem vist que s'obligui als municipis á usar la llengua castellana. Ja sabem que, en canvi, per sobre dels municipis, hi ha, en l'actual organització administrativa, els governs de província, que difícilment consentirían en admetre com vàlids els documents redactats en llengua catalana[.] Jo no sé, no obstant, en quin text legal podria apoyarse un Governador pera retxassar una comunicació que no estigués escrita en castellà, ni com pararia un conflicte que per aquest motiu se suscités entre un Ajuntament enérgich y patriótic y un Governador escrupolós.¹⁶

Efectivament, la inexistència de normativa que interdís específicament l'ús d'idiomes diferents del castellà implicava versemblantment la presumpció de legalitat dels acords proposats a l'Assemblea, els quals foren aprovats a la sessió del 29 de maig.¹⁷

1.1.3 Reivindicacions al si de les institucions públiques

1.1.3.1 LES DECLARACIONS PRO OFICIALITAT DE LA LLIGA REGIONALISTA AL CONGRÉS DELS DIPUTATS

La primera declaració favorable a l'oficialitat del català de què tenim constància en el marc de les mateixes institucions públiques tingué lloc al Congrés dels Diputats, a la sessió del 19 de juliol de 1901. En una interpel·lació per a explicar els objectius dels diputats de la Lliga Regionalista, Bertomeu Robert demanà respecte per al català i afirmà que «[n]osotros consideramos capital eso del lenguaje aplicado á actos de la vida oficial, y sobre todo en los referente á los Tribunales de justicia».¹⁸ En aquesta mateixa sessió, el diputat conservador Francisco Romero Robledo al·ludí a les Bases per a la

¹⁴ *Assambleas catalanistas (segona)*, cit., p. 42.

¹⁵ *Íd.*, p. 43-44.

¹⁶ *Íd.*, p. 44.

¹⁷ *Assambleas catalanistas (segona)*, cit., p. 165.

¹⁸ DSCCD, 33, 19-07-1901, p. 750.

Constitució regional catalana i demanà als diputats regionalistes catalans si en compartien el programa, a la qual cosa Robert contestà que «[e]n su esencia, sí». Aleshores Romero Robledo preguntà si «¿[e]s la esencia del programa de Manresa la declaración de oficial para el idioma catalán, en sus relaciones con las demás regiones que han de formar esa patria fantástica que todavía o por ahora SS. SS. aclaman?», a la qual cosa el diputat regionalista contestà afirmativament.¹⁹ Tanmateix, atès que es tractaren de declaracions en el marc d'una mera interpel·lació, hom no les pot prendre com a proposicions amb intenció jurídica vinculant, sinó com a declaracions genèriques de caràcter programàtic.

1.1.3.2 LA PROPOSICIÓ DE COOFICIALITAT A LA DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA

La primera proposta de reconeixement jurídic oficial explícit de la llengua catalana tingué lloc a la Diputació Provincial de Barcelona, a càrrec del diputat de la Unió Catalanista Manuel Folguera i del nacionalista republicà Antoni Suñol. En efecte, a la sessió d'11 de gener de 1910, aquests diputats presentaren la proposició següent:

Primero. La Diputación provincial de Barcelona, inmediatamente despues de su constitución para el ejercicio de mil novecientos nueve á mil novecientos once, acuerda solemnemente que, dentro de la consentido por las leyes vigentes, se considere la lengua catalana como á [*sic*] co-oficial de la castellana en esta Corporación.

Segundo. Para dar efectividad al acuerdo anterior, queda autorizado explícitamente el uso de la lengua catalana por parte de todos los Diputados en las sesiones de la Corporación, tanto en sus discursos como en sus proposiciones escritas, memorias, dictámenes, etc. y en todos los actos públicos en que la ley no se oponga. Asimismo se declara públicamente que serán aceptadas, cursadas y contestadas en catalán, todas las comunicaciones que en tal idioma se le dirijan.

Tercero. De toda la documentación del Cuerpo provincial que ineludiblemente deba cursarse y archivarse en lengua castellana, se hará desde ahora en adelante duplicación anexa en catalán, á fin de que la Diputación guarde su historial, desde esta fecha, en la lengua propia del pueblo que administra.

Cuarto. Para facilitar la ejecución de los acuerdos anteriores, resuelve la Diputación que al tratarse de la provisión de nuevos cargos en su personal, se exija á los ingresantes el conocimiento de la lengua catalana, debiéndola saber hablar y escribir con la corrección que se estime proporcionada á la clase de funciones que deban desempeñar: y

Quinto. Que se remita traslado de los anteriores acuerdos á las Diputaciones provinciales del resto de Cataluña para su conocimiento y demás efectos.²⁰

¹⁹ DSCCD, 33, 19-07-1901, p. 754.

²⁰ «Sesión pública ordinaria de la Diputación provincial de once de enero de mil novecientos diez», dins

Com veiem, doncs, es tractava d'una proposta de cooficialitat, no d'oficialitat estricta, i proclamava explícitament el caràcter també cooficial de la llengua castellana. Com a tret inherent a aquesta cooficialitat del català, hom proposava de reconèixer els drets següents: (a) en el cas dels diputats provincials, a fer-ne ús en els actes en exercici de llur càrrec i, en general, (b) a fer-ne ús i ésser-hi atès en les relacions amb aquesta administració. Quant a (a), val a dir que, l'any 1887, la mateixa Diputació havia acordat d'acceptar una comunicació de l'Associació Catalanista d'Excursions Científicas redactada en català sense necessitat de traducció i, segons consta a la mateixa acta de la sessió, les intervencions dels diputats amb motiu d'aquest acord i, en general, d'aquesta petició es feren també en català.²¹ En el cas de (b), els proponents no especificaven el subjecte del dret, per bé que, com hem esmentat, des de 1887 la Diputació acceptava comunicacions escrites en llengua catalana. Tanmateix, la proposta contenia l'afegitó de reconèixer el dret a rebre la resposta també en català, la qual cosa permet d'aventurar la hipòtesi que hom concebés la cooficialitat no com el simple dret a utilitzar la llengua a què s'aplica, ans també com el dret a rebre-hi correspondència. Així mateix, la cooficialitat depassava el caràcter de concepte reduït al simple reconeixement de drets individuals, ans també implicava un cert compromís que el català tingués lloc en l'àmbit escrit d'aquesta administració, com quedava palès al punt tercer, per bé que hom tan sols garantia, de moment, que fos llengua de traducció més que no de creació. El punt quart, en realitat, era un correlat lògic dels drets reconeguts al primer (si bé no necessàriament per a totes les places, sí almenys per a un nombre significatiu de les que impliquessin relació amb el públic) i, en realitat, era un fet que ni tan sols requeria el caràcter cooficial de l'idioma en qüestió.²² Segons el dictamen presentat pel

Diputación Provincial de Barcelona, *Actas de las sesiones celebradas desde el día 9 de marzo de 1909 á 15 de febrero de 1910*, p. 266-67, AHDB. Com es féu constar a la mateixa acta, la proposta fou presentada en català, però a l'acta només consta la traducció castellana.

²¹ «Sesión pública ordinaria de veinte y cinco de Enero de mil ochocientos ochenta y siete», dins Diputación provincial de Barcelona, *Actas de las sesiones celebradas por la Ecma. Diputación Provincial, durante el año de 1887*, p. 28, AHDB.

²² En efecte, el ple de l'Ajuntament de Palma, ja al setembre de 1899 (a la sessió del dia 21), havia aprovat d'establir com a condició el fet de saber parlar i escriure en «mallorquí» per a poder accedir a la plaça de secretari de l'Ajuntament. Vg. Ayuntamiento de Palma, *Actas de sesiones desde 30 agosto 1899 a 16 mayo 1900*, AMP, p. 27-29. En el cas de l'Ajuntament de Barcelona, el Reglament per als empleats municipals, aprovat a la sessió extraordinària del ple municipal de 14 de maig de 1902, també contenia un requisit lingüístic. En efecte, d'acord amb l'article 29 del Reglament, aprovat a la sessió de l'1 de maig, «[p]ara ingresar en el Cuerpo de Empleados del Ayuntamiento de Barcelona», hom establí entre el plec de condicions «[c]omprender el idioma catalán», per bé que el mateix article preveia que «[e]l Ayuntamiento en casos especialísimos y para cargos que no deban tener relación con el público, podrá dispensar de esta condición». Vg. Ayuntamiento Constitucional de Barcelona, *Libro de Actas. Año 1902. 2º Tomo*, p. 168 i 174, AMCB.

Departament Central de la Diputació sobre aquesta proposició, l'exigència de «conocimiento del idioma catalán» era una «práctica ya establecida» per a les «plazas que sean de libre nombramiento de la Diputación».²³

La proposta passà al Departament Central de la Diputació, de majoria regionalista i monàrquica, el dictamen del qual es presentà a la sessió del 15 de febrer. El text proposat fou el següent:

Primero- Se reconoce el derecho a usar indistintamente la lengua catalana y la castellana, en todo cuanto á ello no se opongan las leyes, en los actos y documentos de la Diputación, y por tanto, seguirá la práctica establecida de poder usar la lengua catalana todos los señores Diputados en las sesiones, de presentar en este idioma proposiciones, escritos, memorias, dictámenes, etc., y en todos los actos públicos en que la ley no se oponga, y serán aceptadas, cursadas y contestadas [Ø], las comunicaciones que en catalán se le dirijan.

Segundo- Para que pueda extenderse en catalán la documentación que deba archivar y esté escrita en castellano, se procurará tener el personal á propósito para ello y mientras no sea posible cargar el presupuesto con este nuevo gasto, cuidará el Jefe del Personal existente de que en cuanto las atenciones del servicio lo permitan, se practiquen algunos empleados en el idioma catalán, á fin de que cuanto antes los mas importantes documentos de su historia puedan ser también archivados en dicho idioma.

Tercero- En la provisión de las plazas que sean de libre nombramiento de la Diputación, se seguirá la práctica ya establecida de exigir el conocimiento del idioma catalán en el modo y forma que para cada caso se estime conveniente.²⁴

D'antuvi, el Departament Central eliminava el punt primer de la proposta de Folguera i Suñol, pel qual hom considerava cooficial la llengua catalana en l'àmbit de la Diputació. Pel que feia al punt segon de la proposta de Folguera i Suñol (primer, al dictamen), el Departament suprimia també l'obligació de la Diputació de correspondre en català a les comunicacions que se l'hi adrecessin, tal com emfasitzem amb el símbol de conjunt buit, la qual cosa podria reforçar la hipòtesi adés avançada sobre la relació entre cooficialitat d'una llengua i dret a rebre-hi atenció per les administracions en què la cooficialitat té vigència. El punt tercer de la proposta (segon, al dictamen) també quedava notablement rebaixat, en la mesura que el futur d'indicatiu (amb la càrrega imperativa que té en els textos de caràcter jurídic) es transformava en una perífrasi de contingut força més desideratiu, com palesa el verb *procurar*, i es condicionava a les

²³ Vg. «Sesión pública ordinaria de la Diputación provincial de quince de febrero de mil novecientos diez», dins Diputación Provincial de Barcelona, *Actas de las sesiones...*, cit., p. 393.

²⁴ «Sesión pública ordinaria de la Diputación provincial de quince de febrero...», cit., p. 393. El símbol de conjunt buit és afegit.

disponibilitats pressupostària i de feina, del tot absents a la proposta. Així mateix, mentre que en aquesta s'ordenava la duplicació al català de tota la documentació en castellà, al dictamen, a banda de desaparèixer el caràcter preceptiu d'aquesta pràctica, es limitava a «los mas importantes documentos». El punt quart de la proposta (tercer, al dictamen) també quedà sensiblement retallat, mitjançant la limitació de l'exigència de saber català a les places de «libre nombramiento de la Diputación» (que a la proposta de Folguera i Suñol s'estenia als «nuevos cargos en su personal», sense cap restricció) i, fins i tot en aquest cas, amb la introducció d'una clàusula de discrecionalitat («en el modo y forma que para cada caso se estime conveniente»). Finalment, el punt cinquè de la proposta (comunicació de l'acord a la resta de diputacions provincials catalanes) fou suprimit del dictamen.

El dictamen no satisféu els autors de la proposta, que presentaren una esmena al punt primer, per la qual es proposava de dividir-lo en dos punts, idèntics als de llur proposició inicial.²⁵ En nom del Departament Central, respongué el diputat liberal J. Sostres, que comunicà que aquell no admetia l'esmena i al·legava, segons el report de l'acta de la sessió, que «en el dictamen se viene á decir lo mismo que se propone en aquella».²⁶ En contradicció amb aquesta afirmació, un cop aprovat en votació el text final, el mateix president de la Diputació, el regionalista Enric Prat de la Riba, esgrimiria un dels motius habituals de l'argumentari jurídic del catalanisme lingüístic, però en aquest cas, paradoxalment, en contra de la declaració de cooficialitat del català. Així, segons el report de l'acta de la sessió, «en el seno del Departamento Central [el president] se opuso á que fuese aceptada la palabra “cooficialidad” por entender que al admitirla se declaraba oficial la lengua castellana, declaración que en lo que á las Corporaciones populares se refiere, hasta el presente no se ha hecho por ninguna ley, ni Real decreto ni Real orden».²⁷ Tanmateix, si, efectivament, els usos lingüístics de l'administració local no havien estat objecte de regulació jurídica, resultava contradictori el fet que el dictamen rebaixés l'ús escrit del català en comparació amb la proposició de Folguera i Suñol. En qualsevol cas, l'esmena fou rebutjada i s'aprovà en votació el punt primer del dictamen.²⁸

²⁵ *Íd.*, p. 393-94.

²⁶ *Íd.*, p. 394.

²⁷ *Íd.*, p. 397.

²⁸ *Íd.*, p. 394.

Tot i que fou la darrera esmena que es tramità just abans de l'aprovació definitiva del dictamen, val la pena de comentar ara la proposta d'addició presentada a la mateixa proposició inicial de Folguera i Suñol pel diputat radical Juan Pich i Pon:

Que el uso de la lengua regional se entienda adoptado para la mayor facilidad de expresión de los señores Diputados en las sesiones que celebre la Corporación Provincial; pero que toda la documentación se extienda, como hasta la fecha ha venido haciéndose, en el idioma nacional, que reúne la ventajosa circunstancia de tener carácter oficial. Que por otra parte, el uso de la lengua catalana en las sesiones tampoco se interprete como menosprecio para la lengua española que inspira en los hijos de Cataluña, no solo amor por ser el símbolo de la patria común, sino la admiración hacia el idioma que han inmortalizado tantas maravillas de la literatura.²⁹

Val a dir que, en la mesura que es tractava d'una proposta d'addició i no d'una esmena stricto sensu a la proposició inicial de Folguera i Suñol, donat cas que aquesta hagués estat aprovada juntament amb l'addició, el català no hauria perdut el caràcter de llengua cooficial, però sí que s'hauria prefigurat un règim d'oficialitat asimètric, en la mesura que el català era declarat cooficial, mentre que al castellà se li reconeixia un estatut, que hom pressuposava anterior a aquest acord, d'oficialitat. A més, el caràcter jurídicament subaltern de la llengua catalana quedava clarament reforçat per la naturalesa merament instrumental a què hom volia reduir la cooficialitat del català —eludida, a més, a la proposta d'addició, en benefici de la perífrasi *el uso de la lengua regional*—, negant així caràcter substantiu i autotèlic al reconeixement jurídic del català. Tanmateix, per més que l'esperit de la proposta d'addició fos d'esmoreir pragmàticament aquest reconeixement jurídic cooficial de la llengua catalana en previsió que la proposició de Folguera i Suñol tiraria endavant, el cert és que, com hem apuntat adés, la proposta de Pich no l'eliminava. És per això que no sorprèn que, en veure que el dictamen del Departament Central no recollia la declaració de cooficialitat i que les esmenes presentades per Folguera i Suñol amb vista a restituir el text de la proposició inicial eren rebutjades, el mateix Pich retirés la proposta d'addició.³⁰

Al punt segon del dictamen, el diputat regionalista B. M. Plaja presentà una esmena on proposava un redactat nou en què desapareixia la relativa i orientativa prescripció segons la qual la Diputació «procurará tener el personal» necessari per a emetre la documentació oficial en català. Tanmateix, aquesta supressió no necessàriament havia

²⁹ *Íd.*, p. 396.

³⁰ *Íd.*, p. 397.

d'implicar cap minva addicional en la relativa catalanització de l'administració de la Diputació, en la mesura que el punt tercer del dictamen no havia estat objecte de cap esmena i la relativa obligació del cap de personal de promoure la capacitat en llengua catalana del personal del mateix punt segon també romania inalterada, fins al punt que hom podia al·legar que aquesta supressió es limitava a corregir una redundància del text del dictamen considerat conjuntament. En canvi, el text de l'esmena contenia un principi en la línia de la cooficialitat. En efecte, on el dictamen deia «[p]ara que pueda extenderse en catalán la documentación que deba archivar y esté escrita en castellano, se procurará tener el personal á propósito para ello y mientras no sea posible cargar el presupuesto con este nuevo gasto», hom proposava el redactat següent: «Para hacer prácticamente posible lo mas pronto que sea dable la igualdad de derechos entre las lenguas castellana y catalana, en la tramitación de los asuntos, el Jefe del Personal existente cuidará etc.».³¹ En efecte, per bé que el redactat contenia la ficció jurídica consistent a considerar les llengües (i no els ciutadans o les comunitats lingüístiques) com a subjectes de dret, apuntava vers el principi que, en tot allò en què no hi hagués normativa específica que prescrivís el contrari, castellà i català tenien el mateix estatut jurídic. Tanmateix, no hi hagué, en aquesta sessió, cap oportunitat per a obtenir aclariments addicionals sobre aquestes qüestions, perquè, després de la lectura de l'esmena, el diputat Sostres informà el Departament acceptava l'esmena i el punt fou aprovat en votació sense que hi hagués cap intervenció en contra.³²

Al punt tercer, Folguera i Suñol presentaren una altra esmena, que era, en realitat, la restitució del punt quart de llur proposició, amb l'afegit d'una clàusula que completava el text inicialment presentat: «Todo sin perjuicio de que el personal existente que lo necesite aún, se practique en el idioma catalán en tanto [en] cuanto lo permitan las atenciones del servicio». L'esmena, doncs, considerava també el personal que ja servia a la Diputació, punt absent tant a la proposició inicial com al dictamen. L'únic aspecte restrictiu d'aquesta clàusula era l'ús de la fórmula *sin perjuicio*, la qual manca de caràcter prescriptiu i, doncs, deixava a la discreció de l'administració la capacitat en català d'aquest personal. Tanmateix, el Departament no acceptà l'esmena i aquesta fou rebutjada en votació sense cap tipus de debat i el punt del dictamen, aprovat.³³ Aquests dos mateixos diputats presentaren una proposta d'addició en què instaven que la

³¹ *Íd.*, p. 394-95.

³² *Íd.*, p. 395.

³³ *Íd.*, p. 395.

Diputació nomenés una comissió, dins els membres de la qual proposaven el mateix president, amb el mandat de «señalar el máximo posible de documentos que la Diputación pueda redactar directamente en catalán sin faltar á la ley, y cuales sean aquellos otros que debiendo serlo forzosamente en castellano, por su importancia dentro del historial de la Corporación, merezcan ser reproducidos y archivados en la lengua propia del pueblo que administra».³⁴ Aquesta proposta apuntava cap a un criteri lingüístic de preeminència del català, corrector del principi de cooficialitat, de tal manera que el català fóra utilitzat en tots els documents, mentre que el castellà només ho seria en els casos en què hi hagués una normativa que hi obligués explícitament. No cal dir que aquesta no és l'única interpretació possible del text, atès que la preferència per al català establerta en aquesta proposta d'addició podia interpretar-se restrictivament, en el sentit que *directamente en catalán* autoritzava a redactar en català el document original, però no a no fer-ne traducció al castellà. Tanmateix, no disposem de gaire més marge per a la interpretació, atès que la proposta fou rebutjada en votació sense que el Departament argumentés la seva posició contrària.³⁵

Folguera i Suñol també presentaren com a proposta d'addició el punt cinquè de llur proposició inicial, suprimit del dictamen i que anunciava que la Diputació faria arribar el contingut dels punts anteriors a les altres tres diputacions del Principat, la qual fou rebutjada sense que fos sotmesa a debat.³⁶ Finalment, el dictamen del Departament Central fou aprovat amb l'esmena de Plaja introduïda.

Així mateix, cal dir que, durant aquests anys, segons es recollí des d'entitats catalanistes de l'època, la Diputació establí *de facto* un cert ús de la llengua catalana a les escoles que gestionava o subvencionava.³⁷

1.1.3.3 LA PROPOSICIÓ DE COOFICIALITAT A LA DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE GIRONA

Escasses setmanes després tingué lloc la primera declaració de cooficialitat de la llengua catalana en una administració pública. En efecte, els diputats republicans J.

³⁴ *Íd.*, p. 395.

³⁵ *Íd.*, p. 396.

³⁶ *Íd.*, p. 396.

³⁷ F. Culi i Verdaguer, «La llengua catalana a l'escola», *Nostra Parla. Agrupament de Balears, Catalans, Rossellonesos i Valencians*, 4, juliol-agost de 1918, p. 82.

Linares Delhom, A. de Quintana, Fr. Vilaseca, J. de Ribot, F. Torró i J. M. Iglesias presentaren a la Diputació de Girona la mateixa proposició de Folguera i Suñol, la qual fou debatuda el 28 de febrer del mateix any.³⁸ El ple l'acceptà a tràmit i passà a la Comissió de Governació,³⁹ la qual presentà el dictamen a la mateixa sessió. La Comissió informà favorablement de tots els punts, llevat del tercer (pel qual s'ordenava a la Diputació d'elaborar un duplicat en català de tots els documents de què hi hagués obligació legal de redactar en castellà), del qual digué que «viendo con muchísimo gusto el espíritu que la informa, se ve en la imposibilidad de poder aceptarla, ya que su aprobación implicaría un aumento de consignación en los presupuestos que no estaría al alcance de esta Diputación poderlo cubrir con los solos recursos de que en el presente pueda disponer». Tanmateix, els proponents acceptaren l'argument de la Comissió, i, doncs, la retirada del punt, i el dictamen (compost per tres dels quatre punts de la proposició) fou aprovat.⁴⁰

1.1.3.4 LES PETICIONS DELS PLENS MUNICIPALS PER A L'ÚS OFICIAL DEL CATALÀ

En el procés de restitució del caràcter de llengua institucional al català, la Mancomunitat de Catalunya suposà un salt endavant enorme. L'Estatut de la Mancomunitat de Catalunya, aprovat pel Decret reial de 26 de març de 1914,⁴¹ no contenia cap disposició de caràcter lingüístic. Això no obstant, al mateix missatge de presa de possessió de la presidència de la institució, el 6 d'abril, Enric Prat de la Riba proclamà que «[v]olem donar a la nostra llengua la plenitud d'imperi sobre la vida nostra» i «donar-li en intensitat lo que sempre més en extensió ha de mancar-li».⁴² Així, en el funcionament pràctic de la institució s'utilitzà el català no només a les sessions del Consell Permanent, sinó també, entre altres àmbits, a les actes de les sessions, els anuncis, les publicacions i als rètols de les seves dependències i centres docents (Grau, 2006: 255-56).⁴³ Així mateix, també establí l'ús vehicular de la llengua catalana a les

³⁸ *Llibre d'actes del Ple de la Diputació de Girona de 1910*, p. 33-34, AGAHDG.

³⁹ *Íd.*, p. 37.

⁴⁰ *Íd.*, p. 39.

⁴¹ GM, 86, 27-03-1914, p. 750-51.

⁴² VCM, 7-04-1914, p. 4.

⁴³ Tanmateix, la catalanització lingüística de l'administració de la Mancomunitat no fou total. En efecte, d'acord amb les conclusions d'informe elaborat a partir d'una enquesta ordenada pel Consell Permanent als diversos serveis i negociats de la Mancomunitat, era habitual que es redactessin en castellà els documents següents: comunicacions adreçades al poder central; comptabilitat; documentació relativa a la liquidació de deutes de la Mancomunitat amb la Hisenda de l'Administració central; alguns dels documents relatius als emprèstits emesos per la Mancomunitat; documents de constrenyiment pel retard en el pagament del contingent provincial dels municipis; i multes per impagament de l'impost

escoles que fundà (Grau, 2006: 342), fins al punt que, des de l'activisme lingüístic, es podia celebrar que «[s]ense obtenir cap declaració de l'Estat i amb la contra d'aquest, la Mancomunitat quietament ha lograt establir l'oficialitat del català en tots els seus serveis».⁴⁴

En aquest context, la RAE, a la sessió del 5 de gener de 1916, acordà d'elevat al ministre d'Instrucció Pública una exposició en què afirmava que «en muchos lugares de esta Monarquía no se cumplen los preceptos legales» sobre l'ús i ensenyament del castellà, com també que «[h]ay Centros oficiales donde se prescinde en absoluto del castellano; no se exige la traducción de aquellos documentos que se presentan escritos en el dialecto de la región o la provincia; los acuerdos de sus Corporaciones y los bandos de sus autoridades locales se redactan en igual forma, y hasta acontece que en gran número de escuelas está proscrito el idioma nacional o se enseña como si fuese una lengua extranjera».⁴⁵ Tot i que l'acadèmia no concretava a quins territoris i a quines administracions succeïa això, és força evident que es referia a la Mancomunitat de Catalunya i als centres d'ensenyament sota la seva tutela, com també a les escoles gestionades o subvencionades per la Diputació Provincial de Barcelona en què s'utilitzava el català. Ho afirmaria mesos després al Congrés dels Diputats el mateix president de l'acadèmia i diputat conservador, Antonio Maura, amb motiu del debat sobre l'esmena presentada per la minoria regionalista al missatge de contestació al discurs de la Corona en què es proposava de reconèixer l'oficialitat de la llengua catalana: «La Academia Española se encontró un día con que había tenido lo que ahora se llama estado de notoriedad el hecho de que en muchas escuelas, las de Cataluña y algunas que no son de Cataluña, había declinado, había llegado á perderse la enseñanza del castellano».⁴⁶ Tanmateix, l'apartat estrictament petitori de l'exposició resultava difús, per tal com la RAE s'hi limitava a esmentar la llei d'instrucció pública, de 9 de setembre de 1857, i el Decret reial de 26 de febrer de 1875 i a demanar al ministre de fer que «se cumplan los referidos preceptos legales, único medio de fomentar y unificar el

d'automòbils (Grau, 2006: 330).

⁴⁴ F. Culi i Verdager, «La llengua catalana a l'escola», cit., p. 82. Tanmateix, sembla que es tractava més d'un ensenyament *en* català que no *del* català, per tal com de les 19 escoles gestionades o subvencionades per la Mancomunitat entre 1914 i 1923, a només sis s'impartí el català com a matèria d'estudi (Grau, 2006: 364).

⁴⁵ «Acuerdos y noticias», *Boletín de la Real Academia Española*, tom III, quadern XI, febrer de 1916, p. 133-34.

⁴⁶ DSCCD, 40, 30-06-1916, p. 996.

provechoso cultivo de nuestro idioma castellano».⁴⁷ I és que a la llei d'instrucció pública⁴⁸ només s'esmentava el castellà com a llengua peninsular objecte d'estudi als ensenyaments primari (art. 2) i secundari (art. 14), per la qual cosa no es podia derivar d'aquesta llei cap mandat concret en aquest punt. Pel que feia al Decret de 1875, tractava únicament de textos i programes d'ensenyament, però no contenia cap disposició de caràcter lingüístic.⁴⁹

Arran d'aquesta exposició, durant el primer semestre de 1916 diversos plens municipals catalans aprovaren acords en què demanaven el reconeixement del dret a utilitzar la llengua catalana amb caràcter oficial. El primer de què tenim constància fou el de Cervera. A la sessió del 3 de febrer, el ple aprovà una proposició per la qual, segons l'acta de la sessió, «el Ayuntamiento acuerda la cooficialidad y empleo de la lengua Catalana en todos los actos y documentos que la ley permita».⁵⁰ El 22 de febrer, el ple de l'Ajuntament de Barcelona també aprovà un acord sobre la llengua catalana. A la sessió ordinària d'aquest dia es llegí una proposició dels regidors regionalistes redactada en català, l'apartat declaratiu de la qual fou reproduït així a l'acta de la sessió:

1.º Que el Ayuntamiento de Barcelona ratificando en lo menester el acuerdo tomado en 30 del próximo pasado [*sic*] Diciembre prestando acatamiento a la gloriosa lengua catalana, y ejerciendo en nombre de la ciudad la elevada misión que su capitalidad le impone, proclama su más firme y afectuosa adhesión al idioma catalán que es el patrimonio mas [*sic*] sagrado y la fuerza más patente de la espiritualidad barcelonesa, complaciéndose en repetir esta afirmación en estos solemnes momentos en que parece estar en peligro el derecho de los catalanes á hacer uso de su lenguaje en su vida colectiva, pretendiéndose relegarlo á la humilde esfera de simple idioma familiar.

2.º Que es deseo el Ayuntamiento de Barcelona, que como uno de los derechos inherentes á la personalidad de Cataluña fuese en ella idioma oficial la lengua catalana.

3.º Que se significa á la Comisión Ejecutiva del mitin celebrado en el Centre Autonomista de Dependents del Comerç, durante la Diada de la Llengua Catalana, que el Ayuntamiento se propone firmemente seguir honrando la lengua catalana y usándola en la vida municipal como aquella solicita.⁵¹

⁴⁷ «Acuerdos y noticias», cit.

⁴⁸ GM, 1710, 10-09-1857, p. 1-3.

⁴⁹ GM, 58, 27-02-1875, p. 531.

⁵⁰ *Libro de Actas de las sesiones que celebra el Excmo. Ayuntamiento en el año de 1916. Cervera*, p. 126, ACS.

⁵¹ L'1 de gener havia tingut lloc a la sala gran d'aquesta associació un acte en defensa del reconeixement jurídic de la llengua catalana, en el qual s'aprovaren unes conclusions en què hom demanava l'ensenyament obligatori de la llengua catalana a les escoles públiques; l'establiment de càtedres de

4.º Que por el Sr. Alcalde en nombre del Ayuntamiento se remita un telegrama al Presidente del Consejo de Ministros suplicando al Gobierno que así en las disposiciones de carácter puramente administrativo como en los preceptos de Ley que someta á la deliberación del Parlamento se inspire en los principios de la más amplia libertad y profundo respeto al uso de todos los idiomas españoles.⁵²

D'antuvi, cal fer notar que, a diferència de l'acord del ple de Cervera o de la Diputació Provincial de Girona, el règim jurídic demanat no es proclamava, sinó que es demanava, amb la qual cosa fins i tot si la proposició tirava endavant, això no suposava que la llengua catalana esdevingués oficial a l'àmbit de l'administració local barcelonina. Pel que fa al règim jurídic stricto sensu, a diferència dels acords de la Diputació de Girona i de l'Ajuntament de Cervera, ara hom parlava d'oficialitat, no pas de cooficialitat, la qual cosa, *prima facie*, constituïa un avenç per a la llengua catalana. Tanmateix, és difícil d'apreciar les diferències entre un i altre, en la mesura que la resta de punts d'aquesta proposició eren de caràcter massa genèric com a per a encloure cap millora identificable en comparació amb els acords que hem vist en aquest paràgraf. En qualsevol cas, atès que l'Ordre reial de 19 de desembre de 1902 ja s'havia referit al castellà com l'idioma «oficial» (núm. 4 de l'Ordre, vg. supra § 0.3.1), tot i que no l'hi havia declarat, si en féssim una anàlisi d'acord amb els esquemes interpretatius de la doctrina actual (Puig Salellas, 1983: 58-60), podríem dir que l'horitzó juridicolingüístic que s'albirava en aquesta proposició era el d'un règim de doble oficialitat.

En contra de la proposició es pronuncià el regidor radical Hermenegildo Giner de los Ríos, que al·legà que la fixació del règim d'oficialitat lingüística no era competència municipal, sinó de les Corts espanyoles.⁵³ Tanmateix, per més que Giner de los Ríos al·legués inicialment un argument competencial per a oposar-se a la proposició, posteriorment en rebutjà el mateix contingut adduint que «[n]o hay más lengua oficial que el castellano» i que «en las Corporaciones populares no debe ningún documento quedar en el archivo escrito en catalán, sinó [*sic*] en castellano, como la lengua oficial

llengua, història i literatura catalanes a les universitats, instituts i escoles normals «de terra catalana»; l'exigència de coneixement oral i escrit del català «per a exercir qualsevol càrrec públic a Catalunya»; i el reconeixement oficial del «dret dels catalans a usar son idioma en tots els actes de llur vida pública i privada». A més del CADCI, signaren aquestes conclusions la Unió Catalanista, el Centre Nacionalista Republicà, el Bloc Republicà Autonomista, entitats polítiques juvenils i entitats cíviques i científiques, com ara l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i l'Ateneu Barcelonès, com també diverses publicacions en català. Vg. VCM, 2-01-1916, p. 2.

⁵² Ayuntamiento Constitucional de Barcelona, *Libro de Actas. Año 1916. Tomo 1.º*, p. 241, AMCB.

⁵³ Ayuntamiento Constitucional de Barcelona, *Libro de Actas*, cit., p. 246.

de la Nación».⁵⁴ Tanmateix, aquesta posició era purament dogmàtica, en la mesura que el regidor radical no al·legava cap raó jurídica per a fonamentar la proscripció oficial del català en l'àmbit escrit.

La minoria nacionalista republicana havia presentat una esmena a aquesta proposició, el contingut literal de la qual no coneixem. En efecte, en aquest mateix debat, el regidor d'aquesta minoria Vila n'informà i, segons el report que en féu ell mateix a la seva intervenció, a l'esmena «expresamos nuestro deseo de que se considere á Cataluña una nacionalidad y ponemos como aspiración nuestra que en Cataluña sea oficial la lengua catalana», i demanà a l'alcalde accidental que la llegís,⁵⁵ a la qual cosa aquest es negà⁵⁶ i Vila la retirà.⁵⁷ Val a dir, però, que en l'aspecte estrictament juridicolingüístic —i basant-nos tan sols en el breu report que féu Vila de l'esmena— no s'aprecien diferències substantives entre el que es proposava a l'esmena i el punt segon de la proposició regionalista. Finalment, a proposta del regidor regionalista Jaume Bofill, la proposició fou votada per punts i aprovada en tots quatre.⁵⁸ Després de la votació, el regidor radical Juan José Rocha intervingué per qüestionar la legalitat de l'acord, al·legant novament que «la Ley no admitía más lengua oficial que la castellana», per la qual cosa anuncià que «si en la Comisión, en el Ayuntamiento, ó en cualquier sitio relacionado con la vida consistorial se pretendía que votasen algún acuerdo en catalán, él protestaría de ello y se opondría por todos los medios [*sic*] que le diera el Reglamento».⁵⁹ Tanmateix, l'aprovació d'aquesta declaració desiderativa no implicà cap canvi en els usos lingüístics oficials de la corporació municipal. Tant era això que el mateix ple municipal, a la sessió del 6 de desembre de 1922, durant el debat d'una proposició en protesta perquè el governador civil de Barcelona hagués retornat al president de la Mancomunitat un ofici redactat en català, rebutjà una esmena del regidor independent Carrasco en què aquest proposava que «el Ayuntamiento acuerde emplear la lengua catalana en todos los actos y documentos de la vida municipal y rotular exclusivamente en catalán todas las calles de Barcelona y todos los rótulos de las dependencias municipales».⁶⁰ En contra de l'esmena, el regidor regionalista E. Maynés al·legà, en contradicció amb l'argumentació

⁵⁴ *Íd.*, p. 252.

⁵⁵ *Íd.*, p. 255.

⁵⁶ *Íd.*, p. 255-56.

⁵⁷ *Íd.*, p. 256.

⁵⁸ *Íd.*, p. 257-61.

⁵⁹ *Íd.*, p. 261.

⁶⁰ Ayuntamiento Constitucional de Barcelona, *Libro de actas. Año 1922. Tomo 4.º*, p. 495-96, AMCB. L'esmena, tal com consta a la mateixa acta, fou presentada en català.

jurídica del catalanisme lingüístic, que «mientras no venga una ley que disponga lo contrario, las actas del Ayuntamiento se han de escribir en dicho idioma [el castellà]». ⁶¹ I és que no hi havia cap norma jurídica que regulés els usos lingüístics oficials de les administracions públiques.

Finalment, el 29 de febrer de 1916, el ple de l'Ajuntament de Sarrià també aprovà un acord en què demanava l'oficialitat del català. En efecte, a més d'aprovar-se la proposició «por la cual se protesta de comunicación de la Academia Española, referente al uso de las lenguas regionales», es demanava «al Ministro de Instrucción pública sean reconocidos al uso de la lengua catalana los mismos derechos que disfruta la castellana, y emplear la lengua catalana en redacción de bandos, convocatorias, etc., etc., en cuanto no sea faltar con ello a la Ley». ⁶² Més enllà de l'esmentada ficció jurídica de considerar les llengües com a subjectes de dret, aquest ajuntament no es limitava a demanar el reconeixement d'algun àmbit d'ús oficial per a la llengua catalana, sinó l'equiparació del seu estatut jurídic amb el del castellà, per bé que aquesta equiparació podria quedar esmoreïda per la fórmula *en cuanto no sea faltar con ello a la Ley*.

A més de tots aquests acords de plens municipals catalans provocats per l'exposició elevada per la RAE al ministre d'Instrucció Pública, també n'hi hagué que, tot i pronunciar-se contra la posició de la RAE, no arribaren a reivindicar la declaració de la cooficialitat o l'oficialitat del català. En efecte, el ple de l'Ajuntament de Manresa, a la sessió del 9 de febrer, segons l'extracte oficial de l'acta, acordà «[e]llevar una protesta al Excmo. señor Ministro de Instrucción pública por la imposición que significa el contenido de la carta que el señor Presidente de la Academia de la lengua española le dirigió lamentando el uso de las lenguas regionales por las Corporaciones y Escuelas públicas y pidiendo la prohibición de que continúen empleándose». En l'apartat petitori, hom acordà de «suplicar a dicha superior Autoridad fomenta el desarrollo y perfección de todos los idiomas nacionales y se faculte a este Ayuntamiento para hacer uso en sus actos de la lengua catalana». ⁶³ Val a dir que l'expressió d'aquesta petició resultava un xic ambibològica, per tal com hom no especificava si es referia a l'acceptació per la corporació local de les comunicacions, orals i escrites, vehiculades en català i el dret

⁶¹ *Íd.*, p. 497.

⁶² Ayuntamiento Constitucional de Sarrià: «Extracto de los acuerdos adoptados por el Ayuntamiento de Sarrià en el mes de Febrero de 1916», BOPB, 111, 4-05-1916, p. 4.

⁶³ Ayuntamiento Constitucional de Manresa: «Extracto de los acuerdos adoptados por el Excmo. Ayuntamiento de la ciudad de Manresa durante el mes de Febrero último», BOPB, 65, 16-03-1916, p. 2.

dels càrrecs electes a expressar-s'hi durant les sessions de la institució —com ja succeïa a la Diputació Provincial de Barcelona, sense que la llengua catalana hi hagués estat declarada oficial *stricto sensu*— o incloïa també la potestat de l'administració per a utilitzar el català a la seva documentació i per a ordenar que el govern i el personal de l'administració locals s'hi expressessin, oralment i per escrit, en totes les accions comunicatives que duguessin a terme en exercici del càrrec respectiu.

El ple de l'Ajuntament de Girona, a la sessió del 3 de març, també aprovà un acord sobre la llengua catalana, per bé que, segons l'extracte publicat al *Boletín Oficial de la Provincia*, no s'hi recollia la reivindicació de la declaració d'oficialitat i fins i tot es pot dir que s'hi renunciava, en la mesura que hom exceptuava la «documentación oficial» dels àmbits per als quals el ple demanava respecte en l'ús del català.⁶⁴

1.1.3.5 LA PETICIÓ D'OFICIALITAT DEL CATALÀ PER LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA

La Mancomunitat de Catalunya també es pronuncià en contra de l'exposició de la RAE i formulà la seva pròpia petició de declaració d'oficialitat de la llengua catalana. A la sessió del Consell Permanent de 22 de març, s'acordà d'enviar un missatge al president del Consell de Ministres,⁶⁵ en què, arran del contingut de «[l]a comunicació del Presidente de la Real Academia Española», hom afirmava «la voluntad catalana», expressada pels «representantes parlamentarios de Cataluña, por sus Diputaciones», per «sus Corporaciones municipales», a més de per la mateixa Assemblea, a l'entorn de la reivindicació de «plenitud» de «derechos» per a «nuestra lengua», «la igualdad de condición respecto de las demás lenguas españolas», per la qual cosa hom reportava que l'Assemblea de la Mancomunitat havia acordat unànimement d'elevat «a las Cortes y al Gobierno la petición de que sea proclamada la oficialidad de la lengua catalana en toda la vida interior de Cataluña, único modo de que quede garantido el pleno respeto al

⁶⁴ Alcaldía constitucional de la Inmortal Gerona, «Extracto de los acuerdos adoptados por el Excelentísimo Ayuntamiento de esta ciudad durante el mes de Marzo», BOPG, 59, 16-05-1916, p. 241. El text sencer del report era que el ple havia acordat el següent: «Aprobar una proposición expresando acatamiento y adhesión á la lengua Catalana, el deseo de que siga siendo respetado el uso de la misma en la vida del Municipio, salvada la documentación oficial[,] y la comunicación de ambos extremos á la presidencia del Consejo, interesando que las disposiciones y proyectos del Gobierno se fundamenten en principios de libertad y respeto al uso de todos los idiomas españoles». Així, doncs, el concepte d'*oficialitat*, en el report de l'acord, només apareixia per a negar-ne l'aplicació a la llengua catalana.

⁶⁵ «Missatge al senyor President del Consell de Ministres», dins Mancomunitat de Catalunya, *Report del Consell Permanent a l'Assamblea*, Barcelona: Impremta de la Casa Provincial de Caritat, maig de 1916, p. 109-115.

derecho de los ciudadanos catalanes en cuanto al uso de su idioma se refiere». Dins aquesta reivindicació, el Consell incloïa «la oficialidad en toda la vida pública interior de Cataluña, así en los organismos locales populares como en todos los centros y dependencias del Estado situados en el territorio de Cataluña». Cal fer notar que hom no exhauria la reivindicació d'oficialitat en les institucions catalanes, ans també hi volia vincular l'Administració general de l'Estat. En aquest sentit, doncs, hom avançava el que la doctrina juridicolingüística actual (Puig Salellas, 1983: 62) ha anomenat *principi d'indivisibilitat* de l'oficialitat, és a dir, el caràcter vinculant de l'oficialitat per a totes les administracions al territori en què és declarada. Altrament, val a dir que el fonament de la petició era la protecció de la seguretat jurídica dels ciutadans i no s'especificava quins usos lingüístics implicava la hipotètica declaració d'oficialitat de la llengua catalana. Tanmateix, en la mesura que la petició d'oficialitat estava precedida d'una interpretació de la realitat sociolingüística catalana segons la qual «hoy es ya nuevamente el catalán la lengua de la cultura, la lengua de la poesía, de la novela, del arte, de la filosofía y de la ciencia, y únicamente alcanzan la consagración de hombres representativos, en la conciencia nacional catalana los que en catalán plasman sus creaciones», sembla força clar que el Consell Permanent inseria aquesta reivindicació en un procés social de plena restauració funcional de la llengua catalana, a la qual pressuposava un valor inherent, que depassava la mera protecció de drets individuals i constituïa un component essencial de la imatge corporativa de la mateixa institució. De tal manera que és pensable —i la mateixa política lingüística que aplicava la Mancomunitat en resulta força indicativa— que la concepció de la Mancomunitat de Catalunya de l'oficialitat implicava tant el dret dels ciutadans a utilitzar el català en les relacions amb les administracions públiques a Catalunya com l'ús ordinari de la llengua catalana per les administracions catalanes o, si més no, per la Mancomunitat.

1.1.3.6 L'ESMENA SOBRE L'OFICIALITAT DEL CATALÀ AL MISSATGE DE CONTESTACIÓ AL DISCURS DE LA CORONA DEL CONGRÉS DELS DIPUTATS

El 5 de juny del mateix any, es llegí al Congrés dels Diputats una esmena al missatge de contestació al discurs de la Corona presentada pels diputats regionalistes Francesc Cambó, A. Rusiñol, el marquès de Camps, B. M. Plaja, J. Claret, Lluís Ferrer Vidal i M. Morera.⁶⁶ L'esmena consistia en un text d'una certa extensió, en el qual els diputats

⁶⁶ DSCCD, 20, 5-06-1916, p. 410.

regionalistes recollien l'al·lusió a la situació bèl·lica europea amb què la comissió encarregada de redactar el missatge començava el seu dictamen,⁶⁷ de manera que «[c]onsciente el Congreso de que al elaborarse la paz que ponga término á la actual conflagración [*sic*] y asiente sobre nuevas bases la organización política y económica de Europa se decidirá el porvenir de España», proposaven que hom declarés la voluntat de «modificar profundamente la organización del Estado». Els esmenants esmentaven concretament el «problema[,] que no es de mera descentralización administrativa, sino que presenta todas las características y acusa toda la gravedad de los problemas nacionalistas y que de muchos años a esta parte mantiene en constante pugna á Cataluña con los Poderes del Estado». I advertien que «[s]ería la obra de antipatriotismo é implicaría grave imprevisión de funestas consecuencias que, cuando al sonar la hora de la paz se revisen todos los valores, se discuta la constitución de todos los Estados y se liquiden multitud de problemas nacionalistas, estuviera en España pendiente el problema nacionalista catalán y hubiera millones de españoles que no tuvieran reconocida la oficialidad de su idioma, permitida la elaboración de su derecho civil y consagrada la facultad de regular y regir su vida interior». Quant al conflicte específicament lingüístic, els esmenants apuntaven la conveniència política que el Congrés «atorgués» l'oficialitat de la llengua catalana:

Tampoco puede olvidar el Congreso que la solución del problema catalán, otorgando la oficialidad á su idioma, confiando á una Asamblea y á un poder ejecutivo catalanes la regulación y administración de su vida interior, á la vez que ser obra de justicia que pondría término a una secular discordia y establecería lazos indestructibles de íntima solidaridad, abriría para España el camino á posibles integraciones que permitiesen colocarla en primera línea entre los grandes Estados que en un futuro próximo se repartan el dominio y la dirección del mundo.⁶⁸

A la segona intervenció en defensa de l'esmena, a la sessió del 8 de juny, el mateix Cambó féu una enumeració dels àmbits en què defensava el dret a utilitzar el català, que serveix com a aproximació de com concebia el concepte d'oficialitat:

Lo que pedimos en la enmienda no es libre uso del catalán para motivos literarios, para las relaciones particulares, para la vida

⁶⁷ «Dictamen de la Comisión al Mensaje de contestación al discurso de la Corona», DSCCD, 20, 5-06-1916, apèndix 4, p. 1-2.

⁶⁸ «Enmienda del Sr. Cambó al Mensaje de contestación al discurso de la Corona», DSCCD, 20, 5-06-1916, apèndix 18, p. 1.

privada; pedimos en la enmienda la oficialidad del catalán para nuestra vida interior, y la oficialidad del idioma catalán para nuestra vida interior significa el libre empleo del idioma catalán dentro de Cataluña, en la enseñanza, en la vida administrativa, en los Tribunales de Justicia y en la otorgación de documentos públicos.⁶⁹

Per la comissió, respongué el diputat liberal José Lladó, qui informà que aquesta rebutjava l'esmena. Quant a la qüestió lingüística, el comissionat afirmà que «puede afirmarse que [el català] es una lengua muerta, pero que tiene medio cuerpo insepulto» i retragué als esmenants que «quieran perturbar esa obra bendita del tiempo y quieran alterar este proceso de unificación que se viene realizando en el lenguaje español».⁷⁰ Així mateix, el diputat radical Hermenegildo Giner de los Ríos també intervingué en el debat d'aquesta esmena, reiterant els mateixos arguments que havia exposat en el debat al ple de l'Ajuntament de Barcelona sobre la proposició de petició de reconeixement oficial de la llengua catalana:

Ni en la cooficialidad de la lengua podemos estar de acuerdo. No hay más que una lengua oficial, como no hay más que un escudo, como no hay más que una Nación, como no hay más que una bandera. (*Muy bien. Aplausos.*)⁷¹

A la sessió del 12 de juny, intervingué el mateix president del Consell de Ministres, el liberal comte de Romanones, qui asseverà que «el empleo de la lengua catalana no ha sufrido por parte de ningún Gobierno, y mucho menos por parte del que presido, ninguna clase de persecución; antes al contrario, hoy se emplea el idioma catalán con libertad completa». Tanmateix, el president espanyol afegí tot seguit que, a l'esmena dels diputats regionalistes catalans, «se pide algo más que el empleo del idioma catalán en la vida ordinaria, en la vida íntima; se pide que el Gobierno, que el Estado le dé un carácter de oficialidad en todas las manifestaciones administrativas, y esto ya es plantear un problema delicadísimo, más delicado aún cuando se refiere á la enseñanza».⁷² A banda de confondre *vida ordinària* i *vida íntima*, atès que la major part dels usos lingüístics tant a les administracions públiques com a l'escola es poden

⁶⁹ DSCCD, 23, 8-06-1916, p. 456. Com a exemple de la lentitud amb què es produí el procés de castellanització de Catalunya, incloent-hi aquests mateixos àmbits que hom anomenava *oficials*, val la pena consignar l'afirmació que féu tot seguit el mateix Cambó: «Y esto, Sres. Diputados, que á muchos veo que os parece enorme, lo tenía Cataluña entrado ya el siglo XIX», fins al punt que no havia estat fins «hace pocos años» que «el idioma catalán» havia «perdido» «estos honores». *Loc. cit.*

⁷⁰ DSCCD, 23, 8-06-1916, p. 466.

⁷¹ DSCCD, 24, 9-06-1916, p. 485.

⁷² DSCCD, 26, 12-06-1916, p. 543.

subsumir en aquest concepte de *vida ordinària*, Romanones no exposà cap argument contra la petició d'oficialitat del català i, en realitat, ni tan sols explicità que hi era contrari. A la sessió de l'endemà, hi intervingué el diputat per Lleida Felip Rodés (nacionalista republicà), qui, d'antuvi, féu notar l'amfibologia del terme *llengua oficial*.⁷³ Rodés afirmà que «como hombre de los pobres, aquí vengo a traducir el nacionalismo de los pobres, de los humildes, y la parte más viva, el nacionalismo de los pobres es ésta: el de la lengua catalana». Destacà que «se presentan casos en que á los catalanes se les causa un perjuicio, porque no se les reconoce en ciertas esferas de la Administración el derecho á usar la lengua catalana» i advertí de la inseguretats jurídica que això provocava en una societat on la ignorància del castellà era un fet entre amplis sectors socials:

A la gente de nuestro país, á la gente inculta, que por la dejación que ha hecho el Estado de su deber de darle enseñanza, que no sabe leer, que no sabe hablar más que en catalán, á esta gente, ciudadanos como los demás, si han de ponerse en contacto con los Tribunales de justicia y con las esferas de la administración activa, se les causa un perjuicio, se les causa un daño al no reconocerles el derecho de expresarse en catalán.

Y esa es la realidad del problema que hay en lo que se llama oficialidad de la lengua catalana.⁷⁴

Tot i que, com hem esmentat adés, el diputat nacionalista republicà era conscient del caràcter variable de l'abast del terme *oficialitat*, del contingut d'aquesta intervenció, se'n desprenia una extensió mínima, on, no només no es consideraven els usos lingüístics dels poders públics adreçats al públic general i els usos interns, ans el mateix concepte quedava reduït al dret a utilitzar la llengua davant els òrgans administratius i judicials, sense aclarir ni tan sols si aquest dret a fer-ne ús incloïa també el d'ésser-hi atès. En realitat, en l'aspecte del dret lingüístic passiu, la restrictiva concepció de l'oficialitat esbossada per Rodés fins i tot quedava per sota del que preveia la lletra de la mateixa legislació vigent en algun àmbit, com ara el notariat. En efecte, al mateix reglament general per a l'organització i el règim del notariat, aprovat per Decret de 9 de novembre de 1874, ja es preveia que «[e]n el caso del párrafo tercero del art. 25 de la ley,⁷⁵ los

⁷³ «Respecto á la oficialidad de la lengua catalana, y sin discutir ahora—porque ya lo discutiremos—el alcance de esa oficialidad, yo he de manifestar [...]» DSCCD, 27, 13-06-1916, p. 552.

⁷⁴ DSCCD, 27, 13-06-1916, p. 553.

⁷⁵ «Los Notarios darán fe de haber leído á las partes y á los testigos instrumentales la escritura íntegra, ó de haberles permitido que la lean, y á los de conocimiento lo que á ellos se refiera, y de haber advertido á unos y a otros que tienen el derecho de leerla por sí.»

Notarios explicarán á los otorgantes y testigos en su dialecto particular la escritura extendida en castellano» (art. 62) i, tot i que aquesta prescripció quedava condicionada al fet que «hubiere alguno que no entendiera este idioma» (vg. supra § 0.3.2.2), en realitat, el fonament de l'oficialitat lingüística esbossada pel diputat nacionalista republicà també s'exhauria en la mera protecció de la seguretat jurídica dels ciutadans, sense incloure-hi cap reconeixement del valor inherent de la llengua l'oficialitat de la qual defensava. Val a dir que la concepció de Rodés de l'oficialitat lingüística no aclaria si aquesta incloïa l'ús de la llengua reconeguda també en el text dels documents oficials en què el ciutadà en feia ús, sense traducció a càrrec de l'administració, o es limitava al reconeixement de la validesa dels actes vehiculats en la llengua en qüestió, sens perjudici de la traducció per l'administració i que, en el cas de documents escrits, aquests apareguessin en alguna altra llengua. Per tant, en la mesura que això era així, no contenia *prima facie* cap element substantiu que millorés el que disposava aquesta clàusula esmentada de l'article 62 del reglament general per a l'organització i el règim del notariat.

També reflexionà sobre el significat del concepte d'*oficialitat* el diputat liberal Niceto Alcalá Zamora, si bé des d'uns esquemes semblants als de Rodés:

¿Qué se entiende por oficialidad del idioma? ¿Por oficialidad del idioma se entiende que en aquella forma de auxilio de Estado á la cultura, más estímulo y galardón que recompensa material, no se olvide la existencia de lenguas regionales, que forman también el esplendor literario y científico de la Patria? Tenéis razón. ¿Significa que en aquellas supremas condensaciones del saber nacional, en las Academias, referencia si no supuesto de la Constitución, se modifiquen preceptos que permitan que, aun sin haber escrito en castellano, lleguen á ellas, como galardón y homenaje personal y representativo, quienes honraron á España escribiendo en lenguas regionales? Tenéis razón. ¿Significa que el notario, sobre todo el rural, que autoriza el testamento del moribundo, las capitulaciones de los esposos, conozca, no como ficción, sino como realidad,⁷⁶ el catalán?

⁷⁶ A la sessió del 12 de juny, el diputat liberal per Lleida Emilio Riu havia denunciat que dels notaris del seu districte «no sé de ninguno que sepa hablar el catalán ni que lo entienda». DSCCD, 26, 12-06-1916, p. 541-42. Riu pressuposava que, de l'article 62 del reglament general del notariat (que ordenava als notaris que expliquessin en la llengua del país als atorgants i testimonis el que signaven, si no entien el castellà), se'n deduïa l'existència d'un deure individualitzat i general de coneixement de la llengua del país per a accedir a l'exercici de la funció notarial. Tanmateix, ja hem vist (supra § 0.3.2.2) que al reglament per a oposicions entre notaris, aprovat per Ordre reial de 23 de juliol de 1912, l'acreditació de «conocimiento de dialectos patrios é idiomas» només es considerava com a mèrit (art. 2) i que al reglament per a oposicions a notaries determinades a la capital de les audiències territorials, aprovat per Ordre reial de 30 de juliol de 1913, el coneixement d'aquestes llengües s'eliminà fins i tot com a mèrit per al proveïment de les places als àmbits territorials esmentats. Més enllà de la qüestió de la legalitat de

Tenéis razón. ¿Significa que otra porción de funcionarios, imposibles de detallar ahora, para ejercer su cargo en Cataluña no sepan escribir en catalán correctamente (que eso para muchos catalanistas sería imposible), pero sí que lo comprendan bien? Tenéis razón.⁷⁷

Si bé introduïa la qüestió del reconeixement i suport per la mateixa administració general de l'Estat espanyol a la creació literària en llengües peninsulars diferents del castellà, absent fins aleshores al debat, com també l'estudi acadèmic de les literatures respectives, la resta de punts que Alcalá Zamora vinculava a l'oficialitat lingüística es limitava a la garantir la seguretat jurídica dels individus. Tanmateix, a diferència de Rodés, Alcalá Zamora semblava contrari al reconeixement nominal de l'oficialitat de la llengua catalana:

Es necesario, además, reconocer que la lengua excelsa en que escribieran Verdaguer y Maragall, Alomar y Rusiñol, no va á perder gran cosa, porque la retórica oficial no la adultere con sus vacíos ritualismos, con que no se emplee para ejercer la violencia recaudatoria del apremio ni para redactar la arbitrariedad curialesca del embargo. (*Muy bien.*)⁷⁸

El mateix diputat liberal palesava el fons de la seva posició tot seguit, en asseverar que «por el bien de Cataluña, Cataluña tiene que ser bilingüe, con grandes consideraciones, más que consideraciones, con afectos, al idioma regional; lo impone también la tradición con todos sus encantos, el pasado con todo su imperio, el hogar con su enorme presión; pero también para el castellano, que lo reclama la vida y el porvenir y el mundo con sus exigencias absolutamente irresistibles».⁷⁹ L'endemà intervingué un altre cop el president del Consell de Ministres sobre aquesta qüestió. En tractar de l'aspecte lingüístic de l'esmena presentada per la minoria regionalista, Romanones es referí als

modificar l'article 4 del Decret de 9 de novembre de 1874 mitjançant normes de rang inferior, el cert és que la reducció o supressió del valor del coneixement de les llengües peninsulars diferents del castellà per a accedir a la funció notarial no contradeia necessàriament l'article 62 del decret esmentat, en la mesura que la lectura en la llengua del país del que l'atorgant o testimoni havia signat es podia fer mitjançant un intèrpret. Tant és això que el reglament sobre organització i règim del notariat aprovat per Decret reial de 9 d'abril de 1917 recollí la possibilitat que el notari recorregués a l'auxili d'intèrprets per a donar lectura en la llengua de l'atorgant del document en qüestió. És per això que el fet que els notaris ni tan sols tinguessin competència passiva en la llengua del país als territoris d'idioma propi diferent del castellà no contravenia *per se* la normativa vigent (sí, en canvi, que no es donés satisfacció a la petició dels atorgants o testimonis no competents en castellà de rebre lectura del document que signaven en la llengua del país).

⁷⁷ DSCCD, 28, 14-06-1916, p. 589-90.

⁷⁸ DSCCD, 28, 14-06-1916, p. 590. Paradoxalment, a diferència de Rodés, Alcalá Zamora sí que reconeixia, aparentment, un valor inherent a la llengua catalana, però en el marc d'una estratègia discursiva que tenia com a objectiu restringir-ne els àmbits d'ús. I és que una llengua només gaudeix de plenitud d'ús quan és utilitzada com a vehicle i entorn de comunicació neutre en tots els àmbits d'ús social del seu domini territorial.

⁷⁹ DSCCD, 28, 14-06-1916, p. 590.

quatre àmbits que havia esmentat Cambó a la primera intervenció en defensa de l'esmena: ensenyament, «vida administrativa», tribunals i atorgament de documents públics. El president espanyol declarà d'antuvi que «hay tres en los cuales cabe discusión», però anuncià que a l'ensenyament «será muy difícil que podamos llegar á concesiones de ninguna clase». En aquest àmbit, Romanones afirmà que la posició del Consell de Ministres era la que contenia l'Ordre reial de 19 de desembre de 1902.⁸⁰ El cap de govern espanyol al·legà que «[e]stablecer que sea la lengua oficial en los centros docentes la catalana, es algo que tengo la seguridad de que no este Gobierno, sino cualquiera de los que puedan sucederle lo habrán de negar; porque sería hacer un grave daño, un gravísimo daño á los intereses catalanes, porque sería reducir el número de catalanes que saben castellano». Pel que feia als tres àmbits restants, Romanones es limità a dir que, a la província de Barcelona, la majoria de notaris eren catalans i que la reivindicació d'oficialitat de la llengua catalana no tenia «fundamento de ninguna clase», a la vegada que acusà els que la proposaven de fer «un arma política de la cuestión del idioma».⁸¹ Finalment, a la mateixa sessió, Cambó anuncià que la minoria regionalista retirava l'esmena, però que la tornaria a presentar, en forma de proposició incidental, «en los mismos términos en que está redactada la enmienda que ahora retiro» quan es fes la discussió de totalitat del discurs de contestació al missatge reial.⁸² I, tal com els regidors regionalistes havien fet amb motiu de la proposició presentada a l'Ajuntament de Barcelona, avançà que proposarien «aisladamente, una por una, las peticiones que conjuntamente planteamos en la enmienda, y veremos entonces si, al rechazarlas, rechazáis todas y cada una de nuestras peticiones ó si, después de haberlas rechazado en conjunto, al analizarlas por partes es posible llegar á términos de convergencia y á soluciones de concordia».⁸³

⁸⁰ DSCCD, 29, 15-06-1916, p. 607. Val a dir que, a la intervenció del 15 de juny de 1916 al Congrés, el president espanyol interpretà malament aquestes disposicions, per tal com, segons Romanones, «el catalán puede ser empleado como medio para enseñar el castellano á aquellos que no lo sepan, pero nada más» (DSCCD, 29, 15-06-1916, p. 607), quan, en realitat, l'Ordre no restringia l'ús del català a l'ensenyament del castellà, sinó als alumnes que no entenguessin el castellà. Així, per als infants que no l'entenen, no hi havia cap restricció de matèries per a utilitzar l'idioma del país (vg. supra § 0.3.1).

⁸¹ DSCCD, 29, 15-06-1916, p. 607.

⁸² DSCCD, 29, 15-06-1916, p. 610.

⁸³ DSCCD, 29, 15-06-1916, p. 611. Tot seguit, el president espanyol demanà l'ús de la paraula i acusà els regionalistes d'endegar «un periodo de franca obstrucción», al·legant que «la atención del Parlamento no puede estar absorbida en momentos tan difíciles como estos, tan solo por el problema catalán». DSCCD, 29, 15-06-1916, p. 611.

1.1.3.7 LA PROPOSICIÓ INCIDENTAL AL CONGRÉS DELS DIPUTATS SOBRE LA LLIBERTAT D'ÚS DEL CATALÀ A LES ADMINISTRACIONS, ELS TRIBUNALS, ELS DOCUMENTS NOTARIALS I MERCANTILS I L'ENSENYAMENT

Així, el 8 de juliol, els diputats Cambó, Magí Morera, Joan Ventosa, Josep Bertran i Musitu, Albert Rusiñol, Joan Ferrer i Vidal i el marquès de Camps presentaren la proposició incidental següent, que fou llegida a la mateixa sessió:

El Congreso declara que considera de alto interés patriótico que el Gobierno presente un proyecto de ley estableciendo:

1.º El libre uso de la lengua catalana en el territorio de Cataluña:

A) En las corporaciones públicas. (*Protestas*)

B) En los Tribunales de justicia.

C) En los actos y documentos notariales y mercantiles, y

D) En la enseñanza.

2.º La obligación, por parte de autoridades y funcionarios llamados á ejercer en el territorio de Cataluña las funciones relacionadas en el número anterior, de acreditar, antes de tomar posesión de sus cargos, el conocimiento de la lengua catalana para comprenderla así hablada como escrita.

3.º La autorización al Gobierno para aplicar estas reglas á los demás territorios que se encuentren en situación análoga y lo pidan sus corporaciones.⁸⁴

A diferència de l'esmena presentada al missatge de contestació al discurs de la Corona, aquesta proposició no contenia cap petició expressa de declaració d'oficialitat de la llengua catalana. L'apartat *a* del punt primer implicava el reconeixement en una norma amb força de llei dels drets lingüístics reconeguts per les diputacions provincials de Barcelona i Girona, com també per diversos ajuntaments del Principat. L'apartat *d* suposava un avenç notable en relació amb l'Ordre reial de 19 de desembre de 1902, per tal com no s'especificaven restriccions a l'ús del català ni se'l situava en posició subordinada al castellà, tal com succeïa en aquella. En aquest sentit, doncs, implicava una modificació o derogació de l'ordre esmentada. L'apartat *b* suposava un desenvolupament i millora tant del que preveïen els articles 398 i 440 de la Llei d'enjudiciament criminal, aprovada per Decret reial de 14 de setembre de 1882, com l'article 657 de la Llei d'enjudiciament civil, aprovada per Decret reial de 3 de febrer de 1881, en la mesura que reconeixia el dret a utilitzar la llengua pròpia a totes les parts i no ho condicionava el fet que no fossin competents en castellà. Quant a l'apartat *c*, la proposició donava més coherència a l'article 62 del reglament general per a

⁸⁴ DSCCD, 47, 8-07-1916, p. 1209-10.

l'organització i el règim del notariat, en la mesura que explicitava que els atorgants o testimonis, a més de tenir dret a rebre la lectura del document de què eren signataris en la seva llengua, també tenien dret a expressar-s'hi. Així mateix, completava aquesta clàusula en el sentit que no restringia aquests drets a les persones que no sabessin castellà. En canvi, la proposició feia curt, pel que feia a l'augment d'àmbits d'ús del català, en el sentit que no explicitava en quina llengua s'havien de redactar els instruments públics, de tal manera que, àdhuc si hagués estat aprovada, aquests s'haurien hagut de continuar escrivint en castellà, en aplicació de l'article 25 de la Llei de 28 de maig de 1862, sobre la constitució del notariat.

El punt segon servia com a garantia dels drets reconeguts en aquests àmbits i com a mecanisme per a facilitar que aquells no s'hi exercissin amb la mediació d'intèrprets, pràctica que, atès el discrecional procediment previst a la legislació processal per a designar-los, era susceptible de provocar situacions d'indefensió, tal com recordà el diputat regionalista Morera a la interpel·lació adreçada al Consell de Ministres en aquesta mateixa sessió, just abans del debat sobre la proposició.⁸⁵

El punt tercer de la proposició tenia el mèrit de no limitar els drets reconeguts a l'àmbit territorial del Principat, si bé l'expressió *los demás territorios que se encuentren en situación análoga* resultava confusió, atès que els dos punts anteriors es limitaven a la llengua catalana, per la qual cosa no quedava clar si les disposicions proposades es limitaven a aquesta a la resta del seu domini territorial o també a les altres llengües peninsulars diferents del castellà.

A la resposta a la interpel·lació de Morera, el president del Consell de Ministres reblà els arguments exposats amb motiu del debat sobre l'esmena al missatge de contestació al discurs de la Corona —incloent-hi la malinterpretació de l'Ordre reial de 19 de desembre de 1902—:

La enseñanza tiene que darse forzosamente en el idioma castellano. [...] El idioma catalán oficialmente puede emplearse, y así se deriva de las vigentes, en las escuelas de párvulos, como medio, como instrumento para enseñar el castellano, y se está empleando, en efecto, en todas las escuelas de Cataluña. En otros aspectos, sin necesidad de declarar la oficialidad del idioma, podríamos llegar a soluciones que

⁸⁵ DSCCD, 47, 8-07-1916, p. 1207.

fueran satisfactorias para vosotros mismos. Cuando habláis del uso del idioma catalán en los tribunales de justicia y para el otorgamiento de documentos notariales, hay medios, hay arbitrios para poder llegar á soluciones armónicas, sin necesidad de declarar la oficialidad del idioma.⁸⁶

Ja hem esmentat, però, que a la proposició incidental no s'esmentava enlloc el terme *llengua oficial* i resulta sorprenent el fet que el president espanyol pressuposés a la seva resposta una definició d'aquest terme inexistent a l'ordenament jurídic, fins al punt que ni tan sols hi havia cap declaració que l'hagués establerta per al castellà. En qualsevol cas, el mateix Romanones afirmava que «el Gobierno no rehusa estudiar el problema; porque, en efecto, con el uso exclusivo del idioma castellano no se deben irrogar perjuicios á los ciudadanos españoles que vivan en Cataluña, á los catalanes que no conocen el castellano».⁸⁷ Tanmateix, resulta sorprenent que, no essent formulada la proposició incidental en termes de declaració d'oficialitat lingüística, sinó tan sols com a instància al govern a presentar un projecte de llei que recollís drets lingüístics en els àmbits assenyalats, el president del Consell de Ministres s'hi mostrés contrari i, a la vegada, declarés que el govern estava disposat a prendre mesures per a resoldre la inseguretats jurídica derivada de la ignorància del castellà per bona part de la població. A la intervenció en defensa de la proposició, Cambó féu notar precisament que aquesta «viene articulada en párrafos separados, en los cuales aisladamente se contienen peticiones, como expresión de la voluntad de la Cámara, en que han coincidido todos los oradores que han hecho uso de la palabra en la discusión del Mensaje» i rebilà que la minoria regionalista demanaria també que es votés per punts.⁸⁸ Així mateix, el diputat regionalista recordà que al punt primer de la proposició es parlava de «*libre uso* del catalán, no del *uso exclusivo* del catalán».⁸⁹ Tanmateix, el president espanyol demanà a la minoria regionalista que retirés la proposició i que no s'entengués el vot en contra de la majoria com que el govern no volia resoldre els problemes exposats.⁹⁰ Finalment, la proposició fou rebutjada en votació nominal.⁹¹

⁸⁶ DSCCD, 47, 8-07-1916, p. 1208.

⁸⁷ DSCCD, 47, 8-07-1916, p. 1208-09.

⁸⁸ DSCCD, 47, 8-07-1916, p. 1210.

⁸⁹ DSCCD, 47, 8-07-1916, p. 1211. Les cursives són de l'original.

⁹⁰ DSCCD, 47, 8-07-1916, p. 1216.

⁹¹ DSCCD, 47, 8-07-1916, p. 1217.

1.1.3.8 DARRERES DECLARACIONS PRO OFICIALITAT

Després dels debats parlamentaris de 1916, cap partit català ni cap administració pública catalana (Mancomunitat, diputacions i ajuntaments) no tornaren a plantejar formalment la qüestió de l'oficialitat més enllà de declaracions institucionals de caràcter purament desideratiu, ni tan sols quan la Lliga Regionalista aportà ministres als governs de la monarquia. En efecte, potser perquè les posicions expressades per la majoria de partits parlamentaris espanyols durant els debats de 1916 al Congrés dels Diputats feien semblar inviable la declaració formal d'oficialitat mitjançant una llei de les Corts espanyoles, el cert és que la qüestió del règim jurídic de la llengua catalana ni tan sols no aparegué a les Bases per l'autonomia de Catalunya, aprovades el 25 de novembre de 1918 per una ponència formada pels tres exministres regionalistes al govern espanyol, els consellers de la Mancomunitat i sengles representats de tots els partits presents a la Mancomunitat.⁹² Indirectament, en la mesura que aquestes bases es limitaven a prefigurar les matèries que havien de romandre com a competència exclusiva del poder central (base 2a, apartat *b*), mentre que la resta serien transferibles al govern regional (base 2a, apartat *c*), hom pot concloure que aquest gaudiria d'un marge molt més ampli per a prosseguir i aprofundir la política d'extensió del coneixement i l'ús de la llengua catalana aplicada per la Mancomunitat, per tal com àmbits essencials des d'aquest punt de vista com ara l'ensenyament i la funció pública no figuraven al ventall de matèries de competència exclusiva del primer. Precisament l'àmbit de l'ensenyament fou l'única matèria el contingut lingüístic de la qual fou esmentat a l'Estatut de l'autonomia de Catalunya aprovat per l'Assemblea de la Mancomunitat i els parlamentaris de les circumscripcions catalanes el 25 de gener de 1919,⁹³ després que les Corts espanyoles es pronunciessin majoritàriament contra les bases i la majoria de partits catalans rebutgessin que el projecte de l'autonomia catalana fos elaborat per una comissió nomenada pel govern espanyol (vg. infra § 1.2.1.1). Aquesta única disposició de caràcter lingüístic, però, es referia al castellà, l'ensenyament del qual es declarava obligatori «en totes les escoles de primera ensenyança» (art. 6.a.3). Tanmateix, com fa notar l'historiador Albert Balcells (2010: 92), la prescripció de l'ensenyament obligatori del castellà revelava per implicació que hom pressuposava que la llengua vehicular de

⁹² «Missatge adreçat a l'Excm. Senyor president del Consell de Ministres», dins Mancomunitat de Catalunya, *Per l'autonomia de Catalunya. Documents i acords*, Barcelona: Impremta de la Casa de la Caritat, 1918, p. 79-93.

⁹³ *Estatut de l'autonomia de Catalunya. Aprovat per l'Assemblea de la Mancomunitat del dia 25 de gener de 1919*, Barcelona: Impremta de la Casa de Caritat, 1919.

l'ensenyament seria la catalana. *A fortiori* si tenim present que l'estatut restringia aquesta obligatorietat de l'ensenyament *del* castellà a l'ensenyament primari i que el mateix apartat *a* de l'article 6 conferia les facultats legislativa i executiva sobre ensenyament en tots els graus al Parlament i executiu regionals, respectivament, i en règim d'exclusivitat. Tanmateix, talment les Bases aprovades el novembre, les Corts espanyoles també es negaren a tramitar aquest text, al·legant que ja hi havia un dictamen sobre la qüestió autonòmica elaborat per una comissió nomenada pel govern.

Ja en l'àmbit purament desideratiu suara anunciat, el 8 de juny de 1922, el Consell Permanent de la Mancomunitat acordà de publicar una nota en què es mostrava «[e]stranyat» per «les declaracions fetes sobre la llengua catalana pel Ministre en Cap de l'Estat espanyol en el banquet ofert ahir al Rei pel Foment del Treball Nacional»⁹⁴ — de la veracitat de les quals donava fe al·legant el testimoni del president de la Diputació Provincial de Barcelona, el regionalista J. Vallès i Pujals— i proclamava «la voluntat dels catalans de què sigui establerta *i respectada* l'oficialitat de la nostra llengua», alhora que advertia que «mentre això no arribi, difícilment trobaran afectuosa correspondència en el nostre poble els elogis que del nostre idioma facin els Governants de l'Estat espanyol».⁹⁵ La cursiva és afegida. Val a dir que el redactat és contradictori, per tal com el fet d'expressar la voluntat que s'estableixi un règim jurídic determinat pressuposa que encara no ha estat establert, però, a la vegada, hom no pot respectar allò que no ha estat establert. Tanmateix, aquesta contradicció literal també és interpretable com a expressió d'una contradicció factual, en el sentit que (*a*) les institucions centrals de l'Estat espanyol no havien reconegut la llengua catalana com a oficial, de dret ni de fet, però (*b*) la mateixa Mancomunitat aplicava una política lingüística en què el català funcionava com a llengua de la institució, tot i que, igual que les institucions centrals de l'Estat amb el castellà, no n'hagués declarat explícitament l'oficialitat. Així, doncs, l'ús del verb *respectar* podria interpretar-se com l'expressió que, almenys en algunes

⁹⁴ Hom es referia al discurs pronunciat pel president del Consell de Ministres, el conservador José Sánchez Guerra, al sopar ofert al centre esmentat en presència del rei d'Espanya, Alfons XIII, i de nombroses personalitats polítiques i econòmiques del país, en què, segons el report que en publicà *La Veu de Catalunya* —els diaris monàrquics *La Vanguardia* (8-06-1922, p. 11-12) i *Abc* (9-06-1922, p. 9) no recolliren aquestes paraules a les informacions respectives sobre aquest banquet—, «[v]a al·ludir a la qüestió de l'idioma i va dir que el millor és aquell que pot escampar-se per la major part del món; és aquell pel qual es pot arribar a entendre's amb 20 nacions», però que «[a]ixò no vol dir que hagueu d'oblidar el vostre idioma peculiar, que vàreu aprendre dels llavis de les vostres mares; que és just que useu en les vostres relacions íntimes, de la mateixa manera que a França es parlen 72 "patois"». VCV, 8-06-1922, p. 5.

⁹⁵ «Acords del Consell Permanent», *Crònica Oficial. Mancomunitat de Catalunya*, 6, juny de 1922, p. 193.

administracions i els àmbits d'ús que en depenien, el català ja era una llengua oficial, mentre que la declaració de la voluntat que hom n'establís l'oficialitat s'hauria d'entendre com una exhortació a les institucions centrals de l'Estat que completessin aquesta oficialitat parcial, bo i estenen-la i declarant-la als seus àmbits respectius.

El dia 13, la Diputació Provincial de Barcelona també acordà d'expressar «su firme voluntad de conseguir la oficialidad de la lengua catalana», en una proposició aprovada pel procediment d'urgència amb motiu de les declaracions del president del Consell de Ministres esmentades.⁹⁶ Significativament, en l'únic diputat que votà en contra del dictamen presentat per la Comissió d'Interessos Generals, Vinyals, matisà que «nó suscribía la proposición entera, aunque no tendría inconveniente en suscribir el segundo extremo si se refiriese a la cooficialidad, nó a la oficialidad de la lengua catalana».⁹⁷

L'endemà, el ple de l'Ajuntament de Barcelona també aprovà una declaració amb motiu d'aquest mateix afer i que contenia la mateixa petició. En efecte, els regidors Maynés, Esteve, Junyent, Massot, Guarro, B. de Quirós, Matons i Anglada presentaren amb caràcter urgent una proposició redactada en català per la qual «[e]l Ayuntamiento de Barcelona declara haber conocido con profundo disgusto las palabras de poca consideración acerca [de] la lengua catalana pronunciadas a la presencia real, por el Jefe del Gobierno del Estado, al día siguiente de haberla usado para dirigirse a la majestad española el primer magistrado de la Ciudad»⁹⁸ (punt segon) i «renueva en esta ocasión su voluntad de obtener la declaración de oficialidad para la lengua catalana» (punt tercer).⁹⁹ El regidor Santamaría hi presentà una esmena en què proposava d'afegir un punt entre el segon i el tercer, pel qual la corporació municipal expressava «[h]aber

⁹⁶ «Sesión pública ordinaria de la Diputación Provincial de trece de junio de mil novecientos veintidós», a Diputació Provincial, *Actas del 5 de noviembre de 1920 al 31 de marzo de 1925*, p. 211, AHDB. En aquest cas, a més, les paraules del president espanyol eren desqualificades amb duresa: «La Diputación acuerda haber tenido conocimiento, con profundísimo desagrado, de las palabras que, refiriéndose al idioma catalán, pronunció el primer Ministro del Gobierno de España, que de ser dichas, segun [sic] parece, con la intención de enaltecer nuestra lengua, prueban una vez mas que nó se ha adelantado un solo paso en la secular incomprensión de nuestros problemas nacionales.»

⁹⁷ *Íd.*, p. 212.

⁹⁸ En el marc de la visita reial esmentada, el dia 7, a la recepció a l'Hotel Ritz, l'alcalde, F. Fabra i Puig, féu la salutació protocol·lària en nom de la representació institucional de la ciutat en català, tal com destacà la mateixa premsa catalanòfona. VCV, 7-06-1922, p. 5. Durant el debat sobre la proposició, diversos regidors, com ara el regidor nacionalista independent Carrasco, interpretaren les declaracions del president espanyol com una censura indirecta al fet que el primer regidor barceloní hagués utilitzat la llengua catalana en un acte oficial. Vg. Ayuntamiento Constitucional de Barcelona, *Libro de actas. Año 1922. Tomo 3.º*, p. 69, AMCB.

⁹⁹ Ayuntamiento Constitucional de Barcelona, *Libro de actas...*, p. 67.

visto con disgusto que el Excmo. Alcalde no hiciese constar su protesta a las apreciaciones del señor Sanchez [*sic*] Guerra durante el acto celebrado en el Fomento del Trabajo Nacional».¹⁰⁰ El mateix esmenant, però, es mostrà disposat a retirar-la davant les acusacions d'utilització instrumental de l'incident contra l'alcalde,¹⁰¹ per bé que la mantingué després que Carrasco repliqués que «la maniobra sería si se retiraba la adición».¹⁰² En qualsevol cas, l'esmena fou rebutjada. De més interès per al nostre objecte d'estudi fou l'esmena presentada pel regidor radical P. Domenech en què proposava que «en el tercer extremo se varíe la palabra oficialidad por la de cooficialidad».¹⁰³ El regionalista Maynés es mostrà contrari a l'esmena, però des d'un argument que deixava en un atzucac l'argument jurídic essencial del catalanisme lingüístic, és a saber: el silenci del legislador a l'entorn del règim d'oficialitat lingüística, el qual habilitava la declaració d'oficialitat de la llengua catalana. En efecte, segons Maynés, «la enmienda del Sr. Domenech no tenía finalidad alguna» en el context de la proposició a què es presentava, a la qual era substantivament idèntica. Tanmateix, per a arribar a aquesta conclusió, és a dir, que «al pedir la oficialidad del catalán lo que se interesaba, de hecho, era la cooficialidad de este idioma», havia d'al·legar com a premissa ni més menys que... el fet que el castellà ja era «oficial».¹⁰⁴ Val a dir que l'argument del silenci del legislador sobre el règim d'oficialitat lingüística era susceptible d'ésser interpretat de manera compatible amb aquest fet, per tal com ja hem vist que habitualment era utilitzat per a palesar que no hi havia cap obstacle jurídic per a la declaració d'oficialitat de la llengua catalana i que, doncs, aquest silenci legislatiu no impedia que el castellà fos oficial *de facto*, fins i tot si hom interpretava de manera presentista el concepte d'oficialitat i en pressuposava l'existència a èpoques en què era el terme era desconegut. Tanmateix, cal assenyalar que la posició del regionalisme català davant la qüestió de la cooficialitat era certament confusa, perquè ja hem vist (supra § 1.1.3.2) que, a la sessió del 15 de febrer de 1910 de la Diputació Provincial de Barcelona, en què hom havia rebutjat la declaració de cooficialitat continguda a la

¹⁰⁰ *Íd.*, p. 68.

¹⁰¹ *Íd.*, p. 69.

¹⁰² *Íd.*, p. 70.

¹⁰³ *Íd.*, p. 71. A l'acta de la sessió consta que el text reproduït de l'esmena era una traducció.

¹⁰⁴ *Íd.*, p. 71. L'afirmació del regidor regionalista reportada a l'acta fou que «siendo oficial el castellano, al pedir la oficialidad del catalán lo que se interesaba, de hecho, era la cooficialidad de este idioma». El mateix Reynés, a la sessió del 8 de juny de 1921, havia adduït, amb motiu de la discussió d'un dictamen en què es preveia de redactar en català de les plaques dels carrers que s'haguessin de retolar en endavant i que no ens consta que s'arribés a sotmetre a votació, que «no había [*sic*] precepto legal alguno que estableciese con caracter [*sic*] oficial el castellano». Ayuntamiento Constitucional de Barcelona, *Libro de actas. Año 1921. Tomo 3.*, p. 206, AMCB.

proposició de Folguera i Suñol, Prat de la Riba havia al·legat que s'hi oposava perquè hauria implicat de declarar també l'oficialitat del castellà. Ara, en canvi, Maynés s'oposava al terme *cooficialitat* al·legant que la petició d'oficialitat del català que ell subscribia implicava fàcticament la petició de cooficialitat. En qualsevol cas, l'esmena de Domenech fou rebutjada¹⁰⁵ i tot seguit foren aprovats, en sengles votacions separades, els dos punts de què constava la proposició.¹⁰⁶

1.1.4 Aspectes lingüístics del programa del separatisme català

La Constitució provisional de la República catalana, elaborada a l'exili i en plena dictadura primoriverista com a text fundacional del separatisme català, és la primera proposta constitucional catalana de caràcter independentista.¹⁰⁷ Des del punt de vista lingüístic, hom reprenia i completava el règim d'oficialitat previst a les Bases per a la Constitució regional catalana, amb la lògica diferència que, atès que, al text aprovat a l'Havana, hom declarava Catalunya «Estat independent i sobirà» (art. 1), l'aspecte idiomàtic de les relacions amb l'Administració central de l'Estat espanyol no era objecte de regulació constitucional, tal com succeïa a la base 3a per a la Constitució regional. L'article segon de la proposta constitucional del separatisme català era lacònic en aquest aspecte: «La única llengua oficial, a Catalunya, és la catalana». La Constitució provisional de la República catalana resultava més completa que les Bases de Manresa en l'àmbit de l'ensenyament, per tal com l'article 195 especificava que l'ensenyament primari (dels sis als dotze anys) havia d'ésser en català, com també el secundari, on s'havia d'ensenyar el castellà com a matèria obligatòria i un dels tres idiomes següents: francès, anglès o alemany. Així mateix, al text de l'Havana, el constituent condicionava els «drets polítics», «ésser elector i elegible» i exercir funcions públiques al fet de «saber llegir i escriure en català» (art. 26). L'obtenció de la nacionalitat pels estrangers també tenia requisits lingüístics, atès que, a més de la residència al país durant més de cinc anys, es fixava a la mateixa Constitució la condició de saber llegir i escriure català (art. 8). Pel que feia a les institucions normatives de la llengua catalana, l'article 196 fixava amb seu a Barcelona «i sots els auspicis del Ministeri d'Instrucció Pública i

¹⁰⁵ Ayuntamiento Constitucional de Barcelona, *Libro de actas. Año 1922. Tomo 3.º*, p. 71.

¹⁰⁶ *Íd.*, p. 72.

¹⁰⁷ *Constitució Provisional de la República Catalana, aprovada per l'Assemblea Constituent del separatisme català reunida a l'Havana durant els dies 30 de setembre, 1 i 2 d'octubre de 1928*, l'Havana: Imp. Serrano Editorial, 1928.

Belles Arts» l'«Acadèmia de la Llengua Catalana» i l'IEC.

1.2 Respostes governatives

1.2.1 Presumpcions d'oficialitat del castellà

Les referències al castellà com a llengua oficial que hem trobat són posteriors a les primeres reivindicacions per a la declaració d'oficialitat del català i tampoc contenen cap definició del terme. Molt significativament, els primers usos documentats són a Catalunya, tot i que no provenen de l'administració general de l'Estat espanyol. En efecte, en un article d'agost de 1886, el director del *Diario de Barcelona*, el conservador J. Mañé y Flaquer, en polèmica amb l'escriptor Benito Pérez Galdós, afirmava el següent:

Los catalanes hablamos catalan por la misma, mismísima razon que los castellanos hablan castellano: porque es nuestra lengua materna, porque es la que aprendimos desde que balbuceamos las primeras palabras, porque con ella espresamos con mas facilidad y mayor exactitud nuestras ideas y sentimientos. Y este es el único motivo que tienen también los castellanos para preferir su lengua á cualquier otra, pues no podemos persuadirnos de que la usen solamente porque es la *lengua oficial*, ó si se quiere, la lengua nacional.¹⁰⁸

El segon cas pertanyia ja a l'àmbit de l'administració, però no a la general de l'Estat. L'acord de 25 de gener de 1887 de la Diputació Provincial de Barcelona, adés reportat, pel qual s'acceptaven comunicacions redactades en català, en realitat transcendí perquè un diputat havia sol·licitat que una petició de l'Associació Catalanista d'Excursions Científicas que s'havia presentat en català «se tradujese al *idioma oficial* para que siguiera el curso correspondiente». Fou aleshores que hom informà que «se había dado cuenta de dicho oficio en catalán por que así la Diputación lo tenía acordado» i el diputat que havia demanat que es traduís retirà la petició.¹⁰⁹

El primer cas d'utilització del terme *idioma oficial* per l'administració central de l'Estat fou també a Catalunya, l'any 1889. En aquest cas, fou el màxim representant del govern la província: el governador civil. Segons informava la revista *L'Avens* el setembre, el

¹⁰⁸ J. Mañé y Flaquer, «La lengua catalana (II)», *Diario de Barcelona*, 15-08-1886, p. 9447. La cursiva és afegida.

¹⁰⁹ Diputación provincial de Barcelona, *Actas de las sesiones celebradas por la Ecma. Diputación Provincial, durante el año de 1887*, p. 28, AHDB. La cursiva és afegida.

governador civil de la província de Barcelona havia retornat al Centre Catalá Agrícola é Industrial de Vich y sa comarca la còpia de l'acta de constitució i nomenament de la junta de l'associació al·legant que el document no estava redactat «en l' *idioma oficial*».¹¹⁰

Tot i que un dels arguments habituals en la defensa de les reivindicacions d'ús oficial del català era la inespecificació jurídica de règim d'oficialitat lingüística, en algun cas, importants personatges del moviment catalanista demostraren d'ésser força conscients del fet que el castellà era *de facto* la llengua oficial. Així, en la defensa de la primera de les conclusions de la segona assemblea de la Unió Catalanista, el maig de 1893, el membre de la ponència Lluís Durán y Ventosa al·ludí a «los conflictos íntims, diguémo aixís, á qué ha donat lloch ben sovint lo xoch del idioma que nosaltres parlém, ab lo oficial».¹¹¹

El primer ús del terme *llengua oficial* per un membre del Consell de Ministres espanyol que ens consta tingué lloc al Congrés dels Diputats, a la sessió del 15 de juliol de 1899. Novament, el context d'emergència era el conflicte entre el castellà i la resta d'idiomes peninsulars. En aquesta sessió, el diputat regionalista per Manresa Leonci Soler i March demanà al president del Consell, el conservador Francisco Silvela, que «se admitan esos idiomas [les llengües peninsulars diferents del castellà] en los actos trascendentales de verdadera importancia para la vida de los pueblos que necesitan de la libertad de expresarse en su propio idioma para vivir». El president espanyol, però, respongué que «si se trata de documentos públicos en los que interviene la acción del Estado por medio de la fe pública ó de alguna otra suerte, es lógico y natural que, y así se establece en todos los países, que se imponga el uso de la lengua oficial, porque para eso hay en un país una lengua oficial».¹¹² En una rèplica a un altre diputat, Groizard, Silvela asseverà que el castellà era l'«idioma oficial en todos los documentos y actos públicos, como asimismo en los Tribunales».¹¹³ No cal dir que el president del Consell no especificà en quina norma s'establia el caràcter de *llengua oficial* del castellà i, encara menys, en què

¹¹⁰ *L'Avens. Literari. Artístich. Científich*, 9, 25-09-1889, p. 155-56. La cursiva és de l'original. Tanmateix, el text no especifica si el terme *idioma oficial* fou l'utilitzat pel governador civil o es tracta d'una designació coreferent emprada per la redacció de la mateixa revista.

¹¹¹ *Assambleas catalanistas (segona)*. Reus. *Deliberacions y acorts*, Barcelona: Imprempta La Renaixensa, 1895, p. 40.

¹¹² DSCCD, 37, 15-12-1899, p. 965.

¹¹³ DSCCD, 37, 15-12-1899, p. 967.

consistia aquest concepte, jurídicament desconegut, d'*oficialitat*.

L'any 1901, durant l'esmentat debat amb motiu de la interpel·lació dels diputats regionalistes per a explicar els seus objectius, a la sessió del 19 de juliol es produí un incident arran de la intervenció del diputat regionalista Rusiñol, que començà la seva intervenció avisant que «me cuesta gran dificultad traducir de mi idioma al vuestro». El president del Congrés dels Diputats, Segismundo Moret, tallà la protesta que seguí aquesta advertència recordant que «[e]l señor Rusiñol ha dicho una cosa de sentido común, á saber: que su lengua maternal es distinta de la lengua castellana; no ha podido decir, y yo no se lo hubiera consentido, que la lengua española no sea la oficial».¹¹⁴

La primera norma jurídica que recollí el concepte d'oficialitat lingüística, ja ho hem vist, fou l'Ordre reial de 19 de desembre de 1902. El context d'emergència, com era habitual, fou el conflicte polític derivat de la imposició pel poder públic de l'ús del castellà en àmbits específics, en aquest cas l'ensenyament. L'executiu no declarava oficial el castellà ni s'hi referia, *stricto sensu*, com a *llengua oficial*, ans esmentava les llengües diferents del castellà com a *idioma distinto del oficial* (vg. supra § 0.3.1).

El 22 de novembre de 1915, el ministre de la Governació, el conservador Sánchez Guerra, replicà al Senat de manera implícita l'argument jurídic essencial del catalanisme lingüístic, a la vegada, però, que n'admetia la correcció formal. En efecte, en resposta a una pregunta del senador liberal Antonio Royo Villanova, la qual, significativament, versava sobre els usos lingüístics de la Diputació Provincial de Barcelona — l'interpel·lant assegurava que la Diputació redactava expedients en català—, el ministre féu la pregunta següent:

¿[C]abe duda á nadie de que no hay en España otro lenguaje oficial que el castellano? Yo creo que no está en ninguna parte consignado, ni en la Constitución, ni el Código civil se dice, porque no es necesario por aquella razón por la que se cuenta que tuvo Solón al no incluir el parricidio, porque no puede caber duda, porque es evidente que la nacionalidad española tiene por idioma el castellano.¹¹⁵

En aquesta mateixa sessió, el ministre de Gràcia i Justícia, Manuel Burgos, féu una afirmació semblant, replant que «entiendo también que el único idioma oficial es el

¹¹⁴ DSCCD, 33, 19-07-1901, p. 752.

¹¹⁵ DSCS, 16, 22-11-1915, p. 253.

castellano», adduint que «hay un precepto que está en la constitución interna de la Nación española, que establece que el idioma oficial es el castellano».¹¹⁶ Al torn de rèplica de l'interpel·lant, aquest al·legà les disposicions que imposen la traducció al castellà dels documents redactats en altres llengües com a prova de la presumpció d'oficialitat del castellà.¹¹⁷ Tanmateix, era difícil de demostrar el caràcter fàcticament oficial de la llengua castellana quan hom no havia definit en què consistia l'oficialitat lingüística, almenys si pretenia que l'oficialitat constituïa un concepte més o menys precís jurídicament.

En qualsevol cas, ja hem vist que, al debat del 22 de febrer de 1916 sobre la proposició presentada a l'entorn de la llengua catalana per la minoria regionalista al ple de l'Ajuntament de Barcelona, els regidors radicals Hermenegildo Giner de los Ríos i Juan José Rocha al·legaren el caràcter de «llengua oficial» del castellà per a oposar-se al reconeixement del català com a llengua oficial. Aquest ús del terme *llengua oficial* és potser l'exemple més clar de l'origen i la intenció del terme en l'ordenament jurídic espanyol —recordem que, en el moment en què Giner de los Ríos brandava aquesta oficialitat del castellà, només hi havia una norma jurídica, que tan sols tenia el rang d'ordre, de 19 de desembre de 1902, que recollís el terme—: sancionar la política lingüística aplicada per les administracions públiques mitjançant un concepte jurídic nou justament en el moment en què aquella era objecte de qüestionament. I aquest concepte ni tan sols era de creació pròpia, atès que hom el manllevava precisament del moviment que reivindicava una política lingüística diferent, per tal com ja hem vist que els primers usos del terme *llengua oficial* als territoris de la monarquia espanyola eren per a demanar que fos reconegut al català.

Fora del domini lingüístic català, val la pena de consignar que, potser inspirat per l'exposició elevada per la RAE al ministre d'Instrucció Pública el gener de 1916,¹¹⁸ el 3 de febrer del mateix any, el governador civil de Biscaia, Alfredo Queipo de Llano, emeté una circular¹¹⁹ en què ordenava als alcaldes que, als acords municipals «y en los bandos y pregones que dicten para darlos a conocer al público, usen el idioma castellano, sin perjuicio de que, privadamente con referencia á todos los actos oficiales,

¹¹⁶ DSCS, 16, 22-11-1915, p. 255.

¹¹⁷ DSCS, 16, 22-11-1915, p. 254.

¹¹⁸ Així ho interpreten Kintana i Artetxe (2013: 50).

¹¹⁹ «Núm. 3521. Gobierno civil de Vizcaya. Secretaría — Negociado 1.º. Circular», BOPV, 28, 4-02-1916, p. 109.

puedan dar las explicaciones precisas en su dialecto peculiar, y adosar, á los referidos bandos y pregones, las traducciones pertinentes en vascuence». Significativament, el governador motivava la decisió en el fet que «[e]l idioma oficial del Estado español, del que forma parte esta provincia, es el castellano». Tanmateix, dels quatre textos legals que esmentava, la llei d'instrucció pública, de 9 de setembre de 1857, els decrets reials de 26 de febrer de 1875 i de 21 de novembre de 1902 i l'Ordre reial de 19 de desembre de 1902, només al darrer apareixia l'adjectiu *oficial* aplicat a un idioma, però ja hem vist que no definia en què consistia l'oficialitat lingüística i ni tan sols no la declarava stricto sensu, sinó que la pressuposava. No cal dir, doncs, que, com recorden Kintana i Artetxe (2013: 50), «gubernadore zibilak oinarri juridiko faltsuen gainean eraiki zuen bere zirkularra, aipatutako lege, dekretu eta arauetatik bakar batek ere ez baitzituen behartzen alkateak beren bandoetan edo bestelako udal-zereginetan gaztelania erabiltzera».¹²⁰

El terme *llengua oficial* seria utilitzat amb profusió durant la dictadura de Primo de Rivera, per bé que sempre (a) sense declarar-la; (b) en normes de rang inferior; i (c) pressuposant un estatut previ d'oficialitat del castellà. La primera norma fou el Decret reial de 18 de setembre de 1923,¹²¹ a l'article 2 del qual, en interdir a les «personas investidas de autoridad» d'utilitzar «otro idioma que el castellano» en els «actos oficiales de carácter nacional o internacional», hom al·legà que aquest «es el oficial del Estado español».¹²² La Direcció General d'Ensenyament Primari dedicà una circular, de 20 d'octubre de 1923,¹²³ als usos lingüístics docents dels mestres d'«aquellas regiones o comarcas» que hom caracteritzava pel fet de «conservar idiomas o dialectos diferentes de la *Lengua oficial*». La cursiva és afegida. L'administració hi ordenava als mestres «el más exacto cumplimiento del deber en que [...] se hallan de enseñar la Lengua castellana en sus respectivas Escuelas y de dar las enseñanzas en el mismo idioma» i atribuïa als inspectors d'ensenyament la tasca de controlar el compliment d'aquesta

¹²⁰ «el governador civil bastí la circular sobre fonaments jurídics falsos, car cap ni un de les lleis, els decrets i les normes esmentades no obligaven els alcaldes a utilitzar el castellà a llurs bans i altres tasques municipals».

¹²¹ GM, 262, 19-09-1923, p. 1146.

¹²² Així mateix, l'article 2 d'aquest decret també imposava a les «Corporaciones de carácter local o regional» l'obligació de «llevar en castellano los libros de registros, actas, aun en los casos de que los avisos y comunicaciones no dirigidas a Autoridades se hayan redactado en lengua regional». Amb aquesta disposició, doncs, es restringia l'espai d'indefinió normativa que havia permès a la Mancomunitat de Catalunya la política de restitució d'àmbits ús oficial escrit al català, com també s'afeblien els arguments jurídics dels defensors de la catalanització lingüística de la documentació oficial de les administracions locals.

¹²³ GM, 300, 27-10-1923, p. 375.

prescripció. L'administració fonamentava aquesta tasca fiscalitzadora en el número 1 de l'Ordre reial de 19 de desembre de 1902, però, en aquella ordre, el govern només facultava els inspectors a vetllar «por el exacto cumplimiento de la obligación en que están los Maestros de enseñar *la* lengua castellana» (la cursiva és afegida), però no contenia cap mandat per a controlar que l'ensenyament del conjunt de matèries es fes *en* castellà. Encara resultava més problemàtica la remissió d'aquesta circular a l'Ordre reial de 19 de desembre de 1902 pel fet que, com hem vist, la resta de números de l'Ordre (significativament omesos a la circular) negaven, de manera implícita o explícita, que hi hagués cap obligació de fer tot l'ensenyament en castellà, amb la qual cosa no quedava clar si aquestes altres disposicions de l'Ordre romanien vigents, com es podria desprendre del simple principi de jerarquia normativa, de la manca de declaració derogatòria explícita a la circular i de la no-especificació de sancions a la mateixa circular.

L'Ordre reial de 2 de gener de 1924,¹²⁴ que prenia com a fonament jurídic l'article 2 de la llei de 14 de maig de 1908, també es referia al castellà com a «idioma oficial del Estado». En aquest cas, el Directori Militar, amb el pretext que la inspecció havia trobat que «la documentación y la contabilidad» del CADCI estava redactada «en dialecto catalán», ordenava no només que, en un termini de dos mesos, la secció de Socors Mutus d'aquesta entitat redactés «en idioma español la documentación correspondiente a los ejercicios de 1922 y 1923» (núm. 1), sinó que estenia l'obligació de redactar en castellà «no sólo su contabilidad, sino también toda su documentación empleada en sus relaciones con los asociados y asegurados» a «todas las entidades sometidas a la Ley de Seguros» (núm. 3). Val a dir que la referència a l'article 2 de la llei de 14 de maig de 1908 resultava força inútil per a fonamentar aquestes prescripcions, per tal com no només s'hi limitaven a sis tipus específics els documents que s'havien de presentar en castellà al registre del Ministeri de Foment i, doncs, no s'hi estenia a la totalitat de la documentació emesa per l'entitat, ans la comptabilitat ni tan sols s'hi esmentava. Així mateix, el dispositiu sancionador previst a l'Ordre (núm. 2) constituïa una aplicació extensiva del previst al títol IV de la llei de 1908 (a l'Ordre, hom remetia simplement a «las responsabilidades que se determinan en la ley de 14 de Mayo de 1908»), per tal com cap dels supòsits previstos a la llei tenia a veure amb usos lingüístics, més enllà de la connexió amb l'article 2 per a les entitats que actuessin sense estar inscrites al registre

¹²⁴ GM, 18, 18-01-1924, p. 300.

(art. 32).

Al Decret reial de 31 d'octubre de 1924,¹²⁵ sobre l'ensenyament industrial, hom també es referí al castellà com a «idioma oficial», en prescriure que s'hi impartissin «[l]as enseñanzas comprendidas en el plan oficial», mentre que l'ensenyament complementari es podria impartir «en idiomas regionales o bajo la forma de cursos especiales para extranjeros, en el idioma propio de estos», per bé que l'ensenyament complementari que donés dret a l'expedició de certificats per l'escola també s'havia d'oferir «en el idioma oficial al mismo tiempo que en el regional, anunciándose en igual sitio y forma en ambos idiomas» (art. 6).

Al Decret reial d'11 de juny de 1926,¹²⁶ l'executiu també es referí al castellà com l'«idioma oficial en aquellas regiones en que se conserva otra lengua nativa». En concret, es detallaven sancions per als «Maestros nacionales que proscriban, abandonen o entorpezcan la enseñanza en su Escuela» d'aquest «idioma oficial», les quals consistirien en incoació d'expedient amb possible suspensió de feina i sou d'entre un i tres mesos (art. 1), amb possible trasllat, «[e]n caso de reincidencia», a «otra provincia donde no se hable más que la lengua oficial, en localidad de igual o menor vecindario» (art. 2) i amb clausura, temporal o definitiva, de l'escola en cas d'escoles d'ensenyament primari, quan els mestres no fossin nacionals (art. 3).

1.2.2 El règim jurídic de la llengua catalana en projectes legislatius de caràcter bàsic no aprovats

1.2.2.1 EL PROJECTE D'ORGANITZACIÓ AUTONOMISTA MUNICIPAL I REGIONAL

Com a alternativa a les Bases per l'autonomia de Catalunya aprovades el 25 de novembre de 1918 per la Mancomunitat, el govern liberal presidit pel comte de Romanones nomenà una comissió que havia d'agrupar representants de les principals forces polítiques, al marge de la representativitat de cadascuna al Congrés dels Diputats (per la qual cosa fou coneguda com a *comissió extraparlamentària*)¹²⁷ però en la qual es negaren a participar les forces catalanes d'esquerra i les catalanistes, al·legant que la tasca de redacció de l'estatut havia de correspondre a les institucions catalanes i, en

¹²⁵ GM, 310, 5-11-1924, p. 586-597.

¹²⁶ GM, 163, 12-06-1926, p. 1510.

¹²⁷ Decret reial de 18 de desembre de 1918, a GM, 354, 26-12-1918, p. 1026.

consonància amb això, impulsaren un segon projecte (Balcells, 2010: 58-59), a partir de l'Assemblea de la Mancomunitat i els diputats catalans a les Corts, presentat el 25 de gener de 1919. En contrast amb els dos projectes de la Mancomunitat, el de la comissió extraparlamentària, enllestit el 20 de gener de 1919 i assumit pel govern espanyol com a projecte propi,¹²⁸ era un text amb molt de contingut lingüístic, per bé que la col·locació d'aquests preceptes resultava força desordenada. L'article 3 del projecte fixava les bases a què s'havien d'adequar els «estatutos regionales» d'autonomia, els quals havien d'instituir una «Diputación regional», d'«[e]lección popular predominante», però formada també amb «representación corporativa de Ayuntamientos y asociaciones», i un «organismo regional, ordenado por la Diputación y fiscalizado por la misma, que rija y administre los servicios». D'antuvi, cal assenyalar que entre aquestes bases que havien de recollir els projectes d'estatuts regionals, hom preveia el «[r]econocimiento del uso oficial en casos determinados de idiomas regionales, sin detrimento del empleo y enseñanza de la lengua castellana». Val a dir que no es tractava d'una previsió d'oficialitat amb caràcter general, tal com indica el sintagma *en casos determinados*. Stricto sensu, no es declarava l'oficialitat del castellà, però aquesta quedava pressuposada en la clàusula *sin detrimento del empleo y enseñanza de la lengua castellana*, la qual indicava que el castellà era la llengua d'ús oficial amb caràcter general. A més, tot i que d'aquest redactat hom en podria derivar que en els *casos determinados* en què fos reconegut l'ús oficial d'«idiomas regionales», aquests es podrien fer servir amb validesa jurídica plena sense necessitat d'utilitzar també el castellà, l'article 15 (l'àmbit d'aplicació del qual, però, es limitava a Catalunya) reduïa aquesta possibilitat a l'expressió oral, per tal com, tot i reconèixer que «[e]n las deliberaciones orales de la Diputación, de los Ayuntamientos o de otras cualesquiera Corporaciones oficiales, organizadas por la Región, se podrá usar indistintamente la lengua catalana o la castellana, y también al practicar actuaciones judiciales o gubernativas, en las cuales intervenga[n] litigantes, procesados, peticionarios, peritos o testigos», hom imposava que «las actas de las sesiones, las formalizaciones escritas de diligencias, en los juicios o en los expedientes, y cualesquiera otros documentos oficiales o públicos, sean cuales sean su origen, su índole y su destino, si se redactan en lengua catalana deberán contener también su versión castellana; de modo que las firmas, signos, sellos y demás requisitos de autenticidad, abonen y autoricen los dos

¹²⁸ «Proyecto de ley leído por el señor presidente del Consejo de Ministros sobre organización autonomista municipal y regional», DSCCD, 110, 21-01-1919, apèndix 11, p. 1-19.

textos para que, juntamente éstos, se archiven, comuniquen, notifiquen o publiquen». Ja hem vist que la validesa amb caràcter oficial dels actes comunicatius, tant oral com escrits, feia temps que estava reconeguda per molts ajuntaments i diputacions catalans i, és clar, per la Mancomunitat. Per contra, la mateixa legislació espanyola vigent només imposava l'ús escrit del castellà als documents presentats al Registre civil (art. 28 de la Llei provisional del Registre civil, de 17 de juny de 1870), als documents públics en els procediments judicials de caràcter civil (art. 601 de la Llei d'enjudiciament civil), als documents notariaus (art. 25 de la Llei de 28 de maig de 1862, sobre la constitució del notariat), als documents registrals i les memòries anuals de les companyies asseguradores (art. 2 i 14, respectivament, de la Llei de 14 de maig de 1908) i als documents de caràcter hipotecari (art. 48 del reglament general per a l'execució de la llei hipotecària). Precisament aquest buit normatiu sobre els usos lingüístics de les administracions públiques havia estat la base de la política lingüística aplicada per la Mancomunitat. És per això que aquesta imposició generalitzada de l'ús escrit del castellà constituïa un veritable retrocés en l'ús factualment oficial de la llengua catalana.

Així mateix, l'article tampoc no especificava que, en cas de contradicció entre la versió original catalana i la traducció castellana prevaldria aquella, omisió que no era gens irrellevant perquè, a l'article 13, el qual preveia la compilació i publicació bilingüe a la *Gaceta de Madrid* de les institucions del dret civil català «que están vivas actualmente en territorios de la región catalana y difieren de la legislación común», hom especificava que prevaldria la versió castellana «para las diferencias de interpretación que puedan plantearse».

Finalment, l'article 15 preveia que «[a]nte los Tribunales de Cataluña se podrá informar en catalán previa conformidad de las partes y sus defensores». Tanmateix, ja hem vist que la mateixa legislació espanyola reconeixia el dret dels testimonis que no entenguessin o no parlessin el castellà a ésser assistits per un intèrpret (art. 657 de la Llei d'enjudiciament civil), com també als processats, les declaracions dels quals havien de constar en l'idioma en l'idioma en què haguessin estat deposades (art. 398 i 440 de la Llei d'enjudiciament criminal). Certament, aquesta previsió del projecte constituïa una millora en la mesura que (a) reconeixia el dret a declarar en català, sense especificar que aquest dret s'hagués d'exercir mitjançant intèrpret i (b) no restringia aquest dret als deponents que no sabessin castellà. En relació amb a, cal esmentar l'article 14, on

s'establia com a condició la competència en català per als jutges, magistrats i funcionaris del ministeri fiscal que servissin a Catalunya, la qual cosa constituïa una certa garantia de poder exercir el dret a declarar en català i a fer-ho sense la mediació de cap intèrpret. En tot cas, aquest mateix article contenia una clàusula que suposava greus riscos per al compliment real d'aquest requisit, per tal com se'n remetia l'acreditació a «la forma que se dispondrá por Real decreto». Això significava, d'antuvi, que la concreció del requisit lingüístic seria competència de l'Administració general de l'Estat, no de l'administració autònoma, la qual cosa implicava el risc que l'aprovació del decret esmentat s'endarrerís *sine die* o es fes d'acord amb una interpretació restrictiva. D'altra banda, l'article 15 també empitjorava les previsions lingüístiques de les mateixes lleis d'enjudiciament civil i criminal, fins al punt de posar en risc la seguretat jurídica dels ciutadans incompetents o escassament competents en castellà, en la mesura que condicionava el dret a declarar en català a l'acord de totes les parts (la qual cosa, a més, resultava discriminatòria, atès que no s'establia aquesta condició per a utilitzar el castellà). En qualsevol cas, cal entendre que, en la mesura que les lleis d'enjudiciament civil i criminal romanien vigents, calia interpretar aquesta condició de conformitat amb allò que establien aquestes lleis i, doncs, la necessitat d'acord entre les parts per a acceptar les deposicions en català tan sols era aplicable en cas que el deponent sabés castellà.

Més enllà de tot això, no disposem de criteris per a induir quin era el significat que hom atribuïa a l'article 3 a l'*uso oficial* dels «idiomas regionales» ni quins eren els *casos determinados* en què aquell era aplicable. A més, cal assenyalar que la connexió entre els articles 3 i 15 només és adduïble per a Catalunya, atès que els articles 4-18 i les disposicions addicionals transitòries primera i segona tractaven exclusivament de l'autonomia catalana.

Pel que feia a la titularitat de la competència en matèria d'ensenyament, tot i l'amfibologia del redactat de l'article 3,¹²⁹ en aquests altres articles dedicats específicament a Catalunya, en quedava clar el caràcter compartit. En efecte, l'article 9

¹²⁹ Entre les bases que calia establir en els projectes d'estatut regional, hom hi incloïa les «[a]tribuciones propias de la región en servicios de obras públicas, beneficencia y agricultura, sin mengua de las del Estado; colaboración regional, *con salvaguardia de las funciones de éste en materia de enseñanza, y coordinación para secundar la acción del Gobierno de S. M. en asuntos de policía y sanidad*». La cursiva és afegida.

reconeixia que «[l]a Diputación y la Generalidad regionales,¹³⁰ estarán, además, facultadas con libertad plena, para instaurar, sostener, regir o reformar a expensas de la región, institutos o establecimientos benéficos, así como cualquiera organizaciones domiciliarias o sociales de igual índole». Cal fer notar que aquest article autoritzava les institucions catalanes a *instaurar* centres educatius, la qual cosa pressuposava que no els serien transferits els ja existents. A més, l'especificació *a expensas de la región* indicava que el finançament d'aquests centres hauria de correspondre a les institucions catalanes, per la qual cosa la factibilitat d'aquesta habilitació dependria del règim que es preveïés per a finançar l'autonomia catalana, regulat a l'article 17, el qual, en termes generals, seguia el criteri que els tributs cedits als organismes regionals equivalguessin als costos necessaris per a finançar els serveis transferits, amb la qual cosa la possibilitat real de finançar la construcció de centres d'ensenyament de creació nova era incerta.

L'article 10 tractava específicament el règim lingüístic de l'ensenyament, en el cicle primari: «podrá la región establecer y sostener a sus expensas cuantas escuelas estime convenientes, en las cuales, presupuestas siempre las condiciones normales de moralidad e higiene, será obligatoria la enseñanza de la lengua castellana». En aquest aspecte, el contingut del text no es diferenciava del que aprovarien el dia 25 del mateix mes l'Assemblea de la Mancomunitat i els parlamentaris catalans (art. 6.a.3) (vg. supra § 1.1.3.8), la qual cosa significava que hom admetia per implicació que el català fos la llengua vehicular de les escoles de titularitat autònoma. Tanmateix, en aquest mateix article, hom reconeixia a l'Administració general de l'Estat la facultat de «sostener cuantas escuelas y establecimientos estime convenientes para la enseñanza o la cultura», però no preveia cap disposició de caràcter lingüístic i, doncs, no establia la prescripció simètrica que s'hi ensenyés com a matèria la llengua catalana. A més, aquest mateix article també atribuïa a l'Administració central la funció de fiscalització de la tasca tant de «las escuelas primarias de la región» com de les municipals per a «comprobar en cualquier tiempo la observancia de los antedichos requisitos». Finalment, aquest article també restringia l'autonomia municipal en l'ensenyament primari, per tal com imposava que «el Estado y los Municipios seguirán en Cataluña el mismo régimen, sistema y condiciones del resto de España».

¹³⁰ En aquests articles 4-18 i les disposicions addicionals transitòries primera i segona, hom es referia a l'organisme executiu català com a *Generalidad*.

Pel que feia a l'ensenyament diferent del primari («[f]uera de lo preceptuado para las escuelas primarias regionales»), l'article 10 reconeixia que «en los establecimientos de enseñanza que sostenga la región, podrán los profesores y los alumnos, siendo derecho de aquéllos y de éstos, dar la enseñanza y contestar respectivamente en castellano o en catalán». Com en el cas de l'ensenyament com a matèria del castellà a les escoles primàries, el reconeixement de drets lingüístics contingut en aquest precepte es limitava a les escoles de l'administració regional, de tal manera que no s'estenien a les de titularitat estatal, la qual cosa suposava una restricció a l'ús oficial del català reconegut a l'article 3.

Finalment, ens hem referit adés a l'article 13, el qual preveia que «[l]as instituciones especiales de Derecho civil que están vivas actualmente en territorios de la región catalana y difieren de la legislación común, serán compiladas y ordenadas por la Diputación a propuesta de la Generalidad, circunscribiéndose estrictamente a ellas un Estatuto, para cuya publicación como ley queda autorizado el Gobierno, pudiendo oír a la Comisión de Códigos si lo encontrare ajustado a este artículo, sometiendo, en otro caso, la solución a las Cortes». La disposició de caràcter lingüístic era que «el Estatuto de Derecho foral se publicará en la *Gaceta de Madrid* y en el periódico oficial de la región, en castellano y en catalán, estándose al primer texto para las diferencias de interpretación que puedan plantearse». D'una banda, si bé el fet de preveure una versió en llengua catalana de normes jurídiques i en publicacions de caràcter oficial servia per a enfortir l'estatut oficial del català, de l'altra, la preeminència de la versió castellana, en cas de divergència interpretativa entre totes dues versions, afermava un estatut jurídic desigual entre totes dues llengües, amb l'agreujant que el català era aleshores la llengua de la major part de la població catalana i aquella per a la qual la majoria de partits catalans demanava un estatut de preeminència.

Tanmateix, aquest projecte d'autonomia fou rebutjat per la majoria dels partits catalans, els quals presentaren com a text alternatiu l'estatut aprovat el 25 de gener per l'Assemblea de la Mancomunitat i els diputats catalans a les Corts, que fou rebutjat per aquestes. De tal manera que el projecte no anà més enllà.

1.2.2.2 L'AVANTPROJECTE D'ESTATUT DE LA MANCOMUNITAT VALENCIANA

Ja durant la dictadura del general Miguel Primo de Rivera, la Diputació Provincial de València nomenada pel governador civil, després que totes les diputacions provincials fossin dissoltes, d'acord amb el Decret reial de 12 de gener de 1924¹³¹ (art. 1 i 2), nomenà una ponència per a elaborar un avantprojecte d'Estatut de la Mancomunitat de les províncies de València, Castelló i Alacant, possibilitat prevista a l'article 6 del decret esmentat. La ponència presentà el dictamen el 12 de febrer i la Diputació l'aprovà a la sessió del dia 15 del mateix mes.¹³² A la lletra *a* del preàmbul, «[c]omo punto de partida y fundamento a la vez de este Estatuto», la Diputació declarava que «[e]l pueblo valenciano, formado por el territorio de las tres provincias actuales, Alicante, Castellón y Valencia, y los habitantes de este territorio, constituyen una personalidad social definida por el hecho de una comunidad de historia, de convivencia, de condiciones económicas, *de poseer un idioma peculiar que es la lengua de las tres cuartas partes de sus habitantes*, por su modalidad geográfica y social expresadas en usos, costumbres y arte, y por la voluntad de sus habitantes, tácitamente manifestada y expresamente ahora, al redactar de común acuerdo este proyecto de organización de la región valenciana». La cursiva és afegida. D'antuvi, val a dir que el fet que s'esmentés l'existència d'una llengua diferent de la utilitzada oficialment per les administracions públiques com a fonament de l'autogovern denotava el reconeixement del valor intrínsec de la llengua, si bé l'ús de l'adjectiu *peculiar* traïa l'acceptació d'una certa subordinació de la llengua pròpia en benefici de l'idioma pressuposat com a general o neutre. Aquesta connotació de subordinació quedava accentuada pel fet que ni tan sols es digués el nom d'aquest «idioma peculiar». El punt més rellevant de les declaracions del preàmbul des de la perspectiva sociolingüística era, però, a la lletra *d*:

La realidad valenciana nos ofrece, dentro de su territorio, una dualidad de lenguaje, castellano y valenciano, los cuales pueden continuar teniendo su vida propia y espontánea, y usándose tanto en las relaciones de la vida privada como en los actos de carácter público en que una ley no lo prohíba expresamente.

Amb la «dualitat de llenguatge» esmentada, la Diputació al·ludia al fet que a la regió valenciana hi havia comarques predominantment catalanoparlants (de les quals, a la

¹³¹ GM, 13, 13-01-1924, p. 202-03.

¹³² El text, sense títol, és reproduït a Cucó (1971: 367-379).

lletra *a* ja s'havia dit que suposaven a l'entorn de les tres quartes parts de la població) i d'altres de majoritàriament castellanoparlants. Quant a la denominació de la llengua pròpia de la majoria de comarques, encara no s'havia produït la confluència dels literats valencians amb el model de llengua normativa de l'IEC, per la qual cosa no revestia transcendència especial l'ús de l'adjectiu *valenciano* per a designar la llengua catalana. En canvi, abundava en la subordinació adés esmentada el fet que fos esmentada després del castellà, la qual cosa resultava tant més sorprenent com que, a la mateixa lletra *a* del preàmbul, la Diputació declarava que era el català l'idioma majoritari a la regió. En qualsevol cas, del text del dictamen, se'n desprenia una certa voluntat de la Diputació de donar àmbits d'ús a la llengua catalana. En efecte, en aquesta mateixa lletra *d*, la corporació provincial valenciana també expressava la seva voluntat d'utilitzar el català a l'ensenyament a les comarques catalanoparlants, baldament fos per raons merament pedagògiques:

Respecto a la Instrucción Pública, la Mancomunidad aspira a alcanzar la facultad de instruir a todos los valencianos en los distintos grados de cultura. En la escuela primaria, para evitar el bochornoso analfabetismo que hoy existe en nuestra región, adoptando el vehículo de lenguaje propio de cada localidad para borrar el porcentaje abrumador de los que desconocen las letras.

I vinculat a la llengua de l'ensenyament en un règim d'autonomia hi havia la transcendental qüestió de la competència en la matèria. En aquesta mateixa lletra, la Diputació declarava que la Mancomunitat «debe tener asignados como servicios propios, el ejercicio de las enseñanzas técnicas, para que así puedan responder a los conocimientos especiales determinados por el matiz propio de la región donde se han de ejercer», alhora que demanava que l'Administració general de l'Estat reconegués «la validez de los títulos de suficiencia que otorguen las escuelas de la Mancomunidad». Així mateix, hom també demanava que «la Universidad valenciana, aun siendo del Estado, llegue un día a ser autónoma en cuanto a medios y disciplina y en contacto o relación con el supremo centro regional o Mancomunidad». Ja a l'apartat dispositiu, al número 6 de la base 3a, la Diputació preveia que els ensenyaments tècnic de comerç, belles arts, arts i oficis i oficis i peritatges serien competència de la Mancomunitat i de «los organismos regionales» i que els títols expedits per aquestes escoles tindrien «validez oficial». La qüestió de la resta de graus de l'ensenyament quedava oberta, per tal com l'apartat tercer de la base 5a atribuïa a l'administració central l'assumpció de

«[g]astos de enseñanza oficial, propios del Estado, que no realiza la Mancomunidad, y conservación de Archivos y Bibliotecas del Estado». Amb aquesta puntuació, stricto sensu, se segueix que tot l'ensenyament oficial correspondria a l'Administració general de l'Estat, però ja hem vist que la competència sobre els estudis esmentats al número 6 de la base 3a havia de correspondre a la Mancomunitat i, a més, l'ús del present d'indicatiu en el verb *realizar* podia descriure una situació fàctica merament contingent, de tal manera que és possible una interpretació de la frase com que el sintagma *proprios del Estado* no era en realitat una subordinada explicativa, sinó especificava, la qual cosa habilitaria la transferència a la Mancomunitat de competències en matèria d'ensenyament.

Tanmateix, l'aprovació per Decret reial de 20 de març de 1925 de l'Estatut provincial,¹³³ pel qual es dissolia la Mancomunitat de Catalunya i es retornava la competència sobre les matèries que havia assumit a les diputacions provincials respectives (disposició transitòria cinquena), palesà com a il·lusòries la via mancomunat i, en general, les expectatives d'autonomia i descentralització politicoadministrativa en el marc de la dictadura primoriverista.

1.2.3 La declaració constitucional del castellà com a llengua oficial

La culminació del procés d'oficialització del castellà mitjançant normes de rang inferior havia d'arribar amb l'Avantprojecte de Constitució de la monarquia espanyola, elaborat sota el directori civil i presentat l'any 1929,¹³⁴ on el constituent dedicava un article específic, el 8, a declarar, per primer cop en la història, una llengua com a oficial: «el idioma oficial de la nación española es el castellano». Tanmateix, la crisi de la dictadura es precipità abans que aquest avantprojecte pogués ésser aprovat, per la qual cosa la declaració explícita de l'oficialitat del castellà encara hauria d'esperar al dictamen de la comissió parlamentària encarregada d'elaborar el Projecte de Constitució de la República. I seria novament la reacció al catalanisme lingüístic que provocaria l'aplicació del terme *idioma oficial* al castellà.

¹³³ GM, 80, 21-03-1925, p. 1446-1483.

¹³⁴ «Constitución de la monarquía española», dins *Anteproyecto de Constitución de la Monarquía Española y otras Leyes complementarias presentados a la Asamblea Nacional por la Sección 1.ª y leídos en la sesión celebrada el sábado 6 de julio de 1929*, Madrid: Nueva Imprenta Radio S.A., s/d, p. 7-46.

1.3 Conclusions

Durant el període resseguit no hi hagué cap declaració stricto sensu de l'oficialitat del castellà, ans aquesta quedava presumida primer en declaracions verbals de representants governatius i, després, en normes de rang inferior. En el llenguatge juridicopolític, el terme *llengua oficial* prové del catalanisme i sintetitza les reivindicacions de restauració de l'ús de la llengua catalana a tots els àmbits socials, i, en particular, als de caràcter administratiu. La introducció del terme en textos jurídics fou una conseqüència reactiva a les reivindicacions en defensa de la llengua catalana, amb l'objectiu de consolidar jurídicament l'hegemonia del castellà a les administracions i institucions de dret públic.

2. EL MARC CONSTITUCIONAL DE LA SEGONA REPÚBLICA ESPANYOLA

2.1 Període preconstitucional: propostes catalanes

2.1.1 Els criteris lingüístics del govern de la República catalana

2.1.2 El Projecte de l'Estatut de Catalunya

2.1.2.1 L'OFICIALITAT DE LA LLENGUA CATALANA I EL RÈGIM JURÍDIC DEL CASTELLÀ

2.1.2.2 EL MARC COMPETENCIAL I EL RÈGIM LINGÜÍSTIC DE L'ENSENYAMENT

2.1.2.3 L'AGREGACIÓ DE TERRITORIS

2.1.2.4 EL FINANÇAMENT DE LA GENERALITAT

2.2 Període preconstitucional: els decrets del Ministeri espanyol d'Instrucció Pública i Belles Arts sobre l'ensenyament

2.3 El règim d'oficialitat a la Constitució de la República espanyola

2.3.1 L'article 4

2.3.2 L'ensenyament

2.3.2.1 EL MARC COMPETENCIAL

2.3.2.2 L'ARTICLE 50

2.3.3 El finançament de les administracions autònomes

2.4 Conclusions

2.1 Període preconstitucional: propostes catalanes

2.1.1 Els criteris lingüístics del govern de la República catalana

Arran de la victòria electoral de les forces republicanes i catalanistes agrupades a la candidatura d'ERC a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, el líder d'Estat Català, Francesc Macià, proclamà, el dia 14, «l'Estat Català, sota el règim d'una República Catalana, que lliurement i amb tota cordialitat anhela i demana als altres pobles d'Espanya llur col·laboració en la creació d'una Confederació de pobles ibèrics i està disposada al que sigui necessari per alliberar-los de la monarquia borbònica».¹ Tot seguit, els regidors congregats al palau de la Diputació Provincial de Barcelona nomenaren Macià com a president del govern de la República catalana, el qual formà govern provisional, compost per representants de diverses forces polítiques i sindicals de significació republicana (ERC, UGT, PRR i PRC).² Després d'intenses negociacions amb el govern provisional de la República espanyola, la República catalana fou dissolta i el seu govern es transformà en govern provisional de la Generalitat de Catalunya, amb el mateix Macià com a president. D'acord amb el Decret de 28 d'abril de la Generalitat,³ aquesta es constituïa com a organisme preautonòmic que assumia les competències en «totes les qüestions d'interès per a Catalunya» que «no estiguin especialment reservades al Govern provisional de la República» (art. 5), les quals eren, bàsicament, les de les quatre diputacions provincials del Principat, que hom considerava dissoltes (art. 6). Durant aquest període preautonòmic, la Generalitat quedava composta pel Govern provisional, l'assemblea de representants municipals (anomenada *Diputació provisional*) i uns comissaris encarregats de l'execució dels serveis de les antigues diputacions provincials (art. 1). Precisament entre les funcions de la Diputació provisional hi havia la de, juntament amb el Govern provisional, nomenar una ponència redactora del projecte d'Estatut de Catalunya (art. 22.a), aprovar-lo i organitzar el plebiscit dels ajuntaments (art. 22.b).

Tanmateix, abans de la liquidació de la República catalana, el seu govern, tot i la brevetat del seu mandat (14-18 d'abril), elaborà un esborrany sobre els criteris que havien d'informar el règim d'oficialitat lingüística de la República, la qual cosa és indicativa de la importància que atribuïa a la qüestió lingüística. Aquests criteris, a més, revesteixen una rellevància especial pel fet que, amb alguna rebaixa substancial quant al tractament de la llengua catalana, prefiguren el règim d'oficialitat lingüística previst al Projecte de l'Estatut de Catalunya, aprovat en plebiscit municipal i referèndum popular (masculí), i presentat a les Corts constituents de la República espanyola.

¹ Segons la versió recollida a VCM, 15-04-1931, p. 1.

² VCM, 16-04-1931, p. 1.

³ BGC, 1, 3-05-1931, p. 1-4.

Dissortadament, no disposem del text original del document que recull aquests criteris, sinó només del report que en fa l'historiador Francesc Bonamusa (2006: 25), que no consigna si s'arribà a publicar ni en quin centre de documentació és consultable. Bonamusa ens informa que el document no consta de data i ens en fa el report següent:

En el text s'establia que la llengua catalana era l'oficial a tots els territoris de la República catalana i que l'espanyola seria cooficial amb la catalana en totes les relacions amb el poder federal i en totes les esferes administratives i de govern que depenguessin d'aquest. Respecte a l'ensenyament, s'exposava que la llengua espanyola s'ensenyaria a les escoles de la manera que es determinés més endavant, tot i que el Govern de la República catalana atendria els nuclis d'infants que per raó de llengua no poguessin seguir l'ensenyament general. En un afegit transitori, s'indicava que la llengua espanyola s'admetria en els serveis administratius i de justícia en totes les ocasions i circumstàncies en què l'espanyol fos necessari per no entorpir els tràmits o procediments mentre es produïa el règim de traspàs de l'espanyol al català.

Els precedents de declaracions d'oficialitat de la llengua catalana, ja ho hem vist al capítol anterior, són les Bases per a la Constitució regional catalana, de la Unió Catalanista (1892), i la Constitució provisional de la República catalana, del separatisme català (1928). Com és habitual en les declaracions o anuncis d'oficialitat, ni aquests criteris ni les dues propostes constitucionals esmentades definien el concepte de *llengua oficial* ni n'especificaven l'abast jurídic de manera exhaustiva. D'antuvi, atès que tant les Bases per a la Constitució regional catalana com la República catalana proclamada per Macià el 14 d'abril de 1931 s'inserien en un projecte que preveia algun tipus d'integració juridicopolítica peninsular, tant aquelles com els criteris exposats tracten la qüestió de les relacions lingüístiques entre el poder espanyol i el català. I justament en aquest punt les Bases de la Unió Catalanista resultaven més ambiciosos, atès que la base 3a preveia explícitament que «[l]a llengua catalana será la única que ab carácter oficial podrá usar-se á Catalunya y en las relaciones d'aquesta región ab lo Poder central», mentre que en aquests criteris hom preveu la «cooficialitat» —sempre segons el report de Bonamusa—, que no queda clar si cal entendre com l'ús de tots dos idiomes. Pel que fa a la Constitució Provisional de la República Catalana, aprovada per l'Assemblea Constituent del separatisme català la tardor de 1928, aquest aspecte no pot ésser objecte de comparació, per tal com —per bé que el règim d'oficialitat lingüística previst (art. 2) fos idèntic al de la Constitució regional— el fet que hom hi declarés que Catalunya esdevenia «Estat independent i sobirà» (art. 1) implicava que les relacions amb el govern espanyol correspondrien a l'àmbit de les relacions internacionals, els usos lingüístics de les quals no són objecte de regulació constitucional.

Pel que feia al règim lingüístic de l'ensenyament, els criteris no eren tan clars com l'article 195 de la Constitució provisional de la República catalana, però resultaven bàsicament coincidents. En efecte, tot i que els criteris no especificaven en quina llengua s'impartiria la docència, el fet que el govern especificés que «la llengua espanyola s'ensenyaria a les escoles» sembla indicar que hom pressuposava que, com a norma general, l'ensenyament seria en català. A més, ara es concretava que aquesta prescripció s'acompliria tal com el legislador o l'executiu decidissin en l'exercici de les seves funcions, la qual cosa els deixava un marge d'autonomia més gran. Cal fer notar, a més, que el compromís del govern de la República catalana d'atendre «els nuclis d'infants que per raó de llengua no poguessin seguir l'ensenyament general» no significava necessàriament que aquests infants haguessin de rebre l'ensenyament en llur llengua. Més aviat, sembla indicar que el govern preveia un sistema d'ensenyament adequat a llurs necessitats específiques, però que no prejudicava la llengua o llengües que s'hi havien d'utilitzar.

Finalment, el fet d'admetre «la llengua espanyola [...] en els serveis administratius i de justícia en totes les ocasions i circumstàncies en què l'espanyol fos necessari per no entorpir els tràmits o procediments mentre es produïa el règim de traspàs de l'espanyol al català» era una mesura que permetia garantir la seguretat jurídica dels ciutadans de llengua castellana sense qüestionar el principi d'oficialitat del català. En aquest sentit, és especialment significatiu que, segons reporta Bonamusa, aquesta disposició figurés en un «afegit transitori», per tal com se'n pot induir que, quan la catalanització lingüística de la societat catalana fos total, aquesta mesura ja no seria necessària i, doncs, desapareixeria de l'ordenament jurídic.

Com a conclusió, doncs, podem apuntar que aquests criteris no exclouien el català de cap dels àmbits que tractaven, tot i que no en tots n'establissin l'ús exclusiu. Altrament, cal assenyalar com a mancança d'aquests criteris —com també als diversos projectes estatutaris i estatuts— l'absència de referències a l'establiment de convenis de col·laboració amb administracions públiques de la resta del domini territorial de la llengua catalana per a concertar protocols de relacions oficials en català o amb entitats culturals de fora del Principat amb vista a treballar pel reconeixement oficial del català en aquests territoris i, en general, a ajudar aquestes entitats. Així mateix, els criteris del govern de la República catalana —ni cap de les diverses versions tant de l'Estatut exterior com interior— no contenien cap esment a la realitat lingüística occitana de l'Aran.

Així mateix, val a dir que, durant els tres dies de República catalana, també es prengueren mesures concretes quant al reconeixement de l'ús oficial de la llengua catalana. En efecte, el 15 d'abril de

1931, el president de l'Audiència Territorial de Barcelona nomenat el mateix 14 d'abril pel president de la República catalana, Josep Oriol Anguera de Sojo, reuní tots els magistrats de l'Audiència i els ordenà que en «“lo sucesivo se admitan en los juzgados los escritos de las partes litigantes en catalán o en castellano, indistintamente, y que los informes pueden ser igualmente pronunciados en catalán, si así lo desean los letrados”» (apud Vázquez Osuna, 2005: 43).

2.1.2 El Projecte de l'Estatut de Catalunya

2.1.2.1 L'OFICIALITAT DE LA LLENGUA CATALANA I EL RÈGIM JURÍDIC DEL CASTELLÀ

El Projecte de l'Estatut de Catalunya, aprovat el 14 de juliol de 1931⁴ per la Diputació provisional de la Generalitat de Catalunya i avalat per la totalitat dels ajuntaments del Principat i pel 99,45 % dels electors (homes) que participaren al referèndum que tingué lloc el 2 d'agost (el 74,72 % del cens)⁵ recollí l'oficialitat del català. En efecte, a l'article 5, l'estatut català afirmava que «la llengua catalana serà l'oficial a Catalunya». Val a dir, però, que l'ús del futur genera el dubte de si es tracta d'un anunci a desenvolupar en legislació posterior, o d'una declaració stricto sensu. En principi, atès que l'esment a l'oficialitat no contenia cap remissió a normatives ulteriors, és raonable conjecturar que es tractava d'una declaració, però l'ús del present d'indicatiu hauria aclarit de bon antuvi que l'oficialitat del català tindria vigència des del moment mateix que s'aprovés l'Estatut, alhora que hauria contribuït a evitar possibles desenvolupaments normatius restrictius, fonamentats en l'ús estatutari del futur.

En segon lloc, malgrat l'oficialitat de la llengua catalana, l'estatut matisà que «en les relacions amb el Govern de la República serà [Ø] oficial la llengua castellana». (El símbol de conjunt buit és afegit.) Aquí trobem la primera rebaixa del règim jurídic de la llengua catalana en comparació amb els criteris lingüístics del govern de la República catalana, per tal com desapareixia el règim de cooficialitat en aquest àmbit de les relacions entre els governs de la Generalitat i de la República espanyola. A més, en la mesura que encara no havia estat aprovada la Constitució espanyola, constituïa una restricció *ex ante* a l'ús oficial de la llengua catalana, a la vegada que resultava una concreció excessiva en un text tan bàsic com la llei fonamental de l'autogovern català. Tanmateix, segurament amb l'objectiu de no tancar la porta a l'ús oficial del català en aquest àmbit, a

⁴ «Projecte de l'Estatut de Catalunya», BGC, 6, 17-07-1931, p. 103-109.

⁵ En el plebiscit municipal, dels 1063 ajuntaments catalans, tots acordaren de votar favorablement el Projecte abans del 26 de juliol, data en què expirava el termini per a pronunciar-se. Més concretament, 8349 regidors hi votaren a favor, 402 s'abstingueren i quatre hi votaren en contra. Pel que fa al referèndum ciutadà, d'un cens de 792 574 homes, 592 205 votaren a favor del Projecte i 3286, en contra. Vg. «Estatuto de Cataluña, presentado a las Cortes por el Sr. Presidente del Consejo de Ministros», DSCCRE, 22, 18-08-1931, apèndix 1, p. 1-7. Les dades amb els resultats dels plebiscits a p. 7.

diferència de la construcció sintàctica utilitzada a la declaració o anunci d'oficialitat del català, aquí l'estatuent féu caure l'article definit, per la qual cosa la disposició estatutària no esdevenia obstacle perquè els usos lingüístics oficials amb el govern de la República fossin desenvolupats en un règim de doble oficialitat. Probablement amb la finalitat d'evitar que el legislador o l'executiu espanyols interpretessin aquesta disposició com una via per a desoficialitzar totalment el català en aquest àmbit, al mateix article 5 l'estatuent especificà que «els ciutadans de llengua materna catalana tindran el dret d'usar-la en llurs relacions amb els organismes oficials de la República a Catalunya». A banda de l'ús del pseudoconcepte de *llengua materna*,⁶ és qüestionable, tant des del punt de vista tècnic com doctrinal, la limitació d'aquest dret d'utilitzar amb plena validesa la llengua del país a un grup lingüístic concret, per comptes de reconèixer-lo al conjunt de ciutadans de Catalunya.

A més de l'àmbit d'ús oficial esmentat reconegut al castellà al Projecte de l'Estatut, hom anuncià a l'article 5 el «dret dels ciutadans de llengua materna castellana a servir-se'n *personalment* davant els tribunals de justícia i davant els òrgans de l'administració» (la cursiva és afegida), la garantia dels quals remetia al desenvolupament que se'n fes a l'Estatut interior de Catalunya (a diferència del dret reconegut als catalanoparlants d'utilitzar llur llengua en les relacions amb l'Administració central, on l'estatuent no establí cap mediació normativa). Tanmateix, aquesta disposició resultava, pel que feia al règim jurídic de la llengua catalana, una passa enrere en comparació amb els criteris lingüístics del govern de la República catalana, per tal com l'afegit transitori d'aquests ja garantia la seguretat jurídica dels ciutadans de llengua castellana, de tal manera que l'aspecte lingüístic del dret reconegut en aquest article del Projecte atenyia caràcter finalista. Aquesta rebaixa del règim jurídic del català resultava especialment lesiva pel fet de figurar al mateix article que contenia la declaració o anunci d'oficialitat lingüística, la qual cosa contrastava amb el caràcter provisional (fixat en un afegit transitori) amb què el govern de la República catalana havia previst l'admissió de l'ús oficial del castellà en àmbits administratius i judicials.

⁶ Aquest terme —que, com detecta el sociolingüista Rafael L. Ninyoles (1997: 156), traeix «una curiosa implicació fatalista», per la qual «l'idioma originari arribarà a considerar-se com una qualitat *racial*, com un tret semibiològic, objecte d'herència (com una propietat de la *sang*), i, així, idealment sostret a les vicissituds i les incerteses de l'aprenentatge»— és rebutjat actualment per la lingüística (Moreno, 2009: 258). Tal com apunta la lingüista Carme Junyent (1998: 71-72), un dels problemes d'aquest pseudoconcepte és «la idea implícita que entre la llengua i la mare hi ha alguna mena de connexió especial», quan, en realitat, «la utilització de la dona com a instrument de transmissió implica que la llengua materna no sempre coincideix amb la llengua de la mare i que, en tot cas, quan es tracta de triar, l'elecció està mediatitzada per molts factors que tenen molt poc a veure amb la llengua». De tal manera que «la llengua materna coincidirà amb la llengua de la mare si, a més a més: a) és la llengua del pare, i/o b) és la llengua de l'entorn, i/o c) és la llengua dominant». Així mateix, «[l']altre problema que planteja el concepte és que, atès que “de mare només n'hi ha una”, pot fer arribar fàcilment a la conclusió que la llengua materna és una, i això no és cert per a molts habitants de contextos multilingües».

A més, tot i que l'estatut no declarés ni anunciés que el castellà seria llengua oficial al Principat, sí que establia dues característiques que la doctrina actual considera inherents al concepte d'oficialitat (vg. Jou, 2009: 33): (a) reconeixement pels poders públics de la llengua oficial com a instrument jurídicament vàlid per a emetre comunicacions i (b) ensenyament obligatori d'aquesta al sistema educatiu. Tanmateix, a l'article 5 del Projecte de l'Estatut, el dret a usar el castellà restava limitat a les relacions amb les administracions públiques. De tal manera que, si les Corts constituents haguessin sancionat el Projecte de l'Estatut tal com els fou presentat pel president del govern provisional de la República i les Corts constituents espanyoles haguessin mantingut el silenci jurícolingüístic de l'Avantprojecte de Constitució de la Comissió Jurídica Assessora —el qual, com veurem, no contenia prescripcions de caràcter lingüístic (vg. infra § 2.3.1)—, *ex ante* no hi hauria hagut base per a postular que, al sector privat a Catalunya, l'ordenament jurídic no reconeixia la possibilitat de no respondre als actes comunicatius expressats en castellà al·legant-ne incomprensió.

D'altra banda, cal apuntar que, a diferència d'altres projectes estatutaris, com ara el primer Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana (vg. infra § 5.1.1.1), el text català no contenia cap prescripció específica sobre les condicions per a accedir a places de la funció pública a Catalunya i, concretament, relacionades amb la competència en llengua catalana. Aquesta omisió segurament és explicable pel mateix marc competencial previst al Projecte, on tant l'ensenyament com un seguit de serveis culturals (biblioteques, arxius, museus, conservació de monuments, etc.) i l'organització de l'Administració de justícia, a més dels residus jurisdiccionals «concernents exclusivament a la vida interior de Catalunya» (art. 13), quedaven com a «funcions» la legislació exclusiva sobre i l'execució directa de les quals corresponien a la Generalitat. En aquest sentit, doncs, és pensable que hom considerava innecessari d'establir en una norma bàsica com l'Estatut el coneixement del català per a places la regulació de les quals era competència de la Generalitat. A més, el fet mateix que el català fos l'únic idioma declarat oficial devia fer semblar encara més inversemblant la possibilitat que hom pogués accedir a una plaça de la funció pública a Catalunya sense saber-ne, fins al punt que, probablement, la competència en català per a poder ocupar aquesta places es considerava com una implicació inherent al concepte d'oficialitat lingüística. Tanmateix, quant als organismes de la República a Catalunya, en la mesura que l'article 5 només reconeixia el dret dels ciutadans a relacionar-s'hi en català, aquesta omisió podria permetre que no tot el personal d'aquestes institucions hi fos competent.

2.1.2.2 EL MARC COMPETENCIAL I EL RÈGIM LINGÜÍSTIC DE L'ENSENYAMENT

Tanmateix, perquè les entitats polítiques amb règim d'autonomia puguin aplicar fàcticament les disposicions previstes als seus textos normatius en l'exercici de llur jurisdicció cal considerar també el marc competencial entre les administracions concurrents. En el Projecte de l'Estatut, hom dedicava tot el títol II a aquesta qüestió («Atribucions del poder de la República i de la Generalitat de Catalunya») i establia un esquema tripartit quant a la distribució competencial. D'una banda, a l'article 10, l'estatut relacionava les «funcions» en què «la legislació exclusiva i l'execució directa» havien de correspondre a l'Administració central (12). En segon lloc, a l'article 11 s'enumeraven les funcions on «la legislació» havia de correspondre a l'Administració central i «l'execució», a «la Generalitat» (11). Sobre aquestes funcions, però, l'article 12 preveia que la Generalitat podria «dictar lleis i reglaments de vigència transitòria [...] mentre el poder de la República no ho faci». Finalment, l'article 13 relacionava les funcions «la legislació exclusiva i l'execució directa» sobre les quals havia de correspondre a la Generalitat: 13 funcions concretes, a més dels residus jurisdiccionals corresponents a «[l]es matèries concernents exclusivament a la vida interior de Catalunya, respecte a les quals no tingui reservades la legislació, o la legislació i l'execució, el Poder de la República», tal com s'especificava a l'apartat *n* del mateix article.

Atesa la seva rellevància especial en relació amb la qüestió lingüística, ens centrarem en l'ensenyament. L'article 13 atribuïa a la Generalitat de Catalunya «la legislació exclusiva i l'execució directa» de la normativa en matèria d'ensenyament (apartat *a*), per bé que amb el límit, fixat al mateix apartat *a*, de «la concessió de títols professionals que hagin de tenir validesa en tot el territori de la República, els programes i ensenyaments» dels quals haurien «de satisfer els mínims assenyalats per la legislació general». Pel que feia a les disposicions lingüístiques en l'àmbit educatiu, les úniques que hi trobem de contingut explícit eren el caràcter «obligatori» de l'ensenyament del castellà «a totes les escoles primàries de Catalunya», com també el manteniment per la Generalitat d'«escoles primàries de llengua castellana» als nuclis de població amb un mínim de «quaranta infants de llengua castellana», en les quals també s'ensenyaria *el* català (art. 31). Aquí trobem una altra rebaixa del règim jurídic de la llengua catalana en comparació amb els criteris lingüístics del govern de la República catalana, per tal com es concretava que el tractament especial anunciat per als infants de llengua familiar castellana havia de consistir en l'ús d'aquesta com a idioma docent i se li donava rang estatutari. Tanmateix, diversos factors fan pensar que d'aquest article i, *a fortiori*, del fet de connectar-lo amb article 5 i amb l'apartat *a* de l'article 13, se segueix que l'estatut disposava implícitament que el català fóra la llengua vehicular de l'ensenyament

com a norma general: (a) el fet que hom preveïés d'establir escoles en castellà amb restriccions de caràcter quantitatiu; (b) que, precisament en aquestes escoles, considerés necessari d'explicitar que també s'hi ensenyaria *el* català; (c) que l'única disposició de caràcter lingüístic per al conjunt del Principat fos l'ensenyament *del* castellà i restés restringida a l'ensenyament primari; (d) la mateixa declaració o anunci d'oficialitat del català, de naturalesa no compartida; i (e) la competència exclusiva atribuïda a la Generalitat en aquesta matèria.

2.1.2.3 L'AGREGACIÓ DE TERRITORIS

Així mateix, també tenia implicacions lingüístiques l'article 4, on es regulava el procés d'agregació d'«altres territoris» a l'«Estat autònom» de Catalunya (en la definició de l'entitat política catalana de l'article 1, on l'estatut següia l'esperit federalista expressat al preàmbul del Projecte⁷). La rellevància d'aquest article des del punt de vista sociolingüístic i juridicolingüístic radica en el fet que si, com era pensable, els territoris agregats pertanyien al domini lingüístic català, també hi fóra aplicable el règim lingüístic que s'aprovés a l'Estatut, amb els beneficis consegüents tant per a la llengua catalana, en la mesura que s'eixamplava l'àmbit territorial d'aplicació de l'estatut d'oficialitat, com per als drets lingüístics dels ciutadans d'aquests territoris. Quant al contingut en si de l'article, l'estatut utilitzava el terme genèric *territoris*, la qual cosa li permetia de no prejudicar quin havia d'ésser l'ens politicoadministratiu agregable, fet que era especialment rellevant en relació amb les illes Balears i Pitiüses, encabides en una única província, però amb escassa identitat col·lectiva unitària, i especialment contestada a l'illa de Menorca, fins al punt que els representants municipals d'aquesta illa es desvincularen del procés d'elaboració de l'Avantprojecte d'Estatut per a les illes Balears endegat per partits autonomistes i representants d'entitats econòmiques mallorquines (vg. infra § 5.2.2). I és que precisament durant aquest procés se sentiren veus menorquines partidàries d'organitzar un plebiscit perquè l'illa s'integrés directament al Principat (Simó, 1976: 5, 23, 10). Pel que feia al contingut substantiu de l'article, però, cal dir que les condicions eren força restrictives, tant perquè s'establí en «les tres quartes parts dels Municipis del territori que desitgi ésser agregat» el percentatge mínim per a endegar el procés d'agregació (apartat *a*) com, sobretot, perquè, a banda de l'aprovació del Parlament de Catalunya, també s'imposava com a condició el vistiplau del «Parlament de la República» espanyola (apartat *c*). Quant al referèndum ciutadà directe, en canvi, no s'establí cap percentatge mínim per sobre de la majoria ni s'especificava cap xifra mínima de participació per a donar validesa al plebiscit (apartat *b*).

⁷ «Catalunya vol que l'Estat espanyol s'estructuri d'una manera que fes possible la federació entre tots els pobles hispànics, ja establerta de moment per mitjà d'estatuts particulars com el nostre, ja d'una manera gradual.»

2.1.2.4 EL FINANÇAMENT DE LA GENERALITAT

Finalment, per a exercir fàcticament l'autogovern tan important com el marc competencial és el finançament de les competències reconegudes formalment. En aquest sentit, el Projecte contenia tot un títol (el IV) dedicat a «Finances», a l'article 20 del qual hom preveia la cessió a la hisenda catalana de totes les contribucions directes recaptades per la hisenda espanyola a Catalunya, la qual s'abstindria d'imposar-n'hi de noves. L'aportació catalana a la hisenda espanyola es limitava a participar en el finançament dels «serveis generals de la República», d'acord amb el pes proporcional de la seva població en el conjunt espanyol, mitjançant les contribucions indirectes, el rendiment de les propietats i drets de l'Estat que no transferís a la Generalitat, els beneficis dels monopolis i els arbitris pels serveis retribuïts (art. 19). A més, l'article 21 preveia que, en cas que l'aportació catalana a les finances generals de la República superés la quantia de les despeses efectives derivades de l'exercici de les competències de l'Administració central, aquesta quedava compromesa a compensar la Generalitat d'acord amb la població de Catalunya sobre el total espanyol (simètricament, en cas que aquesta aportació fos insuficient, seria la Generalitat que hauria de compensar l'Administració central mitjançant una aportació addicional proporcional, d'acord amb el percentatge de la població catalana sobre el total estatal).⁸ Així, doncs, en la mesura que el principi establert en aquest títol consistia que l'administració general de l'Estat només extrauria de Catalunya els tributs necessaris per a finançar les despeses generals de tot l'Estat, en una quantitat proporcional al percentatge de la població catalana sobre el total estatal, i les derivades de l'exercici dels serveis prestats a Catalunya i no delegats a les administracions catalanes, mentre que, en canvi, no s'hi fixava cap límit de caràcter finalista al finançament de la Generalitat, és pensable que aquest marc fiscal permetria a la Generalitat de disposar de recursos reals per a exercir les competències fixades als articles 11 i 13.

Tot i que aquest Projecte, com veurem al capítol 3r, patí modificacions molt considerables en el procés de tramitació a les Corts constituents, tingué un paper molt rellevant en el procés d'elaboració de la Constitució espanyola. En efecte, com veurem a l'apartat següent, fou una referència constant tant en el projecte de la Comissió de Constitució, com en les diverses esmenes

⁸ Segons dades de l'any fiscal de 1930 esmentades per l'economista Cristòfol Escofet i Massó (1933: 28-29), l'Estat havia recaptat a Catalunya 1000 milions de pessetes (dels quals hi havia destinat una xifra inferior al centenar), mentre que les seves despeses totals havien estat de 2500, la qual cosa suposava que l'aportació catalana al conjunt del pressupost estatal havia estat del 24 %, una xifra, segons aquest autor, superior al pes percentual de la renda catalana en el conjunt de la renda espanyola.

que s'hi presentaren, la qual cosa sovint s'exposà obertament durant els mateixos debats constituents.

2.2 Període preconstitucional: els decrets del Ministeri espanyol d'Instrucció Pública i Belles Arts sobre l'ensenyament

En el moment de proclamació de la República, el 14 d'abril de 1931, l'estatu quo jurídicolingüístic no havia canviat d'ençà de la dimissió del general Miguel Primo de Rivera com a cap de govern, el 28 de gener de 1930. En efecte, per bé que el govern del general Dámaso Berenguer, pel Decret reial núm. 1445, de 9 de juny de 1930⁹ (article únic), havia derogat el Decret reial de 18 de setembre de 1923, el qual contenia mesures contra la «propaganda y actuación separatista» («Exposición»), no n'havia alterat les disposicions de caràcter lingüístic. I és que, per l'Ordre reial núm. 255, del mateix 9 de juny de 1930,¹⁰ el govern havia mantingut l'obligació que els ajuntaments portessin «los libros oficiales de registros y actas en castellano» i fins i tot precisava que havien d'utilitzar aquesta llengua «en todas las comunicaciones oficiales dirigidas al Gobierno o personas investidas de autoridad y en los escritos que a ellas acompañen» (concreció absent al Decret de 18 de setembre de 1923). Per contra, el fet que el govern de Berenguer autoritzés «[l]as Corporaciones de carácter local o regional» a «emplear en su vida interna los idiomas y dialectos regionales» no suposava res de nou en relació amb el Decret de 18 de setembre de 1923, l'article 2 del qual exceptuava «la vida interna de las corporaciones de carácter local o regional» del deure d'utilitzar el castellà, llevat, justament, dels llibres oficials de registres i actes, on la prescripció era substantivament idèntica a la de l'Ordre reial núm. 255.

La primera norma jurídica favorable a les llengües peninsulars diferents del castellà des del 18 de setembre de 1923 no arribà fins després de la proclamació de la República catalana i de la República espanyola i es limità a l'àmbit de l'ensenyament. En efecte, pel Decret de 29 d'abril de 1931,¹¹ el govern provisional de la República derogà «todas las disposiciones dictadas desde 18 de Septiembre de 1923 contra el uso del catalán en las Escuelas primarias» (art. 1). Posteriorment, pel Decret de 22 d'agost de 1931, el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts faria una relació exhaustiva de la normativa primoriverista que quedava derogada.¹² Entre les disposicions explícitament afectades que regulaven els usos lingüístics a l'ensenyament primari cal destacar

⁹ GM, 161, 10-06-1930, p. 1539.

¹⁰ GM, 161, 10-06-1930, p. 1541.

¹¹ GM, 120, 30-04-1931, p. 413-414.

¹² GM, 235, 23-08-1931, p. 1413-1418.

l'Ordre reial de 13 d'octubre de 1925¹³ i el Decret reial d'11 de juny de 1926, adés comentat (vg. supra § 1.2.1). Al número 2 de la primera, l'executiu havia prescrit que «[l]os Inspectores de Primera enseñanza, en las visitas que realicen, examinarán los libros de texto en las Escuelas, y si no estuviesen escritos en español o contuvieren doctrinas o tendencias contrarias a la unidad de la Patria o contra las bases que constituyen el fundamento del régimen social, los harán retirar inmediatamente de manos de los niños y procederán a formar expediente al Maestro, suspendiéndole de empleo y medio sueldo». Així mateix, al número 3 de la mateixa ordre, l'administració havia previst que «procederán a la clausura de las Escuelas privadas en que encontrasen libros que expongan dichas doctrinas o tendencias».

Pel que feia a les disposicions positives, el Decret de 29 d'abril de 1931 prescriví que a «las Escuelas maternas y de párvulos de Cataluña la enseñanza se dará exclusivamente en lengua materna, catalana o castellana» (art. 2), com també a l'ensenyament primari, per bé que es preveia d'introduir gradualment també l'estudi i ús vehicular de l'espanyol per als alumnes «catalanes» [*sic*] a partir dels vuit anys (art. 3), però no establia la mateixa previsió quant a l'ensenyament i ús del català per als alumnes de llengua no catalana. Finalment, a l'article addicional del Decret, l'executiu espanyol es comprometia que «justificándose en otro territorio del Estado la misma necesidad que en Cataluña y formulada la petición, el Gobierno resolverá aplicando el espíritu de los artículos anteriores, en armonía con la difusión y circunstancias del idioma respectivo».

Amb l'objectiu de possibilitar la formació en llengua catalana dels mestres, i a petició del conseller d'Instrucció Pública de la Generalitat,¹⁴ el 9 de juny de 1931, el govern provisional de la República aprovà un decret¹⁵ pel qual s'establien càtedres de català a totes les escoles normals de Catalunya (art. 1) i se n'encomanava la inspecció a Pompeu Fabra (art. 3). I pel Decret de 22 d'agost,¹⁶ el Ministeri facultà la Generalitat perquè «organice en Barcelona, con carácter de ensayo pedagógico, una Escuela Normal de Maestros y Maestras» (art. 1), formada a partir dels mestres de les mateixes escoles Normals (art. 2), el programa de la qual havia de tenir almenys les mateixes matèries «que constituyan el plan de enseñanza de las demás Normales» i havia d'ésser aprovat pel Ministeri (art. 4). Quant a l'ensenyament secundari, pel Decret de 9 d'octubre, el Ministeri autoritzà la Generalitat a crear «un Instituto-Escuela de Segunda enseñanza con el carácter de ensayo pedagógico» amb «la

¹³ GM, 287, 14-10-1925, p. 194-95.

¹⁴ Com aclarí la mateixa Generalitat al seu report sobre la tasca cultural duta a terme per la institució durant els primers nou mesos d'ençà que fou restablerta. Vg. Generalitat de Catalunya, *L'obra de cultura*, Barcelona: Tipografia Occitània, 1932, p. 45.

¹⁵ GM, 161, 10-06-1931, p. 1285.

¹⁶ GM, 241, 29-08-1931, p. 1496.

organización y facultades que se establecen y disponen en el Decreto de 10 de Mayo de 1918, creando el Instituto – Escuela de Madrid».¹⁷ Val a dir, però, que el govern espanyol no especificava en cap dels dos casos com s'havien de finançar aquests centres ni quina administració se n'havia de fer càrrec, per bé que el Projecte de la Generalitat, per a crear l'Escola Normal, preveïé que la Secció de Finances s'encarregués d'aconseguir un crèdit per a sufragar-ne les despeses.¹⁸ En realitat, quant a l'Institut Escola, el Ministeri exceptuava explícitament de la remissió al Decret de 10 de maig de 1918 la qüestió referent a «los gastos que origine la creación y sostenimiento de este nuevo Centro docente». I és que l'apartat segon de l'article 13 del decret esmentat especificava que el finançament de l'Institut Escola de Madrid aniria a càrrec dels pressupostos generals de l'Estat.¹⁹ Segons la historiadora Anna Sallés (2009: 104 i 111), tant a l'Escola Normal com a Institut Escola, el qual endegà la seva activitat el 3 de febrer de 1932, les classes s'impartiren en català. Quant a l'ensenyament superior, tot just proclamada la República, el claustre de la Universitat de Barcelona introduí l'ús del català a les aules (Sallés, 2009: 113), el qual «fou adoptat com a llengua d'ensenyament en la majoria de les càtedres» (Ribas i Massana, 1976: 73).

Tanmateix, pel que fa a les previsions lingüístiques del Decret de 29 d'abril, l'any 1937, el conseller de Cultura de la Generalitat, Antoni M. Sbert, denunciaria que només s'havien acomplert «a les Institucions de la Generalitat».²⁰ Quant a l'article addicional, sobre extensió del Decret a altres territoris de l'Estat, el maig de 1931, la revista mallorquina *La Nostra Terra* informava que la Diputació Provincial de Balears i diversos ajuntaments i entitats culturals havien demanat que s'apliqués també a les illes Balears i Pitiüses i que el ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts del govern provisional de la República, el català Marcel·lí Domingo, s'havia compromès a presentar la petició al Consell de Ministres.²¹ Igualment, el 6 de maig de 1931, el ple de l'Ajuntament de València aprovà per unanimitat una proposta presentada per l'alcalde, el radical blasquista Agustí Trigo, per la qual la corporació municipal adreçava «una petició al Govern de la República per a que lo mateix que ha fet en Catalunya, i en altres regions, se faça extensiu a les escoles valencianes el decret sobre bilingüisme per les raons que l'han motivat».²² Tanmateix, segons reporta Alfons Cucó (1971: 201, n. 39), la resposta del Ministeri fou negativa en tots dos casos, amb el pretext que

¹⁷ GM, 283, 10-10-1931, p. 185.

¹⁸ Generalitat de Catalunya, *L'obra de cultura, op. cit.*, p. 133. Quant al pagament dels professors complementaris i especials, la Generalitat establí que aniria a càrrec del pressupost «de l'extingida Diputació de Barcelona». *Íd.*, p. 136 i 137.

¹⁹ GM, 131, 11-05-1918, p. 402-404.

²⁰ Antoni M.^a Sbert, «Organització de l'obra cultural», *Nova Iberia*, 3/4, s/d [1937], p. 12.

²¹ «El Decret de bilingüisme», NT, 41, maig de 1931, p. 162.

²² «L'Ajuntament de València i l'Estatut», reproduït a Cucó (1971: 381-82).

ni a les illes ni al País Valencià hi havia «entitats culturals solvents» que «preparessen la implantació» del Decret.²³

2.3 El règim d'oficialitat a la Constitució de la República espanyola

2.3.1 L'article 4

Com hem dit adés, la primera declaració explícita a l'entorn del règim d'oficialitat lingüística en l'ordenament jurídic espanyol fou recollida a la Constitució de la Segona República. L'Avantprojecte de Constitució elaborat per la Comissió Jurídica Assessora nomenada pel Ministeri de Justícia i presentat el 6 de juliol²⁴ no contenia cap disposició sobre el règim d'oficialitat lingüística ni cap disposició amb contingut lingüístic, en general. No cal dir que si el constituent hagués mantingut aquesta indefinició, el règim d'oficialitat previst al Projecte de l'Estatut de Catalunya hauria resultat del tot conforme a la Constitució.²⁵ A parer de González Ollé (1978: 262-63), fou precisament la voluntat del constituent de garantir l'oficialitat del castellà a Catalunya la raó per la qual s'introduí un article específic sobre el règim d'oficialitat lingüística. Així, després que el govern provisional de la República rebutgés l'opció de presentar com a projecte propi el text de la Comissió Jurídica Assessora, al Projecte de Constitució presentat el 18 d'agost per la Comissió de Constitució nomenada per les Corts,²⁶ hom proclamava que «[e]l castellano es el idioma oficial de la República, sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconocen a las diferentes provincias o regiones» (art. 4). En realitat, aquest text era gairebé una traducció adaptada del text de l'article 8 de la llei constitucional federal (*Bundesverfassungsgesetz*) d'Àustria, d'1 d'octubre de 1920: «Die deutsche Sprache ist, unbeschadet der sprachlichen Minderheiten bundesgesetzlich

²³ Una anècdota reportada per la revista *La Nostra Terra* suggereix que les raons del govern de la República eren de caràcter més polític que no merament tècnic. En efecte, segons aquest report, en un sopar ofert a Barcelona en honor del ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, aquest «s'estengué en consideracions encertades entorn de la pedagogia lògica que imposa l'ensenyança en la llengua materna de l'infant», per la qual cosa «sembla que va acostar-se-li qualche mallorquí que l'havia escoltat i aplaudit, per demanar-li com era, doncs, que allò tan natural a Catalunya no se'ns estengués a Mallorca». D'acord amb la versió de *La Nostra Terra*, la resposta del ministre fou la següent: «Veurà, a Madrid, com que encara no han decidit sobre si vostès havien de participar de la cultura castellana o de la catalana, hem optat per deixar-los, mentrestant, sense cultura...». «En el cancell de l'estiu», NT, 90, juny de 1935, p. 202.

²⁴ *Anteproyecto de Constitución de la República española que eleva al Gobierno la Comisión Jurídica Asesora*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra, 1931.

²⁵ Tanmateix, les condicions previstes a l'Avantprojecte per a accedir a l'autonomia eren tan restrictives que la feien gairebé inviable. En efecte, perquè «una o varias Provincias limítrofes entre sí, [que] se definan como Región por sus características geográficas e históricas» poguessin «constituir una entidad autónoma», l'apartat *b* de l'article 3 imposava com a condició prèvia el fet que «lo acepten en votación las tres cuartas partes de los electores de las provincias» afectades, la qual cosa ni tan sols s'esdevingué en el cas català. A més a més, en aquest cas concret, l'apartat *c* del mateix article suposava un obstacle addicional, perquè establia que el projecte d'Estatut havia d'ésser informat per les diputacions provincials, les quals, a Catalunya, havien estat dissoltes *de facto* arran de la proclamació de la República catalana, dissolució reconeguda pel mateix govern provisional de la República espanyola, al Decret de 21 d'abril: «Restaurada la Generalidad al proclamarse la República en Cataluña, desaparecieron en su territorio las Diputaciones provinciales» (art. 6). GM, 112, 22-04-1931, p. 264-65.

²⁶ Vg. «Proyecto de Constitución», DSCCRE, 22, 18-08-1931, apèndix 4, p. 1-12.

eingeräumten Rechte, die Staatsprache der Republik».²⁷ La gran diferència, és clar, era l'omissió al model federal de distribució territorial del poder (*bundesgesetzlich*) al text espanyol i, si es vol, la substitució de *llengua estatal (Staatsprache)* per *idioma oficial*.²⁸

En comparació amb el text de l'article 5 del Projecte de l'Estatut de Catalunya, aquí hom utilitzava el present d'indicatiu, la qual cosa palesa que ens trobem, inequívocament, davant una declaració d'oficialitat, no davant d'un simple mandat a concretar en legislació infraconstitucional. Això no obstant, la mateixa declaració d'oficialitat del castellà és amfibològica, atès que el terme *idioma oficial de la República* no és unívoc, car el terme *República*, en el mateix Projecte de Constitució, és utilitzat tant per a designar (a) *el territori espanyol*,²⁹ (b) *la nació espanyola* o *l'Estat espanyol*³⁰ —dels usos que hom fa del vocable en els articles esmentats amb aquests significats no és possible de distingir entre tots dos conceptes— i (c) *l'Administració general de l'Estat*.³¹ Si interpretàvem el terme *idioma oficial de la República* d'acord amb el significat (c), fóra del tot compatible amb la Constitució el règim d'oficialitat lingüística del Projecte de l'Estatut, com també qualsevol règim autònom en què l'oficialitat del castellà quedés reduïda als òrgans perifèrics de l'Administració central. Tanmateix, el significat d'aquest terme no fou objecte de debat durant el procés de tramitació del Projecte de Constitució i, com podrem veure tot seguit, tant del contingut de les diverses esmenes presentades als articles amb contingut lingüístic com de les posicions expressades

²⁷ «Gesetz vom 1. Oktober 1920, womit die Republik Österreich als Bundesstaat eingerichtet wird (Bundesverfassungsgesetz)», *Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich*, 140, 5-10-1920, p. 1791-1809.

²⁸ Pel que fa al terme *llengua oficial (Amtsprache)*, la mateixa tardor de 1920 altres *Deutschsprachige Länder* l'havien introduït a les seves constitucions, precisament en contextos de conflicte o, si més no, contacte lingüístic. En efecte, la Constitució de la ciutat lliure de Danzig, de 17 de novembre de 1920, establia, a l'article 4, que «[d]ie Amtssprache ist Deutsch», per bé que «[d]em polnisch sprechenden Volksteil wird durch die Gesetzgebung und Verwaltung seine freie volkstümliche Entwicklung, besonders der Gebrauch seiner Muttersprache beim Unterricht, sowie bei der inneren Verwaltung und der Rechtspflege gewährleistet», la qual cosa, però, fóra «durch Gesetz bestimmt» (*apud* Häberle, 1990: 112, n. 26). Igualment, l'article 73 de la Constitució de l'Estat lliure de Prússia, federat a Alemanya, de 30 de novembre de 1920, autoritzava que els parlaments provincials (*Provinziallandtage*) declarassin, «durch Provinzialgesetz neben der deutschen Sprache», «eine andere Amtssprache in gemischtsprachigen Landesteilen». «Verfassung des Freistaats Preußen», *Preußische Gesetzsammlung*, 54, 1920, p. 543-558.

²⁹ «Son españoles: [...] Los extranjeros que obtengan carta de naturaleza y los que sin ella hayan ganado vecindad en cualquier pueblo de *la República*, en los términos y condiciones que las leyes determinen» (art. 21.4). La cursiva és afegida.

³⁰ «El Presidente, a propuesta y por acuerdo unánime del Gobierno, podrá estatuir por Decreto sobre materias reservadas a la competencia del Parlamento, en los casos excepcionales que requieran urgente decisión, o cuando así lo demande la defensa de *la República* y no esté reunido el Congreso o si, a pesar de estarlo, las circunstancias apremiantes no permiten esperar al cumplimiento del trámite normal» (art. 78); «El Estado podrá fijar, por medio de una ley, aquellas bases a que habrán de ajustarse las disposiciones legislativas o reglamentarias de las regiones autónomas, cuando así lo exigiera la armonía entre los intereses locales y el interés general de *la República*» (art. 19). Les cursives són afegides.

³¹ «En las materias reguladas por una ley de Bases de *la República*, las regiones podrán estatuir lo pertinente, por ley o por ordenanza, en un plazo que no será inferior a seis meses, ni superior a un año» (art. 18); «Las leyes de *la República* serán ejecutadas, en las regiones autónomas, por las autoridades regionales, salvo aquellas cuya aplicación esté atribuida a órganos especiales o en cuyo texto se disponga lo contrario » (art. 19). Les cursives són afegides.

per la mateixa Comissió, se'n seguia que hi havia consens tàctic quant a la comprensió del terme *idioma oficial de la República* d'acord amb l'accepció (a).³²

En segon lloc, la Comissió de Constitució ometé qualsevol declaració d'oficialitat de qualsevol altra llengua peninsular, el reconeixement jurídic de les quals barrejava amb uns inespecífics drets polítics de les comunitats subestatal, bo i situant en una mateixa dimensió (a) llengua i (b) comunitat politicoadministrativa subestatal, la qual, no la comunitat lingüística, esdevenia el subjecte dels drets esmentats. El fet d'utilitzar el mode indicatiu i que l'única norma vigent que regulava l'ús d'algun idioma diferent del castellà era el Decret de 29 d'abril de 1931, referent a la llengua dels ensenyaments preescolar i primari, podria fer pensar que aquest exhauria el dret de les comunitats de llengües peninsulars diferents del castellà. El diputat per Palència de la minoria agrària Abilio Calderón, en canvi, interpretà aquesta fórmula en sentit contrari:

Como el proyecto de la Comisión dice 'sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconocen a las diferentes regiones', no podemos prescindir en esta ocasión de tener presente que, si aceptamos el dictamen de la Comisión, implícitamente abrimos las puertas a la pretensión de los catalanes de que el idioma oficial en Cataluña sea el catalán.³³

Tanmateix, no al·legà cap norma positiva per a sostenir una tal interpretació. Més en general, el diputat de la minoria catalana per la circumscripció de Tarragona Jaume Carner (significativament, membre de la comissió redactora de l'Avantprojecte d'Estatut) suggerí la compatibilitat entre els règims d'oficialitat lingüística previstos al Projecte de l'Estatut de Catalunya i a l'article 4 del Projecte de Constitució.³⁴ Això revela, d'antuvi, que la inserció d'una disposició regulatòria del

³² Tot i això, en contextos en què aquest terme podia ésser utilitzat com a fonament per a restringir els àmbits d'ús oficial de llengües altres que el castellà hi hagué qui no vacil·là a fer-ne una reinterpretació *ad hoc* i abraçar l'accepció (c). En efecte, amb motiu d'una proposta d'addició d'article al dictamen de la comissió de les Corts encarregada de refer el Projecte d'Estatut de Catalunya, d'acord amb el qual «[e]l castellano será el idioma único para las relaciones internas de los organismos que dentro de Cataluña ejerzan funciones de la competencia exclusiva del Estado» («Enmienda del Sr. Azcárate al art. 3.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 188, 23-06-1932, apèndix 5, p. 1), el comissionat radical socialista Vicente Fatrás (diputat per Biscaia) afirmà que «podría ahora aplicarse el argumento que se ha esgrimido frecuentemente con relación a lo que dispone el art. 4.º de la Constitución, porque si éste establece que el idioma castellano es el oficial de la República y los organismos a que se refiere son organismos de la República, aunque estén en territorio catalán, es natural que en ellos no se hable más que el idioma castellano». DSCCRE, 189, 24-06-1932, p. 6451. Com ja hem dit, però, si *idioma oficial de la República* només volia dir 'llengua de l'administració de la República', aleshores aquesta declaració d'oficialitat era de naturalesa merament corporativa i no afectava la resta d'administracions públiques ni el sector privat.

³³ DSCCRE, 40, 17-09-1931, p. 990.

³⁴ Tal com afirmà al debat parlamentari del 18 de setembre, «nuestra posición primordial en el debate constitucional es que no se incluya en la Constitución ningún artículo que cierre el paso a la discusión de aquellos preceptos que nosotros hemos consignado en el Estatuto catalán, que está pendiente del examen y deliberación de la Cámara». «Esta es nuestra posición. En la redacción que se había dado a este artículo por la Comisión, nosotros entendimos que las bases que se establecían respecto a la oficialidad de la Lengua en España permitía íntegra la discusión de nuestro problema en el Estatuto que está pendiente de debate.» DSCCRE, 41, 18-09-1931, p. 1023. Tanmateix, quan exposem els arguments de

règim d'oficialitat lingüística es féu amb el consentiment dels comissionats catalans.³⁵ En qualsevol cas, el Projecte de l'Estatut, tal com admeté implícitament el mateix Carner, no era cap norma vigent, sinó un projecte pendent de tramitació parlamentària, amb la qual cosa no podia ésser adduït com a fonament per als drets recollits al text de la ponència. Ans al contrari: la reducció dels drets de les «provincias o regiones» a les expressions jurídiques positives, inherents al mode indicatiu, es configurava com un seriós obstacle per a la constitucionalitat del règim d'oficialitat lingüística previst a l'article 5 del Projecte de l'Estatut. En aquest punt, el redactat final de l'article, després de la reelaboració del text de l'article per la Comissió amb motiu de les diverses esmenes presentades durant el procés de tramitació parlamentària, recollí un dels punts de l'esmena presentada per la minoria radical i que la Comissió havia rebutjat a la sessió del 17 de setembre al·legant que no contenia diferències substantives amb el text de la ponència: el canvi de mode en l'al·lusió als drets de les comunitats subestats.³⁶ Tot i que la defensa de l'esmena no anà a càrrec del diputat que l'havia presentada i, potser per això, qui la defensà, el diputat radical per Castelló Álvaro Pascual Leone, no argumentà el canvi de mode,³⁷ una simple anàlisi lingüística permet de concloure que l'ús del subjuntiu obria més possibilitats al reconeixement jurídic de les llengües diferents del castellà i esdevenia més susceptible d'emparar una declaració d'oficialitat en els estatuts de les regions autònomes. Des d'aquest punt de vista, hom podria concloure que aquesta modificació millorà potencialment el reconeixement jurídic de les llengües diferents del castellà i, en realitat, fou l'única millora feta al text de la ponència en el procés de tramitació parlamentària.

Carner contra l'esmena presentada per Miguel de Unamuno i altres diputats veurem que eren aplicables *a fortiori* al mateix text de la ponència.

³⁵ Els dos diputats de la minoria catalana membres de la Comissió de Constitució, Gabriel Alomar (diputat per Balears) i Antoni Xirau (diputat per Barcelona), emeteren un vot particular subscrit també pel comissionat de la minoria federal, Bernardino Valle (diputat per Las Palmas), sobre diversos articles del Projecte de la Comissió. L'única esmena que feien a l'article 4, era substituir el terme *República* per *Estado*. Vg. «Voto particular de los Sres. Alomar, Xiráu (D. Antonio) y Valle a los artículos 1.º, 4.º, 8.º y 9.º, 11 a 15, 18 y 19 y suprimiendo el 17 y el 20 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 25, 21-08-1931, apèndix 14, p. 1-3. A la primera sessió parlamentària en què es debaté l'article 4, el 17 de setembre, els tres comissionats decidiren retirar l'apartat referent a aquest article de llur vot particular. DSCCRE, 40, 17-09-1931, p. 990.

³⁶ El text proposat a l'esmena per a l'article 4 era el següent: «El castellano es el idioma oficial y común de la República, sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado *reconozcan* a las diferentes regiones». «Enmienda del Sr. Guerra del Río y otros al art. 4.º del proyecto de Constitución», DSCCRE, 33, 4-09-1931, apèndix 10, p. 1. La cursiva és afegida. Per la Comissió, el representant de la minoria progressista Juan Castrillo es limità a declarar que «nosotros decimos “reconocen”, porque partimos ya de la existencia de un estado de derecho que la República no puede desconocer». DSCCRE, 40, 17-09-1931, p. 998. Aquesta resposta, doncs, eludia la qüestió de quins eren els drets de les comunitats lingüístiques diferents del castellà i si fóra constitucionalment possible d'ampliar-los en normes jurídiques de rang inferior.

³⁷ A la darrera intervenció en defensa de l'esmena, Pascual Leone afirmà que «[e]xclusivamente la intención de la minoría radical era constatar que el idioma oficial es el idioma común; pero como además existirán casos de cooficialidad dentro de las regiones, constatar y fortificar y justificar la primacía oficial y espiritual del castellano». DSCCRE, 40, 17-09-1931, p. 998. Tot i que Leone no argumentà la proposta de canvi de mode, se segueix de la seva intervenció que els esmenants havien redactat l'esmena de manera que permetés un règim d'oficialitat lingüística compartida. Tanmateix, en aquesta mateixa intervenció, Leone anuncià que retiraven l'esmena.

En efecte, la resta de modificacions del text de la ponència realitzades durant el procés de tramitació parlamentària desequilibraren el tractament jurídic de les llengües peninsulars encara més en favor del castellà.³⁸ La primera esmena en aquest sentit fou la presentada pel suara esmentat Abilio Calderón i els diputats de la mateixa minoria agrària José Martínez de Velasco, Ricardo de Cortes, Ricardo Gómez Rogí, Ramón Molina, Joaquín Fanjul, Antonio Royo Villanova i José María Cid. El text proposat per a l'article era el següent:

El castellano es el idioma oficial de la República española, siendo obligatorio su conocimiento y su uso en toda la Nación, para actos, servicios públicos y relaciones oficiales.

Se podrá autorizar a las regiones con Estatutos aprobados el uso local de su idioma respectivo, en las condiciones que se determinen en la ley de otorgamiento.³⁹

L'argument al·legat per Calderón en la defensa de l'esmena fou el suara reproduït referent a la possible declaració d'oficialitat del català al Projecte de l'Estatut. La Comissió no acceptà l'esmena, però, com en el cas de la presentada per la minoria radical, l'argument utilitzat pel comissionat Juan Castrillo, diputat per Lleó de la minoria progressista, fou que aquella «no encuentra contraposición fundamental entre la enmienda de S. S. y el criterio de la Comisión».⁴⁰ A la seva intervenció final, Calderón asseverà que «la redacción que yo propongo es terminante y no cabría ya, después de que fuera aceptada, que un Estatuto pudiera pedir para su región la oficialidad de su idioma respectivo».⁴¹ Efectivament, a l'àmbit oficial, els usos lingüístics quedaven a l'esmena més concretats que al text de la ponència, però el redactat proposat tampoc no era incompatible amb un règim d'oficialitat compartida establert en els estatuts d'autonomia respectius, per bé que l'expressió *uso local* de les llengües peninsulars diferents del castellà i el fet de vincular-lo tan sols a les regions autònomes plantejava seriosos dubtes sobre si l'àmbit possible de cooficialitat fóra (a) l'autonòmic i el de les administracions inferiors o (b) només el municipal i en els territoris amb règim d'autonomia. Altrament, si l'únic àmbit possible de cooficialitat era el local, no s'entén per

³⁸ No es pot considerar com a millora del tractament jurídic de les llengües peninsulars diferents del castellà l'esmena presentada el 10 de setembre pels diputats nacionalistes gallecs Alfonso Rodríguez Castelao (per Pontevedra), Ramón Otero (Orense), Ramón Juárez Picallo (la Corunya), els diputats de l'FRG Joaquín Poza Juncal (Pontevedra), Ramón M. Tenreiro, Antonio Villar Ponte, Alejandro Rodríguez Cadarso (la Corunya), el diputat per Pontevedra Laureano López Paratcha i Bibiano Fernández Osorio Tafall (Pontevedra), segons la qual el text de l'article havia d'ésser el següent: «El castellano es el idioma oficial del Estado. Ni legislativa ni administrativamente se coartará el uso de la lengua propia en las diferentes regiones». «Enmienda del Sr. Rodríguez Castelao y otros al art. 4.º del proyecto de Constitución», DSCCRE, 36, 10-09-1931, apèndix 6, p. 1. En realitat, era fins i tot pitjor que el dictamen, car ni tan sols recollia cap esment a drets lingüístics recognoscibles a les comunitats i es limitava a despenalitzar l'ús del que anomenaven *lengua propia*. Es debaté a la sessió del 18 de setembre; el representant de la Comissió que defensà el text de la ponència, Castrillo, respongué que no hi afegia res de substantiu i fou rebutjada. DSCCRE, 41, 18-09-1931, p. 1015.

³⁹ «Enmienda del Sr. Calderón y otros al art. 4.º del proyecto de Constitución», DSCCRE, 31, 2-09-1931, apèndix 1, p. 1.

⁴⁰ DSCCRE, 40, 17-09-1931, p. 991.

⁴¹ DSCCRE, 40, 17-09-1931, p. 991.

què es feia dependre el dret a la cooficialitat de l'existència d'un nivell administratiu supralocal no facultat per a declarar-la a l'àmbit de la seva competència.

Tot i que la cambra rebutjà⁴² i amb prou feines debaté aquesta esmena, contenia un element absent al text de la ponència que arribaria al text finalment aprovat, amb una altra formulació: l'obligació de saber castellà. Això no obstant, fou arran de l'esmena presentada pel diputat per Salamanca Miguel de Unamuno i altres diputats que aquesta prescripció passaria al text revisat de la Comissió amb la formulació de *deure de saber*. Tanmateix, durant els debats parlamentaris no va ésser objecte de discussió la naturalesa d'aquest concepte de *deure*⁴³ ni la seva connexió amb l'oficialitat; més concretament si (a) es tracta d'una obligació l'incompliment de la qual hom havia de tipificar penalment, o bé si (b) només implica el no-reconeixement jurídic de la ignorància de la llengua de competència obligatòria com a motiu vàlid per a rebutjar comunicacions oficials que s'hi vehiculin, tal com l'entén la doctrina actual (Puig Salellas, 1986: 117).⁴⁴ Ja fora del context constituent, amb motiu de la tramitació del dictamen de la comissió de les Corts sobre el Projecte de l'Estatut de Catalunya, el diputat republicà radical per Huelva Fernando Rey, en una intervenció en defensa d'una esmena adreçada a imposar l'ús del castellà en els litigis entre ciutadans parlants de llengües diferents, induiria del deure de saber castellà la inexistència de dret a «alegar el desconocimiento del castellano».⁴⁵ El punt de l'esmena absent al text de la ponència i que no arribaria al text finalment aprovat era l'obligació d'utilitzar el castellà en els àmbits oficials.

La primera esmena que introduí explícitament la possibilitat del reconeixement oficial de les llengües peninsulars diferents del castellà fou la presentada pels diputats d'Acción Republicana Claudio Sánchez Albornoz (per Àvila), Matías Peñalba (per Palència), Isidoro Vergara (Valladolid), José Giral (Càceres), Honorato de Castro (per la província de Saragossa), Pedro Rico (per la ciutat de Madrid), Fernando Coca (per Albacete), Antonio Velao (Albacete), José Palanco (per la província de Granada), José Royo y Gómez (Castelló), Enrique Ramos (Màlaga), el diputat republicà per Valladolid Pedro Romero i els diputats d'Alianza Republicana Luis Fernández Clérigo

⁴² DSCCRE, 40, 17-09-1931, p. 992.

⁴³ Amb prou feines es debaté la disposició en si. Només el comissionat de la minoria catalana Gabriel Alomar parlà en contra de la constitucionalització d'un tal deure, però ho féu amb arguments irrellevants des del punt de vista jurídic: «lo que nos ha repugnado acaso más para no aceptar esa enmienda [la d'Unamuno i altres diputats], es la noción de deber en cuanto al aprendizaje de la Lengua castellana, cuando nos presentamos con el corazón abierto, cuando se inaugura para Cataluña una época nueva, llena de cordialidad, y nosotros queremos que el castellano no sea nunca una imposición, sino un idioma aprendido con agrado y admitido por el alma». DSCCRE, 41, 18-09-1931, p. 1022.

⁴⁴ Tal com sosté el jurista Lluís Jou (1991: 16), «[u]na llengua és oficial en un territori quan ningú en ell no pot al·legar amb eficàcia jurídica que la desconeix i quan els poders públics la poden usar en tots els àmbits de la vida oficial».

⁴⁵ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6279.

(per la província de Madrid) i Roberto Castrovido (per la ciutat de Madrid).⁴⁶ Formalment, fou retirada a la sessió del 17 de setembre,⁴⁷ sense que cap dels esmenants expliquessin per què, però tot fa pensar que la raó de la retirada fou la presentació ulterior per Unamuno i altres diputats d'una altra esmena, debatuda l'endemà, que hom pot dir que refonia la de Sánchez Albornoz i un esborrany anterior propi (el qual no consta al *Diario de Sesiones*). Tot i que l'esmena de Sánchez Albornoz no fou debatuda, amb l'objectiu de resseguir més bé el procés d'elaboració del text final de l'article 4, n'exposem el contingut i els arguments que es desplegaren durant el debat sobre l'esmena d'Unamuno però que versaven sobre elements ja enclosos a l'esmena Sánchez Albornoz. El text proposat per a l'article 4 era el següent:

El español es el idioma oficial de la República. Todos los españoles tienen el deber de conocerlo y el derecho de hablarlo. Se podrá declarar cooficial la Lengua de la mayoría de los habitantes de cada región autónoma. Siempre quedarán a salvo los derechos de las poblaciones de habla española.

Aquesta esmena introduïa dues innovacions importants: (a) el reconeixement del dret a utilitzar la llengua oficial i (b) l'autorització, restringida, a declarar la cooficialitat de les llengües peninsulars diferents del castellà. Pel que fa a (a), pot semblar inherent a l'oficialitat, però, en rigor, només ho és en règims d'oficialitat compartida. En efecte, en la mesura que, des del punt de vista jurídic, el concepte de *dret*, a diferència del de *deure*, és de naturalesa merament potestativa, el reconeixement del dret a utilitzar una llengua concreta pressuposa també el de no fer-ne ús, la qual cosa, a la vegada, implica que l'alternativa a no exercir el dret a utilitzar, en àmbits oficials, una llengua oficial concreta és d'utilitzar-ne una altra de també reconeguda oficialment. I és que, en un règim d'oficialitat única, el ciutadà que utilitza la llengua oficial en una situació comunicativa qualsevol no exerceix cap dret pel fet d'utilitzar-la, ans es limita a dur a terme l'acció comunicativa en l'únic idioma en què legalment és previst que tingui validesa plena. Tot això sens perjudici dels contextos, com ara els processos penals, en què l'individu pugui al·legar indefensió en cas que hom l'obligui a l'ús actiu o passiu de la llengua o llengües oficials i el reconeixement de drets lingüístics no s'hi exhaureix, per la qual cosa és independent del règim d'oficialitat (vg. Milian i Massana, 2010: 70 i 83). Per tant, en la mesura que la previsió de la cooficialitat de les llengües peninsulars diferents del castellà era tan sols facultativa i, *a fortiori*, al domini territorial efectiu del castellà el règim d'oficialitat lingüística seria únic, esdevé evident que el pretès «dret» a utilitzar el castellà era

⁴⁶ «Enmienda del Sr. Sánchez Albornoz y otros al art. 4.º del proyecto de Constitución», DSCCRE, 34, 8-09-1931, apèndix 2, p. 1.

⁴⁷ DSCCRE, 40, 17-09-1931, p. 997.

merament retòric.⁴⁸ Quant a (b), l'habilitació per a reconèixer oficialment les llengües diferents del castellà revestia la deficiència de no identificar el subjecte a qui corresponia la potestat de declarar la cooficialitat i la restricció a les llengües que fossin d'ús majoritari dins el territori, la qual cosa suposava un obstacle greu per al reconeixement oficial de l'èuscar.⁴⁹

Pel que fa al terme *cooficial*, fou rebutjat per Carner durant el debat de l'esmena presentada per Unamuno i altres diputats, la qual recollia en els mateixos termes que la de Sánchez Albornoz la cooficialització facultativa de les llengües diferents del castellà. Carner interpretà el concepte de *cooficialitat* com a potencialment contraposat al d'*oficialitat*: «¿Es que por virtud de esta declaración, la cooficialidad de lenguas se entenderá en el sentido de que los organismos políticos catalanes no podrán declarar oficial la Lengua catalana en las Corporaciones públicas de Cataluña?»⁵⁰ Certament, l'ús del terme *oficial* aplicat al castellà i el de *cooficial*, per a la resta de llengües peninsulars era susceptible de generar una mena de doble nivell d'oficialitat, pel qual les llengües diferents del castellà tindrien menor rang jurídic i, en el cas esmentat específicament per Carner, impediria la declaració d'oficialitat estricta de la llengua del país pels poders públics de Catalunya. Ara: si això succeïa amb les esmenes de Sánchez Albornoz i Unamuno, les quals, tot i proclamar l'oficialitat del castellà, preveïen explícitament la declaració potestativa de cooficialitat de la resta de llengües peninsulars, la mateixa cosa succeïa *a fortiori* amb el text de la ponència, el qual, declarant igualment l'oficialitat del castellà, ni tan sols consignava la possibilitat de cooficialització facultativa i limitava el reconeixement jurídic de les altres llengües peninsulars a l'esquifida normativa vigent. És per això que, des d'aquest punt de vista i amb la possible excepció del cas de l'èuscar, aquesta esmena suposava una certa millora respecte al text de la ponència quant al reconeixement jurídic de les llengües peninsulars diferents del castellà. Tanmateix, aquesta part més positiva de l'esmena no quedà recollida al text final de l'article.

Finalment, el darrer punt de l'esmena, l'al·lusió que «[s]iempre quedarán a salvo los derechos de las poblaciones de habla española», no fou recollida ni a l'esmena d'Unamuno ni, encara menys, al text aprovat per les Corts. En realitat, aquesta clàusula resultava del tot supèrflua en un context en què el

⁴⁸ El paroxisme d'aquest confusionisme conceptual el donà Miguel de Unamuno a la sessió del 18 de setembre, a la intervenció en defensa de l'esmena consensuada amb altres diputats, on assegurà que el text de l'esmena que ell havia redactat inicialment deia que «[t]odo ciudadano español tendrá el derecho y [sic] el deber de conocerlo [el castellà]». DSCCRE, 41, 18-09-1931, p. 1015. La cursiva és afegida.

⁴⁹ Tanmateix, fins i tot si aquesta restricció hagués prosperat, no necessàriament hauria impedit un tal reconeixement, per tal com l'estatutent hi hauria pogut implantar un règim de cooficialitat zonificada, de tal manera que fos possible la cooficialització de l'èuscar als territoris majoritàriament bascofons. En realitat, seria precisament aquest el criteri implícit als apartats a, b i f de l'article 7 de l'Estatut del País Basc, aprovat per les Corts l'1 d'octubre de 1936. Vg. GM, 281, 7-10-1936, p. 211-214.

⁵⁰ DSCCRE, 41, 18-09-1931, p. 1023.

castellà es declarava llengua oficial, a la vegada que el fet de limitar la salvaguarda dels drets (i no només dels drets lingüístics) als membres d'una única de les diverses comunitats lingüístiques del territori era flagrantment discriminatòria i inassumible en qualsevol constitució democràtica, atès que no només establia una jerarquització de llengües, ans també dels drets de les persones, d'acord amb criteris lingüístics.

Les divergències més o menys soterrades entre els diversos comissionats es palesaren amb motiu de la discussió, el 18 de setembre, de l'esmena presentada per Miguel de Unamuno, els diputats de la minoria al Servicio de la República José Ortega y Gasset (per Jaén) i Alfonso García Valdecasas (per la província de Granada), el diputat del Partido Autónomo de León Publio Suárez (elegit per Lleó), el diputat de la minoria al Servicio de la República per Lleó Justino Azcárate, el diputat socialista per Càceres José Fernando González Uña, el diputat per la província de Còrdova Juan Díaz del Moral, el diputat republicà independent per la província de Màlaga Bernardo Giner de los Ríos i tres diputats més. Com ja hem dit, però, el text de l'esmena fa l'aspecte d'un refós d'altres propostes i, en realitat, només contenia un element que no haguessin introduït les altres esmenes que hem vist fins ara. El redactat proposat per a l'article 4 era el següent:

El español es el idioma oficial de la República. Todo ciudadano español tiene el deber de saberlo y el derecho de hablarlo. En cada región se podrá declarar cooficial la lengua de la mayoría de sus habitantes. *A nadie se podrá imponer, sin embargo, el uso de ninguna lengua regional.*⁵¹

La disposició que hem marcat en cursiva era l'única addició substantiva al text de la ponència i a les diverses esmenes que hem vist. Cal fer notar que ni tan sols l'esmena de Calderón —la més desfavorable per al reconeixement jurídic de la pluralitat lingüística d'Espanya— contenia una tal restricció a l'ús oficial de les llengües peninsulars diferents del castellà, la qual prefigurava una concepció molt restrictiva del concepte d'*oficialitat*. Tal com denuncià Carner, «[s]i no se le puede imponer a nadie una Lengua regional, nosotros no le podremos imponer a un notario, ni a un juez, ni a ninguna autoridad de Cataluña el uso de la Lengua catalana», de tal manera que hom tancava «por completo el paso al uso de nuestra Lengua en todas las oficinas públicas y en todos los organismos públicos de nuestra región».⁵² I per bé que, a l'esmena, hom només parlava d'*uso* —la qual cosa, stricto sensu, no impedia que les administracions establissin l'acreditació de competència en la llengua del país com a requisit per a l'accés a places de la funció pública—, la negació amb caràcter general del dret de les administracions a establir un règim d'usos lingüístics per al personal

⁵¹ «Enmienda del Sr. Unamuno y otros al art. 4.º del proyecto de Constitución», DSCCRE, 37, 11-09-1931, apèndix 4, p. 1.

⁵² DSCCRE, 41, 18-09-1931, p. 1024.

sota llur dependència en un context sociolingüístic en què l'unilingüisme en la llengua del país era un fenomen molt estès⁵³ només podria ocasionar perjudicis a la seguretat jurídica dels ciutadans. Després de la intervenció de Carner, el president de la Comissió, el socialista Luis Jiménez de Asúa —que s'havia mostrat partidari d'acceptar l'esmena, amb l'única excepció de la denominació de la llengua oficial, on defensava de mantenir el nom *castellano*—,⁵⁴ proposà de refer el redactat d'aquest punt de manera que recollís aquesta objecció: «“A nadie se podrá imponer, sin embargo, salvo para el ejercicio de funciones públicas, el uso de ninguna Lengua regional”».⁵⁵ Tanmateix, el comissionat de la minoria basconavarresa, Jesús María Leizaola (diputat per Guipúscoa), oposà una darrera objecció, en aquest cas al terme *lengua regional*:

Supongamos que de estas Cortes Constituyentes no salen constituidas como regiones autónomas—porque la palabra región tiene un sentido jurídico en el proyecto de Constitución—más que una sola o dos y quedan otras, con diversidades idiomáticas, no constituidas en región. Por eso pido que la palabra regional sea sustituida por la palabra «particular», o por la que sea, para que no haya confusión, para que en un país que no se constituya jurídicamente como región, pero que tenga Lenguas diversas, los derechos de esas Lenguas, sin necesidad de autonomía regional, sean compatibles con la Constitución.⁵⁶

Sens perjudici de la qüestió de la terminologia a utilitzar en aquest article per a no restringir els drets de les comunitats lingüístiques peninsulars diferents de la castellana a les que es constituïssin en entitats autònomes (adés en el conjunt del domini lingüístic, adés només en part), cal assenyalar que, ja que la Comissió de Constitució havia considerat necessari d'afegir un article dedicat exclusivament a prefigurar el règim d'oficialitat lingüística, el que més es trobava a faltar era que, adés en aquest article, adés en una disposició addicional o transitòria, no es donés protecció de rang constitucional a les mesures previstes al Decret de 29 d'abril, d'acord amb l'article addicional del qual hom podia demanar al Consell de Ministres d'estendre a qualsevol «otro territorio del Estado» les disposicions fixades als articles 2 i 3 per a les escoles maternals, de pàrvuls i de primària de Catalunya sobre l'ensenyament en la «lengua materna» de l'infant, si aquesta era la del país o el castellà. En qualsevol cas, davant l'observació de Leizaola, el president de la Comissió demanà que l'article tornés a la Comissió «para revisarlo», petició concedida pel president de les Corts, Julián

⁵³ Així ho afirmaria, respecte a Catalunya, el diputat radical socialista per la ciutat de València Fernando Valera durant el procés de tramitació a les Corts del dictamen de la Comissió sobre l'Estatut de Catalunya: «en una gran extensió de Cataluña—yo he vivido mucho en ella y conozco esto bien por experiencia—no hay nadie que sepa hablar castellano, no se habla más que catalán». DSCCRE, 193, 1-07-1932, p. 6645. Segons dades de l'historiador Francesc Espinet (2001: 107-108, n. 21), l'any 1930, el 81,4 % de la població del Principat hi era nascuda, mentre que un 5 % havia nascut al País Valencià o a les illes Balears i Pitiüses. A la província de Barcelona, territori on es concretava el gruix de la immigració, els migrants procedents de territoris castellanoparlants només sumaven el 14,49 % de la població.

⁵⁴ DSCCRE, 41, 18-09-1931, p. 1020.

⁵⁵ DSCCRE, 41, 18-09-1931, p. 1025.

⁵⁶ DSCCRE, 41, 18-09-1931, p. 1025.

Besteiro, amb el benentès que «la revisión tiene que ser de tal naturaleza que cambie solamente algunas palabras, y que, por consiguiente, ya no hay lugar a nueva discusión, y sobre esa base se procederá a la votación».⁵⁷ El comissionat de l'FRG-ORGA Antonio Rodríguez Pérez (diputat per la Corunya) resumí l'estat de la qüestió de la manera següent:

La Comisión pretende dejar perfectamente aclarado el extremo relativo a que se puede, en el ejercicio de funciones públicas, imponer a los funcionarios el conocimiento de la Lengua regional, y para que ese concepto resulte perfectamente aclarado, pero sin que se restrinja el derecho del individuo que vaya a ser funcionario a hablar el castellano, es por lo que quiere hacer esa revisión.⁵⁸

Tanmateix, en aquest procés de refosa de l'esmena d'Unamuno, les objeccions de Carner i Leizaola al redactat de transacció proposat per Jiménez de Asúa, s'hi introduí una prohibició absent a l'esmena i que fins i tot resultava més restrictiva que la mateixa esmena, com era d'interdir d'imposar no només l'«uso», ans també «el conocimiento» de qualsevol «lengua regional». El 25 de setembre, el president de la Comissió donà a conèixer el nou redactat:

El castellano es el idioma oficial de la República.
Todo español tiene obligación de saberlo y derecho de usarlo, sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado *reconozcan* a las lenguas de las provincias o regiones.
Salvo lo que se disponga en leyes especiales, a nadie se le podrá exigir *el conocimiento* ni el uso de ninguna lengua regional.⁵⁹

Les cursives són afegides. Val a dir que la Comissió, *motu proprio*, introduí al redactat final de l'article diverses modificacions que depassaven amb escreix el mandat que havia rebut de la cambra a la sessió del 18 de setembre. En realitat, a més de l'esmena d'Unamuno i les objecció de Carner sobre la potestat de les administracions per a establir usos lingüístics en l'àmbit de la funció pública i de Leizaola per a eixamplar aquesta potestat a llengües de territoris no autònoms, el text refonia també el redactat inicial de la ponència, el qual, a més, era pres com a base. Pel que feia al reconeixement jurídic de les llengües diferents del castellà, no recollí la cooficialització facultativa de l'esmena d'Unamuno i, en realitat, es limità a refondre el text original de la ponència amb el canvi de mode proposat a l'esmena presentada pel diputat radical per las Palmas Rafael Guerra del Río, la qual havia estat rebutjada per la Comissió i retirada pels mateixos autors a la sessió del 17 de setembre. A més, des del punt de vista doctrinal, la Comissió empijorà notablement tant el text inicial com el de les diverses esmenes, bo i introduint la ficció jurídica segons la qual els subjectes

⁵⁷ DSCCRE, 41, 18-09-1931, p. 1025.

⁵⁸ DSCCRE, 41, 18-09-1931, p. 1025-26.

⁵⁹ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1258.

de dret són les llengües mateixes —no les comunitats lingüístiques o, alternativament, les diverses comunitats polítiques en què es parlen, a través de llurs institucions, tal com se seguia del text de la ponència—. Finalment, com hem avançat adés, la Comissió introduí sense cap argumentació la prohibició d'exigir la *competència* en llengües peninsulars diferents del castellà, quan, en realitat, l'esmena d'Unamuno només parlava d'ús i, al debat parlamentari, ningú no havia demanat que es s'interdís també l'exigència de simple coneixement. En canvi, quant a la introducció de l'objecció de Carner, el nou redactat, notòriament menys precís que a la proposta de transacció inicial de Jiménez de Asúa —on l'única excepció a la prohibició d'establir l'ús obligatori de llengües diferents del castellà es limitava a l'àmbit de la funció pública—, permetia, per això mateix, de prescriure l'ús d'aquestes llengües en àmbits més amplis, mitjançant el recurs a mesures legislatives especials. Aquest, doncs, era l'únic punt en què el redactat final de la Comissió millorava, pel que feia al reconeixement jurídic de les llengües peninsulars diferents del castellà, el mandat rebut de les Corts. Sorprenentment, un cop llegit el nou redactat en seu parlamentària, cap diputat no denuncià les omissions i extralimitacions de la Comissió en l'execució del seu mandat, ans, ben altrament, l'article fou aprovat per unanimitat.⁶⁰

Un altre objecte de discussió en el procés de tramitació de l'article 4 fou la denominació de la llengua oficial. A les esmenes de Sánchez Albornoz i Unamuno, hom proposava el nom *español*, mentre que al text de la ponència, al vot particular d'Alomar, Xirau i Valle i a les esmenes presentades per Calderón i Guerra del Río, es mantenia la denominació *castellano*. A més, la minoria socialista presentà una esmena reduïda a aquesta qüestió, d'acord amb la qual el text de l'article havia d'ésser «[e]l español es el idioma oficial de la República española, etc., etc.».⁶¹ Alomar intervingué en contra d'aquesta esmena, que titllà de «separatismo oficial», per tal com «[s]i la Lengua española es el castellano, evidentemente mi Lengua catalana, el vasco y el gallego, no son Lenguas españolas». Així mateix, reblà que «[s]i, en efecto, llamamos Lengua española al castellano, coincidiremos con aquellos elementos extremistas de Cataluña que jamás, jamás, designan al castellano por su nombre, sino que le llaman siempre Lengua española». D'altra banda, el comissionat mallorquí apuntà el següent:

⁶⁰ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1258. Val a dir que, a diferència del que succeiria amb la reelaboració de l'article 48 del Projecte de Constitució, la redacció nova proposada per la Comissió no es publicà als apèndixs del *Diario de Sesiones*. Del grau de desorientació de molts diputats, en pot donar fe el fet que, amb motiu del debat sobre l'article 48, el diputat de la minoria federal Ricardo Crespo afirmés que «la cuestión de las lenguas ya se resolvió en el artículo 4.º de la Constitución, determinándose entonces la cooficialidad de las lenguas regionales con la española». DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1901.

⁶¹ «Enmienda del Sr. Ovejero y otros al art. 4.º del proyecto de Constitución», DSCCRE, 33, 4-09-1931, apèndix 2, p. 1. Els *etc.* són de l'original. Signaven l'esmena Andrés Ovejero (diputat per Madrid), Juan Simeón Vidarte (per Badajoz), Julián Zugazagoitia (Badajoz), José Molina (Màlaga), José Ruiz del Toro (diputat per la província de Múrcia), Antonio García Prieto (diputat per la província de Màlaga) i Antonio Acuña (diputat per Melilla).

[N]o hay más que dos Lenguas que puedan llamarse Lenguas imperiales: el inglés y el español. Las dos se han desbordado, como digo, más allá de sus fronteras en una grandeza insuperable. Ahora bien, ¿acaso se llama británico al inglés?⁶²

Finalment, el mateix esmenant anuncià que retirava l'esmena,⁶³ mentre que la Comissió, com hem apuntat adés, no acceptà el canvi de denominació proposat a l'esmena d'Unamuno.

2.3.2 L'ensenyament

2.3.2.1 EL MARC COMPETENCIAL

A l'Avantprojecte de Constitució de la Comissió Jurídica Assessora, a l'article 4, hom fixava un seguit de 23 matèries de competència exclusiva de l'Administració central, de les quals s'especificava que eren de caràcter indelegable, però entre les quals no hi havia l'ensenyament, per bé que l'article 5 li atribuïa els residus jurisdiccionals, en cas de silenci estatutari. En canvi, l'article 7 atribuïa a l'administració de les «Regiones autónomas» l'execució de les «leyes de la República», «salvo aquellas leyes cuya ejecución esté atribuída a órganos especiales o en cuyo texto se disponga lo contrario». Així mateix, aquest article també facultava el govern de la República per a «dictar reglamentos para la ejecución de sus leyes, en los casos en que esta ejecución se atribuya a las autoridades regionales». D'aquesta manera, doncs, hom simplificava l'esquema tripartit de distribució de competències entre administracions previst al Projecte de l'Estatut i invertia el criteri de determinació de competència per als residus jurisdiccionals.

Al Projecte de Constitució, la comissió parlamentària mantingué el mateix esquema, si bé de manera més confusa. En efecte, al Projecte de Constitució, hom adoptava un sistema bipartit, però ara hi havia «materias» d'«exclusiva competencia del Estado español» (22, enumerades a l'article 14 del Projecte) i aquelles sobre les quals «[e]l Estado español y las regiones autónomas tienen competencia» (nou, enumerades a l'article 15). En aquest darrer cas, la Comissió no especificava quin tipus de competència corresponia a cada administració ni cap criteri de discriminació. Tanmateix, la distinció entre legislació i execució quedava pressuposada a l'article 19, on hom disposava que «[l]as leyes de la República serán ejecutadas, en las regiones autónomas, por las autoridades regionales, salvo aquellas leyes cuya ejecución esté atribuída a órganos especiales, o en cuyo texto se disponga lo contrario».⁶⁴ Val a dir que aquesta clàusula podria entrar en contradicció amb el criteri sobre els residus jurisdiccionals establert a l'article 17, on la Comissió els atribuïa a

⁶² DSCCRE, 40, 17-09-1931, p. 996.

⁶³ DSCCRE, 40, 17-09-1931, p. 997.

l'Administració central, però diferint-ne la determinació al moment estatuent —el Projecte no contenia cap previsió relativa a la competència en les matèries no consignades en els articles 14 i 15—, on operarien subsidiàriament en cas de silenci estatutari.⁶⁵ Així, es podria donar la situació que a l'Estatut no es recollís la competència executiva sobre alguna de les matèries transferibles —i, doncs, d'acord amb l'article 17, la competència romandria íntegrament en l'Administració central—, però que, en aplicació de la distribució de competències de l'article 19 —expressada en termes prescriptius, no merament potestatus—, l'administració autònoma n'hagués d'assumir l'execució. O calgués especificar al text legal en qüestió el caràcter també executiu de la competència de l'Administració central. Finalment, a l'article 18, la Comissió facultava el poder central per a dictar legislació bàsica sobre les matèries de competència autònoma.⁶⁶ Aquest article s'inspirava en els 9, 10 i 11 de la Constitució del Reich alemany, d'11 d'agost de 1919, per bé que a la Constitució alemanya aquesta facultat es limitava a un seguit de matèries concretes,⁶⁷ i l'article 20 especificava la preeminència de la normativa espanyola sobre la de les institucions autònomes,⁶⁸ disposició anàloga a la primera frase de l'article 13 de la Constitució del Reich alemany («Reichsrecht bricht Landrecht»). Tanmateix, cal tenir present que a la Constitució del Reich només es relacionaven les matèries competència del Reich perquè el model d'organització era de caràcter federal, la qual cosa implicava que els residus jurisdiccionals correspondrien als estats (Gerpe, 1977: 249), cosa que no succeïa al Projecte de Constitució de la República espanyola, tal com especificava el mateix article 17 del dictamen. Quant a la competència del Tribunal de Garanties Constitucionals per a dirimir la necessitat o no de la llei bàsica sobre les matèries competència de les regions autònomes, la influència de l'article 13 de la Constitució del Reich també és perceptible.⁶⁹ En el cas espanyol, a més, la mateixa composició del Tribunal, fixada a la mateixa Constitució,⁷⁰ feia que les institucions

⁶⁴ Aquest article era gairebé una simple traducció de l'article 14 de la Constitució del Reich alemany, d'11 d'agost de 1919: «Die Reichsgesetze werden durch die Landesbehörden ausgeführt, soweit nicht die Reichsgesetze etwas anderes bestimmen.» «Die Verfassung des Deutschen Reichs», *Reichsgesetzblatt*, 152, 1919, p. 1383-1418.

⁶⁵ «Todas las materias que no estén explícitamente reconocidas a la región autónoma, *en su Estatuto*, se reputarán propias de la competencia del Estado.» La cursiva és afegida.

⁶⁶ «El Estado podrá fijar, por medio de una ley, aquellas bases a que habrán de ajustarse las disposiciones legislativas o reglamentarias de las regiones autónomas, cuando así lo exigiera la armonía entre los intereses locales y el interés general de la República española. Corresponde al Tribunal de Garantías Constitucionales la apreciación de esta necesidad.

En las materias reguladas por una ley de Bases de la República, las regiones podrán estatuir lo pertinente, bien por ley o por ordenanza, en un plazo que no será inferior a seis meses, ni superior a un año. Si transcurrido ese plazo la región no hubiere dictado la ley o la ordenanza, la facultad para regular la materia revertirá al Parlamento.»

⁶⁷ Beneficència, ordre públic i seguretat (art. 9); associacions religioses, ensenyament, biblioteques científiques, legislació sobre la funció i empreses públiques, legislació sobre la terra, béns immobiliaris, distribució de la població i enterraments (art. 10) i fiscalitat (art. 11).

⁶⁸ «El derecho del Estado español prevalece sobre el de las regiones autónomas» (art. 20).

⁶⁹ «Bestehen Zweifel oder Meinungsverschiedenheiten darüber, ob eine landesrechtliche Vorschrift mit dem Reichsrecht vereinbar ist, so kann die zuständige Reichs- oder Landeszentralbehörde nach näherer Vorschrift eines Reichsgesetzes die Entscheidung eines obersten Gerichtshofs des Reichs anrufen.»

⁷⁰ D'acord amb l'article 119 del Projecte de Constitució, havien de compondre el Tribunal el president del Tribunal Suprem, el qual actuaria també com a president del Tribunal de Garanties Constitucionals, dos magistrats més del

centrals de l'Estat hi tinguessin majoria, la qual cosa constituiria un risc evident per a l'exercici real de les competències autònomes en règim d'exclusivitat.

Quant a la qüestió concreta de la competència en matèria d'ensenyament, el text del Projecte confusionari, atès que la Comissió es limitava a remetre, al paràgraf final de l'article 14, a «lo dispuesto en los Títulos correspondientes de esta Constitución».⁷¹

El primer vot particular amb la intenció d'esclarir la distribució de competències entre administracions fou el del comissionat radical Ricardo Samper, emès el 20 d'agost i relatiu a l'article 15.⁷² El text proposat per a la frase relativa a aquesta qüestió era el següent: «El Estado español tiene también competencia, conferible en todos [*sic*] o en parte a las regiones autónomas, sobre las materias siguientes (las mismas)». Atès que, entre la data de presentació del vot i la de començament del debat sobre l'article 15 (el 25 de setembre), la Comissió havia reelaborat fins a dos cops el text d'aquest article i havia afinat força els criteris de distribució de competències, quan arribà el moment del debat sobre el vot particular, aquest havia quedat extemporani i el mateix comissionat el retirà.⁷³ Al vot particular d'Alomar, Antoni Xirau i Bernardino Valle, sense recuperar l'esquema tripartit del Projecte de l'Estatut, hom concretà més la distinció que s'hi feia entre *legislació exclusiva* i *execució*. Així, a l'article 14, on la Comissió parlava simplement d'*exclusiva competencia*,⁷⁴ els tres comissionats proposaren de precisar *legislación exclusiva*,⁷⁵ mentre que, a l'article 15, especificaren un criteri per a distribuir les competències entre administracions:

Tribunal Suprem, nomenats pel Ple d'aquest, dos membres del Parlament, designats per aquest, un representant de cadascuna de les «Regiones autónomas que se constituyan», dos membres nomenats per tots els col·legis d'advocats d'Espanya i dos professors de les facultats de Dret de tot Espanya. En el cas dels membres electius, el mandat havia d'ésser de cinc anys. En el text finalment aprovat, amb el número 122, el Tribunal de Garanties Constitucionals quedà compost per un president designat pel Parlament, que adés podria ésser diputat, adés podria no ésser-ho, el president de l'alt consell consultiu de la República, el president del Tribunal de Comptes de la República, dos diputats nomenats per les Corts, un representant per «cada una de las Regiones [Ø] españolas, elegido en la forma que determine la ley», dos membres nomenats per tots els col·legis d'advocats de la República i quatre professors de les facultats de Dret, escollits entre les de tot Espanya. Així, en el text final desapareixia la representació del Tribunal Suprem i l'especificació de la durada del mandat dels membres electius del Tribunal. Pel que feia a la representació de les regions, el canvi fou arran de sengles esmenes adreçades a incloure-hi també la representació de les regions no autònomes («Enmienda del Sr. Rey Mora y otros al art. 119 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 80, 25-11-1931, apèndix 4, p. 1; «Enmienda del Sr. Sánchez Albornoz al art. 119 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 80, 25-11-1931, apèndix 5, p. 1), per bé que no es concretava cap criteri per a determinar quines eren les diverses regions. En qualsevol cas, tant en el text del dictamen com en el finalment aprovat, és clar que la representació de les regions autònomes al Tribunal de Garanties Constitucionals no era paritària, la qual cosa suposava un biaix en la resolució dels possibles conflictes competencials.

⁷¹ «En cuanto al régimen tributario y de enseñanza, se estará a lo dispuesto en los Títulos correspondientes de esta Constitución.»

⁷² «Voto particular del Sr. Samper a los artículos 13 y 15 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 24, 20-08-1931, apèndix 3, p. 1.

⁷³ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1244.

⁷⁴ «Son de la exclusiva competencia del Estado español las materias siguientes: [...]» Aquestes matèries s'hi reduïen a 15 i s'hi exclouïa l'ensenyament de la remissió al «títol corresponent».

⁷⁵ «Corresponde al poder de la República la legislación exclusiva en las materias siguientes: [...]»

«Corresponde al poder de la República la legislación, y podrá corresponder a las regiones, a medida de su capacidad política, la ejecución en las materias siguientes: [...]».⁷⁶ Era en aquest grup que situaven l'ensenyament. També proposaren de suprimir l'article 17, sense especificar cap criteri per a determinar la titularitat dels residus jurisdiccionals, la qual cosa, tot i implicar que la competència en les matèries en què no es reconegués a les administracions autònomes romandria *de facto* en l'administració que l'exercís en aquell moment, permetia que fos transferible. Finalment, atès l'esquema bipartit proposat per a l'article 15, d'acord amb el qual es reconeixia potestativament competència executiva a les administracions autònomes en matèries la legislació sobre les quals era de l'Administració central, i potser per no obligar les administracions autònomes a assumir competències executives que no volguessin o poguessin assumir, els tres comissionats suprimien el paràgraf esmentat de l'article 19, que prescrivia, sense marcadors facultatius, el mateix esquema bipartit que els emissors del vot proposaven per a l'article 15. Aquesta proposta, a més, permetia salvar la possible contradicció entre els articles 19 i 17 del dictamen adés apuntada. Al debat de totalitat sobre aquest vot particular, la cambra el rebutjà, sens perjudici del dret dels votants a presentar-ne els diversos apartats en el moment de discussió de cadascun dels articles.⁷⁷

El 25 d'agost, el comissionat de la minoria progressista, Juan Castrillo, emeté un vot particular a la totalitat del Projecte de Constitució,⁷⁸ en què la regulació de la distribució competencial es limitava a l'enumeració d'un seguit de «facultades inalienables e indelegables» sobre «materias» de què l'«Estado español no podrá nunca desprenderse» (fins a un total de 28, entre les quals, però, no hi havia l'ensenyament) i a l'atribució per a l'Administració central dels residus jurisdiccionals⁷⁹ (art. 6 del seu vot). Fou rebutjat a la sessió del 22 de setembre.⁸⁰

El 4 de setembre, el comissionat galleguista Antonio Rodríguez Pérez emeté un vot particular al títol I del Projecte de Constitució⁸¹ (organitzat per articles no numerats) en què, a banda de no distingir entre les dimensions legislativa i executiva en regular les competències de les

⁷⁶ El text de la ponència era: «El Estado español y las regiones autónomas tienen competencia sobre las materias siguientes: [...]»

⁷⁷ DSCCRE, 42, 22-09-1931, p. 1046-47.

⁷⁸ «Voto particular del Sr. Castrillo a la totalidad del proyecto de Constitución», DSCCRE, 26, 25-08-1931, apèndix 10, p. 1-11.

⁷⁹ «Todas las materias que no estén explícitamente conferidas a la región autónoma se reputarán propias de la autoridad del Estado.»

⁸⁰ DSCCRE, 42, 22-09-1931, p. 1041.

⁸¹ «Voto particular del Sr. Rodríguez Pérez al Título I del proyecto de Constitución», DSCCRE, 34, 8-09-1931, apèndix 1, p. 1-2. Tot i que es publicà el 8, el vot apareix signat el 4.

administracions autònomes, reduïa les matèries transferibles a 10, entre les quals no figurava l'ensenyament. El vot fou defensat i rebutjat a la sessió del 22 de setembre.⁸²

El 10 de setembre, els diputats de la minoria progressista César Juarros, Federico Fernández Castillejo, José Centeno, Cirilo del Río, Francisco de Aramburu, Enrique del Castillo i Federico Castillo presentaren esmenes, entre d'altres, als articles 14, 15 i 17 i proposaren d'afegir un article nou.⁸³ Els esmenants recuperaven l'esquema tripartit que figurava al Projecte de l'Estatut de Catalunya. Així, hom recollí la distinció entre *legislació* i *execució directa* i establí el marc d'acord amb el qual hi havia (a) matèries «de la exclusiva competencia del Estado español» tant en la legislació como en l'execució —que ara es reduïen a 17 i desapareixia la remissió al «títol corresponent» de la mateixa Constitució quant a l'ensenyament, mentre que es mantenia quant al règim tributari— (art. 14); (b) matèries en què «[c]orresponde al Estado español la legislación, y podrá corresponder a las regiones autónomas, en la medida de su capacidad política, la ejecución» (13, enumerades a l'article 15); i (c) matèries en què «[p]odrá corresponder a la competencia de las regiones autónomas, en la medida de su capacidad, la legislación exclusiva y la ejecución directa» (que figurava en un article nou, el 16, de contingut diferent del del dictamen). Entre les 12 matèries la legislació exclusiva sobre les quals i execució directa de les quals podrien correspondre a les administracions autònomes hi havia l'ensenyament, «salvo las garantías mínimas establecidas por la Constitución; la fijación mínima de los requisitos para obtener títulos profesionales y la mención en éstos de la República junto al poder de la región para la validez fuera de ésta». Tanmateix, aquesta esmena era contradictòria amb l'article 48 (o l'enumeració d'excepcions que s'hi feien s'havia d'interpretar de manera no era exhaustiva), per la qual cosa, perquè es pogués desplegar el seu potencial, hauria calgut una altra esmena a aquest article, en què s'eliminés qualsevol tipus de competència de l'Administració general de l'Estat en matèria d'ensenyament. Tot i que en aquest article no s'explicitava que l'assumpció de la competència calia establir-la a l'Estatut, així es deduïa del text de l'article 18 de l'esmena (que substituïa el 17 del dictamen). Tanmateix, en aquest mateix article quedava resolt el dubte plantejat als textos anteriors sobre la transferibilitat de la competència en matèries no recollides a l'Estatut: «Todas las materias que no estén explícitamente reconocidas a la región autónoma en su Estatuto, se reputarán propias de la competencia del Estado; pero éste podrá distribuir o transmitir las facultades por medio de una ley». L'article 19 de l'esmena, en la mesura que era idèntic al de la Comissió, bo i afegint-hi la supèrflua fórmula *siempre conforme a lo establecido en este título*, reproduïa el problema suara comentat de la

⁸² DSCCRE, 42, 22-09-1931, p. 1040.

⁸³ «Enmienda del Sr. Juarros y otros a los arts. 11, 12 y 14 al 20 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 36, 10-09-1931, apèndix 7, p. 1-3.

imposició a les administracions autònomes de competències executives en matèries que potser no havien assumit estatutàriament. Dos elements importants de l'esmena eren la supressió de l'article 18 del dictamen i una important reformulació del 20, en el sentit que la prelació de la normativa espanyola sobre la dels territoris autònoms es reduïa a les matèries enumerades als articles 14 i 15, però s'invertia en les de competència exclusiva autònoma,⁸⁴ la qual cosa constituïa una garantia davant possibles invasions competencials per l'Administració central, que s'afegia a l'eliminació de la potestat de les Corts espanyoles per a dictar legislació bàsica sobre matèries en què les administracions autònomes tinguessin competència, continguda a l'article 18 del dictamen. I, tot i que, *prima facie*, aquesta prevenció podia semblar reiterativa considerada conjuntament amb la supressió de l'article del dictamen esmentat, cal tenir present que els esmenants només feien caure del text constitucional aquesta facultat, però no introduïen cap clàusula que la prohibís específicament, per la qual cosa podria reaparèixer *de facto* en només de rang inferior.

El mateix dia 10, el comissionat de la minoria al Servicio de la República, Alfonso García Valdecasas, emeté un vot particular en què proposava d'eliminar l'adjectiu del terme *regiones autónomas*, entre d'altres, als articles 14-20⁸⁵ i que fou rebutjat a la sessió del 22 de setembre.⁸⁶ El dia 14, els diputats radicals socialistes Félix Gordón, Victoria Kent, Emilio Baeza, Manuel García Becerra, José Salmerón, Gregorio Vilatela i Jesús Ruiz signaren una esmena a l'article 14, en què proposaven que s'hi inclogués (com a matèria de l'«exclusiva competencia del Estado») «[l]a enseñanza en cuanto afecta a los supuestos de la Escuela única».⁸⁷ Atesa la imprecisió total del redactat i que, a la sessió del 25 de setembre, els mateixos esmenants la retiraren sense ni tan sols explicar-ne el contingut,⁸⁸ ens resulta impossible de fer-ne cap anàlisi més enllà de la mera conjectura que devien voler que l'Administració central tingués la competència de fixar les bases del sistema educatiu per garantir-ne el caràcter públic, laic i no separat segons el gènere ni la classe social dels infants en el conjunt del territori estatal i per a la totalitat dels centres. Tanmateix, atesa l'amfibologia del terme *escuela única* i l'escassa utilitat d'introduir conceptes de gran contingut filosòfic o social en textos jurídics, per la seva naturalesa indeterminada, en el supòsit que la hipòtesi esmentada fos correcta, perquè hagués tingut alguna transcendència hauria calgut afegir-hi

⁸⁴ «El derecho del Estado español prevalece sobre el de las regiones autónomas en las materias objeto de los arts. 14 y 15 y en las demás que no estuviesen transmitidas a una región, y en cambio prevalece el de la región en las materias que el Estatuto les confiera como de su exclusiva competencia.»

⁸⁵ «Voto particular del Sr. García Valdecasas a los arts. 8 al 20 del Título I, e intercalando entre ellos algunos nuevos en el proyecto de Constitución», DSCCRE, 36, 10-09-1931, apèndix 10, p. 1-2.

⁸⁶ DSCCRE, 42, 22-09-1931, p. 1043.

⁸⁷ «Enmienda del Sr. Gordón y otros al art. 14 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 41, 18-09-1931, apèndix 7, p. 1.

⁸⁸ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1242.

una remissió a l'article 46⁸⁹ i presentar-hi una esmena en què es recollissin les característiques constitutives del concepte d'*escuela única*, atès que el text d'aquest article en quedava ben lluny, i una altra esmena al 47⁹⁰ per la qual s'eliminés la menció a l'autorització de l'ensenyament privat.

El 22 de setembre, els diputats de la minoria catalana Jaume Carner, Jaume Aiguader, Carles Pi i Sunyer, Antoni Maria Sbert, Eduard Layret, Pere Coromines, Joan Puig i Ferrer, Humbert Torres, Joan Lluhí i Vallescà i un altre de signatura il·legible presentaren esmenes a diversos articles del títol I.⁹¹ A l'article 14, introduïen la distinció entre *legislació* i *execució*, en proposar d'afegir un paràgraf pel qual en cinc de les 22 matèries que la Comissió atribuïa a «la exclusiva competencia del Estado» (cap de les quals tenia rellevància directa pel que feia a la qüestió lingüística), «corresponde al Estado español la legislación, puede atribuirse a las regiones autónomas la ejecución». Atès el contingut de l'article 19, la reiteració de la competència executiva per a les administracions autònomes només es pot entendre com una clàusula per a impedir que, en desplegaments normatius ulteriors, el legislador espanyol utilitzés la clàusula *salvo aquellas leyes cuya ejecución esté atribuída a órganos especiales, o en cuyo texto se disponga lo contrario* com a instrument per a atribuir-les a l'Administració central. Altrament, i tenint en compte que el dictamen no especificava en quines matèries havia de correspondre l'execució a l'Administració central, una interpretació merament literal de l'article 19 porta a concloure que qualsevol matèria de competència de l'Administració central podria ésser executada per les administracions autònomes. Finalment, també proposaven d'eliminar el paràgraf final de l'article, de manera que la determinació de la competència sobre l'ensenyament quedava fora d'aquest article. A l'article 15, els esmenants proposaven de substituir la competència compartida sobre les nou matèries enumerades per la Comissió per l'atribució merament subsidiària i transitòria de la competència a l'Administració central («El Estado español tendrá competencia, mientras no la reconozca a las regiones autónomas en virtud de un Estatuto»), a la vegada que augmentava el nombre d'aquestes matèries a 16, entre les quals es consignava específicament l'ensenyament, amb la reiteració de les

⁸⁹ El text del qual era el següent:

«El servicio de la cultura nacional es atribución esencial del Estado.

La enseñanza primaria se dará en la Escuela única, que será gratuita, obligatoria y laica.

Los maestros nacionales tendrán el carácter de funcionarios públicos.

La República legislará en el sentido de facilitar a todos los españoles económicamente necesitados el acceso a las enseñanzas superiores, a fin de que no se halle condicionado más que por la aptitud y la vocación. La libertad de la cátedra queda reconocida y garantizada en la Constitución.

Se reconoce a las iglesias el derecho, sujeto a inspección del Estado, a enseñar sus respectivas doctrinas en sus propios establecimientos.»

⁹⁰ En efecte, una de les disposicions de l'article remetia a «[u]na ley de Instrucción pública» les «condiciones en que se podrá autorizar la enseñanza en los establecimientos privados».

⁹¹ «Enmiendas del Sr. Carner y otros a los arts. 14, 15, 17, 18 19 y 20 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 42, 22-09-1931, apèndix 2, p. 1-2.

restriccions imposades als articles que tractaven sobre la matèria, per salvar la coherència.⁹² I, en realitat, amb l'excepció d'aquesta matèria, d'aquesta esmena combinada amb la presentada a l'article 20, se'n segueix que hom concebia la competència sobre les matèries transferibles a les administracions autònomes com a exclusiva.⁹³ A l'article 17, els diputats de la minoria catalana afegien una important precisió en el residu jurisdiccional, de manera que tot i que «[t]odas las materias que no estén explícitamente reconocidas a la región autónoma en su Estatuto, se reputarán propias de la competencia del Estado», «éste podrá distribuir o transmitir las facultades por medio de una ley». Pel que feia a l'article 18, els esmenants proposaven un redactat en què desapareixia la facultat de les Corts per a dictar legislació bàsica sobre matèries en què tinguessin competència les administracions autònomes, però, de manera força incoherent, s'atribuïa al Tribunal de Garanties Constitucionals la competència per a dirimir els conflictes entre la no prevista legislació bàsica espanyola i l'autònoma.⁹⁴ Aquesta esmena, però, ni tan sols es debaté ni tampoc no consta al *Diario de Sesiones* que fos retirada formalment i, com veurem en comentar el dictamen final sobre aquest article, no hi fou considerada. A l'article 19, els esmenants repetien la proposta d'afegir la supèrflua fórmula *siempre conforme a lo establecido en este título*, que ja hem vist a l'esmena de Juarros. Tanmateix, aquesta clàusula fou afegida al dictamen final de l'article (amb el número 20), per la qual cosa l'esmena fou retirada, com anuncià el president de la cambra, Julián Besteiro, a la sessió del 25 de setembre.⁹⁵ De més rellevància era l'esmena presentada a l'article 20 del primer dictamen, ja esmentada, que constituïa un tímid intent de protegir la legislació autònoma en les matèries de competència autònoma de les regulacions de caràcter bàsic del legislador espanyol.

El 22 de setembre, la Comissió de Constitució presentà la redacció nova dels articles 14 i 15 del dictamen.⁹⁶ D'una banda, augmentaven de 22 a 25 les matèries d'«exclusiva competència» de l'Administració central, a la vegada que es mantenia el tractament del dictamen inicial pel que feia a ensenyament i Hisenda (art. 14). De l'altra, però, a l'article 15 augmentava molt sensiblement el marge competencial de les hipotètiques administracions autònomes gràcies a l'eliminació de tota

⁹² «10. La enseñanza, salvo las garantías mínimas establecidas por Constitución; la fijación mínima de los requisitos para obtener títulos profesionales y la mención de éstos de la República junto al Poder de la región, para la validez jurídica de ésta.» En realitat, aquesta clàusula era una mera reiteració de l'article 47 del dictamen i, de manera implícita, del 48.

⁹³ Hom proposava d'afegir-hi la clàusula «excepto en las materias que el Estatuto les confiere como de su *exclusiva* competencia». La cursiva és afegida.

⁹⁴ «En las materias en las que corresponde al Estado fijar las bases a que debe ajustarse la legislación de las regiones, si esta legislación infringe dichas bases, se someterá al Tribunal de Garantías Constitucionales el conflicto y deberán las regiones autónomas someterse a su resolución.»

⁹⁵ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1248.

⁹⁶ «Artículos 14 y 15 del proyecto de Constitución nuevamente redactados», DSCCRE, 42, 22-09-1931, apèndix 5, p. 1.

referència a l'Administració central en les matèries transferibles a les administracions autònomes,⁹⁷ la qual cosa permetia que funcionessin *de facto* com a competències autònomes exclusives. En segon lloc, la Comissió amplià potencialment el marc competencial de les entitats autònomes a totes les «demás materias no comprendidas en el artículo anterior», sempre que el legislador ho consignés en seu estatutària, i eliminà la clàusula especificativa de l'atribució dels residus jurisdiccionals l'Administració central. Tanmateix, aquest darrer punt era irrellevant, en la mesura que l'Administració central era *de facto* la titular de la competència de totes les matèries i només ho deixaria d'ésser en les que fossin transferides estatutàriament. Amb tot, en el text nou de l'article 15 romaní el dubte de si eren transferibles les matèries no enumerades a l'article 14 no recollides a l'Estatut, sense necessitat d'emprendre una reforma estatutària.

El dia 23, el mateix president del Consell de Ministres, Niceto Alcalá Zamora, intervingué a les Corts en defensa de l'esmena de Juarros i afirmà que «el criterio metódico para la clasificación de atribuciones del Estatuto catalán, del voto particular de los Sres. Alomar y Xiráu y de la enmienda [de Juarros], es preferible, como método, al criterio que preside el dictamen de la Comisión»⁹⁸ i aclarí que l'esmena de Juarros «es una transacción, que no es el dictamen, que no es el voto particular de los Sres. Alomar y Xiráu». Així, doncs, es referí explícitament al Projecte de l'Estatut, del qual declarà que «corta de él la facultad de anticiparse con una legislación veloz, a la del Estado, en las materias propias de su incumbencia», però, a la vegada, «penetra a su vez en las atribuciones del Estado, que corta la potestad de legislar para las materias confiadas a la región».⁹⁹ Sobre els residus jurisdiccionals (que en digué *residuo del Poder*), el president espanyol declarà que «yo lo reservaba para el Poder central» i reportà que la representació catalana el volia reservar per a la regió. Tanmateix, Alcalá Zamora informà que els diputats catalans «transigieron» i exposà l'argument pel qual ho feren:

[C]omo hecho y como derecho, histórica y jurídicamente, el problema del residuo del Poder se ha resuelto en todas partes atendiendo a la realidad que precedía al reparto; era un país que se confederaba, pues como lo que existía eran los poderes particulares, al Poder central, que era el nuevo, sólo pasaba lo expresamente atribuido, y lo no mencionado quedaba en las regiones; era, por el contrario, un país que se descentralizaba o federalizaba reconociendo autonomía, pues como lo existente antes del acto era el Poder central, a él seguía perteneciendo el residuo del Poder.¹⁰⁰

⁹⁷ «Las demás materias no comprendidas en el artículo anterior podrán corresponder a la competencia de las regiones autónomas, conforme a lo que dispongan los respectivos Estatutos aprobados por el Parlamento.»

⁹⁸ DSCCRE, 43, 23-09-1931, p. 1089.

⁹⁹ DSCCRE, 43, 23-09-1931, p. 1090.

¹⁰⁰ DSCCRE, 43, 23-09-1931, p. 1093.

Tot seguit, intervingué, per la minoria catalana, Carner, qui mostrà la conformitat d'aquesta minoria amb l'esmena de Juarros i demanà als diputats que hi votessin a favor.¹⁰¹ Significativament, en la discussió d'aquesta esmena aparegué la qüestió lingüística. En efecte, el diputat independent Luis Zulueta recordà que, en el Projecte de l'Estatut de Catalunya, «corresponderá a la región autónoma, en la enseñanza, la legislación exclusiva y la ejecución directa» i que «según el Estatuto y según el espíritu que le informa, la lengua castellana será enseñada en todas las escuelas catalanas», davant la qual cosa afegí: «¿Será enseñada simplemente como una asignatura? La experiencia pedagógica —hay muchos profesores en esta Cámara que no me desmentirán—, la experiencia pedagógica demuestra que las lenguas extrañas, enseñadas sencillamente como una asignatura, no llegan, por lo común, a poseerse y a dominarse».¹⁰² D'aquí, Zulueta en volgué concloure que «es necesario que en toda región autónoma, al lado de las escuelas, de las normales o liceos, de las Facultades universitarias que la región pueda fundar y sostener libremente, sin limitación en eso, existan otras escuelas primarias, otros Institutos, otras Universidades fundadas y sostenidas por el Estado». Tot i que el diputat afirmava que aquesta proposta era «lo que decía el primitivo dictamen», en realitat, el títol I del Projecte de la Comissió no deia res sobre ensenyament, ans era al capítol segon («Familia, economía y cultura») del títol III («Derechos y deberes de los españoles») on es recollia la proposta defensada per Zulueta (art. 48), que, com hem apuntat adés, entrava en contradicció amb l'esmena. Precisament el mateix president del Consell interrompé la intervenció d'aquest diputat per fer-li notar que «[I]o que echa de menos en la enmienda no podía estar en ella, porque está en el art. 48 del dictamen». Tanmateix, resulta molt significatiu, pel que fa a la contradicció esmentada o, si més no, a com era de restringida la interpretació que el president espanyol feia de l'esmena el fet que considerés que l'esmena «no afecta, ni llega, ni contradice» l'article 48 del dictamen.¹⁰³ La qual cosa, doncs, significava que la possible competència exclusiva de les administracions autònomes en matèria d'ensenyament no ho seria quan aquestes l'organitzessin en la llengua del país, si aquesta era diferent del castellà.

El diputat de la minoria agrària Antonio Royo Villanova també es mostrà contrari a l'esmena al·legant que el fet de fixar constitucionalment les matèries de competència de l'Administració central era contrari a la sobirania nacional espanyola, la qual, a parer seu, implicava la competència «del Estado» —en el sentit restringit dels òrgans corresponents al poder central— per a determinar la titularitat de la competència sobre cada matèria: «no se comprende que queráis marcar las

¹⁰¹ DSCCRE, 43, 23-09-1931, p. 1098-1099.

¹⁰² DSCCRE, 43, 23-09-1931, p. 1100.

¹⁰³ DSCCRE, 43, 23-09-1931, p. 1101.

atribuciones del Estado», que «el Estado tiene la plena soberanía mientras no se desprenda de ella».¹⁰⁴ L'argumentació de Royo venia a tomb precisament pel fet que l'esmena en qüestió era una solució de compromís entre el govern de la República i la minoria catalana per a compatibilitzar els criteris de distribució competencial entre administracions previstos al Projecte de l'Estatut de Catalunya i a la Constitució de la República, en procés de tramitació. Tanmateix, l'argument de la sobirania com a competència per a decidir d'atribuir competències era tècnicament correcte quan s'aplicava a un estatut d'autonomia, però, en la mesura que el que hom elaborava en aquella moment era la llei fonamental de la República espanyola, la sobirania al·legada pel diputat agrari implicava la competència per a restringir la metacompetència esmentada, bo i establint constitucionalment els principis d'un marc de distribució competencial, la qual cosa, altrament, constituïa un primer criteri per a resoldre els possibles conflictes competencials.

Al final de la sessió del 24 de setembre, el president de la cambra informà que s'havia acordat de fer una reunió entre la Comissió de Constitució, els caps de les minories amb representació a les Corts i el mateix president del Consell de Ministres, per la qual cosa proposà que se suspengués la sessió fins que els reunits arribessin a un acord.¹⁰⁵ Arran d'aquesta reunió sortiria el nou dictamen,¹⁰⁶ elaborat el mateix dia 24 i presentat a la cambra pel president de la Comissió a la sessió de l'endemà.¹⁰⁷ Jiménez de Asúa argumentà en defensa del nou dictamen que el criteri de la Comissió havia estat de permetre la constitucionalitat dels estatuts, no prejutjant en seu constitucional quin havia de ser el detall del repartiment competencial:

[L]o que nosotros hemos pensado desde el primer instante, viene a figurar en el nuevo dictamen de la Comisión: que el día en que los Estatutos sean aquí traídos tengan absoluta y libre plática, sin que haya en la Constitución ni un solo precepto que se oponga a ello, pero que tampoco haya un solo precepto que prejuzgue las facultades que se pueden otorgar a las regiones.¹⁰⁸

A l'article 15, però, el comissionat radical socialista Juan Botella informà que la Comissió havia decidit d'afegir la clàusula *a juicio del Parlamento* quant a l'avaluació de la «capacitat política» de la regió autonomitzable, però que, per una errada, no apareixia al text del dictamen nou publicat als apèndixs del *Diario de Sesiones*.¹⁰⁹ La diferència essencial és que, a l'article 16 de l'esmena de Juarros, es detallaven les competències de les autonomies, en què, significativament, apareixia

¹⁰⁴ DSCCRE, 43, 23-09-1931, p. 1132.

¹⁰⁵ DSCCRE, 44, 24-09-1931, p. 1149.

¹⁰⁶ «Dictamen, nuevamente redactado, sobre los arts. 11 al 21 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 44, 24-09-1931, apèndix 7, p. 1-2.

¹⁰⁷ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1170-1172.

¹⁰⁸ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1171.

¹⁰⁹ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1195.

l'ensenyament, amb les restriccions concretades al mateix article, mentre que, a l'article 16 del dictamen nou, aquesta qüestió s'inseria en un doble residu jurisdiccional, on (a) les matèries no enumerades als articles 14 i 15 eren transferibles íntegrament a les administracions autònomes¹¹⁰ (i, doncs, l'atribució de la competència a l'administració autònoma era merament potestativa), però (b) les que no es consignessin a l'Estatut romandrien com a competències de l'Administració central, per bé que eren posteriorment transferibles sense necessitat de reformar l'Estatut (art. 18, idèntic al de l'esmena Juarros). Quant a l'article 18 del dictamen inicial, la Comissió el mantingué (amb el número 19), afegint-hi el requisit d'obtenir el vot favorable de dues terceres parts dels diputats¹¹¹ i eliminant els terminis previstos al text del primer dictamen pel que feia al desenvolupament normatiu per les administracions autònomes i la clàusula de reversió a l'Administració central en cas que no es complissin.¹¹² Atès que l'article amb les matèries la legislació exclusiva i l'execució directa de les quals correspondria a les administracions autònomes no figurava al dictamen inicial, l'article 19 de la primera ponència prengué el número 20 però romangué idèntic amb l'única addició de la clàusula supèrflua esmentada a les esmenes de Juarros i dels diputats de la minoria catalana, però amb l'addició que «el Gobierno de la República podrá dictar reglamentos para la ejecución de sus leyes, aun en los casos en que esta ejecución se atribuya a las autoridades regionales». Finalment, en la qüestió de la prelación entre la normativa de diverses administracions, que passava a l'article 21, la Comissió recollí l'esmena dels diputats de la minoria catalana, amb un redactat insubstancialment diferent.¹¹³ Com a l'esmena de Juarros, l'article 14 mantingué la remissió als «Títulos correspondientes de esta Constitución» quant a règim tributari i la supressió en relació amb l'ensenyament.

El mateix dia 25, els diputats radicals socialistes Antonio Jaén i Manuel García Becerra i els radicals Fernando Rey, Luis Cordero, Emiliano Iglesias, Basilio Álvarez i Herminio Fernández de la Poza presentaren una esmena en què proposaven de restituir el text del dictamen inicial quant al tractament del règim tributari i l'ensenyament. En el text de justificació de l'esmena, al·legaven que consideraven «fundamentalísima, sin dudas ni titubeos, la afirmación de que el régimen tributario es indeclinable función estatal».¹¹⁴ A banda de l'habitual confusió entre el concepte de *funció estatal* i

¹¹⁰ «En las demás materias no comprendidas en los dos artículos anteriores, podrán corresponder a la competencia de las regiones autónomas la legislación exclusiva y la ejecución directa conforme a lo que dispongan los respectivos Estatutos aprobados por el Parlamento.»

¹¹¹ «Para la aprobación de esta ley se necesitará el voto favorable de los dos tercios de los miembros que componen el Parlamento.»

¹¹² El text del nou dictamen en aquest aspecte era el següent: «En las materias reguladas por una ley de Bases de la República, las regiones podrán estatuir lo pertinente, bien por ley o por ordenanza.»

¹¹³ El text sencer de l'article era el següent: «El derecho del Estado español prevalece sobre el de las regiones autónomas en todo lo que no esté atribuido a la exclusiva competencia de éstas en sus respectivos Estatutos.»

¹¹⁴ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1224. Aquesta esmena no es publicà als annexos del *Diario de Sesiones*.

el de *funció corresponent a l'Administració central*, la justificació de l'esmena contradeia el seu contingut material mateix, atès que, com veurem tot seguit, l'article que desenvolupava la remissió del dictamen (el 48 del Projecte) ja preveia una certa competència de les administracions autònomes. Sorprenentment, però, i com era habitual en els representants de la Comissió que assumien la defensa del text del dictamen davant les esmenes tendents a restringir encara més els drets lingüístics de les comunitats de parla diferent del castellà o el marc competencial de les administracions autònomes, el comissionat radical Justo Villanueva replicà que aquesta esmena «no es necessaria» i al·legà ni més ni menys que l'article 46 del Projecte, el contingut del qual no regulava la qüestió competencial, sinó el caràcter públic de la provisió de l'ensenyament. En qualsevol cas, l'esmena de Jaén fou rebutjada en votació nominal a la mateixa sessió del 25 de setembre.¹¹⁵

Finalment, l'article 14 fou aprovat a la sessió del 25 de setembre.¹¹⁶ Cal entendre que l'esmena de Juarros a aquest article no se sotmeté a debat parlamentari perquè la mateixa Comissió l'havia integrada al dictamen nou. En canvi, les esmenes de Jaume Carner i altres diputats catalans presentades a diversos articles (entre ells el 14) del títol I del dictamen el 22 de setembre no es tramitaren fins després de la votació de l'article 14. Atès que, després de la intervenció del president del Consell de Ministres en defensa de l'esmena presentada per Juarros, el diputat de la minoria catalana Jaume Carner catalana havia anunciat que s'adheria a l'esmena i que el dictamen de la Comissió elaborat el dia 24 recollia l'esquema tripartit del Projecte de l'Estatut de Catalunya, en aquesta mateixa sessió de 25 de setembre, Carner anuncià que retirava les esmenes, sense explicacions.¹¹⁷

El 20 d'agost, el comissionat d'Acción Republicana, Mariano Ruiz-Funes, emeté un vot particular sobre diversos articles del Projecte, entre els quals hi havia el 15, però que afectava també el 14.¹¹⁸ Ruiz-Funes proposava de reconèixer potestat legislativa a les administracions autònomes sobre les matèries enumerades a l'article 15, per bé que amb consignació explícita que es tractava d'una competència delegada.¹¹⁹ D'aquesta explicitació del caràcter delegat de la competència legislativa autònoma, cal induir-ne que fóra també recuperable pel govern central, d'acord amb el procediment que s'establís en la legislació bàsica corresponent o en els mateixos estatuts d'autonomia. En

¹¹⁵ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1225-1227.

¹¹⁶ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1243.

¹¹⁷ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1245.

¹¹⁸ «Voto particular del Sr. Ruiz-Funes a los artículos 15, 24, 25, 34, 41, 42, 66, 80, 91 y proponiendo un nuevo artículo a continuación del 116 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 24, 20-08-1931, apèndix 11, p. 1-2.

¹¹⁹ «Las regiones autónomas podrán legislar, por delegación del Estado español, sobre las siguientes materias: [...]»

qualsevol cas, tot i que de manera dispersa i clarament jerarquitzada, aquest vot particular permetia d'afegir al dictamen l'esquema tripartit del Projecte de l'Estatut de Catalunya, per tal com la competència legislativa de l'Administració central ja figurava a l'article i l'executiva de les administracions autònomes, al 19. Amb tot, Ruiz-Funes proposava de reduir les nou matèries recollides a l'article 15 del dictamen a quatre i que la part de socialització d'empreses econòmiques recollida a l'apartat 8 i la resta de matèries consignades en aquest article i el cadastre (no consignat a cap dels articles del dictamen) s'inclouessin a l'article 14. Adés perquè l'esquema tripartit ja figurava, de manera força més clara ordenada, al text del dictamen elaborat a partir de l'esmena de Juarros, adés perquè l'article 14 ja havia estat aprovat, adés per no empantanegar el procés de tramitació del Projecte de Constitució, quan se sotmeté aquest vot particular a la consideració de la cambra, el 25 de setembre, Ruiz-Funes el retirà sense explicacions.¹²⁰

El 21 d'agost, el comissionat de la minoria basconavarresa, Jesús María Leizaola, emeté un vot particular sobre l'article 15, en què proposava d'afegir *según en los respectivos Estatutos se determine*.¹²¹ A la justificació adjunta al mateix text del vot particular, el comissionat basc apuntà que, a l'article 15 del dictamen inicial, la «distribución de la competencia por materias» «no aparece suficientemente clara», per la qual cosa proposava que «se siente el principio de que tal determinación se hará a tenor de los respectivos Estatutos». ¹²² En el moment de debat a les Corts sobre el vot particular, el 25 de setembre, per bé que anuncià que el retirava, explicà que el criteri de tots els seus vots particulars sobre el Projecte era «aumentar el campo de acción de los Estatutos regionales». ¹²³

Amb l'article 14 ja aprovat, el mateix 25 de setembre els diputats independents Jerónimo García Gallego i Miguel de Unamuno, el diputat de la minoria progressista Gregorio Arranz, el diputat federal Eduardo Barriobero, el de la minoria agrària Antonio Royo Villanova, el diputat independent Tomás Alonso de Armiño i un altre de signatura il·legible presentaren una esmena a l'article 15, on es consideraven totes les matèries enumerades al dictamen com a competència de l'Administració central, tant en la legislació com en l'execució. ¹²⁴ Tanmateix, en la mesura que l'article 14 ja recollia les matèries la legislació sobre i l'execució de les quals corresponien a l'Administració central, aquesta esmena resultava reiterativa. Atès que, a la intervenció de defensa, el mateix García

¹²⁰ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1244.

¹²¹ «Voto particular del Sr. Leizaola al art. 15 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 25, 21-08-1931, apèndix 2, p. 1.

¹²² *Íd.*

¹²³ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1244.

¹²⁴ «Corresponde al Estado español la legislación y la ejecución sobre las materias siguientes: [...]» DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1245. L'esmena no es publicà als apèndixs del *Diario de Sesiones* i només es llegí a la mateixa sessió.

Gallego admeté que «[l]a enmienda que he presentado al artículo 15 es un derecho reglamentario para pronunciarme en contra de lo que se estatuye en él»,¹²⁵ el més coherent hauria estat de presentar una esmena en què es proposés ras i curt la supressió de l'article. En qualsevol cas, fou rebutjada a la mateixa sessió.¹²⁶ En aquesta mateixa sessió, s'aprovà l'article 15.¹²⁷

Encara a la sessió del 25 de setembre, els diputats Jerónimo García Gallego, Antonio Royo Villanova, Tomás A. de Armiño, Pedro Vicente Gómez i tres més de signatura il·legible presentaren una esmena a l'article 16 del nou dictamen,¹²⁸ en què proposaven d'eliminar el caràcter exclusiu de la competència legislativa de les administracions autònomes i de subordinar aquesta a «la alta intervención facultativa del Poder central» i l'executiva al «control de los órganos representativos del Estado». En aquesta mateixa sessió, García Gallego anuncià que la retirava sense explicacions. Tot seguit, el president de la cambra, Julián Besteiro, declarà que l'article quedava aprovat.¹²⁹ I en aquesta mateixa sessió s'aprovaren també el 18¹³⁰ i el 19.¹³¹ Pel que feia a l'article 18, però, val la pena consignar la intervenció del diputat de la minoria basconavarresa Joaquín Beunza, que, tot i

¹²⁵ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1245.

¹²⁶ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1247.

¹²⁷ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1248. Tanmateix, el text final de l'article 15 encara divergiria de l'aprovat en aquesta sessió, a causa d'una esmena presentada l'1 d'octubre pels diputats Claudio Sánchez Albornoz, Francisco Agustín, Alfonso Pérez Díaz, Miguel de Cámara, Fernando Rey, Álvaro Pascual Leone i Recaséns Siches, en què proposaven de substituir el terme *Parlamento* per *Cortes* als articles 35, 40 i 42 del Projecte de Constitució (DSCCRE, 48, 1-10-1931, p. 1364-1365; no es publicà als apèndixs del *Diario de Sesiones* i tan sols es llegí a la mateixa sessió). Atès que la Comissió admeté l'esmena amb la condició que la substitució proposada operés en el conjunt del text constitucional, condició acceptada pels esmenants, i la cambra aprovà la proposta de transacció (DSCCRE, 48, 1-10-1931, p. 1365), l'article 15 també es modificà en el sentit esmentat.

¹²⁸ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1248. L'esmena no es publicà als apèndixs del *Diario de Sesiones* i només es llegí a la mateixa sessió.

¹²⁹ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1248. En el text constitucional finalment aprovat per les Corts el 9 de desembre (DSCCRE, 88, 9-12-1931, p. 2910), el redactat era lleugerament diferent del votat en aquesta sessió. A més de la substitució de *Parlamento* per *Cortes* adés esmentada, segurament per raons de correcció gramatical, la Comissió eliminà l'adjectiu *demás* del text aprovat a la sessió del 25 de setembre: «En las [Ø] materias no comprendidas en los dos artículos anteriores, podrán corresponder a la competencia de las regiones autónomas [...]».

¹³⁰ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1248. Al text de la Constitució aprovat el 9 de desembre, la Comissió havia fet un canvi en aquest article de caràcter purament sintàctic, però difícilment justificable des d'aquest punt de vista, per tal com invertia l'ordre normal dels complements, com figurava al text votat el 25 de setembre. En efecte, si el text votat aleshores deia «[t]odas las materias que no estén explícitamente reconocidas a la región autónoma en su Estatuto», en el text final la Comissió anteposà el complement locatiu al complement indirecte: «[t]odas las materias que no estén explícitamente reconocidas en su Estatuto a la región autónoma, [...]». La cursiva és afegida.

¹³¹ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1248. En el text aprovat el 9 de desembre, la Comissió també introduí modificacions d'estil, a més de la suara esmentada substitució de *Parlamento* per *Cortes*. On al text votat el 25 de setembre es deia que «[p]ara la aprobación de esta ley [de bases] se necesitará el voto favorable de los dos tercios de los miembros que componen el Parlamento», al text constitucional final es recollia que «[p]ara la aprobación de esta ley [de bases] se necesitará el voto favorable de las dos terceras partes de los Diputados que integren las Cortes». La cursiva és afegida. Finalment, la Comissió corregí la incoherència en l'ús dels connectors distributius que es feia al darrer apartat del dictamen sotmès a votació el 25 de setembre. Així, allà on aquest deia que «[e]n las materias reguladas por una ley de Bases de la República, las regiones podrán estatuir lo pertinente, bien por ley o por ordenanza», en el text final, la Comissió suprimí la conjunció distributiva *bien*: «[e]n las materias reguladas por una ley de Bases de la República, las regiones podrán estatuir lo pertinente, [Ø] por ley o por ordenanza».

renunciar a presentar-hi cap esmena, sí que exposà la posició del seu grup quant a la qüestió dels residus jurisdiccionals:

[N]osotros entendemos que siempre que se trate de discutir sobre estas facultades que no están consignadas, se entienda que estas facultades no pertenecen al Estado, sino que pertenecen a la región, y que no serán propias por una delegación suya a la región, sino porque son su derecho propio.¹³²

El mateix dia 25, els diputats de la minoria socialista Antonio Sacristán i Fernando González Uña, els de la minoria al Servicio de la República Alfonso García Valdecasas, Felipe Sánchez Román i Bernardo Giner de los Ríos, el federal Francisco Barnés i un altre de signatura il·legible presentaren una esmena¹³³ en què proposaven de suprimir el primer paràgraf de l'article 20 del dictamen nou (que, com a norma general, atribuïa a les administracions autònomes la competència executiva de «[l]as leyes de la República»). En la intervenció de defensa de l'esmena, aquest mateix dia, García Valdecasas féu notar la incoherència entre l'article 15 del dictamen nou i el paràgraf que hom proposava de suprimir, la qual hem assenyalat amb més detall en el comentari del primer dictamen, en concret, la contradicció de l'article 19 combinat amb el criteri dels residus jurisdiccionals contingut a l'article 17. Tanmateix, l'esmena fou rebutjada¹³⁴ i l'article 20, aprovat en aquesta mateixa sessió.¹³⁵ A l'article 21 del dictamen nou, tan sols s'hi presentà una esmena, el mateix 25 de setembre, signada pels diputats d'Acción Republicana Gabriel Franco, Luis Fernández Clérigo i Honorato de Castro, el de la minoria al Servicio de la República Justino de Azcárate, els de la minoria socialista José Fernando González Uña i Antonio Sacristán i un altre de signatura il·legible,¹³⁶ en què es proposava de recuperar el text de l'article 20 del dictamen inicial, descartant

¹³² DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1248.

¹³³ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1249. L'esmena no es publicà als apèndixs del *Diario de Sesiones* i només es llegí a la mateixa sessió.

¹³⁴ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1249.

¹³⁵ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1250. El text aprovat en la votació del conjunt de la Constitució també divergí del votat a la sessió del 25 de setembre. En efecte, mentre que aquest deia que «[l]as leyes de la República serán ejecutadas en las regiones autónomas por *las autoridades regionales, salvo* aquellas leyes cuya ejecución esté atribuida a órganos especiales [...]» (la cursiva és afegida), segurament per evitar la reiteració de *regiones* i *regionales*, la Comissió substituï *autoridades regionales* per *sus autoridades respectivas*, la qual cosa, però, introduïa un element d'indefinió absent al text anterior i que depassava l'àmbit de la intervenció merament estilística. Tot seguit, la Comissió feia una intervenció purament capriciosa com era el fet de substituir l'adverbi *salvo* per *excepto*. I encara, a l'apartat final de l'article, («*Aparte* el Gobierno de la República podrá dictar reglamentos para la ejecución de sus leyes, aun en los casos en que esta ejecución *se atribuya* a las autoridades regionales»; les cursives són afegides) la Comissió eliminà el connector *aparte* i substituï el verb *atribuir* expressat en veu passiva per *corresponder*, bo i mantenint el mode subjuntiu. Val a dir que si la primera supressió és justificable en termes merament estilístics, la substitució enclou un evident contingut substantiu, per tal com l'ús d'*atribuir* té un cert contingut concessiu, mentre que *corresponder* és del tot neutre i, doncs, suggereix que el fonament de la titularitat de la competència en qüestió per a les administracions «especials» és més sòlid i aquesta no es troba tan sotmesa a les contingències de les conjuntures polítiques. Tanmateix, la Comissió no informà la cambra de les modificacions esmentades en cap dels casos, ni tan sols en les que revestien un cert contingut substantiu.

¹³⁶ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1251. L'esmena no es publicà als apèndixs del *Diario de Sesiones* i només es llegí a la mateixa sessió.

l'esmena que hi havien presentat els diputats de la minoria catalana (que era la que havia afaïçonat el text del dictamen nou). L'esmena es tramità a la mateixa sessió i, atès que cap dels diputats presents no n'assumí la defensa, fou rebutjada i el nou text de l'article, aprovat.¹³⁷

Quant a la qüestió de la competència en matèria d'ensenyament, a més de, per implicació, a l'article 16, hom també la tractava al títol III («Derechos y deberes de los españoles»), en concret, als articles 46-48. El contingut del primer era el següent:

El servicio de la cultura nacional es atribución esencial del Estado.
La enseñanza primaria se dará en la Escuela única, que será gratuita, obligatoria y laica.
Los maestros nacionales tendrán el carácter de funcionarios públicos.
La República legislará en el sentido de facilitar a todos los españoles económicamente necesitados el acceso a las enseñanzas superiores, a fin de que no se halle condicionado más que por la aptitud y la vocación. La libertad de la cátedra queda reconocida y garantizada en la Constitución.
Se reconoce a las iglesias el derecho, sujeto a inspección del Estado, a enseñar sus respectivas doctrinas en sus propios establecimientos.

D'antuvi cal assenyalar que a l'article esmentat, la Comissió feia un ús confusionari del terme *cultura*, per tal com la resta de l'article es dedicava, en realitat, a l'ensenyament, de tal manera que sembla que el significat que hom atribuïa a *cultura* era 'ensenyament'. El contingut de l'article, però, es referia als criteris generals que havien de regir a les institucions educatives, però no conté —com és previsible, atès el títol en què apareix— cap indicatiu a partir del qual es pogués induir a quina administració corresponia la competència. En efecte, tot i que durant els debats constitucionals hom interpretà habitualment el terme *Estat* reduït a l'accepció 'Administració central',¹³⁸ ateses la mateixa ubicació de l'article, fora del títol dedicat a les bases de l'organització politicoadministrativa del territori, i, molt especialment, la contraposició que travessa l'article entre provisió pública i privada (i, molt especialment, privada confessional) de l'ensenyament, cal

¹³⁷ DSCCRE, 45, 25-09-1931, p. 1251.

¹³⁸ De la contraposició establerta a l'article 48 del Projecte de Constitució entre les administracions autònomes i l'*Estado*, se'n segueix que és precisament a l'Administració central que es referia la Comissió de manera exclusiva. Tanmateix, la mateixa Comissió no era unívoca en l'ús d'aquest terme, com es pot veure a l'article 8 del mateix Projecte de Constitució: «El Estado español, dentro de sus actuales límites que no podrán reducirse, quedará por municipios, mancomunados en provincias directamente vinculadas al Poder central, y por las regiones que se constituyan en régimen de autonomía.» Sorprenentment, però, aquí l'enumeració no era exhaustiva, per tal com era precisament la mateixa Administració central que hi mancava. En el mateix sentit apuntava el mateix article 4, on el terme *República* funciona com a coreferent d'*Estado* i abasta el conjunt d'administracions públiques —ja hem vist que ningú no al·legà que la declaració d'oficialitat del castellà que s'hi proclama quedés limitada a l'Administració central—. Més en general, la doctrina ha argumentat a bastament que, stricto sensu, el terme *Estat* enclou el conjunt de les administracions públiques. I ho exposà de manera perspícua el diputat de la minoria catalana Amadeu Hurtado a la seva intervenció a les Corts el 20 de maig de 1932, amb motiu de la presentació del dictamen de la Comissió sobre l'Estatut de Catalunya: «El Estado está en el Municipio, el Estado está en la provincia, el Estado está en la región, y tan órgano del Estado es un Ayuntamiento como una Diputación provincial, como la Generalidad de Cataluña, como este Gobierno y como este Parlamento». DSCCRE, 169, 20-05-1932, p. 5710.

entendre el concepte d'*Estat* com a significant referit al poder públic en general —i no limitat a cap administració concreta—, en contraposició a la iniciativa privada. Així mateix ho argumentaria durant els debats a les Corts sobre el Projecte de l'Estatut de Catalunya elaborat per la comissió de les mateixes Corts el diputat de la minoria basconavarresa Jesús María Leizaola, amb una incisiva *reductio ad absurdum*: «es claro que vosotros no admitiréis la conclusión de que en el art. 3.^o¹³⁹ se autoriza los Municipios o a las regiones autónomas a tener religión oficial, que es lo que tendríamos necesariamente que admitir como consecuencia, si se interpreta en el párrafo 1.^o del art. 48 de la Constitución la palabra “Estado” por “poderes centrales del Estado”». Altrament, en la interpretació del diputat basc, «[c]uando este párrafo habla del Estado, se refiere a todos los órganos del Poder público que funcionen en la República, ya sean tales órganos del Poder público correspondientes a la vida municipal, ya correspondientes a la vida regional, ya, finalmente, correspondientes a la vida general de la República». ¹⁴⁰

L'article 47, en canvi, el significatiu del terme *Estado* sí que es podia interpretar com a sinònim d'«Administració central»:

Al Estado corresponde exclusivamente expedir títulos profesionales y establecer los requisitos necesarios para obtenerlos. Una ley de Instrucción pública determinará la edad escolar para los distintos grados, la duración de los períodos de escolaridad, el contenido de los planes pedagógicos y las condiciones en que se podrá autorizar la enseñanza en los establecimientos privados.

El Estado ejercerá la suprema inspección en todo el territorio nacional para asegurar el cumplimiento de las disposiciones contenidas en este artículo y en el precedente.

Aquesta interpretació del terme *Estado* com a designació coreferent de l'«Administració central» resulta del mandat d'elaborar una llei bàsica sobre la matèria, que, com sabem, era una facultat prevista a l'article 19 que tan sols es reconeixia al legislador espanyol. Tanmateix, com ja hem vist, d'acord amb aquest mateix article 19, aquesta facultat de l'Administració central per a dictar legislació bàsica també afectava les mateixes matèries en què les administracions autònomes tinguessin competència.¹⁴¹ I, d'altra banda, si la voluntat de la Comissió hagués estat d'atribuir la

¹³⁹ «No existe religión del Estado», al projecte de la Comissió; «El Estado español no tiene religión oficial», en el text finalment aprovat. Vg. «Constitución de la República española». GM, 344, 10-12-1931, p. 1578-1588.

¹⁴⁰ DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7245.

¹⁴¹ Pel que fa a la relació amb la compatibilitat amb el Projecte de l'Estatut de Catalunya, val a dir que, tot i que l'apartat *a* de l'article 13 d'aquest limitava l'exercici de la legislació «exclusiva» sobre ensenyament als «mínimums assenyalats per la legislació general» de la República, el cert és que aquesta restricció només hi afectava «la concessió de títols professionals que hagin de tenir validesa en tot el territori de la República», mentre que, en aquest article 47 del Projecte de Constitució, a banda d'atribuir a l'Administració central la competència exclusiva per a expedir de títols i fixar els requisits per a obtenir-los, li ordenava d'establir una llei bàsica regulatòria del conjunt de l'ensenyament pel que feia a l'edat escolar, els plans pedagògics i les condicions per a autoritzar l'ensenyament privat, de tal manera que la

competència en aquesta matèria a l'Administració central en exclusiva, l'hauria inclosa a l'article 14 sense remissions de cap tipus, per bé que és efectivament sorprenent i força incoherent que la Comissió situés aquest article en el títol III, i no com a apartat addicional a l'article 14 amb remissió al 48. I és que, tot i que una lectura isolada del text de l'article —*a fortiori*, si hagués estat afegit com a apartat del 14— podria fer pensar que l'ensenyament era una matèria més en què la competència exclusiva corresponia a l'Administració central, de la lectura del 48, se'n dedueix una certa competència per a les administracions autònomes:

En los casos en que las regiones autónomas *organicen la enseñanza* en sus lenguas respectivas, el Estado mantendrá en aquéllas Centros de instrucción de todos los grados en la lengua oficial de la República.

La cursiva és afegida. Val a dir que l'article tractava dels usos lingüístics a l'ensenyament, no de la titularitat de la competència, la qual només hi era esmentada de passada, però, del text literal del redactat, se'n derivava que els governs autònoms tenien potestat per a renunciar a utilitzar la llengua del país en organitzar l'ensenyament, però no per a renunciar a la facultat mateixa per a organitzar l'ensenyament, que quedava pressuposada al text. Aquest aspecte competencial, a més, no quedà afectat per les modificacions de què fou objecte el text del dictamen durant el procés de tramitació parlamentària.

2.3.2.2 L'ARTICLE 50

Un altre article rellevant quant a la prefiguració constitucional del marc juridicolingüístic era el 48 del Projecte de Constitució, que tractava dels usos lingüístics a l'ensenyament.¹⁴² Val a dir que l'Avantprojecte de la Comissió Jurídica Assessora no contenia cap disposició regulatòria dels usos lingüístics a l'ensenyament, mentre que al Projecte de l'Estatut de Catalunya els únics preceptes lingüístics de caràcter explícit referents a aquest àmbit eren el caràcter obligatori de l'ensenyament *del* castellà a totes les escoles del país i el compromís de la Generalitat de mantenir escoles primàries en castellà, amb el català com a assignatura, allà on hi hagués una quantitat mínima d'«infants de llengua castellana», continguts a l'article 31. La Comissió de Constitució, però, introduí continguts de caràcter lingüístic en la regulació de l'ensenyament. El text de la ponència era el següent:

conformitat amb la Constitució de l'apartat esmentat del Projecte de l'Estatut quedava en qüestió.

¹⁴² A causa de les modificacions esdevingudes al títol I durant el procés de tramitació parlamentària del projecte constitucional, l'article 48 del Projecte retrocedí al número 50, al text final.

Es obligatoria la enseñanza del castellano en todas las escuelas primarias de España.

En los casos en que las regiones autónomas organicen la enseñanza en sus lenguas respectivas, el Estado mantendrá en aquéllas Centros de instrucción de todos los grados en la lengua oficial de la República.¹⁴³

Val a dir que la Comissió no imposava a les hipotètiques regions autònomes l'obligació de mantenir escoles en castellà, ans atribuïa directament a l'Administració central de la República competència en ensenyament, si les administracions autònomes disposaven que les escoles de titularitat llur funcionessin en la llengua del país (recordem que a l'apartat *a* de l'article 13 del Projecte de l'Estatut, l'ensenyament figurava com a matèria la «legislació exclusiva i l'execució directa» de la qual correspondria de la Generalitat). A més, mentre que a l'article 31 del Projecte de l'Estatut el manteniment de centres en castellà quedava condicionat a l'existència d'un nombre mínim d'infants castellanoparlants i restringit a l'ensenyament primari, la Comissió de Constitució els estenia a tots els ciutadans i a tots els nivells, amb l'única i simple condició adés esmentada. Així, el que al Projecte de l'Estatut era una previsió adreçada a facilitar el procés d'aprenentatge en la primera fase de l'ensenyament a un grup lingüístic específic, del tot compatible amb el predomini del català en el conjunt de l'ensenyament, al text de la ponència esdevenia un entrebanc seriós per a la catalanització d'aquest àmbit, per al qual la voluntat de la Comissió semblava que era de donar un tractament a tot estirar simètric a la llengua del país i a la de la sobreestructura estatal.

Finalment, com hem esmentat en l'anàlisi de l'article 4 (supra § 2.3.1), aquí també apareixia el problema de condicionar l'ús docent de la llengua del país al fet que la comunitat hagués assolit un règim d'autonomia, la qual cosa implicava una situació d'inseguretat total per als drets lingüístics de les comunitats on les iniciatives autonomistes eren a les beceroles, com ara al País Valencià, Mallorca i Eivissa o Galícia, o fins i tot inexistents, com ara a Menorca. Sorprenentment, cap diputat no denuncià aquest fet, tampoc el comissionat de la minoria basconavarresa, Jesús María Leizaola, qui durant la tramitació de l'article 4 havia advertit aquest mateix perill en l'expressió *lengua regional*. Encara resulta més sorprenent la manca de reacció davant la desprotecció en què deixava el text les llengües peninsulars diferents del castellà en territoris no autònoms, en la mesura que el mateix article addicional del Decret de 29 d'abril del mateix any ja recollia la possibilitat d'estendre a qualsevol «otro territorio del Estado» les disposicions fixades als articles 2 i 3 per a les escoles maternals, de pàrvuls i de primària de Catalunya sobre l'ensenyament en la «lengua materna» de l'infant, si aquesta era la del país o el castellà.

¹⁴³ «Proyecto...», DSCCRE, 20, 18-08-1931, apèndix 4, cit.

Segons el president de la Comissió (Jiménez de Asúa, 1932: 309), professors catalans advertiren que «era peligroso, y grato al separatismo, establecer como norma imperativa la dualidad de centros de enseñanza en el caso de que las Regiones los organicen en su lengua vernácula». Davant això, el 9 d'octubre, els diputats Sánchez Albornoz i els d'Acción Republicana Enrique Ramos, José Serrano (per Guadalajara), Manuel Martínez Risco (per Orense), José Royo, Luis Bello (per Madrid), Matías Peñalba, José Palanco, Pedro Romero, Roberto Castrovido i Esteban Mirasol (per Albacete) presentaren una esmena al text de la ponència que precisava considerablement els usos lingüístics a l'ensenyament dels centres de les hipotètiques administracions autònomes:

Es obligatorio el estudio del castellano en todos los establecimientos de Primera y Segunda enseñanza de España. En los casos en que las regiones autónomas organicen la instrucción en sus Lenguas respectivas, deberá proveerse por aquéllas a garantizar el derecho de los ciudadanos a recibir la enseñanza en todos sus grados en el idioma oficial de la República; se usará como instrumento de enseñanza conjuntamente con las Lenguas regionales en los Centros de instrucción de las regiones, y se asegurará por éstas el estudio y cultivo de las letras españolas. El Estado podrá crear en todo caso los Centros de enseñanza que juzgue indispensables para el cumplimiento de los preceptos de la Constitución.¹⁴⁴

Aparentment, el contingut d'aquesta esmena s'assemblava al de l'article 31 del Projecte de l'Estatut, però els esmenants estenien l'obligatorietat de l'estudi del castellà també a l'ensenyament secundari i, sobretot, eixamplaven el dret a rebre-hi ensenyament a tots els graus i al conjunt d'infants, no tan sols als «de llengua castellana». És per això que, en aquest punt, l'esperit de l'esmena era molt més proper al del Projecte de Constitució de la Comissió que no al del Projecte de l'Estatut. A més, imposava als centres d'ensenyament de titularitat autonòma l'ús instrumental del castellà, juntament amb el de la llengua del país, prescripció absent tant al Projecte de l'Estatut com al de la Comissió de Constitució i que contrastava amb la manca de clàusules recíproques als centres en castellà, la qual cosa constituïa una primera asimetria en el règim lingüísticoescolar, potser parcialment corregible a la pràctica, si la gestió d'aquests centres era exercida per l'administració autònoma. En aquest sentit, els esmenants augmentaven les facultats de les hipotètiques regions autònomes, en la mesura que (a) reconeixien a les administracions autònomes fins i tot la titularitat dels centres d'ensenyament en castellà i eliminaven tant (b) l'obligació de l'Administració central d'implantar centres d'ensenyament a les regions autònomes, en cas que l'administració autònoma apliqués l'ensenyament en la llengua del país, com (c) l'especificació que aquests centres funcionarien en castellà. Per comptes d'això, els esmenants rebaixaven aquesta obligació a mera potestat, la qual, a més, desvinculaven dels usos lingüístics dels centres de les

¹⁴⁴ «Enmienda del Sr. Sánchez Albornoz y otros al art. 48 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 53, 9-10-1931, apèndix 10, p. 1.

administracions autònomes, bo i relacionant-la amb un genèric «cumplimiento de los preceptos de la Constitución». Precisament el fet d'eliminar la referència a la llengua en què havien de funcionar aquests centres i, especialment, de desvincular-ne la implantació de condicions de caràcter lingüístic eren factors favorables perquè els desplegaments normatius ulteriors es desenvolupessin de manera compatible amb l'ús docent de les llengües peninsulars altres que el castellà, com ara mitjançant un sistema anàleg al model bilingüe que els mateixos esmenants fixaven per a les «regiones autónomas» que «organicen la instrucción en sus Lenguas respectivas», sobretot si els estatuts corresponents declaraven oficial la llengua del país. Tanmateix, si l'objectiu dels esmenants era d'evitar que s'organitzés un sistema escolar basat en la separació d'alumnes per criteris lingüístics, l'esmena deixava dues vies per a una tal possibilitat, atès que (a) instituïa el dret a rebre l'ensenyament en castellà i (b), per més que rebaixada a facultativa, hi subsistia la competència de l'Administració central per a implantar centres als territoris autònoms, la qual, per bé que podria ésser exercida aplicant els mateixos usos lingüístics que a les escoles de titularitat autonòma, també podria ésser-ho en sentit contrari, sobretot atesa la declaració constitucional del castellà com a «idioma oficial de la República» en exclusiva.

Finalment, el 21 d'octubre, els esmenants acordaren una esmena transaccional amb membres d'altres minories i, a la sessió de l'endemà, Sánchez Albornoz anuncià que retiraven l'esmena inicial.¹⁴⁵ Al seu torn, la mateixa Comissió reelaborà el text de l'article amb la finalitat d'evitar la separació d'alumnes en funció de la llengua del centre. El nou redactat, presentat el 16 d'octubre, disposava el següent:

Es obligatoria la enseñanza del castellano en todas las escuelas primarias de España.

En los casos en que las regiones autónomas organicen la enseñanza en sus Lenguas respectivas, el Estado podrá mantener en aquéllas Centros de instrucción [*sic*] de todos los grados en la Lengua oficial de la República.¹⁴⁶

L'única modificació del text inicial de la ponència era la rebaixa de la competència de l'Administració central per a implantar centres als territoris autònoms, aspecte que ja hem vist a l'esmena de Sánchez Albornoz. A diferència de Sánchez Albornoz i els altres diputats signants d'aquella esmena, però, la Comissió no instituïa cap dret a rebre l'ensenyament en castellà (ni en cap llengua determinada) i limitava l'obligatorietat de l'ensenyament *del* castellà a l'ensenyament primari, bàsicament perquè ja preveia la possibilitat de crear centres en castellà als territoris

¹⁴⁵ DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1878.

¹⁴⁶ «Artículos 46, 47 y 48 del proyecto de Constitución, nuevamente redactados», DSCCRE, 58, 16-10-1931, apèndix 4, p. 1.

autònoms i per a tots els nivells educatius. A més del pretès dret a rebre l'ensenyament en castellà —la fixació dels usos lingüístics en aquest àmbit quedaria subjecta a la decisió de les administracions competents—, la Comissió tampoc no recollí la competència de les administracions autònomes per a garantir-ne l'exercici, prevista a l'esmena de Sánchez Albornoz. Com al text inicial de la ponència, l'ensenyament *en* castellà als territoris on l'administració autònoma implantés l'ensenyament en la llengua del país romaní com a competència exclusiva de l'Administració central. Per bé que es mantenia la asimetria que, mentre que l'estudi del castellà fóra obligatori a totes les escoles del territori autònom, no es recollia que ho fos també el de la llengua del país, aquesta quedava esmorteïda pel fet que l'esmena no prescrivia que als centres de titularitat autònoma el castellà hagués d'ésser també llengua d'ús docent. En contrapartida, però, la hipòtesi d'un ús no exclusiu del castellà als centres d'ensenyament en castellà, prou versemblant a l'esmena de Sánchez Albornoz, perdia, amb el canvi de l'administració titular, força versemblança.

Els comissionats de la minoria radical, Emiliano Iglesias (diputat per Pontevedra) i Clara Campoamor (diputada per Madrid), i un dels de la minoria radical socialista, Juan Botella (diputat per Alacant), rebutjaren el redactat nou i emeteren un vot particular en què proposaven el mateix text que la Comissió havia redactat inicialment.¹⁴⁷ En el debat parlamentari, exercí la defensa del nou text de la Comissió l'altre representant que hi tenia la minoria radical socialista, Fernando Valera, qui palesà la voluntat de la Comissió de permetre l'ensenyament en català:

El alumno catalán, sobre todo en la escuela parvular y en la primaria, ha de aprender en catalán, porque hasta el castellano lo aprende en catalán, como nosotros aprendemos el alemán y el inglés en lengua castellana. Es, por lo tanto, una realidad pedagógica que el Estado, como servicio social, tiene la obligación de atender. ¿Que corre riesgo o peligro la unidad de la Patria española? No lo creo yo así. [...] Más me interesa a mí que se enseñe en catalán españolidad, que no que se enseñen en español tendencias de separatismo.¹⁴⁸

Finalment, el vot particular fou rebutjat en votació ordinària, a la sessió del 21 d'octubre.¹⁴⁹

El nou text fou objecte d'un altre vot particular, en concret del comissionat de la minoria progressista, Juan Castrillo, debatut també el 21 d'octubre. Castrillo proposava de substituir el segon apartat de l'article pel text següent: «En los casos en que las regiones autónomas organicen la enseñanza en sus lenguas respectivas, vendrán obligadas a darla en castellano a los alumnos que lo

¹⁴⁷ «Voto particular de los Sres. Iglesias, Botella y Srta. Campoamor al art. 48 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 59, 20-10-1931, apèndix 5, p. 1.

¹⁴⁸ DSCCRE, 60, 21-10-1931, p. 1869-70.

¹⁴⁹ DSCCRE, 60, 21-10-1931, p. 1870.

soliciten».¹⁵⁰ En realitat, el contingut del text proposat ja havia aparegut a la primera esmena de Sánchez Albornoz, per bé que, almenys conceptualment, Castrillo no elevava a la categoria de dret el fet de rebre l'ensenyament en castellà en territoris on aquest no és llengua pròpia. En qualsevol cas, la cambra rebutjà aquest vot particular.¹⁵¹

El mateix 21 d'octubre, Sánchez Albornoz presentà una segona esmena, en aquest cas acordada amb diputats de les minories catalana i al Servicio de la República. En concret, per la minoria catalana signaven l'esmena els diputats per la ciutat de Barcelona Antoni M. Sbert i Lluís Nicolau i d'Olwer, els diputats per la circumscripció de Barcelona Lluís Companys i Josep Xirau, el diputat per la circumscripció de Lleida Pere Coromines i el diputat per la de Girona Joan Estelrich, de la Lliga Regionalista i adscrit a la minoria catalana només per a les tasques relatives a la defensa del Projecte de l'Estatut. Per la minoria al Servicio de la República, signaven Ramón Pérez de Ayala i José Ortega y Gasset. També la subscrivien els radicals socialistes Ángel Galarza, José Ballester, els d'Acción Republicana Matías Peñalba i Manuel Martínez Risco, el republicà independent Carlos Esplá, el diputat federal Francisco Barnés i dos de signatura il·legible. El text proposat per a l'article era el següent:

Las regiones autónomas podrán organizar la enseñanza en sus Lenguas respectivas, de acuerdo con las facultades que se concedan en sus Estatutos. Es obligatorio el estudio de la Lengua castellana, y ésta se usará también como instrumento de enseñanza en todos los centros de instrucción de 1.º y 2.º grado de las regiones autónomas. El Estado podrá mantener o crear en ellas Instituciones docentes de todos los grados en el idioma oficial de la República.

El Estado ejercerá la suprema inspección en todo el territorio nacional para asegurar el cumplimiento de las disposiciones contenidas en este artículo y en los precedentes.¹⁵²

En realitat, aquesta esmena refonia la presentada el 9 d'octubre pel mateix Sánchez Albornoz i la segona proposta de text de la Comissió, amb l'única addició substantiva de l'atribució a l'Administració central de la República de la facultat de fiscalitzar la política lingüística educativa de les administracions autònomes (la qual cosa no es pot interpretar sinó com una altra rebaixa de les competències d'aquestes). Quant als termes en què els esmenants refonien els dos textos, cal assenyalar que l'esmena recollia la imposició de l'ús instrumental del castellà a l'ensenyament dels hipotètics territoris autònoms introduïda a la primera esmena de Sánchez Albornoz, tot i que, en

¹⁵⁰ DSCCRE, 60, 21-10-1931, p. 1870. El vot particular no aparegué als apèndixs del *Diario de Sesiones*, per la qual cosa no sabem la data en què es presentà ni en podem garantir l'exactitud del redactat. Totes les dades de què disposem les hem extretes del report que se'n féu a la mateixa discussió parlamentària.

¹⁵¹ DSCCRE, 60, 21-10-1931, p. 1875.

¹⁵² «Enmienda del Sr. Sánchez Albornoz y otros al art. 48 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 60, 21-10-1931, apèndix 4, p. 1.

aquest punt, els dos textos de la Comissió eren més favorables a les llengües peninsulars altres que el castellà, per tal com limitaven l'obligatorietat del castellà al fet d'estudiar-lo com a matèria i només a l'ensenyament primari. També resultava desfavorable a les llengües peninsulars diferents del castellà el text de l'esmena quant al tractament dels hipotètics centres de titularitat de l'Administració central als territoris autònoms, atès que, a diferència del que proposava la primera esmena de Sánchez Albornoz, ara hom especificava que funcionarien «en el idioma oficial de la República». A més, els esmenants retornaven a l'Administració central la titularitat dels centres que havien de funcionar obligatòriament en castellà als territoris autònoms, la qual, a la primera esmena de Sánchez Albornoz, era concurrent i corresponia, com a mínim, a les administracions autònomes i, de manera potestativa, també a l'Administració central. En canvi, l'esmena nova era més favorable que altres propostes a la introducció de les llengües peninsulars diferents del castellà, en la mesura que hom eliminava la condició lingüística prevista als dos textos de la Comissió per a implantar aquests centres. Si bé subsistia aquesta facultat de l'Administració central —com no podia ésser altrament, atès que figurava als dos textos que hom refonia—, amb la inseguretats jurídica consegüent a l'existència d'una competència exercible de manera discrecional, almenys desapareixia la vinculació directa al fet que les administracions autònomes organitzessin l'ensenyament en la llengua del país als centres de titularitat llur, la qual cosa constituïa una amenaça latent contra l'ús d'aquesta a tots els centres d'ensenyament i contra la mateixa cohesió social.

Els esmenants també resolien de manera satisfactòria per a l'ús docent de les llengües peninsulars altres que el castellà la tensió existent entre la primera esmena de Sánchez Albornoz i les dues propostes de la Comissió a l'entorn del dret instituït en aquella a rebre l'ensenyament en castellà als territoris de llengua diferent. En aquest punt, la igualtat d'oportunitats dels infants i la cohesió social sortien reforçades, en la mesura que —seguint en això els redactats de la Comissió— hom no reconeixia l'existència del pretès dret esmentat.

Finalment, un altre element de l'esmena perjudicial per a l'ús docent de les llengües peninsulars altres que el castellà era el fet que la competència d'introduir la llengua del país a l'ensenyament s'hi mantenia limitada als territoris autònoms. En aquest punt, l'esmena esdevenia encara més restrictiva que els dos textos refosos, per tal com s'hi precisava que les competències en matèria d'ensenyament atribuïbles a les administracions autònomes havien de quedar consignades als estatuts d'autonomia, la qual cosa tancava la porta a l'opció que, en cas que no s'hi recollissin, aquelles fossin assumides mitjançant normes de rang inferior.

A la sessió del 22 d'octubre, el president de la Comissió informà que aquesta acceptava l'esmena i —atès que calia afegir a l'article una proposta d'addició presentada per la minoria socialista el 16 d'octubre i que la Comissió també havia acceptat— anuncià que la Comissió redactaria un text nou que incorporés l'esmena.¹⁵³ Val a dir que, en el debat parlamentari, aquesta esmena fou defensada fins i tot pel mateix president del Consell de Ministres, Manuel Azaña, qui tornà a palesar la rellevància que tingué el Projecte de l'Estatut de Catalunya en el procés de tramitació del Projecte de Constitució:

[V]oy a votar el texto de la Comisión [es refereix al text final de la Comissió, que ja incloïa l'esmena transaccional, no al text presentat per aquesta el 16 d'octubre], y lo voy a votar por esa razón, porque deja libre el camino del Estatuto, porque no prejuzga el Estatuto y porque, habiéndolo aceptado los Diputados catalanes, de cuya vigilancia por el porvenir de sus aspiraciones no creo que pueda haber ninguna duda, y teniendo nosotros, hombres de partido, la convicción de que no se roza para nada ni se mete para nada con el porvenir de las atribuciones del Estado, estamos en el deber de transigir.¹⁵⁴

A banda del vot particular d'Iglesias, Campoamor i Botella, també es presentaren diverses esmenes d'intenció contrària a la de Sánchez Albornoz i al text reelaborat de la Comissió. La primera, el 16 d'octubre, pels diputats radicals Francisco Agustín, José López Varela, Luis Velasco, Ramón Salgado, Fernando Rey, Ramón González Sicilia i un altre de signatura il·legible. Els esmenants proposaven el text següent per a l'article 48 del Projecte:

En las regiones autónomas el Estado permitirá el uso de la Lengua materna en la enseñanza primaria, en la que se establecerá la cooficialidad obligatoria. En los demás grados se dará siempre la enseñanza en la Lengua oficial de la República, permitiendo el establecimiento de cátedras de los respectivos idiomas regionales.¹⁵⁵

El contingut del text és prou clar perquè calgui fer-ne cap comentari. Amb tot, a banda de l'ús del pseudoconcepte de *llengua materna*, identificada reductivament i gratuïta amb l'idioma del país, cal assenyalar que, si l'esmena hagués tirat endavant, els articles 3 i addicional del Decret de 29 d'abril haurien esdevingut inconstitucionals, per tal com s'hi preveia l'ús instrumental de les llengües peninsulars altres que el castellà més enllà del primer ensenyament. Tanmateix, durant la sessió

¹⁵³ DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1887.

¹⁵⁴ DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1892.

¹⁵⁵ «Enmiendas del Sr. Agustín y otros a los arts. 46 y 48 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 58, 16-10-1931, apèndix 2, p. 1.

parlamentària en què es tramità l'esmena, cap diputat no assumí la defensa de l'esmena, amb la qual cosa aquesta quedà automàticament retirada.¹⁵⁶

De contingut menys hostil per a les llengües peninsulars altres que el castellà que l'esmena d'Agustín era la presentada el 21 d'octubre pel diputat independent Miguel de Unamuno, el de la minoria progressista Miguel Maura, els de la minoria gallega Roberto Novoa i Emilio González, el radical Fernando Rey, el diputat de la minoria al Servicio de la República Felipe Sánchez Román i el socialista Antonio Sacristán. El text proposat per a l'article era aquest:

Es obligatorio el estudio de la Lengua castellana, que deberá emplearse como instrumento de enseñanza en todos los Centros de España.
Las regiones autónomas podrán, sin embargo, organizar enseñanzas en sus Lenguas respectivas. Pero en este caso el Estado mantendrá también en dichas regiones las Instituciones de enseñanza de todos los grados en el idioma oficial de la República.¹⁵⁷

En realitat, amb prou feines es pot dir que l'esmena contingués cap addició substantiva a les propostes que ja s'havien presentat. Altrament, l'esmena era, en essència, la refosa del text inicial de la ponència i els punts més desfavorables per a les llengües peninsulars diferents del castellà de la primera esmena de Sánchez Albornoz. En concret, els esmenants (*a*) ampliaven l'extensió de l'obligatorietat de l'estudi del castellà a tots els nivells de l'ensenyament, mitjançant l'enunciació de la prescripció sense marcadors de cap tipus, i (*b*) recollien l'ensenyament *en* castellà també als centres de titularitat autonòma. L'únic element que afegia l'esmena a la presentada el 9 d'octubre per Sánchez Albornoz era precisament el fet de no limitar l'obligatorietat de l'ús instrumental del castellà als nivells primari i secundari. I era precisament aquesta generalització indiscriminada d'una tal prescripció que deixava en un atzucac la constitucionalitat del Decret de 29 d'abril, per bé que ara era l'article 2 —i, doncs, també l'addicional en la mesura que n'estenia l'aplicabilitat a tots els territoris sota administració espanyola de llengua diferent del castellà— que quedava afectat, per tal com s'hi ordenava l'ús exclusiu de la «llengua materna» de l'infant, si aquesta era la del país o el castellà, a l'ensenyament preescolar i als primers anys del primari.¹⁵⁸

¹⁵⁶ DSCCRE, 59, 20-10-1931, p. 1813.

¹⁵⁷ «Enmienda del Sr. Unamuno y otros al art. 48 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 60, 21-10-1931, apèndix 3, p. 1.

¹⁵⁸ Pel que fa a la resta de dictàmens i esmenes resseguits que prescrivien l'ús instrumental del castellà a l'ensenyament primari, hom podia salvar la constitucionalitat de l'article 2 del Decret interpretant-los *ad hoc*. En efecte, en la mesura que aquest consignava la introducció del castellà a partir dels vuit anys i que tots els dictàmens i esmenes es referien a l'ensenyament primari de manera genèrica, hom podia interpretar les prescripcions que s'hi contenien en els termes especificats a l'article 2 del Decret.

Val a dir, però, que el redactat de l'esmena era confusionari. D'una banda, l'ús de la locució adversativa *sin embargo* suggeria contradicció entre l'habilitació a les administracions autònomes per a organitzar l'ensenyament en la llengua del país i l'obligatorietat d'estudiar *el i en* castellà a tots els centres del territori espanyol, talment si aquella pogués ésser al·legada per a restringir l'abast d'aquesta. De l'altra, l'addició tot seguit de l'obligació de l'Administració central d'instaurar centres d'ensenyament en castellà als territoris on les administracions autònomes organitzessin l'ensenyament en la llengua del país podria ésser al·legada com a factor exonerador de l'obligació de l'ús instrumental del castellà als centres de titularitat autonòma. Altrament, una interpretació alternativa a aquesta —i segurament la que tenien en ment els autors de l'esmena— és que els usos docents als centres de titularitat autonòma havien d'ésser bilingües, en proporció indeterminada, mentre que, als de titularitat de l'Administració central, el castellà seria l'única llengua docent. En qualsevol cas, el representant de la Comissió que assumí la rèplica als esmenants, Mariano Ruiz Funes (d'Acción Republicana), anuncià, el 22 d'octubre, que la Comissió no acceptava l'esmena, al·legant que ja havia acceptat la transaccional de Sánchez Albornoz consensuada amb la minoria catalana i d'altres i que «entiende que en esa enmienda resultan coincidentes la mayor parte de los criterios» amb els de l'esmena d'Unamuno.¹⁵⁹ Finalment, fou sotmesa a votació el mateix dia 22 i la cambra la rebutjà.¹⁶⁰

Una altra esmena que no aportava res de nou als diversos textos ja exposats en relació amb els usos lingüístics a l'ensenyament era la presentada el 21 d'octubre pel comissionat socialista Enrique de Francisco i els diputats José Algora, Amós Sabrás, Benigno Ferrer, Teodomiro Menéndez, Miguel Castaño, Tomás Álvarez Angulo, Manuel Vigil, Enrique Botana, Manuel Cordero, Enrique Esbrí, Juan Canales, Agustín Marcos, Félix Fernández Villarrubia i un altre de signatura il·legible. El text proposat per a l'article 48 era el següent:

Es obligatoria la enseñanza *en* castellano en todos los Centros docentes de España, sin perjuicio de la utilización de las Lenguas regionales *para la mayor eficacia de aquélla*.

Las regiones podrán organizar la enseñanza con arreglo a las facultades que el Estado les reconozca en sus respectivos Estatutos.¹⁶¹

Les cursives són afegides; en el cas de la segona volem destacar que els esmenants negaven caràcter substantiu al dret lingüístic de les comunitats de llengua diferent del castellà, de manera que el fet

¹⁵⁹ DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1889.

¹⁶⁰ DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1900.

¹⁶¹ «Enmienda del Sr. De Francisco y otros al art. 48 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 60, 21-10-1931, apèndix 5, p. 1.

que s'hi ensenyés respondria a decisions de naturalesa purament instrumental. Així mateix, el que hem dit adés sobre la implicació d'inconstitucionalitat dels articles 2 i adicional del Decret de 29 d'abril és aplicable també a aquesta esmena. Pel que feia a la titularitat de la competència en matèria d'ensenyament, en canvi, l'esmena era notòriament favorable a les administracions autònomes, atès que no s'hi esmentava l'Administració central, ni tan sols la potestat per a crear centres als territoris autònoms. L'esmena fou rebutjada l'endemà en votació a les Corts. Tanmateix, l'argument utilitzat pel representant de la Comissió que assumí la defensa del text del dictamen, Ruiz Funes, fou qüestionable. En efecte, Ruiz Funes afirmà, correctament, que el text del dictamen «habla de que es obligatoria la enseñanza del idioma castellano; es decir, enfoca el asunto desde una posición lingüística estrictamente y no como instrumento o medio de enseñanza», però negligí que ja s'havien presentat diverses esmenes en el mateix sentit instrumental que la de Francisco i que la mateixa Comissió anunciaria en aquesta mateixa sessió que incorporava al dictamen la transaccional acordada entre Sánchez Albornoz, la minoria catalana i d'altres. És per això que resulta més encara sorprenent que, en un tal context, Ruiz Funes proposés d'«encontrar una enmienda que refunda ambos aspectos».¹⁶²

La darrera esmena al text del dictamen fou la presentada el 21 d'octubre pels diputats de la minoria federal Ricardo Crespo, Manuel Hilario Ayuso, Angel Menéndez, R. Ruiz Rebollo, Eugenio Arauz, Rodrigo Soriano i Angel Sarmiento, de caràcter sorprenentment centralista. En efecte, el text proposat per a l'article 48 era el següent:

Las enseñanzas en todos sus grados, serán dadas por el Estado [*sic*] español.
Las regiones autónomas quedan autorizadas para crear centros de enseñanza en los
que se explique en su idioma o dialecto.¹⁶³

El contingut de l'esmena era favorable *prima facie* a l'ús de les llengües peninsulars altres que el castellà a l'ensenyament, en la mesura que no s'hi esmentava el castellà enlloc, ni com a matèria ni com a vehicle. Tanmateix, l'habilitació a les administracions autònomes per a implantar centres d'ensenyament en la llengua del país, continguda al segon apartat de l'esmena, traeix que els esmenants pressuposaven que, als centres de l'Administració central, l'idioma d'ús docent seria el castellà. I cal apuntar el marcat centralisme en la distribució de competències en la matèria, palès en el fet que hom la conferia d'antuvi a l'Administració central per a tots els nivells i, només facultativament, reconeixia a les administracions autònomes la facultat per a constituir centres. A

¹⁶² DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1884.

¹⁶³ «Enmienda del Sr. Crespo y otros al art. 48 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 60, 21-10-1931, apèndix 6, p. 1.

més, a diferència de l'explicitació que la competència de l'Administració central abastava tots els nivells de l'ensenyament, en el cas de la potestat autonòma, hom es limitava a esmentar uns genèrics «centros de enseñanza», sense especificació de nivells. En qualsevol cas, a la sessió del dia 22, la Comissió rebutjà també aquesta esmena. A la rèplica als esmenants, Ruiz Funes afirmà lacònicament que «las enmiendas de los Sres. Unamuno y De Francisco han sido rechazadas por la Cámara sosteniendo principios que están aceptados en esa enmienda». La ulterior votació parlamentària ratificà la decisió de la Comissió.¹⁶⁴

El redactat final de l'article recollí una esmena presentada el 16 d'octubre pels diputats de la minoria socialista Andrés Ovejero, Amós Sabrás, Fernando Piñuela, Antonio Roma, Florentino M. Torner, Enrique Esbrí i Juan Sapiña, on proposaven d'afegir al text el precepte següent: «El Estado atenderá a la expansión cultural de España estableciendo delegaciones, centros de estudios y enseñanza en el extranjero y señaladamente en los países hispanoamericanos».¹⁶⁵ A la sessió del 22 d'octubre, després que Ovejero defensés l'esmena a les Corts, Ruiz Funes anuncià que la Comissió n'introduiria l'«esperit» al text final.¹⁶⁶ En aquesta mateix sessió, el comissionat republicà Ruiz Funes llegí el text final de la Comissió, el qual quedà de la manera següent:

Las regiones autónomas podrán organizar la enseñanza en sus lenguas respectivas, de acuerdo con las facultades que se concedan en sus Estatutos. Es obligatorio el estudio de la lengua castellana, y ésta se usará también como instrumento de enseñanza en todos los Centros de instrucción primaria y secundaria de las regiones autónomas. El Estado podrá mantener o crear en ellas Instituciones docentes de todos los grados en el idioma oficial de la República.

El Estado ejercerá la suprema inspección en todo el territorio nacional para asegurar el cumplimiento de las disposiciones contenidas en este artículo y en los precedentes.

El Estado atenderá a la expansión cultural de España estableciendo Delegaciones y Centros de estudio y de enseñanza en el extranjero y, señaladamente, en los países hispanoamericanos.¹⁶⁷

Tot seguit, l'article fou sotmès a votació i aprovat per les Corts.¹⁶⁸

2.3.3 El finançament de les administracions autònomes

A l'Avantprojecte de Constitució de la Comissió Jurídica Assessora, els principis per al finançament de les administracions autònomes inverteixen els criteris del Projecte de l'Estatut de Catalunya. En

¹⁶⁴ DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1901.

¹⁶⁵ «Enmienda del Sr. Ovejero y otros al art. 48 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 58, 16-10-1931, apèndix 3, p. 1.

¹⁶⁶ DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1881.

¹⁶⁷ DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1902.

¹⁶⁸ DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1902.

efecte, l'article 98 establia que «[l]as Haciendas de las Corporaciones locales o regionales, se basarán sobre sus propios impuestos y contribuciones, sin que aquellos otros que figuren en el plan de ingresos de la República, puedan ser objeto de recargo para este fin». Això pressuposava que els impostos existents no fóren transferits a les administracions autònomes, i hom es limitava a autoritzar la transferència de «los productos de determinados monopolios e impuestos que graven la transmisión o el consumo de los bienes». De tal manera que aquesta prefiguració del marc juridicofiscal implicava el risc que les competències que hom pogués reconèixer a les administracions autònomes no es poguessin exercir, per manca de finançament. Al Projecte de Constitució de la comissió parlamentària, aquest article quedà intacte, amb el número 115. A més, hom afegia un article addicional (116) que podia posar en perill la continuïtat del sistema de concert i conveni econòmics de les quatre províncies basques: «Los impuestos que figuren en el plan general de los ingresos de la República serán exigidos en toda la Nación a los mismos tipos y con las mismas modalidades y por las mismas autoridades y funcionarios de la Administración general del Estado, quedando, en consecuencia, prohibido el establecimiento de cupos, conciertos y contingentes en cuanto a dichas contribuciones se refiere».

El 20 d'agost, el comissionat de la minoria basconavarresa, Jesús María Leizaola, emeté un vot particular sobre l'article 115 del dictamen parlamentari, en què en demanava la supressió.¹⁶⁹ També hi presentaren esmenes amb contingut rellevant pel que feia a l'autonomia el diputat independent Santiago Alba,¹⁷⁰ el diputat galleguista independent Luis Cornide¹⁷¹ i el diputat de la minoria catalana Pere Corominas.¹⁷² La Comissió admeté la de Corominas, una altra de la minoria radical

¹⁶⁹ «Voto particular del Sr. Leizaola a los arts. 107, 108, 110, 115 y 116 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 25, 21-08-1931, apèndix 5, p. 1.

¹⁷⁰ En què proposava d'afegir-hi el text següent: «Ninguna cesión de impuestos, rentas y recursos de todo género, pertenecientes hoy al Estado, podrá hacerse a entidades regionales, provinciales ni municipales, sino mediante una ley votada por el Parlamento, previa propuesta conforme del Ministro de Hacienda. Para que tal cesión pueda surtir efectos, deberá ser aprobada, cuando menos, por el voto de la mayoría absoluta de los Diputados». «Enmienda del Sr. Alba y otros al art. 115 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 72, 11-11-1931, apèndix 9, p. 1. Signaven Santiago Alba, el diputat de la minoria al Servicio de la República José Ortega y Gasset, els radicals socialistes Ramón Feced, Joaquín Pérez Madrigal, el diputat de l'FRG Salvador de Madariaga, el diputat de la minoria agrària Nicasio Velayos i el radical Darío Pérez. L'esmena era datada el 29 d'octubre.

¹⁷¹ El text proposat per a l'article era el següent: «Se procurará que las Haciendas de las Corporaciones locales o regionales se basen sobre sus propios impuestos y contribuciones, para lo cual se dictará una ley especial». «Enmiendas del Sr. Cornide y otros al proyecto de Constitución», DSCCRE, 43, 23-09-1931, apèndix 8, p. 1-4. Signaven l'esmena Luis Cornide, l'independent José Reino Caamaño, els independents Benito Blanco Rajoy i Leandro Pita Romero, els nacionalistes gallecs Alfonso Rodríguez Castelao i Ramón Otero Pedrayo, el diputat de l'FRG Antonio Villar Ponte i el diputat republicà galleguista Manuel Portela.

¹⁷² D'acord amb la qual se suprimia el tercer paràgraf i segon de l'article havia de quedar així: «Lo dispuesto en el párrafo anterior no será obstáculo a la concesión que, en virtud de la ley, pueda hacerse a las haciendas regionales de determinados monopolios e impuestos o de recargos sobre los mismos». «Enmiendas del Sr. Corominas y otros a los arts. 111, 115 y 116 del proyecto de Constitución», DSCCRE, 69, 5-11-1931, apèndix 9, p. 1. Signaven l'esmena els diputats de la minoria catalana Pere Corominas, Jaume Carner, Domingo Palet, Josep Grau, Josep Xirau, Joan Ventosa Roig i Ricardo Palacín.

socialista (que no hem trobat al *Diario de Sesiones*) i part de la d'Alba i elaborà un dictamen nou en què proposava d'afegir un apartat més al dictamen inicial. D'acord amb la lectura que en féu el president de la Comissió a les Corts, el text era el següent:

Salvo las concesiones acordadas en los respectivos Estatutos, ninguna cesión de impuestos, rentas y recursos de todo género, pertenecientes hoy al Estado, podrá hacerse a entidades regionales, provinciales ni municipales sino mediante una ley votada por el Parlamento. Para que tal cesión pueda surtir efecto, deberá ser aprobada, cuando menos, por el voto de la mayoría absoluta de los Diputados.¹⁷³

El vot particular a la totalitat del projecte emès pel comissionat de la minoria progressista, Juan Castrillo, també contenia un article sobre el finançament de les hisendes autònomes (amb el número 84, en el seu text alternatiu):

Las haciendas de las corporaciones locales, provinciales o regionales, se asentarán sobre ingresos propios, sin vulnerar las prohibiciones que las leyes generales contengan para impedir la contradicción entre los sistemas tributarios. Sólo mediante autorización legislativa podrán dichas haciendas establecer recargos sobre los tributos a percibir por el Estado.

Aquest vot, però, ja hem vist que fou rebutjat a la sessió del 22 de setembre. El mateix ministre d'Hisenda sorgit de de la crisi de govern d'octubre, el socialista Indalecio Prieto, declarà, en el debat parlamentari, el 24 de novembre, que «huelga el texto del artículo» i al·legà que podria afectar «los regímenes hoy establecidos con las provincias Vascongadas y Navarra».¹⁷⁴ El nou redactat no satisféu Alba, que s'adherí a la petició d'altres diputats de suprimir *tout court* l'article.¹⁷⁵

Sobre l'article 116, al vot particular adés esmentat de Leizaola, el comissionat de la minoria basconavarresa també demanava que se suprimís del dictamen parlamentari, mentre que Alomar i Xirau en presentaren un altre, datat el 21 d'agost, que resultava problemàtic per a la subsistència del règim de concert i conveni dels quatre territoris bascos, si més no en el marc competencial fins aleshores vigent.¹⁷⁶ El 30 d'octubre, els diputats d'Acción Republicana Mariano Ansó, Francisco Carreras, Enrique Ramos, els radicals socialistes Emilio Azarola, Félix Susaeta i Ramón María

¹⁷³ DSCCRE, 79, 24-11-1931, p. 2588.

¹⁷⁴ DSCCRE, 79, 24-11-1931, p. 2589.

¹⁷⁵ DSCCRE, 80, 25-11-1931, p. 2589. Això implicava, doncs, que retirava l'esmena, la qual no fou sotmesa a votació.

¹⁷⁶ El text proposat per a l'article era el següent: «Los impuestos que figuren en el plan de ingresos de la República no atribuidos a las regiones en virtud de sus Estatutos, serán exigidos en toda la Nación a los mismos tipos y con las mismas modalidades, quedando, en consecuencia, prohibido el establecimiento de cupos, conciertos y contingentes en cuanto a dichas contribuciones se refiere». «Voto particular de los Sres. Alomar y Xiráu (D. Antonio) a los arts. 40, 42, 46, 47, 64, 66, 75, 96, 108 y 116 y proponiendo la supresión del Título VII del proyecto de Constitución», DSCCRE, 25, 21-08-1931, apèndix 13, p. 1-2. L'única opció que quedava per al manteniment de la recaptació i gestió dels impostos per les administracions basques era el traspàs de les competències fiscals de les diputacions i juntes generals a la hipotètica administració autònoma, bo i consignant-ho a l'Estatut.

Aldasoro i un altre de signatura il·legible presentaren una esmena en què proposaven de suprimir l'article. L'esmena anava acompanyada del preàmbul següent:

Los Diputados que suscriben entienden que la subsistencia del art. 116 del proyecto constitucional constituye una contradicción con el sentido autonomista y federable que afecta al Cuerpo constitucional, y, desde luego, implica la rescisión de conciertos vigentes con determinadas regiones que, desde antiguo y por razones respetables de hecho y de derecho, gozan de una relativa autonomía administrativa». ¹⁷⁷

L'esmena de Corominas de 5 de novembre als articles 111, 115 i 116 preveia tant un nou redactat de l'article ¹⁷⁸ com la supressió. El vot particular de Castrillo a la totalitat del projecte també contenia un redactat nou per a aquest article (amb el número 85):

Dentro de la igualdad esencial de tributación para todos los pueblos y regiones de España, podrá el Gobierno conservar, por el tiempo de su vigencia actualmente convenida, los conciertos con las provincias Vascongadas, e igual duración tendrá el régimen fiscal especial de Navarra. Antes de llegar la fecha indicada, se determinará la aplicación general de las leyes tributarias en dichos territorios y se establecerán los convenios en la parte en que no fuera oportuna dicha aplicación, asegurando siempre la equitativa proporcionalidad de las cargas.

Segons el testimoni del mateix president de la Comissió de Constitució, «[c]uando la Comisión estudió de nuevo este artículo en sus sesiones matinales, hubo de reflexionar sobre la enorme gravedad de abolir los Conciertos de las Provincias vascongadas y acordó suprimir el artículo» (Jiménez de Asúa, 1932: 469). Precisament, el 24 de novembre, arran la petició del diputat Aldasoro respecte a l'article 115 del dictamen que s'aclarís que «se respetan las situaciones de hecho y de derecho en que se encuentran las provincias vascongadas y Navarra», ¹⁷⁹ el comissionat Valera anuncià que, al nou redactat de l'article 115, «la Comisión ha tenido buen cuidado de no prejuzgar en la Constitución nada referente a este asunto de los conciertos y de los cupos», per la qual cosa «ha suprimido el art. 116 del dictamen, que hacía referencia a ellos». ¹⁸⁰ A la sessió de l'endemà, la cambra acordà per votació ordinària de suprimir l'article 115 del dictamen i, tot seguit, la Comissió donà notícia de la supressió del 116 i es passà a la discussió del següent, sense que ningú s'oposés a la supressió. ¹⁸¹

¹⁷⁷ «Enmienda del Sr. Ansó y otros al art. 116 del proyecto de Constitución». DSCCRE, 69, 5-11-1931, apèndix 3, p. 1.

¹⁷⁸ Segons el qual el text de l'article havia d'ésser el següent: «Los impuestos que figuren en el plan general de los ingresos de la República serán exigidos con las mismas modalidades en toda la Nación, quedando prohibido el establecimiento de nuevos cupos y conciertos en cuanto a dichas contribuciones se refiere». Aquest redactat era bàsicament idèntic al del vot particular d'Alomar i Xirau.

¹⁷⁹ DSCCRE, 79, 24-11-1931, p. 2590.

¹⁸⁰ DSCCRE, 79, 24-11-1931, p. 2591.

¹⁸¹ DSCCRE, 80, 25-11-1931, p. 2625.

A tall de conclusió, doncs, podem dir que, com que se suprimiren els dos articles sobre les hisendes de les regions autònomes, la Constitució no prejudjava la qüestió de la distribució de tributs entre administracions, per la qual cosa tant el règim fiscal previst al Projecte de l'Estatut de Catalunya com el sistema de concert i conveni de les províncies basques no era contrari a la Constitució ni s'impedia *ex ante*, però tampoc no es garantia, la viabilitat financera de l'autogovern que es pogués aprovar en els estatuts d'autonomia.

2.4 Conclusions

Durant la seva breu existència, el govern de la República catalana constituït el 14 d'abril de 1931 també elaborà un esborrany sense datar sobre el règim lingüístic del projectat estat català de la Confederació ibèrica. Segons el report de Francesc Bonamusa, aquest document proposava l'oficialitat de la llengua catalana a Catalunya i la «cooficialitat» català-castellà a les relacions amb el poder federal i els organismes que en depenien i el reconeixement transitori de drets lingüístics als ciutadans de llengua castellana en llurs relacions amb els poders públics. El règim d'oficialitat lingüística prefigurada al Projecte de l'Estatut de Catalunya aprovat per la Diputació provisional de la Generalitat i pel poble masculí del Principat també recollí l'oficialitat del català, amb alguna rebaixa substancial quant al tractament de la llengua catalana, com ara la indeterminació del seu estatut jurídic en les relacions amb el govern de la República, la no-transitorietat dels drets lingüístics dels ciutadans castellanoparlants o el manteniment d'escoles d'ensenyament primari amb el castellà com a llengua vehicular, amb la lesió consegüent de la igualtat d'oportunitats d'aquests infants.

Del règim d'oficialitat lingüística prefigurada a la Constitució de 1931, en podem dir que el castellà hi era l'única llengua declarada oficial. Pel que feia a les altres llengües peninsulars, en resseguir el procés de tramitació parlamentària de l'article 4 del Projecte hem vist com la Comissió rebé el mandat de les Corts d'introduir l'habilitació a les entitats autònomes per a declarar-ne la cooficialitat als estatuts respectius, però que ometé aquest punt en el procés de refosa del dictamen i les diverses esmenes presentades i es limità a al·ludir a uns hipotètics «drets» que el legislador els pogués reconèixer. Precisament aquests hipotètics drets, ensems amb l'habilitació als poders autònoms de territoris de llengua diferent del castellà per a recollir als estatuts d'autonomia la introducció de la llengua a l'ensenyament (en concurrència amb el castellà), conformaven una possible via per a superar una tal ommissió, en la mesura que és precisament l'ensenyament de la llengua a l'escola una de les principals característiques que la doctrina actual vincula al concepte

d'oficialitat. Tanmateix, també hem vist que el mateix mandat incomplert per la Comissió contenia límits a les conseqüències de la cooficialitat de les llengües altres que el castellà, els quals prefiguraven un règim d'oficialitat lingüística asimètric, on només el castellà era la llengua de competència obligatòria amb caràcter general, mentre que el constituent interdia explícitament d'aplicar aquest precepte amb el mateix caràcter a la resta d'idiomes peninsulars. És per això que aquesta desigualtat de tracte entre una i altres llengües podria categoritzar-se amb la dicotomia següent: el castellà era *la llengua oficial*, mentre que la resta podrien ésser, a tot estirar, *cooficials*,¹⁸² on la cooficialitat implica un nivell de reconeixement jurídic menor, tal com palesa l'esmentada prohibició d'establir amb caràcter general el deure de saber-ne. Ho afirmaria amb claredat meridiana el diputat radical Rey durant el debat parlamentari a l'entorn de l'article referent al règim d'oficialitat lingüística del dictamen de la comissió de les Corts sobre el Projecte d'Estatut de Catalunya: «la cooficialidad no significa identidad de rango».¹⁸³ En aquest mateix debat, el diputat radical socialista Juan Botella vinculava la cooficialitat precisament amb l'absència de deure de coneixement, de manera que «el único obligatorio de los dos es el castellano».¹⁸⁴ És per tot això que fins i tot semblaria més precís el terme proposat per Xavier Vilhar Trilho (1986: 59) per a un altre context però aplicable *a fortiori* en el nostre: *subcooficialidade*. I és que, a cada nou text que s'elaborava a Catalunya hi havia rebaixes en el règim jurídic de la llengua catalana (Projecte de l'Estatut respecte als criteris lingüístics de la República catalana), mentre que a escala espanyola, quan es regulava el fet lingüístic era per a garantir la presència del castellà (el Projecte de Constitució de la comissió parlamentària i la Constitució finalment aprovada en relació amb l'Avantprojecte de la Comissió Jurídica Assessora). Aquesta conclusió, com veurem tot seguit, també és vàlida per al procés de tramitació de l'Estatut exterior de Catalunya.

¹⁸² Així ho expressaria en seu parlamentària, durant el procés de tramitació a les Corts espanyoles del dictamen de la comissió parlamentària sobre el Projecte de l'Estatut de Catalunya, el comissionat de la minoria radical Gerardo Abad Conde: «el catalán, que admitimos como cooficial, y el castellano, que es el idioma oficial declarado por la Constitución de la República». DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6269.

¹⁸³ DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6400.

¹⁸⁴ DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6403.

3. EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA A L'ESTATUT DE CATALUNYA

3.1 El dictamen de la comissió parlamentària

3.1.1 Les llengües oficials i els usos lingüístics oficials

3.1.2 El règim lingüístic de l'ensenyament

3.1.3 L'agregació de territoris

3.1.4 El finançament de la Generalitat

3.2 El text final dels articles de temàtica o amb implicacions lingüístiques

3.2.1 La declaració o anunci de l'oficialitat: l'article 2

3.2.2 Ensenyament: l'article 7 i la supressió de l'article 31 del dictamen

3.2.3 La competència en català i els càrrecs de designació pública: l'article 11

3.2.4 El finançament de la Generalitat: els articles 16 i 17

3.2.5 La (no-)agregació de territoris: la supressió de l'article 4 del dictamen

3.3 Conclusions

3.1 El dictamen de la comissió parlamentària

3.1.1 Les llengües oficials i els usos lingüístics oficials

El fet que el constituent espanyol rebutgés la voluntat federalista proclamada al preàmbul del Projecte de l'Estatut¹ i reduís la norma institucional bàsica catalana a una llei de les Corts espanyoles implicà que l'Estatut esdevingués un simple desenvolupament de la Constitució espanyola, refet, a més, per una comissió de les Corts espanyoles, presidida pel diputat d'Acción Republicana per Madrid Luis Bello i on hi havia dos representants de la minoria catalana, Antoni Xirau (que havia estat membre de la comissió redactora de l'Avantprojecte d'Estatut) i Joan Lluhí. Aquesta comissió enllestí el dictamen el 8 d'abril de 1932.² En aquest context, la declaració d'oficialitat del català de l'article 5 del Projecte topà amb l'estret marc per a les llengües altres que el castellà contingut a l'article 4 de la Constitució i, en general, amb la voluntat política del legislador espanyol, el qual acceptà el reconeixement oficial del català molt més com a necessitat política imposada per la correlació de forces que no pas pel convenciment a l'entorn de la justícia d'aital reivindicació.³ Així, el text de l'article 5 del dictamen de la Comissió de les Corts sobre l'Estatut recollí un règim de doble oficialitat lingüística, d'acord amb el qual «[e]l idioma catalán será, como el castellano, lengua oficial en Cataluña». D'antuvi, com en el cas del projecte aprovat per la Diputació provisional de la

¹ Ho exposà amb claredat total el president de la Comissió de Constitució, el diputat de la minoria socialista Luis Jiménez de Asúa (1932: 54-55), en la versió revisada pel mateix autor del seu discurs de presentació a les Corts del Projecte de Constitució, el 27 d'agost de 1931: «Deliberadamente no hemos querido decir en nuestra Constitución que España es una República federal; no hemos querido declararlo, porque hoy tanto el unitarismo como el federalismo están en franca crisis teórica y práctica. [...] Se han federado aquellos países que vivieron dispersos y que más tarde quisieron vivir en régimen colectivo. El caso de España es inverso: Estado unitario hasta ahora; varias de sus regiones pretenden autonomía.»

² «Dictamen de la Comisión sobre el proyecto de Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 152, 8-04-1932, apèndix 7, p. 1-5. En aquest dictamen, a més de modificar el contingut de nombrosos articles i de retallar de competències reconegudes a la Generalitat, la Comissió suprimí quatre articles sencers dels 52 del Projecte. De la magnitud de la retallada suplementària del text estatutari en el procés de tramitació parlamentària en dona fe el fet que la versió finalment aprovada per les Corts quedés reduïda a 18 i una disposició transitòria.

³ Les visions de la conformitat amb la Constitució de la declaració d'oficialitat de llengües altres del castellà distaren d'ésser unànimes dins la mateixa comissió de les Corts encarregada d'elaborar el dictamen sobre el Projecte de l'Estatut. En efecte, mentre el comissionat radical socialista San Andrés assegurà en una intervenció parlamentària en nom de la Comissió que al mateix article 4 de la Constitució hom «declara» la «cooficialidad» (DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6277), amb força més realisme el comissionat radical Abad Conde apuntà, també en seu parlamentària i en nom de la Comissió, que la declaració de doble oficialitat entre català i castellà «es el máximo de concesiones que se pueden hacer dentro de la Constitución». DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6269. Stricto sensu, tot i que hom pot discutir raonablement l'afirmació del diputat de la minoria agrària Cándido Casanueva que «la Constitución no admite más que un idioma oficial», és inapel·lable el fet que, en lectura literal del text de l'article 4 aprovat per les Corts, «no habla para nada de cooficialidad», tal com apuntava tot seguit aquest diputat. DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6395.

Generalitat, el temps utilitzat era el futur, per la qual cosa aquí tampoc no quedava clar si es tractava d'una declaració o d'un anunci d'un règim de doble oficialitat i, en el segon cas, quina havia d'ésser la norma que el materialitzés. En segon lloc, hom parlava de *lengua oficial*, no pas de *lengua cooficial*, la qual cosa, *prima facie*, desmuntava la base per a imposar un estatus subordinat per a la llengua catalana. Altrament, el català hi era la primera llengua esmentada com a oficial, cosa que fins i tot podria ésser al·legada per a donar-li una certa preeminència. En canvi, desapareixia l'article definit del Projecte català referit a l'oficialitat de la llengua catalana, la qual cosa dificultava les possibles interpretacions del precepte tendents a establir àmbits d'ús exclusiu o prioritari per al català en la normativa de desenvolupament. A més, la Comissió establí tot seguit tres àmbits de desoficialització de la llengua catalana, per tal com (a) introduïa l'article definit en la declaració o anunci d'oficialitat del castellà en els àmbits d'ús en què el català no era esmentat,⁴ la qual cosa era indicativa que aquesta fóra de caràcter exclusiu, i estenia aquests àmbits, els quals, de cenyir-se a «les relacions amb el Govern de la República» (article 5 del Projecte català), ara abastaven tant (b) el conjunt l'Administració central («las autoridades del Estado»), sense restriccions quant als òrgans perifèrics radicats en territori català, com (c) les relacions de les administracions catalanes amb les de la resta del territori espanyol, la qual cosa implicava de bandejar l'ús del català també en les relacions oficials de la Generalitat amb la resta del domini lingüístic català sota sobirania espanyola. Això, a més, adés implicava una severa restricció *ex ante* als estatuts de la resta del domini territorial del català que el declarassin oficial; adés posava les bases per a problemes de compatibilitat entre l'Estatut de Catalunya i els estatuts d'aquests territoris, la qual cosa constituïa una invasió de les competències d'aquests subjectes autonomitzables,⁵ per tal com els qüestionava *de facto* la mateixa capacitat de declarar oficial la llengua catalana, en la mesura que es predeterminava des de l'Estatut de Catalunya que l'única llengua oficial a

⁴ «En las relaciones oficiales entre Cataluña y el resto de España, así como entre las de las autoridades del Estado con las de Cataluña, la lengua oficial será el castellano.» La cursiva és afegida.

⁵ Amb motiu de la intervenció del diputat de la minoria catalana Martí Esteve en què es demanava que es tornés al redactat del Projecte català en aquest punt, on els únics usos lingüístics previstos es limitaven estrictament a les relacions oficials entre les administracions catalanes i el govern de la República, el comissionat radical Abad Conde imputà gratuïtament als esmenants exactament el que havia fet la Comissió: «dar facultades a esta región [en realitat, a si mateixa] para legislar sobre el idioma que se había de hablar en otras regiones extrañas a Cataluña». DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6266. En efecte, per més que retòricament Abad Conde proclamés que «el «Parlamento español, como soberano de toda España, para su vigencia exclusiva en Cataluña, no puede tratar del idioma que propondrán en su día, si quieren erigirse en regiones, Valencia o Baleares», era exactament això el que feia la Comissió: utilitzar el dictamen sobre l'Estatut de Catalunya per a prefigurar restrictivament el règim d'oficialitat lingüística de les hipotètiques entitats autònomes d'altres territoris de llengua catalana.

la resta del domini lingüístic català fóra el castellà. O, si més no, construïa un concepte hiperrestrictiu de l'oficialitat lingüística, d'acord amb el qual aquesta ni tan sols contenia la implicació de validesa plena de l'ús pels poders públics de la llengua a què s'aplica. I és que tant l'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana, aprovat l'11 de juliol per la comissió nomenada per la Diputació i l'Ajuntament de València i altres ajuntaments de la província (art. 2),⁶ com al Projecte d'Estatut autonòmic de Mallorca i Eivissa, aprovat el 23 de juliol de 1931 per l'Assemblea d'ajuntaments i entitats convocada pel president de la Diputació Provincial de Balears (art. 2),⁷ havien previst l'oficialitat del català. De tal manera que, tot i el fracàs d'aquestes dues iniciatives (vg. infra § 5.1.1 i 5.2.2), si els projectes autonomistes que les seguïssin, com era previsible, contenien preceptes amb aquest contingut i eren aprovats per les Corts, l'única via possible per a salvar la contradicció suara esmentada fóra l'absurd que, en les relacions entre les administracions catalanes i les de la resta del domini lingüístic català, almenys les primeres tinguessin estatutàriament vedada la possibilitat d'utilitzar-hi una llengua declarada oficial al territori sota la jurisdicció de totes dues administracions.

Pel que feia a als usos lingüístics entre les administracions catalanes i les de la resta del domini lingüístic, el diputat de la minoria catalana Martí Esteve denunciaria en seu parlamentària les implicacions del dictamen de la Comissió en aquest punt:

Yo he de decir a los señores Diputados que esa proscripción [l'ús del català en les relacions de les administracions catalanes amb les de la resta del territori estatal] debe desaparecer, no sólo por el hecho de la comunidad de idioma, que debería reconocerse y respetarse, entre Cataluña y otras tierras de España, por ejemplo, Mallorca y Valencia, cuyas hablas son variantes de aquella lengua primitiva catalana que llevaron allí las huestes de Jaime I, sino por otra consideración de carácter político, porque es posible, Sres. Diputados (hemos de admitir la posibilidad, yo admito también la probabilidad), que las tierras de Valencia y las islas Baleares se constituyan en regiones autónomas y que, al constituirse en tales, quieran consagrar para su idioma, para esa variante del antiguo idioma catalán que están hablando, los mismos derechos de oficialidad o de cooficialidad que reivindicamos hoy para la lengua catalana; y si tenéis en Valencia y en Mallorca reconocida la oficialidad o cooficialidad de una lengua que esencialmente coincide con aquélla, y la tiene reconocida también Cataluña, decidme: ¿por qué, Sres. Diputados, en las relaciones oficiales con Valencia y con

⁶ «Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana», reproduït a Cucó (1971: 383-90). Vg. infra § 5.1.1.1.

⁷ *Projecte d'Estatut Autonòmic de Mallorca i Eivissa discutit i aprovat per l'assemblea d'ajuntaments i entitats convocada pel Sr. president de la Diputació Provincial de Balears i reunida en el Teatre Principal de la Ciutat de Mallorca els dies 20, 21, 22 i 23 de juliol de 1931*, Palma: Escola Tipogràfica Provincial, 1931. Vg. infra § 5.2.

Mallorca (no diré yo que se imponga forzosamente la lengua catalana, que me guardaría muy mucho de proponerlo) se ha de prohibir, como se hace en el texto del dictamen, el uso del catalán? ¿Por qué las relaciones que tenga Cataluña con el resto de España—y resto de España es Mallorca y Valencia—han de sostenerse única y exclusivamente en lengua castellana?⁸

Així mateix, la Comissió afegí al mateix article la prescripció d'utilitzar totes dues llengües a «[t]oda disposición oficial dictada dentro de Cataluña». Val a dir que aquesta prescripció contenia el concepte restrictiu de l'oficialitat lingüística que hem avançat adés, on aquesta ni tan sols implica l'eficàcia jurídica plena dels actes comunicatius realitzats pels poders públics en la llengua a què s'aplica, fins al punt que semblava reconèixer implícitament una mena de dret ciutadà a al·legar ignorància d'un idioma oficial com a motiu jurídicament vàlid per a rebutjar les comunicacions que s'hi emetessin. Això resultava contradictori amb la presumpció de l'abast igual de la doble oficialitat, per tal com l'article 4 de la Constitució de la República havia establert el deure de saber castellà.

Aquesta addició també fou rebutjada als vots particulars i esmenes dels comissionats i altres diputats de la minoria catalana. Martí Esteve, a la intervenció parlamentària suara esmentada, titllà aquesta clàusula de «casuismo excesivo» i de «regresión con respecto al estado de hecho actual, y no sólo con respecto al estado de hecho actual desde que hay República en España, sino también por lo que se refiere al anterior».⁹ En efecte, Martí recordà que a l'època de la Mancomunitat de Catalunya i fins i tot abans, tant l'Ajuntament de Barcelona com altres municipis catalans «usaban únicamente, sin que significara desdoro ni desprecio de la lengua castellana, el idioma catalán». A més, el diputat català afirmà que la imposició del bilingüisme en els textos oficials suposaria també «complicación» «para la vida, no ya de la Generalidad, sino especialmente de los pequeños Municipios catalanes».¹⁰

Quant als drets lingüístics individuals reconeguts a l'article 5 del Projecte, la Comissió els mantingué, amb l'única diferència que, al dictamen de la Comissió, el reconeixement del dret dels «ciudadanos de habla no catalana» a «hacer uso de la lengua oficial que elijan» davant «los Tribunales de Justicia y ante los órganos de la Administración» era

⁸ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6265.

⁹ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6265.

¹⁰ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6265-66.

immediat, mentre que, al Projecte, hom el remetia al desplegament que se'n fes a l'Estatut interior. Pel que feia als drets lingüístics dels catalanoparlants, la Comissió es limità a traduir el text del Projecte.¹¹ Cal assenyalar, però, la incompletesa formal d'aital declaració de drets, per tal com no explicitava el dret a utilitzar el català amb les administracions catalanes, la qual cosa constituïa un defecte notable en el cas del dictamen, per tal com, a diferència del que hom feia al Projecte de la Diputació provisional de la Generalitat, aquí s'establia un règim de doble oficialitat.

Finalment, la Comissió afegí una clàusula a l'article sobre competències de legislació exclusiva i execució directa de la Generalitat que contenia una severa restricció *ex ante* per als estatuts de la resta del domini territorial del català que el declararessin oficial o, altrament, posava les bases per a problemes de compatibilitat amb els estatuts d'aquests territoris. En efecte, a l'apartat *d* de l'article 11 del dictamen hom prescriví que «[l]os respectivos fedatarios públicos de Cataluña expedirán la traducción en castellano de los documentos que hubieran de surtir efecto fuera del territorio catalán». D'antuvi, el fet que una llengua fos oficial tan sols en algun territori de la República no impedia que les administracions en qüestió disposessin de serveis especialitzats en la llengua esmentada, per la qual cosa el fet de fixar al mateix Estatut una qüestió susceptible d'ésser desenvolupada en sentits divergents només es pot interpretar com a mostra d'una concepció restrictiva de l'oficialitat. Molt més problemàtic, però, era el fet que la Comissió restringís l'ús del català en l'exercici de la fe pública al territori del Principat, per tal com ja hem esmentat que tant a l'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana (art. 2) com al Projecte d'Estatut autonòmic de Mallorca i Eivissa (art. 2), hom preveia l'oficialitat del català, de tal manera que, si qualsevol iniciativa que recollís la mateixa disposició hagués estat aprovat per les Corts, hauria entrat en contradicció amb l'Estatut de Catalunya o hauria donat lloc a la situació suara comentada de proscriure l'ús oficial d'una llengua en documents emesos en un territori en què aquella és oficial i que han de causar efecte en territoris d'administració autònoma diferent però on aquella també és oficial. Sorprenentment, però, a diferència de la clàusula de l'article 5 anàloga adés comentada, aquesta no fou objecte d'impugnació pels comissionats ni la resta de diputats de la minoria catalana.

¹¹ «Asimismo los ciudadanos de lengua materna catalana tendrán el derecho de hablarla y escribirla en sus relaciones con los organismos oficiales de la República en Cataluña.»

3.1.2 El règim lingüístic de l'ensenyament

A l'ensenyament, la Comissió mantingué, en general, l'article 31 del Projecte (també el número): la Generalitat havia de mantenir escoles primàries en castellà amb el català com a assignatura¹² allà on hi hagués una quantitat mínima d'«infants de llengua castellana», per bé que la rebaixava dels quaranta del Projecte a trenta. Tanmateix, la Comissió, «de acuerdo con el art. 50 de la Constitución», afegí l'obligació que el castellà s'utilitzés «también como instrumento de enseñanza» també a la resta d'escoles primàries de la Generalitat, per bé que això no constituïa cap addició substantiva, ans era una mera reiteració del que ja es preveia al mateix article 50 de la Constitució.

De més gravetat per a l'autogovern català era el fet que l'ensenyament desaparegués de les competències la legislació i execució de les quals corresponien a la Generalitat (enumerades a l'article 13 del Projecte i a l'11 del dictamen) i hom s'hi limités a autoritzar-la a «crear los Centros de enseñanza que estime oportunos», però sens perjudici de «lo dispuesto en el art. 50 de la Constitución» i «independientemente de las instituciones docentes y culturales del Estado» (art. 10),¹³ la qual cosa significava que els centres de l'administració central no li serien traspassats,¹⁴ i per als quals, a més, la Comissió no especificava cap tipus de disposició lingüística, d'on resulta força induïble que donava per fet que la llengua vehicular hi fóra el castellà, ja que el dictamen no contenia cap disposició regulatòria de les escoles de l'Administració central a Catalunya que no fossin titularitat de la Generalitat, i atesa la consideració constitucional no compartida del castellà com a «idioma oficial de la República».¹⁵ Amb motiu de la

¹² Per un error de picatge, el text diu *lengua castellana* on, per context, s'entén que hom es refereix a l'ensenyament del català com a assignatura: «La Generalidad de Cataluña mantendrá escuelas primarias de lengua castellana en todos los núcleos de población en que en el último trienio exista un mínimo de treinta niños de lengua castellana. En estas escuelas se enseñará la lengua castellana [*sic*]».

¹³ El redactat de l'article és notòriament defectuós i confusionari: «La Generalidad podrá crear los Centros de enseñanza que estime oportunos, *salvo* lo dispuesto en el art. 50 de la Constitución e independientemente de las instituciones docentes y culturales del Estado». La cursiva és afegida. L'article 50 de la Constitució no contenia cap restricció a la creació de centres per administracions autònomes, ans hom s'hi limitava a habilitar l'Administració central a crear-ne els seus també als territoris autònoms.

¹⁴ Així ho afirmà el diputat radical socialista Fernando Valera, qui, significativament, inclogué aquest fet entre els arguments esgrimits a la intervenció en favor del dictamen, a la sessió de l'1 de juliol: «[l'article 10 del dictamen] dice [que la Generalitat té potestat per a] “crear centros docentes”, lo cual presupone que todos los centros docentes actualmente existentes en Cataluña que son del Estado, continuarán siendo del Estado, puesto que la Generalidad para tenerlos ha de crearlos». DSCCRE, 193, 1-07-1932, p. 6642.

¹⁵ El president de la Comissió, Luis Bello, argumentà en contra d'aquesta interpretació, al·legant que «será inútil que nosotros fijemos en el papel el carácter que han de tener las escuelas, porque las escuelas creadas allí por el Estado y la Generalidad serán igualmente catalanas». En efecte, amb «[m]aestro catalán, niños catalanes, pueblo catalán, local de la escuela, edificio escolar facilitado por el Ayuntamiento y catalán, por consiguiente, la ley habría de tener, sobre todas estas realidades que están por encima del

defensa del dictamen davant un vot particular a aquest article, el president de la Comissió, Luis Bello, afirmà que el text del dictamen era una solució de compromís per a compatibilitzar el repartiment competencial entre la Generalitat i l'Administració general de l'Estat,¹⁶ de tal manera que aquella «cree el número de escuelas necesarias para completar sus estudios catalanes, y el Estado conserve las actuales».¹⁷

Tanmateix, com féu notar el diputat de la minoria basconavarresa Jesús María Leizaola,¹⁸ aquesta rebaixa de les competències de la Generalitat no es deduïa del marc competencial establert a la Constitució, per tal com, a l'article 16, el constituent preveia que «[e]n las materias no comprendidas en los dos artículos anteriores, podrán corresponder a la competencia de las regiones autónomas la legislación exclusiva y la ejecución directa, conforme a lo que dispongan los respectivos Estatutos aprobados por las Cortes» i l'ensenyament no figurava a ni a l'article 14 (on s'enumeraven les matèries de legislació exclusiva i execució directa de l'Administració central) ni al 15 (que recollia les matèries la legislació sobre les quals corresponia a l'Administració central i l'execució era transferible a les administracions autònomes).¹⁹ Tanmateix, ja hem vist (supra § 2.3.2) que el constituent havia atribuït «exclusivamente al Estado» l'«expedición de títulos académicos y profesionales», àdhuc «en los casos en que los certificados de estudios procedan de centros de enseñanza de las regiones autónomas» (art. 49), com també li havia ordenat d'exercir «la suprema inspección» en aquesta matèria «en todo el territorio nacional» (art. 50).²⁰ Aquestes disposicions —que,

papel, una fuerza coactiva tan considerable que para mí la legislación que nosotros produzcamos aquí no ha de ser más que un ideal, una norma, que probablemente no se podrá seguir». DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7237. Tanmateix, aquest era un punt de vista merament facticista, més centrat a evitar que el text recollís usos lingüístics molt específics que a la pràctica resultessin inaplicables que no a interpretar sistemàticament les disposicions de l'article.

¹⁶ DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7236. A la sessió del 20 de juliol, ho exposà amb claredat: «Esta fórmula, muy trabajosamente conseguida en el seno de la Comisión, aseguraba y asegura suficiente elasticidad lo mismo a las enseñanzas del Estado que a las enseñanzas de la Generalidad». DSCCRE, 203, 20-07-1932, p. 7231.

¹⁷ DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7237.

¹⁸ DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7244.

¹⁹ És per això que el diputat de la minoria basconavarresa conclougué que «nos hallamos ante un dictamen que yo os aseguro que sólo por un requerimiento expreso de los representantes de Cataluña y por un movimiento de solidaridad hacia la causa que ellos defienden, podremos nosotros votar, porque está tan lejos el concepto que tenéis en materia de régimen y de organización de enseñanza, para aplicarlo al caso del Estatuto catalán, de lo que admite y consiente la Constitución y de lo que ha exigido Cataluña, que sólo en virtud de una disciplina política, sólo por una solidaridad de partido se puede llegar a votar favorablemente una fórmula que es tan enormemente distinta de lo que pide la naturaleza, admite la Constitución y el pueblo catalán desea». DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7247-48.

²⁰ L'article 48 («El servicio de la cultura es atribución esencial del Estado, y lo prestará mediante instituciones educativas enlazadas por el sistema de la escuela unificada»), en canvi, és interpretable de manera compatible amb l'exclusivitat autònoma mitjançant una interpretació àmplia del concepte

significativament, no figuraven al títol I («Organización nacional»), regulador del marc competencial entre administracions, sinó al III, la temàtica del qual no hi tenia relació específica— constituïen restriccions *de facto* de les competències de les administracions autònomes, per bé que no, *stricto sensu*, de la titularitat estricta de la legislació exclusiva i execució directa, sobretot si recordem que l'article 19 de la Constitució facultava les Corts espanyoles per a dictar legislació bàsica també sobre les matèries on la legislació exclusiva i l'execució directa correspondria a les administracions autònomes. En qualsevol cas, aquesta interpretació restrictiva de l'article 16 de la Constitució no resultava lesiva tan sols per a l'autonomia de Catalunya, ans també per a la de la resta de països on hi havia iniciatives autonomistes en marxa, per tal com creava un precedent que, probablement, fóra seguit en la tramitació d'aquests altres projectes.

3.1.3 L'agregació de territoris

La Comissió també restringí notablement el marc territorial agregable a l'entitat autònoma catalana. En efecte, a l'article 4 del Projecte, hi afegí l'adjectiu *limítrofe* al territori agregable,²¹ la qual cosa, *stricto sensu*, significava l'exclusió de les illes Balears i Pitiüses i de les províncies de València i Alacant, fora que hom en fes una interpretació *ad hoc* d'acord amb la qual aquesta condició no era aplicable per als territoris illencs i, en la mesura que es parlava de *territoris* i no de *províncies*, es considerés el conjunt del País Valencià com un únic territori sense que la limitrofitat s'hagués d'aplicar a totes les províncies. Tanmateix, l'apartat *c* del dictamen de la comissió parlamentària afegia el requisit de l'audiència prèvia de «la província o la región autónoma interesada»²² —la resta de condicions eren les mateixes que al Projecte de la Diputació provisional—, la qual cosa sembla que indica que la Comissió pressuposava que l'entitat mínima agregable era la província. Més problemàtic era el fet d'incloure regions autònomes com

d'*Estat*, especialment versemblant en aquest context, on *Estado* no es referiria a cap administració concreta, ans al poder públic, en general, en contraposició a la iniciativa privada, com argumentà Leizaola precisament amb motiu del debat sobre aquesta qüestió, en assenyalar que «[c]uando este párrafo habla del Estado, se refiere a todos los órganos del Poder público que funcionan en la República, ya sean tales órganos del Poder público correspondientes a la vida municipal, ya correspondientes a la vida regional, ya, finalmente, correspondientes a la vida general de la República». DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7245. Tanmateix, res d'això no obstà perquè el comissionat de l'FRG Pérez Juncal esgrimís ni més ni menys que l'article 48 de la Constitució —que, com hem dit, ni tan sols figura al títol sobre distribució competencial— com a argument per a no preveure a l'Estatut que l'Administració central traspassaria a la Generalitat els seus centres a Catalunya. DSCCRE, 207, 27-07-1932, p. 7398.

²¹ «Si algún territorio limítrofe manifestare el deseo de agregarse al de Cataluña, será preciso, para su incorporación: [...]»

²² «Que lo aprueben el Parlamento de Cataluña y las Cortes, oída la provincia o la región autónoma interesada.»

a territoris agregables, en la mesura que, d'acord amb l'article 13 de la Constitució, «[e]n ningún caso se admite la Federación de regiones autónomas», de tal manera que el conflicte de constitucionalitat de la presa de la regió autònoma com a subjecte agregable hauria obligat a interpretar en un sentit molt limitat l'abast del text de l'article 13 i al·legar que no es tractava de la constitució d'una entitat autònoma nova sorgida de dues de preexistents, sinó de la integració d'una regió autònoma en una altra.

3.1.4 El finançament de la Generalitat

En el títol d'Hisenda, s'operà un canvi de criteri respecte a la titularitat dels impostos. Si, en el Projecte de l'Estatut avalat en referèndum, la participació catalana al finançament de les despeses generals de l'Administració general de l'Estat es limitava a la part proporcional d'acord amb la seva població mitjançant les contribucions indirectes i amb el mecanisme compensatori previst a l'article 21, en cas que aquesta aportació fos insuficient o excessiva, ara la totalitat dels impostos correspondria a l'Administració central, llevat d'aquells que l'Estatut transferia a la Generalitat per a finançar l'exercici de les seves funcions sobre les matèries reconegudes com de la seva competència (art. 17 del dictamen de la comissió de les Corts).²³ D'acord amb l'article 18, aquests impostos fóren la contribució territorial rústica i urbana i els recàrrecs (apartat *a*), la contribució industrial de comerç i els recàrrecs (apartat *b*), el producte del cànon de superfície i l'impost sobre explotacions mineres (ap. *c*), el 20 % de propis (ap. *d*), el 10 % d'aprofitaments forestals (ap. *e*), el 10 % de pesos i mides (ap. *f*), el 5% d'administració i cobrança (ap. *g*) i una participació del 53 % de l'impost del timbre (ap. *h*). Pel que feia a les contribucions sobre utilitats de la riquesa mobiliària, que al Projecte català quedava com a tribut la totalitat del rendiment del qual, en tant que contribució directa, correspondria a la Generalitat, ara, tot i que fóra recaptat per la Generalitat, correspondria, de mitjana, a l'Administració general de l'Estat, d'acord amb una quota fixada quinquennalment, amb una part variable calculada a partir del percentatge de l'excés de recaptació de cada any fiscal en relació amb l'anterior i amb el tipus fixat a la legislació general de la República (art. 20). El mateix procediment s'establia per a l'impost del timbre, llevat del que es referís a Correus, Telègrafs i ensenyament (art. 21).

²³ «Cataluña contribuirá a sufragar las cargas atribuí[d]as al Estado en los arts. 14 y 18 de la Constitución—incluso los intereses y amortizaciones de la Deuda—con el producto de todas las contribuciones, impuestos, arbitrios, derechos y propiedades que constituyan la Hacienda de la República, excepto los que por este Estatuto se transfieren a la Generalidad.»

També correspondria a la Generalitat la recaptació, però delegada per la Hisenda de la República, de totes les contribucions, impostos i arbitris a percebre a Catalunya, llevat dels monopolis i les duanes (art. 22) i els convenis corresponents es negociarien entre la Generalitat i el Ministeri d'Hisenda per un període de cinc anys (art. 23). El pressupost de la Generalitat, doncs, consistiria en els recursos de què havien disposat les diputacions catalanes, els tributs cedits estatutàriament i els que decidís d'imposar, bo i acordant-ho prèviament amb l'Administració central per a evitar de la imposició doble (art. 24). Així mateix, els drets de l'Administració central relatius a mines, aigües, caça i pesca, els béns d'ús comú pertanyents a l'Estat i destinats a serveis públics o al foment de la riquesa nacional esdevindrien de la Generalitat, llevat dels que corresponguessin a funcions la competència sobre les quals fos titularitat de la República (art. 25).

Aquest canvi de criteri en relació amb la titularitat dels impostos i la limitació de les assignacions a la Generalitat al finançament estricte de l'exercici de les seves funcions sobre les matèries que l'Estatut reconegués com de la seva competència implicava el risc de no disposar de prou recursos tributaris per a finançar la intervenció en matèries sobre les quals la Generalitat no disposés de competència legislativa exclusiva, com era el cas de l'ensenyament. En aquest sentit, hi havia el risc que, si els recursos tributaris ordinaris de la Generalitat en aquest model de finançament no eren suficients per a finançar els centres d'ensenyament de l'administració catalana, aquesta hagués d'instaurar tributs addicionals, amb la qual cosa, com apunta Ferrer i Gironès (1985: 169), «si volíem conrear la nostra cultura pròpia[,] havíem de pagar un gravamen doble».

3.2 El text final dels articles de temàtica o amb implicacions lingüístiques

3.2.1 La declaració o anunci de l'oficialitat: l'article 2

Per evitar les tres escaletes esmentades en l'oficialitat del català, els dos diputats de la minoria catalana membres de la Comissió, Xirau i Lluhí, emeteren un vot particular sobre l'article 5,²⁴ en què proposaven un redactat molt semblant al del Projecte català, però amb la sensible diferència que renunciaven a l'oficialitat exclusiva del català. En concret, proposaren el text següent:

²⁴ «Voto particular de los Sres. Xiráu (D. Antonio) i Lluhí al dictamen de la Comisión sobre el proyecto de Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 152, 8-04-1932, apèndix 8, p. 1-3. Els símbols de conjunt buit són afegits.

La lengua catalana será [Ø] oficial en Cataluña, pero en las relaciones con el Gobierno de la República será [Ø] oficial la castellana.

El Estatuto interior de Cataluña garantizará a los ciudadanos de lengua materna castellana al derecho a servirse del castellano personalmente ante los Tribunales de Justicia y ante los órganos de la Administración, Notarías y Registros.

Asimismo, los ciudadanos de lengua materna catalana tendrán el derecho de usarla en sus relaciones con los organismos oficiales de la República.

L'omissió de l'article definit que hem marcat amb el primer símbol de conjunt buit tenia l'objectiu de fer compatible el text del Projecte amb l'article 4 de la Constitució, on es proclamava l'oficialitat del castellà de manera territorialment irrestricta. Es tractava, doncs, sense declarar-lo explícitament (tal com feia la Comissió al dictamen), de permetre un règim de doble oficialitat,²⁵ però, a la vegada, donar algun tipus de prioritat al català dins el territori autònom, a desenvolupar en normes de rang inferior. Pel que feia al règim d'oficialitat en les relacions amb les administracions de fora de Catalunya, Xirau i Lluhí (a) tornaven a limitar-ne la regulació a les relatives al Govern de la República —cosa que permetia que els usos lingüístics en les relacions amb els òrgans perifèrics de l'Administració central i amb les de la resta del domini lingüístic català es regulés en normes infraestatutàries— i (b) també eludien l'article, la qual cosa permetia mantenir oberta la possibilitat de règims d'oficialitat compartida. Quant a (b), però, com que s'allunyaven de l'estructura sintàctica del dictamen i recuperaven la del projecte català, la construcció utilitzada permetia que l'absència d'article fos la forma més natural. En l'ordre de la frase del dictamen, hom havia utilitzat l'estructura següent:

la lengua oficial será + sintagma nominal subjecte

En aquesta construcció, l'article, definit o indefinit, és l'ocurrència més habitual, tot i que no hi sigui estrictament prescriptiva. En canvi, amb el desplaçament del sintagma nominal subjecte al darrere del verb, hom pot bastir una construcció en què la caiguda de l'article esdevé la forma més natural. Tanmateix, el vot particular emès el 8 d'abril per Xirau i Lluhí a l'article 5 del dictamen primitiu fou retirat per Xirau, a la sessió del 16 de juny, al·legant que «los mismos conceptos serán defendidos en forma de enmienda por uno de mis compañeros de minoría», en al·lusió a l'esmena del diputat Martí Esteve

²⁵ El comissionat radical Abad Conde ignorà la diferència entre l'ús de l'article definit i l'elisió de tot article i afirmà impertèrrit que el text d'una esmena presentada el 8 de juny que recollia aquest redactat implicava que «excluí como idioma oficial en Cataluña lo que no sea lengua catalana». DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6266.

presentada el 8 de juny.²⁶ En aquesta esmena, però, hom renunciava a qualsevol tipus de reconeixement oficial de la llengua catalana en les relacions amb el govern de la República. En efecte, tot i mantenir el moll del text del vot de Xirau i Lluhí, hi afegien l'adjectiu *única* en el tractament de l'oficialitat del castellà en aquest àmbit: «En las relaciones con el Gobierno de la República será *única* oficial la Lengua castellana». La cursiva és afegida.

No cal dir que també es presentaren esmenes contra el reconeixement de l'oficialitat del català. Així, el 15 de juny els diputats de la minoria agrària Pedro Martín, Cándido Casanueva, Lauro Fernández, Tomás Ortiz de Solórzano, Joaquín Fanjul, Santiago Guallar, Dimas de Madariaga i Rufino Cano presentaren una esmena a l'article 5 del dictamen, d'acord amb la qual el text de l'article havia d'ésser el següent:

De acuerdo con el art. 4.º de la Constitución, el idioma oficial de Cataluña es, como en el resto de la República, el castellano, que todo español tiene la obligación de saber y el derecho de usar.

Para todo lo que no sean relaciones oficiales entre autoridades de la república o la Generalidad y de los particulares con dichas autoridades, para el ejercicio de los derechos ciudadanos, hay libertad completa para usar el idioma catalán en toda clase de relaciones y manifestaciones públicas y privadas, culturales, artísticas o docentes, reglamentadas o no por la Generalidad dentro de sus particulares atribuciones.²⁷

En nom de la Comissió, el radical socialista San Andrés comunicà que aquesta rebutjava l'esmena i al·legà que «hubiera sido más leal para con esta Comisión que la enmienda comenzara diciendo: “Se niega la oficialidad del catalán en Cataluña”, y así nos hubiéramos entendido desde el primer momento, porque, en definitiva, lo que defiende el Sr. Martín es la negación de la cooficialidad del catalán con el castellano en Cataluña». Tanmateix, tot i que el comissionat radical socialista apel·là a l'apartat final de l'article 4 de la Constitució com a fonament jurídic per a justificar el reconeixement oficial del català, ja hem vist (supra § 2.3.1) que hom només hi autoritzava, de manera excepcional i mitjançant mesures legislatives especials, d'establir el deure de saber llengües peninsulars diferents del castellà. En qualsevol cas, l'esmena fou rebutjada en aquesta

²⁶ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6262. L'esmena en qüestió fou presentada a l'article 5 del dictamen pels diputats de la minoria catalana Martí Esteve, Lluís Companys, Lluís Nicolau i d'Olwer, Antoni Maria Sbert, Pere Coromines, Raimon d'Abadal, Manuel Serra i Moret, Miquel Santaló, Ramon Nogués i Manuel Carrasco i Formiguera. «Enmienda del Sr. Esteve al art. 5.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 179, 8-06-1932, apèndix 2, p. 1. Fou rebutjada en votació ordinària a la sessió del 16 de juny. DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6269.

²⁷ «Enmienda del Sr. Martín y Martín al art. 2.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 183, 15-06-1932, apèndix 9, p. 1.

mateixa sessió per votació ordinària.²⁸ Amb tot, no deixa d'èsser significatiu del caràcter restrictiu del dictamen respecte a l'oficialitat del català el fet que el mateix defensor de l'esmena argüís que «según está redactado hoy el propio art. 2.º del dictamen, es casi equivalente a lo que digo yo, puesto que después de expresar que es idioma cooficial el catalán [en realitat, diu que és oficial i que el castellà també ho és], en el mismo párrafo, sin más que punto y seguido, empieza a hacer excepciones y resulta que, en ningún caso, al menos que yo haya visto, se puede hacer uso exclusivamente del catalán».²⁹

El 10 de maig, diputats de la minoria agrària presentaren una altre esmena, menys restrictiva, sobre la qüestió de l'oficialitat. En efecte, Abilio Calderón, Pedro Martín, Rufino Cano de Rueda, Lauro Fernández, José María Cid, Ricardo Gómez i José Martínez de Velasco proposaren el text següent per a l'article 5 del dictamen:

El castellano es el idioma oficial de la República. Su conocimiento es obligado a los ciudadanos catalanes.

El idioma catalán será considerado como oficial dentro de la región autónoma.

En las relaciones oficiales en la región y con el resto de España, así como entre las autoridades de la República española con las de Cataluña, *la* lengua oficial será el castellano.

Ante los Tribunales de Justicia y ante los órganos de la Administración, los ciudadanos de lengua materna no catalana usarán el castellano. Asimismo, los ciudadanos de lengua materna catalana tendrán *el derecho* de hablarla y escribirla en sus relaciones con los organismos oficiales *de Cataluña*.

Toda disposición oficial dictada dentro de Cataluña deberá ser publicada y notificada en castellano y en catalán.³⁰

Per bé que el primer paràgraf del text proposat no feia més que reiterar l'article 4 de la Constitució, aquesta esmena serveix per a il·lustrar el defecte tècnic contingut en el reconeixement de l'oficialitat de la llengua catalana des del Projecte mateix aprovat per la Diputació provisional de la Generalitat. En línia amb l'article 4 de la Constitució, els esmenants utilitzaven el present d'indicatiu per a designar l'estatut jurídic del castellà, mentre que, per al català, hom es limitava a anunciar-lo, mitjançant el futur i, *a fortiori*, l'ús de la veu passiva, la materialització del qual, doncs, es posposaria al desenvolupament de la legislació infraestatutària corresponent. Pel que feia a les relacions entre les autoritats catalanes i les de la resta del territori estatal, l'esmena deia,

²⁸ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6281.

²⁹ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6281.

³⁰ «Enmiendas del Sr. Calderón a los arts. 1.º, 2.º, 3.º, 4.º, 5.º, 7.º, 8.º y 11 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 162, 10-05-1932, apèndix 2, p. 1-2. Les cursives són afegides.

substantivament, el mateix que el dictamen, mitjançant l'ús de l'article definit. En canvi, resultava extraordinàriament sorprenent la negació de drets lingüístics als ciutadans castellanoparlants en llurs relacions amb els òrgans administratius i judicials, en contrast amb el dret reconegut a utilitzar el català als catalanoparlants. En aquest darrer, cas, però, no quedava clar si la preposició *de* tenia (a) funció inessiva (bo i indicant 'ubicats a Catalunya') i, doncs, incloïa totes les administracions, amb la qual cosa el dret lingüístic reconegut abastava totes les administracions del país, i no només les catalanes, o (b) genitiva, de tal manera que aquest restava limitat a les relacions amb les administracions catalanes. En qualsevol cas, per bé que, segurament, els esmenants no reconeixien drets lingüístics en aquest àmbit als ciutadans de llengua inicial castellana perquè pressuposaven que no en voldrien utilitzar cap altra, el fet mateix de determinar el reconeixement de drets lingüístics no del concepte de llengua oficial, sinó del pseudoconcepte de «llengua materna» resultava flagrantment discriminatori. Quant a la imposició dels usos bilingües en les disposicions oficials, els esmenants no introduïen res que no fos ja al dictamen. Tanmateix, a la sessió del 16 de juny, Calderón anuncià que retirava l'esmena a l'article 5 del dictamen primitiu, sense explicar per què.³¹

El comissionat de la minoria agrària, Antonio Royo Villanova, també emeté un vot particular a l'apartat del dictamen relatiu als drets lingüístics davant els òrgans administratius i judicials,³² d'acord amb el qual el text d'aquest havia d'ésser el següent: «Ante los Tribunales de Justicia y ante los órganos de la Administración, tanto los ciudadanos de habla materna catalana como los que no lo sean, podrán hacer uso de la lengua oficial que elijan». En realitat, aquest vot només simplificava el redactat del dictamen,³³ però no contenia cap diferència substantiva. Després que la Comissió reformulés, el 9 de juny, entre d'altres, aquest article i, a la sessió del dia 16, el comissionat radical Antonio Lara y Zárate declarés que la Comissió havia recollit el contingut del vot particular en el redactat nou, Royo anuncià que el retirava.³⁴

³¹ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6263.

³² «Votos particulares del Sr. Royo Villanova a los artículos 5.º, 9.º, 11, 12 y 16 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 154, 26-04-1932, apèndix 1, p. 1-2.

³³ «Ante los Tribunales de Justicia y ante los órganos de la Administración, los ciudadanos de habla no catalana podrán hacer uso de la lengua oficial que elijan. Asimismo los ciudadanos de lengua materna catalana tendrán el derecho de hablarla y escribirla en sus relaciones con los organismos oficiales de la República en Cataluña.»

³⁴ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6262-6263.

El 3 de maig, el comissionat de la minoria al Servicio de la República, Vicente Iranzo, i el de la minoria radical Luis García Lozano emeteren diversos vots particulars a sengles articles del dictamen.³⁵ Per al segon paràgraf de l'article 5 proposaven el text següent: «Dentro del territorio catalán los ciudadanos, cualquiera que sea su Lengua materna, tendrán el derecho a elegir la Lengua oficial que ha de emplearse en sus relaciones con los Tribunales, autoridades y funcionarios de todas clases, tanto de la Generalidad como de la República». Aquest vot, a més de clarificar i simplificar el redactat del paràgraf, ampliava els drets lingüístics reconeguts, ja que afegia el dret dels ciutadans a rebre correspondència en la llengua oficial de llur tria en les relacions amb els poders públics, car el dictamen només reconeixia el dret a utilitzar-la-hi. Així mateix, també completava el dictamen en reconèixer també als catalanoparlants el dret d'utilitzar en llurs relacions amb les administracions catalanes el català, dret que el dictamen no explicitava.

En canvi, aquests dos comissionats proposaven d'afegir al mateix article un paràgraf restrictiu de l'ús del català: «Los documentos públicos autorizados por los fedatarios en Cataluña serán redactados en castellano cuando hubieren de surgir efectos fuera del territorio catalán y en todo caso cuando lo soliciten los interesados». El problema d'aquest precepte, a banda de l'escassetat de l'abast del concepte d'oficialitat que contenia i del no-establiment d'una clàusula simètrica quant al dret a demanar-los en català, és que, al vot particular del mateix García Lozano emès el 25 d'abril,³⁶ se suprimia la fe pública de les matèries de legislació exclusiva i execució directa de la Generalitat (art. 11.d del dictamen), amb la qual cosa tenia poc sentit el fet de regular a la norma bàsica de l'autonomia catalana matèries que no serien competència de la Generalitat. A la sessió del 16 de juny, García Lozano anuncià que, atesa la retirada del vot de Xirau i Lluhí, anunciada a la mateixa sessió, ells també retiraven el seu sobre l'article 5 del dictamen inicial.³⁷

El 9 de juny, la Comissió redactà de nou el títol I del dictamen (la denominació del qual passà, seguint la proposta expressada en un vot particular pel comissionat radical

³⁵ «Votos particulares de los Sres. Iranzo y García Lozano al dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 158, 3-05-1932, apèndix 11, p. 1-3.

³⁶ «Voto particular del Sr. García Lozano al art. 11 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 171, 25-05-1932, apèndix 14, p. 1. Aquest vot particular se sotmeté a debat a la sessió del 12 d'agost, però ningú no va demanar l'ús de la paraula per a defensar-lo, per la qual cosa la presidència de la cambra el considerarà retirat. DSCCRE, 217, 12-08-1932, p. 7888.

³⁷ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6262.

Gerardo Abad Conde,³⁸ de «Del territorio y de los ciudadanos de Cataluña» a unes asèptiques «Disposiciones generales»). En el nou text,³⁹ el contingut del qual es reduïa de vuit articles a cinc, el règim d'oficialitat lingüística quedava fixat a l'article 2. Seguint la proposta del comissionat de la minoria al Servicio de la República, Iranzo, i del radical García Lozano, el nou article 2 contenia tant el precepte que imposava el castellà en els documents que haguessin de tenir efecte fora de Catalunya, situat a l'apartat *d* de l'article 11 del dictamen inicial, on pertanyia al títol II («Atribuciones de la Generalidad de Cataluña»), com el que ho feia als documents públics autoritzats per fedataris de Catalunya, en cas que ho demanessin els interessats,⁴⁰ absent al dictamen inicial, sense consignar el dret a demanar-los també en català. Aquesta omissió resultava especialment preocupant per als drets lingüístics dels catalanoparlants, en la mesura que un dels dos comissionats, el radical García Lozano, havia emès un altre vot particular en què proposava de suprimir l'apartat *d* de l'article 11, on es reconeixia a la Generalitat la legislació exclusiva i execució directa de la fe pública.

A més, la Comissió afegí *motu proprio* un altra clàusula restrictiva de l'oficialitat declarada del català i contrària al principi d'igualtat de drets respecte als usos de les llengües oficials presumible en un règim de doble oficialitat. En efecte, al tercer paràgraf de l'article, la Comissió prescrivia el següent:

A todo escrito a [*sic*] documento judicial que se presente ante los Tribunales de Justicia redactado en lengua catalana, deberá acompañarse su correspondiente traducción castellana, si así lo solicita alguna de las partes.

En realitat, aquest precepte introduïa un altre àmbit de desoficialització de la llengua catalana, o restringia l'abast del mateix concepte d'oficialitat, atès que no reconeixia la plena eficàcia jurídica dels actes comunicatius realitzats en un idioma oficial sense necessitat de traducció. En segon lloc, a banda dels dubtes que podria plantejar aquesta prescripció a l'entorn de a qui correspondria assumir el cost de la traducció i de quin text

³⁸ «Votos particulares del Sr. Abad Conde, uno al epígrafe del Título I y otro a cada uno de los arts. 3.º y 4.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 177, 3-06-1932, apèndix 2, p. 1.

³⁹ «Artículos del Título I del dictamen de la Comisión sobre el proyecto de Estatuto de Cataluña, nuevamente redactados», DSCCRE, 180, 9-06-1932, apèndix 2, p. 1.

⁴⁰ El redactat del criteri de determinació de la llengua a utilitzar («y obligadamente en una u otra lengua a petición de parte interesada») planteja el dubte de si, inicialment, era decisió del fedatari en quina llengua caldria redactar el document i només en cas que la part interessada ho demanés específicament hauria d'ésser aquesta qui determinés la llengua d'ús o si el fedatari hauria de demanar de bon principi a la part interessada en quina llengua hauria d'escriure el document.

hauria de prevaler en cas de dubte o contradicció entre tots dos, l'aspecte més lesiu per als drets lingüístics i la seguretat jurídica dels ciutadans era l'omissió de clàusula simètrica respecte a la traducció al català en el mateix supòsit que alguna de les parts ho demanés.

A la darrera prescripció de l'article 5 del dictamen inicial (bilingüisme a les disposicions oficials dictades a Catalunya), la Comissió —a més d'una coma de correcció dubtosa, per tal com introduïa una pausa entre el sintagma nominal subjecte i el verb— afegí el terme *resolución*⁴¹ i, a més, avançà la clàusula a la tercera frase (segon paràgraf). Segons declarà en seu parlamentària el comissionat radical socialista Miguel San Andrés, el sentit d'aquesta addició era de donar «mayor amplitud» al criteri bilingüista.⁴²

La resta de modificacions del text d'aquest article del dictamen inicial introduïdes per la Comissió són del tot menors. La primera frase de l'article romania idèntica. A la segona, només canviava la preposició utilitzada,⁴³ la qual cosa significava de mantenir la restricció *ex ante* de l'oficialitat del català a la resta del seu domini territorial. La quarta frase recull gairebé idèntic el redactat proposat al vot particular d'Iranzo i García Lozano, però amb la diferència substancial que allà on aquests deien que els ciutadans «tendrán el derecho a elegir la Lengua oficial *que ha de emplearse* en sus relaciones con los Tribunales, autoridades y funcionarios de todas clases» (la cursiva és afegida), la Comissió només els reconeixia «el derecho a elegir el idioma oficial que prefieran en sus relaciones con los Tribunales, autoridades y funcionarios de todas clases»,⁴⁴ la qual cosa no implicava necessàriament el dret a rebre-hi correspondència.

Ja sobre el nou redactat del títol 1, el 10 de juny Royo Villanova emeté un vot particular,⁴⁵ en què proposava d'afegir dues clàusules a l'article 2. D'una banda, recordar que «[c]on arreglo al art. 4.º de la Constitución todos los catalanes tienen obligación de

⁴¹ «Toda disposición o *resolución* oficial dictada dentro de Cataluña, deberá ser publicada o notificada en ambos idiomas.» La cursiva és afegida.

⁴² DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6274.

⁴³ On al dictamen inicial s'utilitzava la preposició *en* («En las relaciones oficiales de Cataluña con el resto de España [...]»), a la redacció nova, la preposició utilitzada era *para* («Para las relaciones oficiales [...]). Les cursives són afegides.

⁴⁴ «Dentro del territorio catalán, los ciudadanos, cualquiera que sea su lengua materna, tendrán derecho a elegir el idioma oficial que prefieran en sus relaciones con los Tribunales, autoridades y funcionarios de todas clases, tanto de la Generalidad como de la República.»

⁴⁵ «Votos particulares del Sr. Royo Villanova a los arts. 2.º y 3.º del dictamen respecto al Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 181, 10-06-1932, apèndix 1, p. 1.

saber y derecho de usar el castellano, idioma oficial de la República», esmena del tot supèrflua, per tal com es limitava a reiterar una disposició establerta en una norma de rang superior. De l'altra, proposava d'especificar al mateix Estatut que «[l]os periódicos oficiales de la Generalidad de Cataluña se imprimirán y publicarán a dos columnas, en catalán y castellano». Aquest vot fou debatut a la sessió del 16 de juny i, sobre el darrer punt, el comissionat radical socialista Miguel San Andrés replicà a Royo que «en el segundo párrafo del dictamen de la Comisión se recoge con mayor amplitud la observación de S. S. puesto que se dice que toda disposición o resolución oficial dictada dentro de Cataluña deberá ser publicada y notificada en ambos idiomas». Finalment, la cambra rebutjà en votació nominal el vot de Royo.⁴⁶

Aquest mateix dia, diversos diputats de la minoria agrària encapçalats per Cándido Casanueva presentaren una esmena i una proposta d'addició a l'article 2.⁴⁷ D'acord amb el nou text proposat, «[l]os documentos públicos autorizados por los fedatarios en Cataluña deberán ser redactados en castellano; pero si alguna de las partes lo pidiera, lo serán a dos columnas: en castellano y en catalán». Quant a la proposta d'addició, el text era el següent: «Las actuaciones y resoluciones judiciales serán redactadas en castellano, a menos que lo solicite [*sic*] alguna de las partes, en cuyo caso [*sic*] lo serán en castellano y en catalán».⁴⁸ Tot i que l'esmena reconeixia un cert dret lingüístic, implicava una severa restricció de l'ús oficial del català en aquest àmbit, fins al punt de bandejar-l' en com a llengua capaç de causar efecte jurídic per si mateixa. En defensa de l'esmena, Casanueva apel·là específicament a l'article 4 de la Constitució, el contingut del qual reformulava, bo i fent-lo coincidir amb el de la seva esmena. Així, l'esmenant pretenia que «[e]l artículo 4.º de la Constitución no hace distinción, sino que taxativamente ordena que la lengua oficial sea siempre el castellano, si bien reconoce el derecho de las partes a acompañar la traducción a la lengua regional».⁴⁹ No cal dir que l'article 4 de la Constitució, atès que era una declaració genèrica d'oficialitat lingüística, distava del casuisme dels dos dictàmens de la Comissió sobre l'Estatut sobre el títol I, per la qual cosa els usos lingüístics en l'àmbit de la fe pública ni tan sols hi eren esmentats. Tanmateix, a la sessió en què es debaté aquesta esmena, el 16 de juny, el diputat radical

⁴⁶ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6274.

⁴⁷ «Enmiendas del Sr. Casanueva al art. 2.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 181, 10-06-1932, apèndix 2, p. 1.

⁴⁸ «Enmiendas del Sr. Casanueva al art. 2.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 181, 10-06-1932, apèndix 2, p. 1.

⁴⁹ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6278.

Lara, en representació de la Comissió, afirmà que aquesta «tiene algún aspecto que parece atendible», per la qual cosa demanà temps perquè la Comissió l'estudiés de bell nou, de manera que es posposà el debat, amb l'antuència del mateix Casanueva.⁵⁰ Tanmateix, a la sessió següent en què es debaté el dictamen sobre l'Estatut, el 23 de juny, el diputat San Andrés afirmà que la Comissió havia decidit de rebutjar l'esmena «por estar recogidos en su dictamen algunos de los puntos».⁵¹ De la intenció real de l'esmena, en donà fe la rèplica ulterior de Casanueva, en què recordà que «la Constitución no admite más que un idioma oficial, que es el castellano; no habla para nada de cooficialidad».⁵² Finalment, l'esmena fou rebutjada en votació nominal.⁵³

També el 10 de juny, els diputats radicals Fernando Rey, Luis Cordero, Justo Villanueva, José Ferrer, Rafael Salazar, Diego Martínez Barrio, José Terreros, Manuel Becerra i Luis Velasco presentaren una esmena al quart paràgraf de l'article 2 (cinquena frase de l'article), d'acord amb la qual el text havia d'ésser el següent:

Ante los Tribunales de Justicia los catalanes podrán hacer uso de su lengua vernácula.
Sin embargo, cuando se planteen litigios entre individuos de distinta lengua, se usará siempre el castellano.⁵⁴

Pel que fa a aquesta esmena, podem dir, *mutatis mutandis*, el mateix que del text de la Comissió. Això no obstant, més enllà de les asimetries quant a drets lingüístics que hem comentat adés, el dictamen nou no contenia cap restricció a l'ús oral del català en l'administració de justícia, per la qual cosa, atès el caràcter oficial de la llengua catalana, cal deduir que hi era jurídicament vàlid. A l'esmena, en canvi, hom parlava d'usos de manera genèrica, de manera que és interpretable que el contingut era d'aplicació tant a l'expressió oral com a l'escrita, cosa que constituïa una primera restricció addicional a l'ús del català.⁵⁵ A més, mentre que, al text de la Comissió, calia que alguna de les parts

⁵⁰ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6278.

⁵¹ DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6395.

⁵² DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6395. Tanmateix, val a dir que aquest argument era incoherent amb el fet que l'esmena consistís en una mera addició, i no impugnés el reconeixement de l'oficialitat del català continguda a la primera frase de l'article. De tal manera que si, com afirmava l'esmenant (DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6395-96), el text de l'article 2 del dictamen novament redactat era contrari a l'article 4 de la Constitució, hauria romàs talment inconstitucional encara que la Comissió hagués acceptat l'afegitó proposat.

⁵³ DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6396.

⁵⁴ «Enmienda del Sr. Rey Mora al art. 2.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 181, 10-06-1932, apèndix 4, p. 1.

⁵⁵ Així ho argumentà a la intervenció en defensa de l'esmena el mateix Rey, qui retreia a la Comissió precisament que limités l'ús obligatori del castellà en el supòsit esmentat. DSCCRE, 184, 16-06-1932, p.

demanés específicament que el document es traduís al castellà, els esmenants n'imposaven l'ús amb caràcter general des del mateix moment que en el procés hi hagués «individuos de distinta lengua», tot i que cap d'ells no fes cap petició de canvi de llengua. Així mateix, els esmenants no especificaven cap criteri per a determinar la identitat lingüística dels ciutadans, la qual cosa generava un espai de discrecionalitat, especialment problemàtic en un context d'alta proximitat de les llengües en conflicte com el català i el castellà i on el bilingüisme passiu dels castellanoparlants era àmpliament majoritari. A la intervenció en defensa de l'esmena, el 16 de juny, Rey al·legà la «indefensión para los que no hablen el catalán y con ellos [amb catalanoparlants] pleiteen».⁵⁶ Tanmateix, la realitat sociolingüística de la Catalunya de l'època no facilitava precisament el fet de recórrer a la seguretat jurídica per a imposar el castellà als jutjats de Catalunya, ja que, si hi havia ciutadans amb competència escassa en català, encara n'hi havia més amb competència escassa —si no nul·la— en castellà. Per salvar aquest atzucac, l'esmenant apel·là al deure constitucional de saber castellà, del qual deduí que els ciutadans «no pueden alegar el desconocimiento del castellano».⁵⁷

Amb tot, també aquest argument era problemàtic per múltiples raons. D'antuvi, l'abast del deure de saber castellà estava indeterminat normativament, amb la qual cosa aquesta és només una de les interpretacions possibles, especialment qüestionable en l'àmbit processal, atès que, com ja hem vist, fins i tot en èpoques en què el català mancava d'ús institucional, la protecció de la seguretat jurídica de les parts implicava que les causes se substanciessin en català, sens perjudici de traduir ulteriorment la documentació al castellà.⁵⁸ Tant és això que, com ja hem vist, les mateixes lleis espanyoles

6279. Això no obstant, és difícil que l'addició de la clàusula objecte de la seva esmena fos en resposta precisament a aquesta, com pretenia l'esmenant (DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6279 i 188, 23-06-1932, p. 6398), per una raó purament cronològica, com és que la Comissió presentà el nou dictamen sobre el títol I el 9 de juny i l'esmena fou presentada l'endemà.

⁵⁶ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6279.

⁵⁷ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6279.

⁵⁸ El mateix Felip V, en una resolució d'11 de desembre de 1717 sobre les causes a Mallorca havia respost afirmativament —amb l'ordre, però, que «se procure mañosamente ir introduciendo la lengua castellana en aquellos pueblos»— a la recomanació que «las letras y provisiones se despachen, como por lo pasado, en lengua mallorquina, como tambien que se reciban los testigos, así de causas criminales como civiles, en el mismo idioma mallorquin, para evitar el inconveniente, que se ha de seguir, de equivocarse en muchas ocasiones los Escribanos el hecho del declarante, por no entender la lengua castellana, no habiendo inconveniente en que se reciban en mallorquin, por ser del cuidado de los Relatores la traduccion al idioma castellano». Citem segons el report que en fa el mateix monarca a la resolució sobre la consulta. «Ley IV. D. Felipe V. en Madrid por resol. de 11 de Diciembre de 1717. *Declaraciones de dudas acerca de lo dispuesto en la ley 1ª de este título sobre la nueva planta de la Audiencia de Mallorca*», *Novísima recopilación de las leyes de España. Tomo II. Libros III, IV y V, libro V, título X*, p. 416-17, dins *Novísima recopilación de las leyes de España. Dividida en XII libros. En que se reforma la Recopilación publicado por el Señor Don Felipe II. en el año de 1567, reimpresa últimamente en el de 1775: Y se incorporan las*

d'enjudiciament civil i criminal reconeixien a tota persona encausada en un procediment penal el dret a rebre l'assistència gratuïta d'un intèrpret (vg. supra § 0.3.2.4), fins i tot en un règim, com el de la Restauració, en què les llengües peninsulars diferents del castellà no tenien cap tipus de reconeixement com a idiomes de les administracions públiques.⁵⁹ De tal manera que, si fins i tot en aquest context juridicopolític havia estat reconegut un cert dret d'ús de llengües peninsulars altres que el castellà, encara resultava més problemàtic el fet de proscriure una llengua que al mateix Estatut era proclamada oficial. En segon lloc, també és discutible que l'adduïda inexistència de dret a al·legar ignorància de la llengua oficial derivi d'aquell indeterminat deure de saber-la i no sigui un tret inherent al mateix concepte d'oficialitat.⁶⁰ De tal manera que, en un tal cas, i atès que la mateixa Comissió reconeixia l'oficialitat del català, l'esmentada inexistència de dret a al·legar ignorància, també fóra aplicable al català (per bé que no fóra vigent en contextos processals on les parts poden al·legar indefensió).

Així mateix, el que al text del dictamen eren dubtes raonables, en aquesta esmena constituïa una violació flagrant del principi d'oficialitat del català. En efecte, ja no es tractava de presentar una versió castellana d'un text redactat en català, on la tasca de traducció podria recaure en el mateix òrgan judicial, de manera que es compatibilitzés la validesa del text lliurat en català per la part interessada amb el dret de l'altra part a rebre'l en una llengua comprensible per a ella, ans ara el fet mateix que una de les parts fos considerada com a no-catalanoparlant suspenia automàticament el dret a utilitzar una llengua declarada oficial. A més, l'esmena també contravenia el principi tàcit d'abast igual de la doble oficialitat, per tal com aquesta clàusula només funcionava en el sentit que la presència de castellanoparlants suspenia l'exercici del dret a utilitzar el català, mai a la inversa. Finalment, àdhuc si acceptàvem (a) l'equivalència entre deure de saber castellà i inexistència de dret a al·legar-ne ignorància i (b) l'aplicàvem amb caràcter general, bo i negligint el component lingüístic del dret a la defensa, tot el que se'n podria deduir fóra la inexistència del dret de les parts a disposar d'assistència en una llengua

pragmáticas, cédulas, decretos, órdenes y resoluciones Reales, y otras providencias no recopiladas, y expedidas hasta el de 1804. Mandada formar por el señor don Carlos IV, Madrid: 1805.

⁵⁹ Després d'haver apel·lat a la seguretat jurídica dels ciutadans castellanoparlants, tot el que el diputat radical tingué a dir sobre la dimensió lingüística del dret a la defensa de la resta de ciutadans fou el següent: «yo pregunto, señores Diputados, si dentro de una Nación que está formada por un vínculo de conciencia con una Nación sola puede permitirse el intérprete entre hombres que tienen la obligación de conocer un idioma común». DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6398.

⁶⁰ Aquesta és, almenys, la posició de Milian i Massana (2007: 318), tot i que en relació amb la concepció actual.

comensible per a elles, és a dir, de drets lingüístics passius. Ara: el que en cap cas no es pot derivar del deure de saber castellà és el deure d'utilitzar-lo. En efecte, a diferència del Decret reial de 17 de març de 1926,⁶¹ on el Directori Militar facultava específicament l'autoritat governativa per a imposar «a los organismos directivos de Asociaciones oficiales o particulares» ordres «relativas al uso y respeto de la lengua española» (art. 1) i tipificava com a delictes la «negativa o resistencia a usar la lengua española» (art. 3.4), l'indeterminat deure respecte al castellà previst a l'article 4 de la Constitució de la República era de naturalesa merament passiva i no contenia especificacions quant a l'ús, i encara menys per a particulars. A més, cal recordar que el mateix constituent havia rebutjat una esmena a l'article 4 de la Constitució presentada per Calderón en què pretenia imposar el caràcter «obligatorio» no només del «conocimiento» del castellà, ans també del «uso» (vg. supra § 2.3.1). I per més que el representant de la Comissió que assumí la defensa del redactat de la ponència al·legués com a argument per a rebutjar l'esmena una inversemblant identitat substantiva entre el contingut de l'esmena i «el criterio de la Comisión»,⁶² el més raonable és pensar que si la voluntat de les Corts hagués estat realment d'imposar el deure d'utilitzar el castellà com a atribut inherent a l'oficialitat (a) hauria acceptat l'esmena o, a manca d'això, (b) hauria tramès el mandat a la Comissió d'incorporar aquesta especificació al dictamen.

Pel que fa al desenllaç de l'esmena, tot i que el dia en què Rey féu la defensa de l'esmena en seu parlamentària, el diputat San Andrés havia anunciat que la Comissió la tornaria a estudiar,⁶³ a la sessió següent en què es debaté el dictamen sobre l'Estatut, afirmà que la Comissió havia decidit de rebutjar l'esmena «por estar recogidos en su dictamen algunos de los puntos».⁶⁴ Finalment, fou rebutjada en votació nominal.⁶⁵

El 15 de juny, el diputat del Partit Social Revolucionari José Antonio Balbontín, el de la minoria agrària Joaquín Fanjul i els diputats de l'extrema esquerra federal Salvador Sediles, Ramón Franco, Antonio Jiménez, Eduardo Barriobero i un altre presentaren un altre esmena en què proposaven d'afegir una disposició final a un article que no quedava gens clar si era el 5 del dictamen inicial de la Comissió o el 5 del redactat nou presentat 9 de juny. Atès que el contingut de l'article 5 del nou text de la Comissió tractava de la

⁶¹ GM, 77, 18-03-1926, p. 1442-1444.

⁶² DSCCRE, 40, 17-09-1931, p. 991.

⁶³ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6279-6280.

⁶⁴ DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6395.

⁶⁵ DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6405.

condició jurídica de català,⁶⁶ la hipòtesi més versemblant és que els esmenants es referien en realitat a l'article 2 del redactat nou. El text proposat a afegir era el següent: «La enseñanza y la defensa del idioma castellano dentro de Cataluña serán funciones del Estado».⁶⁷ Aquesta esmena presentava el defecte tècnic que hem comentat sovint sobre la inconcreció i ambibologia del terme *Estado*, el qual resulta tautològic quan hom parla, com suposem que era la intenció dels esmenants, de regular la qüestió de quina és l'administració competent, per bé que és força induïble que hom es referia a l'Administració general de l'Estat. En aquest context, l'esmena entrava en conflicte amb el mateix article 50 de la Constitució, on hom preveia (a) la potestat de les administracions autònomes per a exercir competències en ensenyament i (b) l'obligació que ensenyessin tant *el* castellà com, almenys parcialment, *en* castellà. Aquesta esmena, a més, hauria pogut comportar que les administracions catalanes no poguessin disposar d'escoles de titularitat exclusiva, per tal com l'ensenyament del castellà hi era obligatori i l'esmena atribuïa a l'Administració central tot el que estigués relacionat amb l'ensenyament d'aquesta matèria. En la rèplica en nom de la Comissió, el radical Abad Conde féu notar que l'esmena «[s]e refiere, realmente, a dos artículos distintos del Estatuto», dels quals «uno parece que puede hacer relación al idioma, del que se trata en este momento; pero en este particular no tiene objeto porque está amparado en el art. 4.º de la Constitución», mentre que «[e]l otro puede referirse a la enseñanza y parece que cuando se ponga a debate el tema es el instante en el que será oportuna la defensa de la enmienda».⁶⁸ Finalment, el mateix Balbontín retirà l'esmena.⁶⁹

El 16 de juny, els diputats d'Acción Republicana Matías Peñalba, Mariano Ruiz Funes, José Palanco, Francisco Carreras, José Sánchez Covisa i Fernando Coca i el de la minoria radical Pedro Vicente Gómez presentaren una esmena a la tercera frase (segon paràgraf) de l'article 2 del dictamen novament redactat, on proposaven el text següent:

Toda disposición o resolución oficial dictada dentro de Cataluña deberá ser publicada en ambos idiomas. La notificación se hará también en la misma forma, caso de solicitarlo parte interesada.⁷⁰

⁶⁶ «A los efectos del régimen autónomo de este Estatuto, tendrán la condición de catalanes los que lo sean por naturaleza y los demás españoles que hayan ganado vecindad administrativa.»

⁶⁷ «Enmienda del Sr. Balbontín al art. 5.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 183, 15-06-1932, apèndix 10, p. 1

⁶⁸ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6282.

⁶⁹ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6283.

⁷⁰ «Enmienda del Sr. Peñalba al párrafo 2.º del art. 2.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 184, 16-06-1932, apèndix 1, p. 1.

En defensa de l'esmena, Peñalba al·legà que el cas de les notificacions a particulars «aconseja, por economía administrativa, no se hagan las notificaciones en los dos idiomas sino cuando lo solicite parte interesada». Així mateix, el diputat republicà apuntà que l'esmena, a diferència de molts arguments que se sentiren en aquests debats, «no constituye en rigor nada que signifique otra cosa que el pleno reconocimiento de la categoría, del rango idéntico para los dos idiomas a emplear».⁷¹ En aquest punt, tot i el manteniment de la imposició dels usos bilingües a les disposicions i resolucions oficials, almenys hom reduïa el casuisme del text del dictamen, de manera que deixava un cert marge al desenvolupament normatiu de les mateixes administracions catalanes, per bé que es limitava a aquest aspecte concret de les notificacions a particulars. El president de la Comissió anuncià que aquesta acceptava l'esmena.⁷² Precisament per la reducció del casuisme de l'article, el comissionat republicà federal, Valle, s'oposà a l'esmena i titllà de «técnica deficiente en absoluto» el fet que «se regula la materia excepcional y no se dictan normas para los casos generales». Aquest comissionat féu notar que, del text nou, se'n podria seguir que «la norma general de notificación sea sólo el castellano, siempre, y la bilingüe cuando lo solicite algún señor» i reblà que «una notificación que se hiciese sólo en castellano y fuese incomprensible o difícilmente comprensible para los catalanes, no puede ser aceptada». Pel que feia a la hipòtesi que «el idioma normal único sea el catalán», asseverà que «hay que rechazarla muchísimo más intensamente», per bé que basà aquest rebuig en l'oficialitat del castellà declarada a l'article 4 de la Constitució,⁷³ argument qüestionable perquè, com hem dit adés, en aquest article només s'establí l'oficialitat del castellà i s'imposava el deure de saber-ne, però no el deure d'utilitzar-lo, ni tan sols per les administracions. Per la Comissió respongué San Andrés al·legant que ja era una realitat el fet que «la Generalidad está haciendo las notificaciones en catalán» i afegí que «la Mancomunidad de Cataluña, durante doce o quince años, ha venido notificando en catalán».⁷⁴ El president de la Cambra considerà la defensa del dictamen sense l'esmena com un vot particular —que no consta als apèndixs del *Diario de Sesiones*— i el sotmeté a votació nominal, amb el resultat que fou rebutjat.⁷⁵

⁷¹ DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6407.

⁷² DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6408.

⁷³ DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6408.

⁷⁴ DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6409. El mateix president de la Comissió, Luis Bello, respondria, posteriorment, a una interpel·lació del diputat de l'ORGA Rodríguez Pérez que ja comptava que la «regla general» en aquests casos fóra l'ús del català. DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6418.

⁷⁵ DSCCRE, 188, 23-06-1932, p. 6411.

Finalment, l'article 2 fou aprovat en votació nominal a la sessió del 23 de juny.⁷⁶ En aquesta mateixa sessió, els diputats de la minoria al Servicio de la República Justino Azcárate, Alfonso García Valdecasas, Felipe Sánchez Román, José María Santa Cruz, Manuel Rico Avello i Bernardo Giner de los Ríos, el de la minoria progressista Miguel Maura, el socialista José Fernando González Uña i l'independent Miguel de Unamuno, proposaren d'afegir un article després del 2 (de manera que el que, al dictamen, figurava amb el número 3 esdevindria 4) amb el text següent: «El castellano será el idioma único para las relaciones internas de los organismos que dentro de Cataluña ejerzan funciones de la competencia exclusiva del Estado».⁷⁷

D'antuvi, val a dir que l'Estatut de Catalunya no sembla la norma més indicada per a regular qüestions relatives als òrgans perifèrics de l'Administració general de l'Estat i, encara menys, de manera tan detallada. A tot estirar, en la mesura que l'administració competent per a fer-ho és la mateixa Administració central, tot el que resultava més versemblant que hom podria fer a l'Estatut fóra enunciar uns criteris generals, els quals a l'àmbit dels usos lingüístics oficials, anunciessin que aquests òrgans administratius també quedarien vinculats pel règim de doble oficialitat. I el que hom feia a l'esmena era tot el contrari: obrir un àmbit més de desoficialització del català en una llei adreçada específicament a regular les competències d'una administració diferent de la que els esmenants pretenien regular. En la rèplica en nom de la Comissió, a la sessió de l'endemà, el radical socialista per Bilbao Vicente Fatrás, com en la majoria d'esmenes adreçades a restringir els àmbits d'ús oficial del català, declarà que «[l]a Comisión no admite la enmienda, porque entiende que dados los preceptos establecidos en el art. 2.º, ya aprobado, del Estatuto y lo que se dispone en el art. 4.º de la Constitución, si se aceptara la enmienda se llevaría al Estatuto a una redundancia en relación a este asunto». Més concretament, el comissionat radical socialista afirmà que «el art. 2.º del Estatuto ordena que para las relaciones oficiales de Cataluña con el resto de España, así como para las de las autoridades del Estado con las de Cataluña, la lengua oficial será la castellana, y si en las relaciones entre las autoridades de Cataluña y las del Estado en Cataluña ha de usarse el castellano, es natural que en el régimen interior de estos organismos del Estado no se puede hablar otro idioma que el castellano, ya que, por otra parte, no se dice que se podrá usar el catalán». Fatrás reblà que «podría ahora aplicarse el

⁷⁶ DSCCRE, 188. 188, 23-06-1932, p. 6422.

⁷⁷ «Enmienda del Sr. Azcárate al art. 3.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 188, 23-06-1932, apèndix 5, p. 1.

argumento que se ha esgrimido frecuentemente con relación a lo que dispone el art. 4.º de la Constitución, porque si éste establece que el idioma castellano es el oficial de la República y los organismos a que se refiere son organismos de la República, aunque estén en territorio catalán, es natural que en ellos no se hable más que el idioma castellano». ⁷⁸

Tanmateix, aquesta interpretació de l'article 4 resultava problemàtica per diverses raons. D'antuvi, perquè si *idioma oficial de la República* només volia dir 'llengua de l'administració de la República', aquesta declaració d'oficialitat era de naturalesa merament corporativa i no afectava la resta d'administracions públiques ni el sector privat. Altrament: aquesta interpretació restrictiva de l'oficialitat del català prevista a l'article 2 del dictamen de l'Estatut —que exclouia del concepte d'oficialitat part de les administracions públiques, en contra del que la doctrina actual anomena *principi d'indivisibilitat* de l'oficialitat (Puig Salellas, 1983: 62)— contenia, paradoxalment, una interpretació extensiva del mateix article, perquè aquest només regulava les relacions entre administracions diferents, no pas els usos interns de cadascuna, i s'hi esmentava les «autoridades del Estado», no el conjunt del personal dels òrgans perifèrics de l'Administració central. Pel que feia a l'article 4 de la Constitució, la mateixa clàusula relativa als drets de la resta d'idiomes el feia susceptible d'una interpretació compatible amb un règim de doble oficialitat, sobretot tenint en compte que els drets lingüístics també eren reconeguts en les relacions amb les institucions de la República a Catalunya a l'article 2 del dictamen, la qual cosa pressuposa un mínim de competència en català en el personal dels òrgans perifèrics de l'Administració central. Així, resultava forçada qualsevol interpretació que pretengués d'establir una solució de continuïtat entre els usos lingüístics amb els ciutadans i els interns, com també resultava problemàtic el fet de negar als empleats públics d'aquesta administració en les seves relacions internes els drets reconeguts als ciutadans. Altrament, l'article 2 podria interpretar-se de manera molt més compatible amb l'oficialitat i entendre l'oficialitat exclusiva del castellà estrictament amb el govern de la República. En qualsevol cas, l'esmena en qüestió fou rebutjada en votació ordinària, a la mateixa sessió de 24 de juny. ⁷⁹

⁷⁸ DSCCRE, 189, 24-06-1932, p. 6451.

⁷⁹ DSCCRE, 189, 24-06-1932, p. 6452.

Finalment, com a afegitó a l'article 2 caldria entendre l'esmena presentada el 2 de setembre a l'article 37 del dictamen inicial pel diputat de la minoria catalana Antoni Maria Sbert, els radicals José Teodoro Canet, Pedro Riera, Julio Just, i Álvaro Pascual Leone i els radical socialistes José Ballester i Pedro Vargas, en què proposaven d'afegir el següent:

Cuando sean cooficiales las lenguas vernáculas en las regiones que conservan formas dialectales de la lengua castellana, para la comunicación entre los organismos locales de una y otra región y con los de Cataluña podrá emplearse indistintamente el idioma oficial de la República o el de la región.⁸⁰

D'antuvi, cal dir que la col·locació d'aquesta esmena a l'article regulador el procediment de reforma de l'Estatut (títol VII, «De la modificación del Estatuto», del dictamen inicial) resultava del tot improcedent. Altrament, aquesta esmena hauria d'haver estat presentada a l'article 5 del dictamen inicial (2, quan fou aprovat), que era el que prefigurava el règim d'oficialitat lingüística i els usos lingüístics oficials. Pel que feia a la terminologia utilitzada, els esmenants introduïen un terme finalment absent a la Constitució i que no era l'utilitzat a l'article 2 de l'Estatut, llengua *cooficial*, la qual cosa, si més no, introduïa un factor més de confusió. I és que, tot i que aquest terme havia aparegut sovint als debats constituents i estatutari, el cert és que mai no arribà al text de cap dels articles finalment aprovats per les Corts. Quant al contingut, el redactat era extraordinàriament confusionari, ja que, del sintagma *regiones que conservan formas dialectales de la lengua castellana* —dialectològicament tautològic, per tal com tota parla realment existent és una varietat territorial d'una llengua—, ens resulta impossible d'escatir a què es referien. Tanmateix, el fet que, dels set signants de l'esmena, dos haguessin estat electes pel País Valencià, dos per les illes Balears i un per Catalunya i del nucli del contingut material mateix de l'esmena («para la comunicación entre los organismos locales de una y otra región y con los de Cataluña podrá emplearse indistintamente el idioma oficial de la República o el de la región»), sembla que se'n pot derivar que la intenció dels esmenants era permetre l'ús de la llengua catalana entre les comunicacions oficials de les administracions del Principat i les de la resta del domini lingüístic català. D'altra banda, aquesta esmena presentava el mèrit de corregir la ingerència que el legislador espanyol introduïa mitjançant l'article 2 de l'Estatut de Catalunya en les facultats de la resta de subjectes autonomitzables amb llengua diferent del castellà quant a la prefiguració del

⁸⁰ «Enmienda del Sr. Sbert al art. 37 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 229, 2-09-1932, apèndix 8, p. 1.

règim d'oficialitat lingüística. De tal manera que, gràcies a aquesta esmena, la prescripció de l'article 2 que imposava l'ús del castellà en les relacions de les administracions catalanes amb les de la resta de l'Estat hauria estat susceptible d'una interpretació restrictiva que en limités l'aplicabilitat a les relacions amb les administracions en què el castellà fos l'única llengua oficial. Tanmateix, al *Diario de Sesiones* només constà que l'esmena es presentà el 2 de setembre,⁸¹ però mai no s'arribà a discutir ni hem trobat que fos retirada formalment.

3.2.2 Ensenyament: l'article 7 i la supressió de l'article 31 del dictamen

En l'àmbit de l'ensenyament, al vot particular emès el 8 d'abril, els comissionats de la minoria catalana Xirau i Lluhí proposaven de refondre els articles 10 i 11 del dictamen.⁸² D'acord amb l'apartat *a* del text proposat per a l'article 10 esmenat, l'ensenyament retornava a les matèries en què la Generalitat disposava de la competència legislativa exclusiva i executiva directa.⁸³ Totes aquestes esmenes foren incloses també en el vot particular que emeteren tots dos comissionats el 4 de maig,⁸⁴ on també proposaren de modificar insubstancialment l'article 31,⁸⁵ a la vegada retirat el 16 de juny al·legant que seria defensat el mateix contingut a l'esmena d'Esteve ja esmentada i rebutjada a la mateixa sessió (vg. supra § 3.2.1, n. 26). A la intervenció sobre la totalitat del títol II del dictamen, el 30 de juny, el diputat de la minoria catalana Estelrich demanà que la competència sobre la totalitat de l'ensenyament públic fos per a la Generalitat i proclamà que «nuestro poder escolar debe garantizar a la población escolar de Cataluña de lengua

⁸¹ DSCCRE, 229, 2-09-1932, p. 8490.

⁸² «Voto particular de los Sres. Xiráu (D. Antonio) i Lluhí al dictamen de la Comisión sobre el proyecto de Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 152, 8-04-1932, apèndix 8, p. 1-3.

⁸³ «Corresponderá a la Generalidad de Cataluña la legislación exclusiva y la ejecución directa en las funciones siguientes:

- a) La enseñanza en todos sus grados y órdenes con las garantías establecidas en la Constitución y los servicios de Instrucción pública, Bellas Artes, Archivos, Bibliotecas y Conservación de monumentos. La concesión de títulos profesionales que hayan de tener validez en todo el territorio de la República corresponderá al Estado, y los programas y enseñanzas deberán satisfacer los mínimos señalados por la legislación general.»

⁸⁴ «Votos particulares de los Sres. Xiráu (D. Antonio) y Lluhí a los arts. 1.º, 5.º, 9.º, 10, 11, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 31 y 43 y transitorio, y proponiendo la adición de un artículo entre los Títulos VI y VII del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 159, 4-05-1932, apèndix 12, p. 1-4.

⁸⁵ On la Comissió deia que «[e]n todas las escuelas primarias de la Generalidad será obligatoria la enseñanza del idioma castellano y éste se usará también como instrumento de enseñanza, de acuerdo con el artículo 50 de la Constitución», els comissionats catalans proposaven de dir-hi «[e]n todas las escuelas primarias de Cataluña será obligatoria la enseñanza del idioma castellano y éste se usará también como instrumento de enseñanza, de acuerdo con el artículo 50 de la Constitución». Les cursives són afegides. Considerem insubstancial aquesta modificació perquè era força esperable que a les escoles que no fossin titularitat de la Generalitat l'ús del castellà fóra més gran que en aquestes.

materna castellana que pueda recibir su enseñanza en el primero y segundo grado, según la densidad de población escolar castellana, en castellano».⁸⁶

També el 4 de maig, el president de la Comissió, Luis Bello, emeté un vot particular sobre l'article 9 (que regulava les matèries la legislació sobre les quals corresponia al poder central i l'execució, a la Generalitat), d'acord amb el qual el text de l'article havia d'ésser el següent:

En la función de la enseñanza, en todos sus grados y órdenes, corresponderá a la Generalidad el desarrollo de las normas fundamentales de la legislación del Estado y la ejecución directa, así como los demás servicios de Instrucción pública y Bellas Artes, Museos, Archivos, Bibliotecas y Conservación de monumentos. El Estado español podrá mantener en Cataluña, según las necesidades de la población, Instituciones docentes de Primera y Segunda enseñanza en Lengua castellana y en ellas se enseñará el catalán. Una ley determinará la aportación económica de la Generalidad a los Establecimientos de enseñanza en castellano, fundados y sostenidos por el Estado. La Universidad de Barcelona, autónoma y bilingüe, estará a cargo de la Generalidad y elegirá su Claustro de profesores en régimen abierto de concurrencia y oposición libre.⁸⁷

D'antuvi, val a dir, com apuntaria el diputat de la minoria basconavarresa Jesús María Leizaola a la intervenció del 21 de juliol adés esmentada (supra § 3.1.2), que, el fet de reduir la competència en ensenyament de la Generalitat a la mera execució suposava una rebaixa del sostre competencial per a les entitats autònomes previst als articles 14-16 de la Constitució, cap dels quals no impedia que aquesta fos una matèria en què la legislació exclusiva i l'execució directa correspongués a l'administració autònoma. El fet de reiterar l'autorització de l'Administració central per a crear escoles en castellà a Catalunya (amb el català com a matèria) continguda a l'article 50 de la Constitució era coherent amb aquesta rebaixa competencial de la Generalitat, però implicava una possible duplicitat de centres d'ensenyament en castellà, atès el contingut de l'article 31 del mateix dictamen, el qual no era esmenat. En canvi, el president de la Comissió sí que reconeixia la Generalitat com a administració competent quant a la Universitat de Barcelona.

⁸⁶ DSCCRE, 192, 30-06-1932, p. 6627. Val a dir que tant la versió de l'article 31 del projecte de la Diputació provisional de la Generalitat com la del vot particular de Xirau i Lluhi limitaven al cicle primari el compromís de la Generalitat de mantenir escoles en castellà.

⁸⁷ «Voto particular del Sr. Bello al art. 9.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 159, 4-05-1932, apèndix 11, p. 1.

Tanmateix, a la sessió del 5 de juliol, el president de les Corts anuncià que l'emissor del vot l'havia retirat.⁸⁸

El 23 de juny, els diputats de la minoria agrària Joaquín Fanjul, José María Cid, Dimas de Madariaga, Aurelio Gómez, Santiago Guallar, Abilio Calderón i Ramón de la Cuesta presentaren diverses esmenes al dictamen. En el cas de l'article 10, el text proposat era el següent:

Los maestros que rijan las escuelas de Cataluña, así como los inspectores de primera enseñanza de la región, procederán del Escalafón general del Estado y serán designados por el Ministerio de Instrucción pública, mediante concurso en que acrediten conocer el catalán, percibiendo gratificaciones de un tanto por ciento de su sueldo, que se graduarán por el número de alumnos que aprendan a hablar y escribir el castellano. La enseñanza en las escuelas de primera enseñanza se dará en castellano.

La región podrá crear, a sus expensas, los Centros culturales y docentes que juzgue necesarios, independientemente de los que mantenga el Estado.⁸⁹

L'esmena atribuïa a l'Administració general de l'Estat la competència en una matèria sobre la qual la Constitució ni tan sols li reconeixia potestat legislativa específica (art. 14 i 15), de manera que hom es trobava l'absurd que, a la norma bàsica d'una regió autònoma integrada en un estat que no era precisament federal, el legislador s'hi dedicava a regular les competències de l'Administració central. I és que, si hom considerava que Catalunya no tenia prou «capacidad política» (per utilitzar l'expressió continguda a l'article 15 de la Constitució) per a assumir competències en una matèria determinada, el més esperable és que l'estatut no la regulés, de tal manera que actués per defecte el residu jurisdiccional de l'article 18 de la Constitució. Així, l'absurditat a què conduïa aquesta esmena era que, com que la preeminència jurisdiccional de l'Administració general de l'Estat s'afirmava de manera irrestricta, era més favorable per a les competències de les administracions catalanes el criteri previst als articles 14-16 de la Constitució que no el mateix text estatutari. L'esmena fou debatuda i rebutjada en votació ordinària a la sessió del 29 de juliol.⁹⁰

⁸⁸ DSCCRE, 194, 5-07-1932, p. 6723.

⁸⁹ «Enmiendas del Sr. Fanjul al dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 188, 23-06-1932, apèndix 9, p. 1-2.

⁹⁰ DSCCRE, 209, 29-07-1932, p. 7515.

En la mateixa línia anava l'esmena presentada el 28 de juliol pel diputat republicà catòlic Jerónimo García Gallego, els agraris Tomás Alonso de Armiño, Aurelio Gómez i Dimas de Madariaga, el radical Gil y Gil, el radical socialista Ramón María Aldasoro i el diputat de la minoria progressista Cirilo del Río a una versió posterior del mateix article (amb el número 7, al dictamen nou), on proposaven d'afegir la clàusula següent:

La dirección superior y el control del servicio de instrucción y de educación en Cataluña pertenece al Estado español. Los organismos escolares de Cataluña, así como las autoridades escolares colocadas bajo su jurisdicción, estarán subordinadas al Ministerio de Instrucción pública del Poder central.⁹¹

Com ja hem assenyalat amb motiu del comentari de l'esmena anterior, aquí també ens trobem amb la determinació de les competències de l'Administració general de l'Estat des d'un Estatut d'autonomia, amb l'agreujant que la matèria la titularitat sobre la qual hom li pretenia atribuir no quedava predeterminada a la Constitució. L'esmena fou debatuda i rebutjada en votació nominal a la sessió de l'endemà.⁹²

El 14 de juliol, el diputat de la minoria socialista José Algora, el de la minoria al Servicio de la República José Pareja i els radicals Manuel Marraco, Basilio Paraíso, Justo Villanueva, Darío Pérez, Joaquín Mallo, Ramón Salgado i un altre de signatura il·legible proposaren diverses addicions a l'article 10 del dictamen inicial (6, en el moment de presentació de les esmenes i 7, en el moment en què es debaté).⁹³ Hom hi proposava que les escoles d'Enginyers Industrials i d'Arquitectura depenguessin «del Estado», que les escoles de Belles Arts i les d'Arts i Indústries de Catalunya i les escoles de Comerç es regissin per «la Legislación general del Estado», que els «Institutos de Segunda enseñanza de Cataluña dependerán del Estado y sus cátedras se proveerán con arreglo a la legislación general de Instrucción pública» i que «[e]n todos los pueblos de Cataluña, como en todo el territorio español, deberá haber escuelas nacionales regidas por funcionarios pertenecientes al escalafón general del Magisterio primario». En el moment de debat d'aquestes esmenes, el 29 de juliol, Algora anuncià que traslladaven la darrera esmena a l'article 31 del dictamen inicial. Com ja s'ha comentat, no resultava gaire coherent tècnicament que la norma bàsica de les institucions de l'autogovern català

⁹¹ «Enmienda del Sr. García Gallego al art. 10, nuevamente redactado, del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 208, 28-07-1932, apèndix 10, p. 1.

⁹² DSCCRE, 209, 29-07-1932, p. 7503.

⁹³ «Enmiendas del Sr. Algora al art. 6.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 200, 14-07-1932, apèndix 10, p. 1-2.

recollís també disposicions sobre competències de l'Administració general de l'Estat. En aquest sentit replicà, en nom de la Comissió, el radical socialista San Andrés, que féu notar que «el Estatuto de Cataluña rige sólo en Cataluña y no puede obligar a todo el Estado español».⁹⁴ Pel que fa al contingut de les esmenes, el fet d'atribuir la competència legislativa i executiva a l'Administració general de l'Estat implicava la més que probable possibilitat que una interpretació restrictiva de l'article 4 de la Constitució —sobretot atesa la mateixa associació condicionada que s'establia a l'article 50 entre centres de titularitat de l'Administració general de l'Estat i ensenyament en castellà— i de la mateixa oficialitat del català comportés que el castellà hi fos única llengua d'ús o llengua d'ús predominant. A més, l'esmena contravenia l'article 50 de la Constitució, on es recollia implícitament la potestat de les administracions autònomes per a crear centres d'ensenyament. En la rèplica per la Comissió, però, San Andrés no entrà en el contingut de les esmenes i es limità a reiterar, a banda de l'argument suara exposat, que «todas las enmiendas que presenta el Sr. Algora suponen facultades privativas del Estado, que están reconocidas, no en la Constitución, sino en el dictamen de la Comisión de Estatuto; es decir, que todas esas escuelas continuarán dependiendo del Estado mientras el Estado quiera que dependan de él».⁹⁵ Totes les esmenes, llevat de la traslladada a l'article 31, foren rebutjades en votació ordinària en aquesta mateixa sessió.⁹⁶

Pel que feia als aspectes estrictament lingüístics de l'article, el 13 de juliol, el diputat independent Miguel de Unamuno, els de la minoria al Servicio de la República Felipe Sánchez Román, Justino de Azcárate, Antonio Sacristán, Publio Suárez, Alfonso García Valdecasas, el radical Luis García Lozano i un de signatura il·legible presentaren una esmena a l'article 10 del dictamen inicial, d'acord amb la qual el text havia d'ésser el següent:

Es obligatorio el estudio de la lengua castellana, que deberá emplearse como instrumento de enseñanza en todos los Centros de España. La Generalidad de Cataluña podrá, sin embargo, organizar enseñanzas en su lengua regional. Pero el Estado mantendrá también en Cataluña las instituciones de enseñanza de todos los grados en el idioma oficial de la República.⁹⁷

⁹⁴ DSCCRE, 209, 29-07-1932, p. 7519.

⁹⁵ DSCCRE, 209, 29-07-1932, p. 7519.

⁹⁶ DSCCRE, 209, 29-07-1932, p. 7520.

⁹⁷ «Enmienda del Sr. Unamuno al art. 10 antiguo del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 200, 14-07-1932, apèndix 9, p. 1.

La primera frase era una mera reiteració d'una de les disposicions de l'article 50 de la Constitució i això mateix és el que al·legà el president de la Comissió per rebutjar-la.⁹⁸ Pel que fa a la segona, com hem esmentat reiteradament, en la mesura que el text a què hom presentava l'esmena era l'Estatut de Catalunya i, doncs, establia les competències de la Generalitat, resultava incoherent el fet de recollir-hi prescripcions relatives a l'Administració general de l'Estat. Quant al contingut, els esmenants tornaven a proposar, ara a l'Estatut de Catalunya, el que les Corts ja havien rebutjat a la Constitució (vg. supra § 2.3.2.2). En efecte, l'esmena reprenia el criteri prescriptiu del manteniment de centres d'ensenyament en castellà als territoris autònoms recollit a l'article 48 del Projecte de la Comissió de Constitució, posteriorment reconvertit en merament potestatiu per la mateixa Comissió i les Corts. Els esmenants repetien la proposta continguda al vot particular de dos comissionats radicals i un de radical socialista, rebutjat per la cambra, en què proposaven de tornar al text inicial del dictamen.⁹⁹ Amb l'agreujant que, mentre que ni el Projecte de la Comissió de Constitució ni el text constitucional finalment aprovat no contenien cap clàusula oficialitzatòria de les llengües peninsulars diferents del castellà, l'article 2 de l'Estatut de Catalunya aprovat per les Corts recollia un règim de doble oficialitat, la qual cosa era difícil de compatibilitzar amb l'existència de centres d'ensenyament unilingües no limitats al primer ensenyament. Així mateix, la imposició de centres unilingües en castellà contradeïa la presumpció d'abast igual de la doble oficialitat, en la mesura que, a l'article 50 de la Constitució, s'establia l'estudi del castellà, com també que s'utilitzés com a llengua vehicular també a tots els centres dels territoris autònoms. De tal manera que la connexió entre aquestes disposicions de l'article 50 de la Constitució i la doble oficialitat recollida a l'article 2 de l'Estatut vedava la possibilitat d'aplicar polítiques unilingües a les escoles dels territoris autònoms, a la vegada que imposava una interpretació de la potestat de l'Administració central per a determinar els usos lingüístics dels seus centres ubicats en aquests territoris recollida al mateix article 50 de la Constitució d'acord la qual la clàusula *en el idioma oficial de la República* ja no podria ésser entesa com a sinònim d'«exclusivament en castellà», ans hauria de fer algun lloc al català. I si bé, interpretada així, era salvable aquesta darrera objecció a l'esmena, cal dir que, en la mesura que l'Estatut de Catalunya era una norma de desenvolupament de la Constitució, no és justificable que s'hi

⁹⁸ DSCCRE, 210, 2-08-1932, p. 7539.

⁹⁹ «Voto particular de los Sres. Iglesias, Botella y Srta. Campoamor al art. 48 del proyecto de Constitución», cit. En aquest sentit, no sorprèn que el diputat de la minoria radical Ramón Gil Roldán intervingués en favor de l'esmena. DSCCRE, 210, 2-08-1932, p. 7547-49.

mantinguessin les expressions susceptibles d'ésser interpretades *ad hoc* en el mateix grau en què ho han d'ésser necessàriament a la llei fonamental de la República, precisament quan la indeterminació en aquest punt a què deixava lloc l'article 4 de la Constitució havia quedat concretada a l'article 2 de l'Estatut. En qualsevol cas, l'esmena, debatuda a la sessió del 2 d'agost, fou rebutjada en votació nominal.¹⁰⁰

El 19 de juliol, el comissionat de la minoria radical Lara emeté un vot particular sobre el mateix article 10 del dictamen inicial de contingut substantivament idèntic. El text proposat per a l'article era el següent:

Independientemente de la función cultural que el Estado ejercerá en Cataluña por medio de sus instituciones docentes de todos los grados, *en lengua castellana*, la Generalidad podrá crear otros Centros de enseñanza, en lengua catalana, cuyo funcionamiento se acomodará a lo dispuesto en el art. 50 de la Constitución y a las normas fundamentales que la ley de Instrucción pública declare en todo el territorio nacional. El principio de obligatoriedad en la enseñanza primaria, se entenderá cumplido mediante la asistencia de los escolares a las escuelas del Estado o de la Generalidad. La expedición de títulos académicos y profesionales queda reservada al Estado, así como la suprema inspección que reglamentará el Gobierno de la República para asegurar el cumplimiento de las prescripciones constitucionales y de lo dispuesto en este Estatuto.¹⁰¹

Amb motiu de la discussió a les Corts, el dia 21, Lara recordà la intervenció del president del Consell de Ministres, Manuel Azaña, en defensa de l'esmena transaccional pactada entre Sánchez Albornoz, les minories catalana i al Servicio de la República amb l'adhesió d'altres diputats, d'acord amb la qual calia substituir el criteri prescriptiu pel

¹⁰⁰ DSCCRE, 210, 2-08-1932, p. 7551.

¹⁰¹ «Voto particular del Sr. Lara al art. 10 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 202, 19-07-1932, apèndix 3, p. 1. La cursiva és afegida. Val a dir que, tot i que no es concretés en propostes d'esmenes, des dels rengles de la minoria radical se sentiren veus encara més restrictives quant a l'ús docent de la llengua catalana. En efecte, a la primera intervenció sobre el títol II del dictamen, el 29 de juny, el diputat radical Pedro Armasa digué que «en el Instituto, donde se capacita a todos los españoles para estudios superiores, donde hemos de proporcionar a todos los españoles para el cumplimiento de fines idénticos medios iguales y con un idioma igual, es necesario dar la enseñanza en castellano». DSCCRE, 191, 29-06-1932, p. 6551. Aquesta afirmació resultava contrària fins i tot al mateix article 50 de la Constitució, que autoritzava l'ús docent de llengües peninsulars altres que el castellà, sempre que aquest també fos emprat com a idioma vehicular. La posició d'aquest diputat respecte a la llibertat lingüística i l'autonomia docent no era més oberta en l'àmbit de l'ensenyament superior: «Y si en el Instituto la lengua que debe emplearse es la castellana, en la Universidad debe ser utilizada con más motivo, porque en la Universidad se forman las capacidades para Cataluña y para España, esas capacidades que hemos de mostrar ante el mundo como ejecutoria de nuestra cultura y de nuestro trabajo. Nosotros estimamos que en la Universidad debe enseñarse en castellano. El partido radical ha demostrado ya su entusiasmo por la lengua catalana, porque ha conseguido la creación de cátedras de Lengua y Literatura catalanas en la Universidad.» DSCCRE, 191, 29-06-1932, p. 6552.

potestatiu per «adoptar un texto constitucional que no prejuzgue la cuestión, que deje íntegramente su resolución al porvenir, con el fin de que al llegar la discusión de los Estatutos catalán, vasco o gallego, las Cortes, con plena soberanía, con plena autoridad, puedan aprobarlos en todo o en parte».¹⁰² A parer de Lara, era ara, doncs, el moment de decidir sobre el debat que el constituent havia decidit de posposar.¹⁰³

Tanmateix, ni l'argument d'Azaña era gens convincent —el mateix procés de tramitació de l'Estatut estava demostrant de manera perspícua que els suposats problemes de constitucionalitat del text estatutari eren resolts amb la modificació *ad hoc* o supressió de la disposició a les mateixes Corts— ni, especialment, era l'Estatut de Catalunya la norma adequada per a regular els usos lingüístics de les institucions sota jurisdicció de l'Administració de la República, més enllà del que dimanés genèricament del règim de doble oficialitat (i, com hem vist, l'establiment d'escoles unilingües a Catalunya hi era difícilment compatible). Altrament, el fet d'establir una disposició com l'esmentada a l'Estatut d'un territori autònom concret, per comptes de fer-ho, per exemple, en una llei general sobre ensenyament, resultava encara més inadequat que no haver-ho fet a la Constitució, per tal com prefigurava el contingut d'altres hipotètics estatuts en una norma de rang igual elaborada per a un context territorial específic. En la mesura que aquest vot particular no constituïa una mera reiteració de l'article 50 de la Constitució, tal com hem apuntat ja en relació amb l'esmena d'Unamuno adés considerada, incorria en la incoherència adés esmentada de regular aspectes relatius a l'Administració general de l'Estat en una llei, en principi, adreçada a les institucions de la Generalitat.

A la rèplica en nom de la Comissió, el president d'aquesta, Luis Bello, a més de recordar que el text del dictamen era una solució de compromís de la Comissió per a una qüestió que ell mateix considerava irresolta, afirmà que, en el text de l'esmena, «el Estado no tiene la flexibilidad necesaria para acomodarse al esfuerzo que vaya haciendo la Generalidad», de manera que «si la Generalidad tiene la fortuna de de crear establecimientos de enseñanza perfectos y de crearlos en toda la región catalana, llegando desde la Universidad a la última escuela, el Estado no tendría necesidad de hacer un esfuerzo tan grande y podría, poco a poco, irse retirando, siempre conservando las dos prerrogativas que le marca la Constitución: la obligatoriedad de la enseñanza

¹⁰² DSCCRE, 61, 22-10-1931, p. 1892.

¹⁰³ DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7238.

castellana y el dar la enseñanza valiéndose del idioma castellano como instrumento».¹⁰⁴ Així mateix, també es pronuncià en contra de la proposta que l'ensenyament als centres de titularitat de l'Administració general de l'Estat a Catalunya fos exclusivament en castellà, al·legant que la mateixa realitat sociolingüística catalana ho feia inversemblant, de tal manera que «la legislación que nosotros produzcamos aquí no ha de ser más que un ideal, una norma, que probablemente no se podrá seguir».¹⁰⁵ També argumentà contra aquesta proposta —i, en general, contra tot el vot particular de Lara— el diputat de la minoria basconavarresa Jesús María Leizaola, qui, a banda dels motius fàctics al·legats pel president de la Comissió, exposà també un raó de rang constitucional. En efecte, a més de palesar «la imagen de un Estado opresor» que «se podrá formar» a la «conciencia infantil» en cas que «en cada pueblo haya dos escuelas y el catalán se encuentre con que en una no le enseñan su propia lengua», recordà el contingut del mateix article 4 de la Constitució i l'aportació feta per ell mateix en els debats i assumida per la Comissió (vg. supra § 2.3.1) amb vista que «no se pusiese en ese artículo la limitación de que los derechos de las lenguas particulares estuvieran reservados a la autonomía de las regiones», per la qual cosa a l'article esmentat «se habla de los derechos de las lenguas no sólo de las regiones, sino incluso de las provincias», precisament per garantir drets lingüístics als ciutadans de territoris de llengua diferent del castellà mancats de règim autònom. És per això que, com denunciava el diputat de la minoria basconavarresa, resultava «contrario al espíritu de la Constitución» el fet de «prohibir al Estado que en una región autónoma dé la enseñanza, no sólo en la propia lengua oficial de la República, sino también, si lo estima conveniente, si así lo exigen las circunstancias, en la propia lengua regional o particular».¹⁰⁶ Finalment, el vot particular de Lara fou rebutjat en votació nominal en aquesta mateixa sessió.¹⁰⁷

El 19 de juliol, el diputat radical socialista Francisco Barnés, els radicals Emilio Baeza, José Moreno i Eduardo Pérez Iglesias, el d'AR Mariano Ansó, el del PRDF Ramón Ruiz Rebollo, i un altre de signatura il·legible, presentaren una proposta d'addició a l'article 10 del dictamen inicial, d'acord amb la qual el text sencer de l'article havia d'ésser el següent:

¹⁰⁴ DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7236.

¹⁰⁵ DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7237.

¹⁰⁶ DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7247.

¹⁰⁷ DSCCRE, 204, 21-07-1932, p. 7259.

La Generalidad de Cataluña podrá crear y *sostener* los centros que estime oportunos, *siempre con arreglo a* lo dispuesto en el art. 50 de la Constitución y con independencia de las instituciones docentes y culturales del Estado.

Si la Generalidad lo propone, el Gobierno de la República podrá, sin embargo, otorgar a la Universidad de Barcelona un régimen de autonomía; en tal caso, ésta se organizará como Universidad única, regida por un Patronato que ofrezca a las lenguas y a las culturas castellana y catalana las garantías recíprocas de convivencia en igualdad de derechos para profesores y alumnos.¹⁰⁸

Les cursives són afegides; en el primer cas, es tractava d'una addició al text del dictamen; en el segon, l'expressió subratllada substituïa l'adverbi *salvo*, de manera que el text guanyava força claredat, atès que eliminava la confusionària connotació de contradicció establerta al text de la Comissió entre l'esperit de l'article del dictamen i l'article 50 de la Constitució. Quant a la qüestió de la Universitat de Barcelona, aquesta proposta eren altament problemàtica amb vista a dissenyar una universitat lingüísticament catalana, atesa la naturalesa altament confusionària, tant des del punt de vista gramatical com conceptual, del redactat, a més de restringir l'autonomia universitària amb un casuisme marcat (el Projecte de l'Estatut de Catalunya avalat en referèndum no regulava aquesta qüestió). És clar que, d'una declaració tan amfibològica com l'establiment de «garantías recíprocas de convivencia» per a les llengües i cultures «castellana y catalana», no se n'havia de seguir necessàriament a les normes que la despleguessin que totes dues llengües tinguessin un ús docent quantitativament equivalent, però també ho és que, almenys en l'àmbit dels principis, no s'albirava en aquest mandat gens de voluntat que el català esdevingués la llengua predominant a la Universitat, amb l'agreujant que la «llengua i cultura» castellana hi era esmentada en primer lloc. L'endemà, el mateix Barnés, juntament amb els diputats d'AR Carlos Esplá, Mariano Ruiz Funes, Isidro Vergara, el diputat de la FRG Laureano Gómez Paratcha i els radicals socialistes Ángel Galarza i Gregorio Villarias, presentà una versió ampliada d'aquesta esmena —tot i que no consta que retirés formalment l'anterior—, amb el contingut següent:

La Generalidad de Cataluña podrá crear y sostener los Centros *de enseñanza, en todos los grados y órdenes*, que estime oportunos, siempre con arreglo a lo dispuesto en el artículo 50 de la Constitución y con independencia de las Instituciones docentes y culturales del Estado. *Al estructurar este Estatuto la Hacienda propia de Cataluña,*

¹⁰⁸ «Enmienda del Sr. Barnés al art. 10 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 202, 19-07-1932, apèndix 2, p. 1.

deberán asegurarse a la Generalidad los medios económicos suficientes para el sostenimiento de dichos Centros.

El Estado reconocerá a los certificados de estudios y grados académicos otorgados por todos los Centros de enseñanza de la Generalidad, con arreglo al plan de estudios, pruebas y requisitos fijados por el Estado con carácter general, igual validez y eficacia para la obtención de los títulos respectivos que a los que procedan de las otras Instituciones de cultura de la República.

La Generalidad se encargará de los servicios de Bellas Artes, Museos, Bibliotecas, Archivos y Conservación de Monumentos [sic].

Si la Generalidad lo propone, el Gobierno de la República podrá [Ø] otorgar a la Universidad de Barcelona un régimen de autonomía; en tal caso, ésta se organizará como Universidad única, regida por un Patronato que ofrezca a las lenguas y a las culturas castellana y catalana las garantías recíprocas de convivencia en igualdad de derechos para profesores y alumnos.¹⁰⁹

Aquesta esmena introduïa la prescripció de dotar la Generalitat dels recursos necessaris per a exercir les competències que hom li reconeixia en ensenyament, la qual cosa era de gran rellevància perquè garantia que el fet de crear i mantenir o no els centres de titularitat seva no quedaria sotmès a les contingències pressupostàries, amb la garantia afegida que mandatava al mateix estatuent de consignar una partida amb aquesta finalitat al títol d'Hisenda. Aquest apartat de l'esmena, en general, resultava especialment rellevant atès que el finançament del pressupost de la Generalitat, al dictamen, quedava limitat (a) a la gestió dels impostos que, totalment o parcialment, li cedís l'Administració central (enumerats a l'article 18); (b) als recursos de què disposaven les extintes diputacions de Barcelona, Tarragona, Girona i Lleida; i (c) als tributs de nova creació que imposés la mateixa Generalitat, sempre amb el consentiment del govern de la República (art. 24). Tanmateix, durant el debat sobre aquesta esmena, Barnés admeté que aquesta proposta concreta referida al finançament havia generat dissensions dins la seva mateixa minoria i anuncià que la retirava.¹¹⁰ La resta d'addicions a l'esmena de Barnés presentada la vigília no contenien aportacions rellevants al marc jurídic vigent, des del punt de vista lingüístic, més enllà del fet que l'atribució a la Generalitat de competències, tant en els àmbits esmentats a l'esmena com en qualsevol altre, suposava *prima facie* més garanties perquè s'hi usés la llengua catalana.

¹⁰⁹ «Enmienda del Sr. Barnés al art. 10 (antiguo) del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 203, 20-07-1932, apèndix 8, p. 1. Les cursives són afegides i indiquen les addicions d'aquesta esmena respecte a l'anterior, mentre que el conjunt buit indica la supressió d'un connector.

¹¹⁰ DSCCRE, 207, 27-07-1932, p. 7391.

A la sessió del 27 de juliol, durant la discussió d'aquesta esmena, el comissionat gallec autonomista, Poza Juncal, llegí la nova proposta de la Comissió per a aquest article, la qual recollia parcialment l'esmena de Barnés.¹¹¹ Pel que feia a la primera frase de l'article, la Comissió recollia íntegrament la formulació de l'esmena de Barnés i hi avançava el tractament de la qüestió del finançament dels centres de competència de la Generalitat, però amb una formulació notòriament esmorteïda i amb el notable defecte de no assegurar si aquest article contenia un mandat específic de garantir estatutàriament el finançament dels centres d'ensenyament:

La Generalidad de Cataluña podrá crear y sostener los Centros de enseñanza, en todos los grados y órdenes[,]¹¹² que estime oportunos, siempre con arreglo a lo dispuesto en el artículo 50 de la Constitución y con independencia de las instituciones docentes y culturales del Estado y con los recursos de la Hacienda de la Generalidad dotada por este Estatuto.

La cursiva és afegida. En efecte, mentre que a l'esmena de Barnés era del tot clar que (a) «deberán asegurarse a la Generalidad los medios económicos suficientes para el sostenimiento de dichos Centros» i que (b) això s'havia de fer «[a]l estructurar este Estatuto la Hacienda propia de Cataluña», en el nou dictamen de la Comissió només restava clar que (a) a l'Estatut es recolliria que hi hauria una hisenda per a la Generalitat i (b) que la Generalitat finançaria els seus centres. Ara bé: a l'article no es garantia que la Generalitat disposaria de prou recursos per a finançar-los, sinó tan sols que, en cas que en volgués crear, els havia de finançar amb els recursos que li reportés aquesta hisenda.

Quant a l'altra qüestió que ens interessa, la jurisdicció sobre la Universitat de Barcelona, la Comissió recollí textualment la proposta de Barnés.¹¹³ El comissionat radical socialista

¹¹¹ «Artículo 10, nuevamente redactado, del proyecto de Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 207, 27-07-1932, apèndix 9, p. 1.

¹¹² Afegim aquesta coma, absent a l'original, entenent que el fet d'haver-la omès és simplement un error de puntuació (a l'esmena de Barnés la puntuació és també com la reproduïm aquí). En efecte, la frase conté una oració principal i dos incisos. *Prima facie*, podria semblar que el primer incís tant podria ésser el sintagma *en todos los grados y órdenes* com *en todos los grados y órdenes que estime oportunos*. Tanmateix, el segon sintagma nominal de l'oració principal és introduït per un article definit («La Generalidad de Cataluña podrá crear y sostener *los* Centros de enseñanza, [...]»), la qual cosa exigeix un complement addicional pertanyent al mateix sintagma (en aquest cas, la subordinada relativa *que estime oportunos*), cosa que impedeix de considerar aquest complement com a part de l'incís, atès que, altrament, la frase esdevindria agramatical. En el context d'aquesta frase, perquè *en todos los grados y órdenes que estime oportunos* pogués funcionar com a sintagma caldria la caiguda de l'article esmentat, de manera que la frase fos la següent: «La Generalidad de Cataluña podrá crear y sostener [Ø] Centros de enseñanza, en todos los grados y órdenes que estime oportunos, [...]».

¹¹³ Amb l'únic afegit d'una coma al final, que alterava l'estructura de la frase des del punt de vista sintàctic: «Si la Generalidad lo propone, el Gobierno de la República podrá otorgar a la Universidad de

San Andrés afirmà, però, que «si es potestativo en el Gobierno de la República el conceder o no el régimen de autonomía de la Universidad de Barcelona, puede tener también el derecho a que, si ese régimen de autonomía concedida a la Universidad, esa concesión del Gobierno no responde a la finalidad que con la misma se persigue, lo mismo que la concedió, puede derogarla».¹¹⁴ Durant l'exposició del dictamen nou, Poza Juncal afirmà que l'esmena de Barnés «no obliga al Estado» a «sostener forzosamente, de una manera fatal, las instituciones de enseñanza en Cataluña por siempre», de manera que «en un momento dado, el Estado convencido de que la Generalidad es apta para atender por sí misma esos servicios, pueda traspasárselos».¹¹⁵ Sense voler negar la possibilitat lògica d'aquesta interpretació del text de l'esmena, aquesta argumentació ens resulta escassament versemblant en la mesura que, si la voluntat de la Comissió hagués estat de possibilitar el traspàs de la totalitat de centres d'ensenyament públic a la Generalitat, la via més versemblant per a fer-ho hauria estat de reconèixer competència plena a la Generalitat en matèria d'ensenyament, bo i retenint provisionalment per a l'Administració central la titularitat dels seus centres a Catalunya mitjançant una disposició addicional o transitòria, o introduint al text de l'article alguna clàusula semblant a la de l'article 50 de la Constitució que autoritzés, de manera condicionada, l'Administració central a mantenir també centres d'ensenyament a Catalunya.

Significativament, a la seva intervenció en contra del nou redactat de l'article, el comissionat de la minoria catalana Joan Lluhí recordà el debat a l'entorn de l'article 48 del Projecte de Constitució i afirmà que el text finalment aprovat implicava «atribuir a la Generalidad el servicio de Primera enseñanza» (en realitat, hom hi parlava tant d'ensenyament primari com secundari). Pel que feia a la qüestió del finançament de les escoles de la Generalitat, Lluhí alertà que al text no s'especificava a quina administració correspondria, de manera que «esa posibilidad que establecemos aquí de crear Centros de enseñanza se convierta en ilusoria».¹¹⁶ Quant a la qüestió de la universitat, Lluhí es

Barcelona un régimen de autonomía; en tal caso, ésta se organizará como Universidad única, regida por un Patronato que ofrezca a las lenguas y a las culturas castellana y catalana las garantías recíprocas de convivencia, en igualdad de derechos para profesores y alumnos». La cursiva i la negreta són afegides. Sobre les diferències que aquesta coma pogués introduir respecte al redactat de l'esmena de Barnés és difícil pronunciar-se atesa l'amfibologia general del text, adés comentada.

¹¹⁴ DSCCRE, 208, 28-07-1932, p. 7467.

¹¹⁵ DSCCRE, 207, 27-07-1932, p. 7396.

¹¹⁶ DSCCRE, 207, 27-07-1932, p. 7397. Efectivament, l'any 1937, el conseller de Cultura de la Generalitat, Antoni M. Sbert, denunciaria que la facultat de la Generalitat per a crear escoles noves havia quedat en mera formalitat atès el problema del finançament. Antoni M.^a Sbert, «Organització de l'obra cultural», *Nova Iberia*, 3/4, s/d [1937], p. 11.

pronuncià en favor que la Generalitat disposés d'«una Universidad con iguales atribuciones que la del Estado».¹¹⁷

El 28 de juliol, el comissionat de la minoria al Servicio de la República, Vicente Iranzo, i els comissionats radicals Gerardo Abad Conde, Antonio Lara y Zárate, Vicente Marco i Luis García Lozano, emeteren un vot particular sobre l'article 7 del dictamen reformulat en què proposaven de reprendre el text original del dictamen.¹¹⁸ En defensa del vot, a més de reiterar la posició contrària que l'Administració general de l'Estat renunciés a disposar d'universitat a Catalunya sota la seva jurisdicció única,¹¹⁹ Iranzo reprengué la qüestió plantejada per Lluhí sobre el finançament de les escoles i veié dues interpretacions possibles del dictamen nou. D'acord amb la primera, «la Cámara se compromete, al llegar a la discusión de la Hacienda, a dotar a la Generalidad de todos los recursos económicos necesarios para atender a cuantos centros de enseñanza, en todos los grados y órdenes, ella estime oportunos». I l'altra interpretació possible era que «solamente con los recursos de la Generalidad podrán atenderse todos los servicios de cultura de la misma Generalidad; es decir, que el Estado jamás podrá colaborar económicamente con la Generalidad en los servicios de cultura». Altrament, Iranzo declarà que els emissors del vot particular consideraven que «es justo que en todo aquello que los servicios de cultura de la Generalidad representen un alivio para el Estado, éste debe indemnizarla, en descargo de estos servicios; pero nada más, y siempre a juicio de lo que el Estado crea que debe ser la cultura en Cataluña».¹²⁰ Per la Comissió, el radical socialista San Andrés replicà que era opinió unànime d'aquesta que la clàusula esmentada «no comprometía en modo alguno el criterio de la Cámara en cuanto a la dotación que hacienda de la Generalidad haya de tener en este Estatuto», ans «no era más que una afirmación de principio», segons la qual «la Generalidad había de costear

¹¹⁷ DSCCRE, 207, 27-07-1932, p. 7398.

¹¹⁸ DSCCRE, 208, 28-07-1932, p. 7464. El vot particular no es publicà al *Diario de Sesiones* i tan sols es llegí a la sessió parlamentària. En realitat, tot i que, a la defensa del vot, Iranzo afirmés que el vot era la represa del dictamen, hi havia alguna diferència en el redactat: «La Generalidad de Cataluña podrá crear y sostener los centros de enseñanza, en todos los grados y órdenes, que estime oportunos, [Ø] siempre con arreglo a lo dispuesto en el artículo 50 de la Constitución [Ø] y con independencia de las instituciones docentes y culturales del Estado». Les cursives són afegides i indiquen, en general, fragments absents al text del dictamen, llevat de les que segueixen els símbols de conjunt buit, on, més que addició hi hagué substitució; en el primer cas, del ja esmentat i confusionari adverbi *salvo* (amb la qual cosa el text guanyava claredat) i, en el segon, el sintagma *e independientemente*.

¹¹⁹ DSCCRE, 208, 28-07-1932, p. 7466.

¹²⁰ DSCCRE, 208, 28-07-1932, p. 7465.

todos sus centros de enseñanza con su hacienda propia». ¹²¹ El vot fou rebutjat per votació nominal a la mateixa sessió del 28 de juliol. ¹²²

El 20 de juliol, els diputats de la minoria catalana Rafael Campalans, Lluís Nicolau i d'Olwer, Martí Esteve, Joan Ventosa, Manuel Serra i Moret, Miquel Santaló, Amadeu Hurtado, Epifani Belli i Ventura Gassol presentaren una esmena al mateix article (que havia avançat al número 7 en el moment en què fou presentada), d'acord amb la qual el text de l'article havia d'ésser el següent:

El servicio de la cultura, como atribución del Estado, será prestado en Cataluña por las instituciones educativas de la Generalidad bajo la suprema inspección del Ministerio de Instrucción pública, a los fines indicados en el artículo 50 de la Constitución, con la facultad que en el mismo se reserva el Estado de poder, en cualquier momento, mantener o crear instituciones docentes de todos los grados en el idioma de la República, y de acuerdo con las normas siguientes:

1.^a La Generalitat mantendrá para los habitantes del territorio catalán que deseen recibir su enseñanza en castellano tantas escuelas primarias como requiera la creación de un grado por cada cuarenta alumnos que soliciten este tipo de escuela monolingüe.

Estas escuelas estarán servidas por maestros pertenecientes al escalafón general del Magisterio, designados por el Ministerio de Instrucción pública, y en ellas se enseñará el catalán.

2.^a En las escuelas primarias regidas por la Generalidad, el castellano tendrá no sólo el carácter de materia de enseñanza, sino que se usará juntamente con el catalán como idioma escolar, una vez pasado el primer grado.

3.^a Los Institutos de Segunda enseñanza y Escuelas Normales de Cataluña que hasta ahora han dependido únicamente del Estado, subsistirán con el mismo carácter actual.

4.^a Las Escuelas de ingenieros y de arquitectos serán bilingües, asegurando a los alumnos que lo deseen igual número y calidad de clases en los cursos ordinarios.

5.^a La Universidad de Barcelona será bilingüe, se organizará en forma autonómica, y elegirá sus profesores ordinarios en régimen abierto de concurrencia y oposición libre.

[...]

7.^a La Generalidad reembolsará al Estado los gastos que le ocasione el mantenimiento de los Centros de enseñanza que sigan dependiendo directamente de él. ¹²³

A la intervenció en defensa de l'esmena, debatuda el 29 de juliol, Campalans declarà que recollia el vot particular del president de la Comissió, Luis Bello. ¹²⁴ En qualsevol cas, cal

¹²¹ DSCCRE, 208, 28-07-1932, p. 7467.

¹²² DSCCRE, 208, 28-07-1932, p. 7468.

¹²³ «Enmienda del Sr. Campalans al art. 7.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 203, 20-07-1932, apèndix 4, p. 1.

¹²⁴ DSCCRE, 209, 29-07-1932, p. 7508.

dir que el contingut de l'esmena era realment contradictori, per tal com, tot i que com a criteri general apuntava que la Generalitat fos l'administració encarregada de prestar el servei de l'ensenyament, competència recuperable discrecionalment per l'Administració general de l'Estat, la norma tercera deia precisament el contrari: que els centres que eren titularitat d'aquesta administració ho continuarien essent. A més, la norma setena indicava que els esmenants assumien que la totalitat de l'ensenyament no seria traspasada a la Generalitat. Pel que fa a les prescripcions estrictament lingüístiques, val a dir que la norma primera resultava d'un casuisme excessiu —per utilitzar l'expressió d'un dels signants, Martí Esteve, en el debat sobre l'article 5 del dictamen inicial—. En aquest punt, tant l'article 31 del Projecte català com aquesta esmena eren més desfavorables per a l'ús docent del català que no el mateix article 50 de la Constitució. En el cas del Projecte, però, la manca d'altres disposicions de caràcter lingüístic explícites possibilitava un ensenyament íntegrament en català a la resta d'escoles. Però la connexió de l'article 50 de la Constitució, el qual vedava una tal possibilitat, amb aquesta clàusula introduïa una asimetria flagrant entre l'ús de totes dues llengües a les escoles catalanes, atès que, mentre que a les escoles en castellà, el català només fóra objecte d'estudi, a les escoles en català, el castellà fóra, a més d'assignatura, llengua vehicular d'altres matèries. Sorprenentment, el redactat final millorà aquest punt, en no contenir disposicions lingüístiques addicionals a les de l'article 50 de la Constitució. Pel que feia a la norma segona, es limitava a reiterar parcialment el contingut de l'article 50 de la Constitució i, en l'única interpretació possible en què no ho feia, en el fet de limitar a l'ensenyament primari la prescripció de l'ús docent del castellà com a idioma vehicular, era contrari a l'article 50 de la Constitució, per tal com el constituent hi especificava que la prescripció esmentada era d'aplicació tant en els centres d'ensenyament primari com secundari. Quant a les normes quarta i cinquena, a curt termini, podrien servir com a mecanisme per a fer augmentar l'ús del català als àmbits educatius respectius, però, a llarg termini, podrien esdevenir frens a l'avenç de la catalanització. En qualsevol cas, l'esmena fou rebutjada en votació ordinària a la mateixa sessió del 29 de juliol.¹²⁵

El 20 de juliol, el comissionat republicà federal Bernardino Valle emeté un vot particular sobre l'article 10 del dictamen inicial, d'acord amb el qual l'article havia de quedar així:

¹²⁵ DSCCRE, 209, 29-07-1932, p. 7514.

La Generalidad podrá crear los Centros de enseñanza, *en todos sus grados*, que estime oportunos, siempre con arreglo a lo dispuesto en los artículos 48, 49 y 50 de la Constitución e independientemente de las Instituciones docentes *que el Estado sostendrá en Cataluña*.

En las enseñanzas universitarias y escuelas superiores podrá convenirse entre el Estado y la Generalidad la manera y condiciones en que ésta incorpore a los Centros del Estado las Instituciones docentes catalanas que estime convenientes a la mayor eficacia y desenvolvimiento de la función pedagógica.¹²⁶

Tot i que, al debat parlamentari sobre aquest vot, el 27 de juliol, el comissionat federal afirmà que «echo de menos» al dictamen «la permanencia del Estado en su función docente en Cataluña»,¹²⁷ en realitat, el fet que la Generalitat tindria competència per a crear centres a tots els nivells i que l'Administració general de l'Estat (almenys com a criteri general) no li traspassaria els seus centres ja era implícit al dictamen, i així ho havia argumentat, com hem vist adés, el diputat radical socialista Fernando Valera.¹²⁸ Incoherentment, a la resposta al vot particular de Valle en nom de la Comissió, el també radical socialista San Andrés explicà el text del dictamen en els mateixos termes que l'article 50 de la Constitució, afirmant que «no estimamos conveniente a los intereses del Estado español que imperativamente se consigne en el Estatuto de Cataluña que tiene aquél la obligación de sostener en todo instante allí unas instituciones de cultura, porque, sin perjuicio de que lo sea ahora, puede, puede llegar un momento, pasado el tiempo, en que si las instituciones docentes que organicen las regiones rinden el fruto que se espera, sea oportuno que el Estado diga: no me interesa mantener estas instituciones docentes».¹²⁹ Tanmateix, com ja hem apuntat en comentar l'explicació de Poza amb motiu de la presentació del text del dictamen nou, si la intenció de la Comissió hagués

¹²⁶ «Voto particular del Sr. Valle al art. 7.º del dictamen sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 203, 20-07-1932, apèndix 9, p. 1; les cursives són afegides.

¹²⁷ DSCCRE, 207, 27-07-1932, p. 7372.

¹²⁸ DSCCRE, 193, 1-07-1932, p. 6642. A la intervenció en defensa del vot (DSCCRE, 207, 27-07-1932, p. 7372), Valle confongué la proposta continguda al vot particular de Lara, en què sí que s'afegia un element no implícit al dictamen (que els centres d'ensenyament de l'Administració central a Catalunya funcionessin en castellà), amb el fet que l'Administració central mantindria a Catalunya centres d'ensenyament, cosa que es dedueix de l'expressió *independientemente de las instituciones docentes y culturales del Estado* en l'article que reconeixia a la Generalitat potestat per a crear centres d'ensenyament. Altrament, si hom volia objectar que *Estado*, en rigor, només significa poder públic i engloba qualsevol administració —interpretació doctrinalment correcta, però inversemblant en aquest context—, aleshores hauria de concloure que el vot particular de Valle tampoc no introduïa res de nou, per tal com també utilitzava l'expressió *Estado*, i no *Administració central* o altres fórmules per a referir-s'hi específicament. Altrament, sí, com afirmà a la seva intervenció, l'objectiu del vot particular de Valle era de garantir a Catalunya «el desarrollo de la cultura castellana y española» (DSCCRE, 207, 27-07-1932, p. 7372), el redactat proposat tampoc no aportava res al dictamen, perquè tots dos textos es limitaven a regular la distribució competencial entre administracions, no pas a prefigurar els criteris lingüístics o culturals que haurien d'observar.

¹²⁹ DSCCRE, 207, 27-07-1932, p. 7374.

estat de possibilitar el traspàs de la totalitat de centres d'ensenyament públic a la Generalitat, la via més versemblant per a fer-ho hauria estat de reconèixer competència plena a la Generalitat en matèria d'ensenyament, bo i retenint provisionalment per a l'Administració central la titularitat dels seus centres a Catalunya mitjançant una disposició addicional o transitòria, o introduint al text de l'article alguna clàusula que autoritzés, de manera condicionada, l'Administració central a mantenir també centres d'ensenyament a Catalunya.

Pel que feia a la qüestió de l'ensenyament superior, el text proposat s'oposava a la proposta continguda a l'esmena de Barnés (presentada un dia abans que el vot particular de Valle), on es parlava d'un patronat universitari format per la Generalitat i el govern de la República i fins i tot es prefigurava algun criteri general quant als usos lingüístics. En efecte, tal com es desprenia del mateix redactat («condiciones en que» la Generalitat «incorpore a los Centros del Estado las Instituciones docentes catalanas») i com reblà el mateix Valle a la defensa del vot, «el Estado español conserva su Universidad». Tanmateix, el vot particular de Valle fou rebutjat el mateix dia 27 en votació ordinària.¹³⁰

En relació amb la qüestió de la competència sobre la Universitat de Barcelona, el 7 de juliol, el comissionat de la minoria agrària, Antonio Royo Villanova, emeté un vot particular específic (article 10 del dictamen inicial) en què proposava d'afegir-hi la clàusula següent: «La Universidad de Barcelona seguirá dependiendo del Estado y tendrá la misma categoría que la Universidad de Madrid».¹³¹ Fou debatut i rebutjat en votació nominal a la sessió del dia 26.¹³² A la sessió del 28 de juliol, el mateix Royo Villanova emeté un altre vot particular també sobre la mateixa qüestió, on proposava que «[p]ara someter a la Universidad de Barcelona al régimen especial al que se refiere este artículo será necesaria una ley».¹³³ Com admeté el mateix comissionat, aquest vot el presentà un cop havien estat rebutjats els vots dels comissionats radicals contra la possibilitat d'implantar una universitat única i —al·legà— amb l'objectiu que decidissin sobre

¹³⁰ DSCCRE, 207, 27-07-1932, p. 7377.

¹³¹ «Voto particular del Sr. Royo Villanova al art. 6.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 196, 7-07-1932, apèndix 1, p. 1.

¹³² DSCCRE, 206, 26-07-1932, p. 7359.

¹³³ DSCCRE, 208, 28-07-1932, p. 7475. El vot no es publicà als apèndixs del *Diario de Sesiones* i només es llegí a la mateixa sessió parlamentària. El diputat independent Miguel de Unamuno reiteraria aquesta mateixa petició a la sessió del 2 d'agost, a la intervenció en defensa de l'esmena presentada el 13 de juliol, on aquesta qüestió ni s'esmentava. DSCCRE, 210, 2-08-1932, p. 7538. En aquesta mateixa sessió, el diputat de la minoria al Servicio de la República Felipe Sánchez Román esmentà també aquesta qüestió al torn d'intervenció en contra del dictamen. DSCCRE, 210, 2-08-1932, p. 7560-61.

aquesta qüestió les Corts,¹³⁴ per bé que no és difícil —i així li ho retragué implícitament el comissionat Poza Juncal en aquesta mateixa sessió, amb motiu d'un altre vot particular, presentat just abans que aquest—¹³⁵ de veure-hi una estratègia amb vista a entrebancar i dilatar el procés de tramitació de l'Estatut.¹³⁶ En qualsevol cas, el vot fou rebutjat en votació nominal en aquesta mateixa sessió.¹³⁷

Finalment, sobre les esmenes relatives a la determinació de l'administració competent en alguna branca de l'ensenyament i adreçades a regular-hi també els usos lingüístics, esmentarem la presentada el 14 de juliol pels diputats de la minoria agrària Joaquín Fanjul, José María Cid, Aurelio Gómez, Ricardo Cortés, Tomás Alonso de Armiño, Santiago Guallar, Ramón de la Cuesta, Abilio Calderón i Tomás Ruiz de Solórzano, on proposaven d'incloure un article entre els números 9 i 10 del dictamen inicial (5 i 6, en el moment de presentació de l'esmena) amb el text següent:

El reclutamiento del soldado para las guarniciones de Cataluña no tendrá carácter regional.
La enseñanza en los cuarteles se dará en castellano y éste será el único idioma que se emplee en la instrucción militar y demás actos oficiales.¹³⁸

Aquesta esmena constituïa un exemple paroxismal de la pruija, tècnicament deficient, de regular matèries competència de l'Administració central a les lleis fonamentals de les regions autònomes. En efecte, si la «defensa nacional» era competència la legislació i l'execució directa de la qual corresponia de manera exclusiva a l'Administració general de l'Estat (art. 14.7 de la Constitució), no hi havia cap raó per a regular-la en un estatut d'autonomia. Quant al contingut específicament lingüístic de l'esmena, atemptava contra l'oficialitat del català declarada a l'article 2 de l'Estatut, per tal com pretenia establir un altre àmbit de desoficialització de la llengua catalana al mateix territori de Catalunya. A la intervenció en defensa de l'esmena, a la sessió del 20 de juliol, Fanjul explicà que l'objectiu era d'evitar que «las guarniciones de Cataluña estén formadas por soldados y

¹³⁴ DSCCRE, 208, 28-07-1932, p. 7475.

¹³⁵ DSCCRE, 208, 28-07-1932, p. 7473.

¹³⁶ A la sessió del 2 d'agost, en el torn de la minoria catalana per a explicar el vot sobre el text final de l'article 7, Lluís Companys denunciaria «la trayectoria desdibujada que ha sufrido el Estatuto de Cataluña, ante la presentación de 200 enmiendas, cien votos particulares y una obstrucción insolente que la Cámara aguanta en este pleito y en el de la Reforma agraria, que eran los dos postulados esenciales de la Revolución». DSCCRE, 210, 2-08-1932, p. 7554-55.

¹³⁷ DSCCRE, 208, 28-07-1932, p. 7477.

¹³⁸ «Enmienda del Sr. Fanjul proponiendo la inclusión de un nuevo artículo entre los 5.º y 6.º del dictamen de la Comisión sobre el proyecto de Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 200, 14-07-1932, apèndix 2, p. 1.

oficiales catalanes» (per a la qual cosa proposava que el reclutament no tingués «carácter regional»), d'on deduïa el contingut lingüístic de l'esmena, per tal com «si las tropas fueran catalanas la enseñanza habría de darse en catalán, lo cual estaría en oposición con todas las leyes y reglamentos militares» (l'objectiu declarat pel mateix diputat agrari era que a les guarnicions de Catalunya hi hagués «soldados u oficiales que no sean catalanes», per la qual cosa «la enseñanza teórica que se dé en los cuarteles y la instrucción militar tendrán que darse en castellano»¹³⁹ Tanmateix, aquest argument ignorava olímpicament l'article 4 de la Constitució, on hom preveia el reconeixement drets a les «llengües regionals», desenvolupats, pel que feia al català al Principat, en una llei de les Corts espanyoles (l'Estatut), l'article 2 del qual, que li reconeixia l'oficialitat, ja havia estat votat favorablement per les Corts. I aquesta llei tindria un rang jurídic superior que els suposats reglaments que, segons Fanjul, imposaven l'ús del castellà i que ni tan sols esmentava quins eren. Finalment, després de la rèplica d'Iranzo per la Comissió, on aquest recordà que (a) atès que la Generalitat no tenia competència en defensa, no esqueia de tractar aquesta qüestió a l'Estatut i que (b) el component de la llengua d'ús en l'ensenyament militar, en tot cas hauria de figurar a l'article sobre ensenyament, Fanjul anuncià que retirava la primera part de l'esmena i traslladava la segona «al artículo que trata de la enseñanza».¹⁴⁰ En el debat sobre l'article 10 del dictamen inicial, quan arribà el torn de debatre aquesta esmena, el 29 de juliol, el mateix Fanjul la retirà després que la Comissió anunciés que no l'acceptava.¹⁴¹

Finalment, l'article 7 s'aprovà a la sessió del 2 d'agost per votació nominal.¹⁴² La posició de la minoria catalana, expressada per Lluís Companys, fou l'abstenció.¹⁴³

En l'àmbit de l'ensenyament, hem d'apuntar encara la supressió de l'article 31 del dictamen, el qual imposava l'ús vehicular del castellà a les escoles primàries de la Generalitat, com també imposava a aquesta el deure de mantenir escoles primàries en castellà a les poblacions amb una quantitat mínim d'infants «de lengua castellana»,

¹³⁹ DSCCRE, 203, 20-07-1932, p. 7229.

¹⁴⁰ DSCCRE, 203, 20-07-1932, p. 7230.

¹⁴¹ DSCCRE, 209, 29-07-1932, p. 7515.

¹⁴² DSCCRE, 210, 2-08-1932, p. 7570. A la versió publicada a la *Gaceta de Madrid* (265, 21-09-1932, p. 2090-2094), la referència normativa a què la Generalitat hauria d'adequar la seva política lingüísticoescolar no és l'article 50 de la Constitució, sinó el 30 (que no tracta de l'ensenyament). A la traducció catalana oficial, l'error fou corregit. Vg. «Estatut de Catalunya (Text català oficial aprovat pel Consell de la Generalitat en sessió de 5 d'octubre de 1932)», BGC, 19, 15-10-1932, p. 489-496.

¹⁴³ DSCCRE, 210, 2-08-1932, p. 7554.

mentre que no especificava cap tipus de precepte respecte a l'ús i ensenyament del català (vg. supra § 2.1.2.2). Inicialment, el comissionat de la minoria al Servicio de la República, Vicente Iranzo, i el de la minoria radical Luis García Lozano, al vot particular emès el 3 de maig, proposaren de suprimir la frase de l'article 31 que contenia la prescripció de la Generalitat sobre manteniment d'escoles en castellà.¹⁴⁴ Cal entendre aquest vot en el marc competencial establert al dictamen, d'acord amb el qual no es preveia el traspàs a la Generalitat dels centres educatius titularitat de l'Administració central. En aquest sentit, cal pensar que aquests centres funcionarien en castellà i absorbirien la demanda d'ensenyament en castellà a Catalunya, per la qual cosa no resultaria necessari que la Generalitat mantingués també centres en castellà com a única llengua vehicular. En qualsevol cas, ja hem apuntat que l'eliminació d'aquesta prescripció eixamplava el marge d'autonomia de l'administració catalana per a dissenyar la seva política lingüística escolar.

Després de l'acceleració del tràmit parlamentari arran del cop d'Estat fracassat encapçalat pel general Sanjurjo, el 9 d'agost, i entre els arguments del qual hi havia precisament la qüestió de l'autonomia catalana, l'estratègia de les forces lleials a la República per a superar l'obstrucció parlamentari que duia a terme la minoria agrària fou la supressió i l'agrupació d'articles (Roig Rosich, 1978: 56).¹⁴⁵ En aquest context, el 19 d'agost, el comissionat de la minoria socialista Miguel Bargalló emeté un vot particular en què proposava la supressió dels títols V («De los conflictos de jurisdicción») i VI («De las garantías de los ciudadanos»)¹⁴⁶ Aquest vot implicava de suprimir l'article 31, ubicat al títol VI. A la sessió d'aquest mateix dia, el president de la Comissió anuncià que aquesta acceptava el vot.¹⁴⁷

¹⁴⁴ «Votos particulares de los Sres. Iranzo y García Lozano al dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 158, 3-05-1932, apèndix 11, p. 1-3.

¹⁴⁵ En efecte, després del 9 d'agost, la Comissió reduí els títols VIII («De la adaptación de servicios», format per sis articles) i IX («Régimen transitorio», que constava de cinc articles) a un article únic afegit com a disposició transitòria sense ni tan sols publicar als apèndixs del *Diario de Sesiones* el dictamen del nou text. Altrament, com fa notar Roig Rosich (1978: 156), el 9 d'agost «[f]eia tres mesos que durava la discussió i hi havia nou articles aprovats», mentre que «els altres nou que faltaven més la disposició transitòria s'aprovarien en un sol mes». Tanmateix, tal com assenyala aquest autor (Roig Rosich, 1978: 165), la supressió d'articles servia per a «accelerar la discussió, però també, a la vegada, a escurçar les facultats autonòmiques».

¹⁴⁶ «Voto particular del Sr. Bargalló proponiendo se supriman los Títulos V y VI, y dando nueva redacción al art. 15 del dictamen de la Comisión sobre el proyecto de Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 221, 19-08-1932, apèndix 2, p. 1.

¹⁴⁷ DSCCRE, 221, 19-08-1932, p. 8089.

3.2.3 La competència en català i els càrrecs de designació pública: l'article 11

L'11 d'agost, el comissionat Miguel San Andrés emeté un vot particular en què proposava de consignar com a article separat l'apartat *b* de l'article 11, refós amb l'apartat *c*, al qual proposava modificacions importants.¹⁴⁸ L'article del dictamen enumerava les «funcions» la legislació exclusiva i l'execució directa de les quals correspondrien a la Generalitat; l'apartat objecte del vot particular era el referent a l'Administració de justícia, funció notarial i registre de la propietat. Pel que feia a la qüestió estrictament lingüística, San Andrés afegia al dictamen la designació dels notaris com a facultat de la Generalitat i establí com a condició inexcusable per a accedir als càrrecs de fiscal i registrador la competència en català, com també proposava que aquesta fos «condició preferent» a tots els concursos convocats per la Generalitat:

Los notarios los designará la Generalidad mediante oposición o concurso, que convocará ella misma con arreglo a las leyes del Estado. Cuando conforme a éstas deban proveerse las Notarías vacantes por concurso o por oposición entre notarios, deberán admitirse con iguales derechos los notarios del Estado y la Generalidad.

En cuantos concursos convoque la Generalidad serán condiciones preferentes el conocimiento de la lengua y el derecho catalanes, sin que en ningún caso pueda establecerse la excepción de naturaleza o vecindad. Los fiscales o registradores designados para Cataluña deberán conocer la lengua y el derecho catalanes.¹⁴⁹

Val a dir que ni el Projecte avalat en referèndum ni el dictamen de la comissió de les Corts no especificaven condicions lingüístiques per a ocupar a places o càrrecs de designació pública, potser perquè hom considerava l'exigència de competència en català per a accedir-hi com a conseqüència inherent a l'oficialitat de la llengua catalana. En qualsevol cas, atès el caràcter marcadament casuístic de l'article 2, no resultava gens

¹⁴⁸ «Voto particular del Sr. San Andrés proponiendo que el apartado b) del artículo 11 se fije en un artículo separado después del art. 11 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 216, 11-08-1932, apèndix 7, p. 1-2.

¹⁴⁹ Cal apuntar que, en aquest aspecte, la minoria radical socialista mostrà un canvi de posició notable. En efecte, el 8 de juliol, els diputats radical socialistes Jerónimo Gomariz, Ángel Galarza, Ramón Feced, José Moreno, Manuel García Becerra, Joaquín Pérez Madrigal, Antonio de la Villa, José Luis Martín de Antonio, Gregorio de Villarias, Emilio Baeza i José Ruiz del Río presentaren una esmena, entre d'altres, a l'apartat *d* de l'article 11 del dictamen inicial, per al qual proposaven que «[l]os notarios y los registradores de la Propiedad serán nombrados por el Estado español con arreglo a su legislación». «Enmienda del Sr. Gomariz a los apartados b), c) y d) del art. 11 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 197, 8-07-1932, apèndix 5, p. 1. En canvi, pel que feia a l'ús del català a la fe pública, el contingut de l'esmena no era més restrictiu que el mateix dictamen: «Los respectivos fedatarios en Cataluña deberán expedir, a instancia de parte, copia en castellano de todos los documentos que autoricen». Tanmateix, a la sessió del 16 d'agost, el comissionat radical socialista López de Goicoechea anuncià que l'esmena havia estat retirada. DSCCRE, 218, 16-08-1932, p. 7963.

sobrer d'especificar requisits lingüístics per a aquest tipus de places i càrrecs. Tanmateix, el fet que, llevat dels càrrecs de fiscals i registradors, la norma bàsica de l'autonomia catalana concretés que la competència en català fos condició preferent als concursos convocats per l'Administració de la Generalitat podria resultar problemàtic, en la mesura que aquesta disposició podria ésser utilitzada per a impugnar concursos en què s'establís l'acreditació de competència en llengua catalana com a requisit. Precisament, després que la Comissió anunciés que acceptava aquest vot particular, el diputat de la minoria catalana Amadeu Hurtado presentaria una esmena a aquest mateix paràgraf, per la qual proposava de substituir *condiciones preferentes* per *condiciones obligatorias*.¹⁵⁰

A la sessió de l'endemà, el diputat de la minoria al Servicio de la República Iranzo, en nom de la Comissió, anuncià que havia decidit, en la línia d'aquest vot particular, que «lo que afecta a la Administración de Justicia, Notarías y registradores» es traslladaria a «artículos posteriores»¹⁵¹ i l'article s'aprovà en aquesta mateixa sessió, amb l'apartat *b* de l'article 11 del dictamen inicial suprimit.¹⁵² Just després de l'aprovació de l'article, el president de la Comissió anuncià que aquesta acceptava el vot de San Andrés, el qual quedava com a article nou.¹⁵³

Aquest mateix dia, els diputats de la minoria agrària Cándido Casanueva, Jerónimo García Gallego, Santiago Guallar, Ricardo Gómez Rojí, Tomás Alonso de Armiño, Tomás Ortiz de Solórzano i Ricardo Cortés presentaren una esmena a aquest vot particular, en què proposaven de suprimir-ne el darrer paràgraf.¹⁵⁴ A la defensa de l'esmena a aquest paràgraf, el moll del qual el conformava la qüestió de la competència per a nomenar els notaris, Casanueva afirmà que era partidari que el coneixement del català fos obligatori per a ocupar places notariales a Catalunya, però que considerava innecessari de consignar-ho perquè ho considerava evident, tot i que afirmà que estava disposat a acceptar que a l'article es digués que «los notarios deberán conocer también la

¹⁵⁰ «Enmienda del Sr. Hurtado al art. 12 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 218, 16-08-1932, apèndix 12, p. 1. A la sessió del 17 d'agost, l'endemà que hagués estat presentada, però, s'informà que l'esmena havia estat retirada. DSCCRE, 219, 17-08-1932, p. 7999.

¹⁵¹ DSCCRE, 217, 12-08-1932, p. 7887.

¹⁵² DSCCRE, 217, 12-08-1932, p. 7900.

¹⁵³ DSCCRE, 217, 12-08-1932, p. 7900-01.

¹⁵⁴ «Enmiendas del Sr. Casanueva al art. 12 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 217, 12-08-1932, apèndix únic, p. 1.

lengua catalana», si la Comissió ho considerava necessari.¹⁵⁵ Tanmateix, la cambra rebutjà l'esmena en votació ordinària.¹⁵⁶

A les esmenes presentades el 15 d'agost a la totalitat del nou article pels diputats de la minoria radical Javier Elola, Santiago Rodríguez Piñero, Herminio Fernández de la Poza, Ramón Gil Roldán, Vicente Cantos i Justo Villanueva desaparegueren les disposicions de caràcter lingüístic.¹⁵⁷ Tanmateix, a la sessió del dia 17, es notificà que els autors havien retirat les esmenes.¹⁵⁸

El dia 16, el diputat radical Justo Villanueva presentà un esmena a aquest mateix article, signada també, a efectes de presentació, pels també radicals Javier Elola, Basilio Álvarez, José Terrero, Vicente Cantos, José Canet i Herminio Fernández de la Poza, on tan sols hi havia previsions de caràcter lingüístic per als notaris (que havien d'ésser designats per la Generalitat) i com a «condición preferente».¹⁵⁹ Això no obstant, a la sessió del dia 17 s'informà que aquesta esmena també havia estat retirada.¹⁶⁰

També el dia 16, el comissionat de la minoria agrària, Royo Villanova, emeté un vot particular en què proposava de substituir el paràgraf del vot de San Andrés que tractava del nomenament dels notaris pel text següent, en un article separat: «Los notarios en Cataluña, que, como todos los de España, serán nombrados por el Gobierno de la República, deberán conocer la lengua y el Derecho catalán».¹⁶¹ L'única diferència respecte al vot de San Andrés és que el nomenament també esdevenia competència de l'Administració general de l'Estat, amb el risc consegüent de més laxitud quant a l'acreditació de la competència en llengua catalana. Tanmateix, el vot de Royo fou rebutjat en votació ordinària en aquesta mateixa sessió.¹⁶²

¹⁵⁵ DSCCRE, 219, 17-08-1932, p. 7981.

¹⁵⁶ DSCCRE, 219, 17-08-1932, p. 7984.

¹⁵⁷ «Enmiendas del Sr. Elola al art. 12 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 218, 16-08-1932, apèndix 11, p. 1-3.

¹⁵⁸ DSCCRE, 219, 17-08-1932, p. 7999.

¹⁵⁹ «Enmienda del Sr. Villanueva al art. 12 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 218, 16-08-1932, apèndix 13, p. 1.

¹⁶⁰ DSCCRE, 219, 17-08-1932, p. 7999.

¹⁶¹ DSCCRE, 218, 16-08-1932, p. 7927, el vot no es publicà als apèndixs del *Diario de Sesiones* i tan sols es llegí en sessió ordinària.

¹⁶² DSCCRE, 218, 16-08-1932, p. 7929.

A la sessió del 17, després que s'informés que bona part de les esmenes presentades havien estat retirades, l'article 12 quedà aprovat sense discussions addicionals.¹⁶³ Per causes que ignorem, al text sencer de l'Estatut finalment sotmès a votació,¹⁶⁴ el text del vot particular de San Andrés sobre l'apartat *c* de l'article 11 del dictamen inicial i que, d'acord amb el contingut del mateix vot, havia d'anar en un article separat de l'11, que la Comissió deia que havia acceptat i que així es votà tant a l'article 11 com al 12 (amb el vot introduït), figura a l'article 11. La Comissió no només no explicà per què faltà al mandat parlamentari en aquest punt, ans ni tan sols informà del canvi.

Pel que fa a les esmenes restrictives o contràries a l'ús del català a l'àmbit de la fe pública, el 3 de juny, els diputats de la minoria agrària Cándido Casanueva, José Martínez de Velasco, Aurelio Gómez, Abilio Calderón, José María Cid, Ramón de la Cuesta, Ramón Molina, Tomás Alonso de Armiño i Dimas de Madariaga en presentaren una a l'apartat *d* de l'article 11, en què bandejaven ras i curt el català com a llengua d'ús oficial capaç de causar efecte jurídic per si mateixa, atès que hom hi proposava el text següent per a la segona frase de l'apartat: «Los fedatarios públicos en Cataluña redactarán los documentos en castellano; pero si alguna de las partes lo pidiere, los redactarán a dos columnas: en castellano y catalán».¹⁶⁵ No cal dir que aquesta disposició alterava arbitràriament —en la mesura que freturava de qualsevol tipus de fonamentació jurídica— el règim de doble oficialitat lingüística proclamat a l'article 5, conferint al castellà el triple privilegi de llengua (*a*) autònoma —en el sentit de capaç de causar efecte jurídic per si mateixa—, (*b*) d'ús per defecte i (*c*) d'ús concurrent o mínim necessari. De tal manera que el català restava com a (*a*) llengua subordinada —el fet d'utilitzar-la en aquests documents no causava efecte jurídic *per se*—, (*b*) l'ús de la qual calia demanar específicament i (*c*) era optatiu. Aquesta degradació de l'oficialitat del català resultava d'una compatibilitat encara més problemàtica amb l'article 5, en la mesura que era precisament el català la llengua que s'hi esmentava en primer lloc com a oficial. Atès que a la sessió del 23 de juny fou rebutjada una esmena a l'article 2 de contingut gairebé idèntic presentada pel mateix Casanueva (vg. supra § 3.2.1), quan aquesta arribà a la consideració de la cambra, el 17 d'agost, el mateix esmenant anuncià

¹⁶³ DSCCRE, 219, 17-08-1932, p. 7999.

¹⁶⁴ «Proyecto de Estatuto de Cataluña, aprobado definitivamente», DSCCRE, 233, 9-09-1932, apèndix 3, p. 1-5.

¹⁶⁵ «Enmiendas del Sr. Casanueva a los arts. 9.º y 11 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 177, 3-06-1932, apèndix 11, p. 1.

que la retirava, segons reportà el president de les Corts, «por haber sido tratadas» les matèries a què es referia.¹⁶⁶

La qüestió de la situació dels funcionaris incompetents en català que quedessin sota la jurisdicció de l'Administració de la Generalitat també fou objecte de vots particulars i esmenes. Així, el 6 de setembre, Royo Villanova emeté un vot particular en què proposava de modificar l'article únic de les disposicions transitòries reproduint-hi l'article 40 del dictamen inicial (que imposava obligacions a l'Administració de la Generalitat respecte als funcionaris dels serveis que li fossin transferits) i afegint-hi la prescripció següent:

También abonará la Generalidad los haberes que por excedencia forzosa correspondan a los funcionarios del Estado encargados de servicios traspasados a la Generalidad y que no puedan continuar en sus puestos por desconocer el idioma catalán.
Dichos funcionarios cesarán en el percibo de tales haberes desde el momento en que tomen posesión del puesto correspondiente a su carrera, en cualquier provincia de España.¹⁶⁷

El vot particular fou debatut a la sessió del 8 de setembre. Per la Comissió, replicà Poza Juncal, qui al·legà que aquestes disposicions que contenia l'esmena haurien d'ésser resoltes per la comissió mixta formada pels governs espanyol i de la Generalitat i que no esqueia de prejudicar-les a la llei bàsica de l'autonomia catalana. Tot seguit, la cambra rebutjà el vot particular.¹⁶⁸

En aquesta mateixa sessió es debaté l'esmena presentada el 2 d'agost al mateix article 40 del dictamen inicial pels diputats de la minoria al Servicio de la República Manuel Rico, Publio Suárez, Juan Díaz del Moral i Alfonso García Valdecasas, de la minoria radical Herminio Fernández de la Poza, de l'FRG Manuel Varela i de la minoria socialista José Fernández González Uña, on proposaven d'afegir el següent:

Los funcionarios del Estado que al empezar a regir el Estatuto tengan destino en Cataluña por haber sido nombrados en virtud de una ley y no sepan el idioma catalán, podrán pedir en término de un año cargos

¹⁶⁶ DSCCRE, 219, 17-08-1932, p. 7979.

¹⁶⁷ «Votos particulares del Sr. Royo Villanova al art. 19, a las disposiciones transitorias y proponiendo un artículo adicional en el dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 230, 6-09-1932, apèndix 10, p. 1.

¹⁶⁸ DSCCRE, 232, 7-09-1932, p. 8696.

análogos de la misma categoría que vaquen en cualquier otra región, fuera de concurso.

En el caso de que varios de igual categoría pidiesen la misma vacante, será preferido el que lleve más tiempo en Cataluña.¹⁶⁹

Aquesta esmena podria servir per a garantir l'efectivitat de la declaració de l'oficialitat del català i el seu caràcter indivisible, de manera que l'Administració general de l'Estat a Catalunya no constituís *de facto* un àmbit de no-oficialitat del català. Tanmateix, el caràcter merament potestatiu del trasllat i el fet que el dret a la fer-lo efectiu només es reconegués al funcionari fa pensar que la intenció dels esmenants no era garantir els drets lingüístics dels ciutadans, sinó simplement protegir els funcionaris incompetents en català. Abunda en aquesta interpretació el fet que el trasllat es tractés a partir dels criteris ordinaris d'antiguitat, i no es considerés l'especificitat del cas, com era que no es tractava d'una petició de trasllat derivada de les meres preferències del funcionari, per a la qual regien els criteris de mèrit i antiguitat propis de la funció pública, sinó la inadequació del funcionari per a ocupar una plaça en un territori la llengua del qual ignorava. Si l'objectiu principal de l'esmena hagués estat garantir els drets dels ciutadans el criteri en aquest cas hauria estat invers i s'hauria donat prioritat per a marxar de Catalunya als funcionaris incompetents en català que hi portessin menys temps, pressuposant que els que hi tenien més antiguitat havien adquirit un mínim de coneixement, tot i que fos passiu, de l'idioma. En qualsevol cas, la Comissió rebutjà l'esmena, a través de Poza Juncal, que reiterà l'argument adés exposat en la rèplica al vot particular de Royo Villanova segons el qual aquestes qüestions no s'havien de prejudicar a l'Estatut, ans les havia de regular la comissió mixta de traspàs formada pels governs espanyol i català. Davant aquesta rèplica, el mateix Rico anuncià que retirava l'esmena.¹⁷⁰

3.2.4 El finançament de la Generalitat: els articles 16 i 17

En l'àmbit del finançament, a la sessió de 23 d'agost de 1932 es llegí el dictamen nou sobre el títol IV.¹⁷¹ Els criteris generals per al finançament de l'Administració de la Generalitat, d'una manera més detallada, quedaven exposats especialment a l'article 16 del dictamen nou:

¹⁶⁹ «Enmienda del Sr. Rico Avello al art. 40 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 211, 3-08-1932, apèndix 7, p. 1.

¹⁷⁰ DSCCRE, 232, 8-09-1932, p. 8700.

¹⁷¹ «Título IV, “Hacienda”, del proyecto de Estatuto de Cataluña, nuevamente redactado», DSCCRE, 222, 23-08-1932, apèndix 9, p. 1-2.

Art. 16. La Hacienda de la Generalidad de Cataluña se constituye:

a) Con el producto de los impuestos que el Estado cede a la Generalidad.

b) Con un tanto por ciento en determinados impuestos directos de los no cedidos por el Estado.

c) Con los impuestos, derechos y tasas de las antiguas Diputaciones provinciales de Cataluña y con los que establezca la Generalidad.

Los recursos de la Hacienda de la Generalidad se establecerán con sujeción a las siguientes reglas:

1.^a El costo de los servicios cedidos por el Estado.

2.^a Un x por ciento sobre la cuantía que resulte de aplicar la regla anterior por razón de los gastos imputables a servicios que se transfieren y que teniendo consignación en el Presupuesto general no produzcan pagos en Cataluña o los produzcan en cantidad proporcionalmente inferior al importe de los servicios.

3.^a Una suma igual al coeficiente de aumento que experimenten en lo sucesivo los gastos de los Presupuestos futuros de la República en los servicios correspondientes a los que se transfieren a la Generalidad de Cataluña.

Para cubrir las cuantías que resulten de aplicar las reglas anteriores, el Estado cede a la Generalidad:

I. La contribución territorial, rústica y urbana con los recargos establecidos sobre la misma, debiendo abonar a los Ayuntamientos las participaciones que les correspondan.

II. *El impuesto sobre Derechos reales, el de las personas jurídicas y sobre las transmisiones de bienes con sus recargos y con la obligación de aplicar los mismos tipos contributivos establecidos en las leyes del Estado.*¹⁷²

III. El 20 por 100 de propios, el 10 por 100 de aprovechamientos forestales, el 10 por 100 de pesas y medidas, el 5 por 100 de Administración y cobranza y el producto del canon de superficie y el impuesto establecido sobre las explotaciones mineras.

IV. Un tanto por ciento de la suma de las contribuciones Industrial y de Utilidades que se recauden en Cataluña igual a la diferencia entre la cuantía de las contribuciones y recargos que se ceden en virtud de las reglas anteriores y el costo total de los servicios que el Estado transfiere a la región autónoma. Si con una participación del 20 por 100 no se cubriese la diferencia, se cubrirá el resto de la misma en forma de participación en el impuesto del Timbre en la proporción necesaria para ello.

També cal assenyalar que el dictamen contenia l'ús restrictiu del concepte d'*Estat*, l'extensió del qual quedava limitada a l'Administració central. Així mateix, desapareixien l'article 22 del dictamen anterior, en què es reconeixia la facultat recaptatòria delegada de totes les contribucions, impostos i arbitris a percebre a Catalunya, llevat dels monopolis i les duanes, i el 23, on s'establia el termini de durada de cinc anys per als convenis sobre el finançament de la Generalitat a negociar entre aquesta i el Ministeri d'Hisenda, per tal com l'article 21 del dictamen nou tan sols preveia que «[u]na Comisión mixta designada

¹⁷² La cursiva és afegida. Aquest apartat l'introduïa el dictamen nou.

por el Ministerio de Hacienda y la Generalidad será encargada de aplicar las reglas establecidas en este Título para la ordenación de la Hacienda de la Generalidad», els acords de la qual hom elevaria «a la aprobación del Consejo de Ministros». Tanmateix, la qüestió de la renovació quinquennal pel Ministeri d'Hisenda i la Generalitat reaparegué al dictamen següent del mateix títol, presentat el 26 d'agost,¹⁷³ amb el redactat següent:

Cada cinco años se procederá por una Comisión de técnicos nombrados por el ministro de Hacienda de la República y por la Generalidad a la revisión de las concesiones hechas en este artículo. *Tanto los impuestos cedidos como los servicios traspasados a la Generalidad serán calculados con un aumento o con una rebaja igual a la que hayan experimentado unos y otros en la Hacienda de la República.*¹⁷⁴ La propuesta de esta Comisión será elevada a la aprobación del Consejo de Ministros. Toda otra variación en el régimen de cesión de impuestos y participaciones a la Generalidad deberá hacerla el Ministro de Hacienda de común acuerdo con la Generalidad, y si esto no fuese posible, deberá someterse la reforma a la aprobación de las Cortes, cuyos acuerdos requerirán el voto favorable de la mayoría absoluta del Congreso.

Aquest nou redactat, a més, era més lesiu per a l'autonomia catalana que no el dictamen inicial, per tal com ara es trencava el criteri de bilateralitat, atès que es reconeixia capacitat decisòria al legislatiu espanyol per a modificar unilateralment el règim fiscal de la Generalitat, fins i tot sense el consentiment d'aquesta. Així, a més, fou finalment aprovat, amb algunes variacions en el redactat, en el text votat l'1 de setembre d'aquest article:

En cualquier momento el ministro de Hacienda de la República podrá hacer una revisión extraordinaria en el régimen de Hacienda de la Generalidad, de común acuerdo con ésta, y si esto no fuera posible, deberá someterse la reforma a la aprobación de las Cortes, siendo preciso el voto favorable de la mayoría absoluta del Congreso.¹⁷⁵

Tornant al dictamen novament redactat immediatament anterior, el presentat el 23 d'agost, l'article 18 introduïa importants restriccions de les competències fiscals de la Generalitat, per tal com, per bé reconeixia que «[l]a Generalidad podrá crear nuevas

¹⁷³ «Título IV, “Hacienda”, del proyecto de Estatuto de Cataluña, nuevamente redactado por segunda vez», DSCCRE, 225, 26-08-1932, apèndix 11, p. 1-2.

¹⁷⁴ La cursiva és afegida. El significat d'aquest críptic fragment, segons la interpretació expressada a les Corts, entre d'altres, pel mateix president del Consell de Ministres, és que, en la mesura que el finançament de la prestació dels serveis traspasats a la Generalitat havia de procedir de participacions de tributs recaptats a Catalunya per l'Administració general de l'Estat, si els tributs de la Generalitat no eren suficients, el que es pretenia evitar era que la Generalitat rebaixés els tipus dels seus impostos per fer augmentar la participació que li hauria d'aportar l'Administració central. DSCRRE, 227, 31-08-1932, p. 8355.

¹⁷⁵ DSCCRE, 1-09-1932, p. 8445.

contribuciones que no se apliquen a las mismas materias que ya tributan en Cataluña a la República y podrá dar una nueva ordenación a sus ingresos actuales y a los que se le ceden por los artículos anteriores», estableia tot seguit que «[l]os nuevos tributos que establezca la Generalidad no podrán ser obstáculo a las nuevas imposiciones que cree el Estado, y en caso de incompatibilidad aquellos tributos quedarán absorbidos por los del Estado». Aquest aspecte de l'absorció quedà relativament compensat al dictamen presentat el 26 d'agost (on aquest article quedà fusionat amb l'anterior, amb el número 17), on hom afegia la clàusula «con la compensación que corresponda». Aquest nou dictamen recuperà (també al nou article 17) la potestat de la recaptació delegada per a la Generalitat de «las contribuciones, impuestos y arbitrios que el Estado debe percibir en Cataluña, con excepción de los monopolios y de las Aduanas, con sus anexos», amb el benentès que «el Estado se reserva el derecho de rescatar la recaudación de sus tributos y gravámenes en el territorio de Cataluña y de ordenarla libremente». Aquest article fou aprovat a la sessió del 2 de setembre.¹⁷⁶

Sobre l'aplicació d'aquests criteris de finançament, disposem de les dades proporcionades per la Conselleria de Finances de la Generalitat, el 27 de setembre de 1934, sobre els ingressos derivats dels tributs cedits íntegrament a la Generalitat i el cost dels serveis transferits. Així, d'acord amb les xifres de la Conselleria, els primers sumaven 73.051.884,97 pessetes, mentre que els costos dels serveis assumits per la Generalitat —i entre els quals el balanç no incloïa l'ensenyament— pujaven a 83.047.600,18.¹⁷⁷ De tal manera que, com ja hem avançat més amunt (§ 3.1.4), el fet que els criteris de finançament adoptats al títol d'hisenda seguissin el criteri que els tributs cedits a la Generalitat equivalguessin als costos necessaris per a finançar els serveis transferits feia que, com apunta Roig Rosich (1978: 179), la possibilitat real de finançar la creació de centres d'ensenyament fos incerta. I ja hem esmentat que, l'any 1937, el conseller de Cultura de la Generalitat, Antoni M. Sbert, denunciaria que la facultat de la Generalitat per a crear escoles noves havia quedat en merament formal, atès el problema del finançament.¹⁷⁸

¹⁷⁶ DSCCRE, 229, 2-09-1932, p. 8472.

¹⁷⁷ *La Vanguardia*, 27-09-1934, p. 4.

¹⁷⁸ Antoni M.^a Sbert, «Organització de l'obra cultural», *Nova Iberia*, 3/4, s/d [1937], p. 11. Segons la historiadora Anna Sallés (2009: 101), durant el bienni 1931-1933 es construïren 1019 escoles a Catalunya, però el finançament anà a càrrec de l'Administració central.

3.2.5 La (no-)agregació de territoris: la supressió de l'article 4 del dictamen

Una mostra de les rebaixes de què fou objecte el Projecte aprovat en plebiscit pel poble masculí de Catalunya en el procés de tramitació a les Corts espanyoles fou la supressió *in toto* de l'article que regulava el procediment d'agregació de territoris a l'entitat autònoma catalana. I ja hem esmentat les implicacions sociolingüístiques d'aquesta supressió, per tal com era només a Catalunya, en aplicació de l'article 2 del mateix Estatut, que hi hauria un règim de doble oficialitat lingüística i, doncs, drets lingüístics reconeguts, sobretot si tenim en compte que el Consell de Ministres es negà a aplicar el Decret de 29 d'abril de 1931 a cap altre territori de la República. De tal manera que els ciutadans de la resta de territoris del domini lingüístic català no podrien gaudir dels drets lingüístics reconeguts a l'Estatut, almenys mentre al seu territori no s'aprovés un estatut propi i s'hi establís un règim de doble oficialitat. Així mateix, atesa la imposició de l'ús del castellà per a les relacions oficials de les institucions catalanes amb les de la resta de l'Estat, establerta a l'article 2, el no-reconeixement del dret de les poblacions d'altres territoris a agregar-se a la regió autònoma de Catalunya també implicava la reducció dels àmbits d'ús oficial de la llengua catalana.

El 3 de maig, els comissionats Iranzo i García Lozano emeteren un vot particular a l'article 4,¹⁷⁹ on proposaven d'afegir un apartat per regular la segregació de territoris de l'entitat autònoma catalana: «El mismo procedimiento habrá de seguirse siempre que un territorio perteneciente a la región catalana se propusiere separarse de ella para incorporarse a otra región o provincia».

Aquest mateix dia, el comissionat Bernardino Valle emeté un altre vot particular al mateix article,¹⁸⁰ l'apartat *a* del qual era més favorable a l'agregació de territoris, per tal com rebaixava el percentatge de municipis proponents a la majoria simple o als que sumessin almenys les dues terceres parts del territori: «la mayoría de sus Ayuntamientos o, cuando menos, aquellos cuyos Municipios comprendan las dos terceras partes del censo electoral de la región». Val a dir, però, que no quedava clar què hauria passat si hom obtenia la majoria d'ajuntaments en favor de l'agregació, però aquests no sumaven

¹⁷⁹ «Votos particulares de los Sres. Iranzo y García Lozano al dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 158, 3-05-1932, apèndix 11, p. 1.

¹⁸⁰ «Votos particulares del Sr. Valle a los arts. 4.º y 18 del dictamen respecto al Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 159, 4-05-1932, apèndix 10, p. 1. El vot, signat el dia 3, es publicà al *Diario de Sesiones* de l'endemà.

les dues terceres parts de la població del conjunt del territori agregable. L'apartat *b*, resultava més restrictiu, en la mesura que fixava les dues terceres parts del cens electoral com a quantia mínima per a validar la proposta (al dictamen no es concretaven xifres en el referèndum popular) i, a més, fixava una moratòria de cinc anys per a tornar a presentar la proposta d'agregació, en cas que el plebiscit no reeixís.¹⁸¹ A l'apartat *c*, només s'afegia al text del dictamen el sintagma *de la República*, en referència a les Corts (que havien d'aprovar l'agregació).

Els diputats de la minoria agrària Abilio Calderón, Pedro Martín, José María Cid, Rufino Cano de Rueda, Ricardo Gómez Rojí, José Martínez de Velasco i Lauro Fernández presentaren una esmena a aquest article¹⁸² en què s'especificava que l'aprovació per les Corts de l'agregació de nous territoris a l'entitat autònoma catalana s'havia de prendre per majoria absoluta. I el 3 de juny, el comissionat Abad Conde emeté un vot particular en què proposava, ras i curt, la supressió de l'article.¹⁸³ Aquest mateix dia, els diputats de la minoria radical Rafael Ulled, Pío Díaz, Joaquín Mallo, Manuel Marraco, Darío Pérez, Tomás Peire i José Manteca presentaren una esmena exactament amb el mateix contingut.¹⁸⁴ I al nou dictamen sobre el títol I, presentat el 9 de juny,¹⁸⁵ l'article 4 del primer dictamen quedava suprimit. Val a dir que, per bé que hom al·legués l'article 13 de la Constitució per a suprimir-lo,¹⁸⁶ el cert és que aquest es limitava a interdir «la Federación de regiones autónomas», quan, en realitat, l'article 4 del Projecte de l'Estatut regulava el procediment d'agregació de territoris a Catalunya, la qual era, tant en el moment d'elaboració del Projecte com del dictamen de la Comissió, l'únic territori

¹⁸¹ «b) Que lo acepten, por el procedimiento que señala la ley Electoral, por lo menos las dos terceras partes de los electores inscritos en el censo del territorio afectado. Si el plebiscito fuere negativo, no podrá renovarse la propuesta de agregación hasta transcurridos cinco años.»

¹⁸² «Enmiendas del Sr. Calderón a los arts. 1.º, 2.º, 3.º, 4.º, 5.º, 7.º, 8.º y 11 del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 162, 10-05-1932, apèndix 2, p. 1-2. L'esmena fou signada el 9 de maig, però es publicà al *Diario de Sesiones* l'endemà.

¹⁸³ «Votos particulares del Sr. Abad Conde, uno al epígrafe del Título I y otro a cada uno de los arts. 3.º y 4.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 177, 3-06-1932, apèndix 2, p. 1.

¹⁸⁴ «Enmienda del Sr. Ulled al art. 4.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 177, 3-06-1932, apèndix 10, p. 1.

¹⁸⁵ «Artículos del Título I del dictamen de la Comisión sobre el proyecto de Estatuto de Cataluña, nuevamente redactados», DSCCRE, 180, 9-06-1932, apèndix 2, p. 1.

¹⁸⁶ Aquest fou l'argument al·legat, en nom de la Comissió, pel representant de la minoria radical Lara, que declarà que ell mateix havia estat el primer comissionat que s'oposà al contingut de l'article. A la seva intervenció, però, admeté que «el artículo 13 de la Constitución, de una manera expresa y concreta, no prohíbe más que la federación de regiones autónomas», però recorregué a una interpretació extensiva, apel·lant a l'esperit de l'article, d'acord amb la qual «la finalidad que tiene esa prohibición es impedir que se puedan constituir grandes núcleos político-administrativos que puedan romper el equilibrio orgánico del Estado», de manera que «si la Constitución no quiere que tales núcleos se constituyan por ese procedimiento de la federación de regiones, tampoco puede querer que se formen mediante una serie de agregaciones sucesivas, parciales». DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6259.

autònom de l'Estat. Per contra, l'article 13 de la Constitució només prohibia la federació d'entitats autònomes ja existents, però no deia res sobre la possibilitat d'agregació de territoris no autònoms a d'altres que sí que ho eren. Precisament el comissionat de la minoria catalana Antoni Xirau esgrimí aquest argument a la intervenció parlamentària del 16 de juny en defensa del vot particular en què proposava de restituir l'article al dictamen, bo i apuntant que l'article «había resistido durante largos meses las discusiones en el seno de la Comisión».¹⁸⁷ El diputat català al·legà que del que es tractava era de «dejar en libertad a cada uno de tales Municipios para que manifieste su voluntad, para que manifieste si quiere seguir formando parte de la región o separarse de ella», la qual cosa «es un caso completamente distinto» del «precepto de la Constitución que prohíbe la federación de regiones autónomas».¹⁸⁸ És per això que no hi ha cap raó per a considerar l'article 4 del Projecte de l'Estatut votat en referèndum com a contrari al 13 de la Constitució. A tot estirar, hom podia desplaçar-lo a l'apartat sobre el règim transitori, per a indicar que la possibilitat d'agregació de nous territoris a Catalunya només fóra possible mentre els territoris agregables no es constituïssin com a regions autònomes pròpies o quedessin integrats en altres entitats autònomes.

El 9 de juny, els diputats Martí Esteve, Antoni M. Sbert, Josep Xirau, Eduard Layret, Ricardo Palacín, Ventura Gassol, Lluís Nicolau d'Olwer, M. Santaló, E. Belli, Jaume Aiguadé, J. Suñol, Humbert Torres, Carles Pi i Sunyer, Rafael Campalans i M. Carrasco i Formiguera presentaren una esmena a l'article 4 del dictamen inicial¹⁸⁹ en què es mantenia el text, amb modificacions menors.¹⁹⁰ I el 14 de juny, els comissionats de la minoria catalana, Antoni Xirau i Joan Lluhí, emeten un vot particular, en què proposaven la restitució textual de l'article del dictamen.¹⁹¹ Tanmateix, tot i que, a la intervenció en defensa del vot, a la sessió del 16 de juny, Xirau declarà que acceptava el vot particular

¹⁸⁷ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6257.

¹⁸⁸ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6258.

¹⁸⁹ «Enmiendas del Sr. Esteve a los arts. 2.º, 4.º y 8.º del dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 180, 9-06-1932, apèndix 1, p. 1.

¹⁹⁰ A l'apartat *a*, si al dictamen deia «que lo pidan las tres cuartas partes de los Municipios del territorio que desee ser agregado», d'acord amb els esmenants, hi havia de dir «[q]ue lo propongan a lo voten, por lo menos, las tres cuartas partes de los Municipios del territorio que desee ser agregado». A l'apartat *b*, que estipulava el plebiscit pels habitants dels municipis en qüestió, l'únic canvi era que, allà on el dictamen deia «en forma de elecciones generales», els diputats catalans proposaven que fos «realizado en la forma establecida por la ley Electoral de la República». A l'apartat *c*, només s'afegia al text del dictamen el sintagma *de la República*, en referència a les Corts (que havien d'aprovar l'agregació).

¹⁹¹ «Voto particular de los Sres. Xiráu (D. Antonio) y Lluhí proponiendo un artículo adicional a continuación del 1.º en el dictamen de la Comisión sobre el Estatuto de Cataluña», DSCCRE, 182, 14-06-1932, apèndix 8, p. 1.

d'Iranzo, pel qual es regulava també la separació de territoris de l'entitat autònoma,¹⁹² el vot fou rebutjat a la mateixa sessió en votació ordinària.¹⁹³

Tot seguit es llegí un vot particular del comissionat federal, Valle, en què proposava d'introduir un article nou entre l'1 i el 2, pel qual reintroduïa la possibilitat d'agregar territoris a l'entitat autònoma catalana, però matisant que aquests només podrien ésser municipis i establint una majoria mínima de dos terços de la corporació municipal (no quedava clar si el quòrum es referia als edils votants o a la totalitat de membres del Ple) i dels habitants inscrits en el cens.¹⁹⁴ Tanmateix, en nom de la Comissió, el mateix Lara replicà que no veia cap diferència substantiva entre aquest vot i el dels comissionats de la minoria catalana i es reafirmà en els arguments exposats en el debat sobre aquest, davant la qual cosa Valle anuncià que retirava el seu vot.¹⁹⁵

Tot seguit, el comissionat radical García Lozano anuncià que, davant la no-acceptació per les Corts d'aquest, retirava el que havia presentat juntament amb el comissionat de la minoria al Servicio de la República Vicente Iranzo a l'article 4 del primer dictamen,¹⁹⁶ al·legant que havia estat pensat per si les Corts acceptaven el vot dels comissionats de la minoria catalana. Tanmateix, aquesta explicació és inversemblant, per tal com García Lozano i Iranzo emeteren llur vot el 3 de maig, mentre que el de Xirau i Lluhí fou emès el 14 de juny, de tal manera que l'objectiu de fons de García Lozano i Iranzo més aviat era restringir el contingut de l'article 4 del primer dictamen, en cas que fos mantingut. Aleshores, el diputat Carrasco i Formiguera demanà al president de la cambra, Julián Besteiro, sobre la situació en què quedava l'esmena presentada per diversos diputats catalans el 9 de juny presentada a l'article 4 del dictamen. Preguntat per aquest sobre si mantenia la seva signatura a l'esmena, el diputat Martí Esteve respongué negativament al·legant que aquesta era inviable, atès el resultat de la votació sobre el vot particular

¹⁹² DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6257.

¹⁹³ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6261.

¹⁹⁴ El text era el següent: «Si algún Municipio cuyo territorio jurisdiccional sea limítrofe con el de Cataluña deseara incorporarse a ésta, será preciso para llevar a efecto su agregación:

- a) Que lo proponga el Ayuntamiento interesado por acuerdo conforme de los dos tercios de sus miembros.
- b) Que lo aprueben las dos terceras partes de los electores inscritos en el censo electoral.
- c) Que lo acepte el Parlamento de Cataluña.

d) Que lo acuerden las Cortes, oída la provincia o región autónoma a que pertenezcan los Municipios interesados.» DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6261.

¹⁹⁵ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6262.

¹⁹⁶ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6262.

dels comissionats catalans, davant la qual cosa Besteiro comunicà que no hi havia prou signatures per a mantenir l'esmena.¹⁹⁷

3.3 Conclusions

Finalment, el text sencer de l'Estatut fou aprovat en votació nominal a la sessió del 9 de setembre¹⁹⁸ i signat a Sant Sebastià el dia 15 pels presidents de la República, Alcalá Zamora, i del Consell de Ministres, Manuel Azaña.

Al capítol anterior (supra § 2.3), hem vist que un dels criteris observats pel constituent espanyol durant el procés d'elaboració de la llei fonamental de la República fou que aquesta quedés com un text prou indefinit per a permetre que el Projecte d'Estatut de Catalunya aprovat en referèndum pel poble masculí català no el contradigués. Així, llevat de la qüestió de la llengua oficial, on la Comissió de Constitució introduí un article específic (el 4) per a forçar una modificació de l'article 5 del Projecte aprovat a Catalunya, el constituent no inclogué l'ensenyament entre les matèries on la legislació correspondria al poder central (art. 14 i 15) ni tampoc establí disposicions regulatòries del finançament de les entitats autònomes, per la qual cosa el Projecte català era perfectament compatible amb la llei fonamental espanyola. Paradoxalment, fou precisament en l'article del Projecte català que més problemes de compatibilitat podria tenir amb la Constitució (el 5, en relació amb el 4 de la llei fonamental de la República) on la Comissió i les Corts feren una interpretació més oberta del text constitucional, potser en part per les irregularitats comeses per la Comissió de Constitució que ja hem comentat (vg. supra § 2.3.1) en l'elaboració del text final de l'article 4, en què incomplí el mandat que havia rebut de les Corts d'introduir la facultat de declarar cooficial la llengua de cada territori diferent del castellà. El text finalment aprovat recollí, doncs, un règim de doble oficialitat, per bé que amb àmbits de desoficialització del català, en les «relaciones oficiales de Cataluña» tant amb el govern de la República, en què quedava el castellà com a única llengua declarada oficial, com amb «el resto de España» i als documents públics autoritzats per fedataris públics que haguessin de causar efecte fora de Catalunya, la qual cosa, doncs, afectava també el domini territorial de la llengua catalana de fora del Principat. Així mateix, s'establí una situació d'asimetria entre

¹⁹⁷ DSCCRE, 184, 16-06-1932, p. 6262.

¹⁹⁸ DSCCRE, 233, 9-09-1932, p. 8719-8722.

l'oficialitat de totes dues llengües, per tal com s'imposava l'ús del castellà als tribunals de justícia si ho demanava alguna de les parts. També s'establia una concepció restringida de l'oficialitat, en imposar a les administracions ubicades a Catalunya l'ús de totes dues llengües a totes les disposicions i resolucions oficials, la qual cosa suposava un pas enrere en l'ús oficial *de facto* del català que havia aplicat la Mancomunitat.

En canvi, pel que feia a les matèries en què les Corts reconegueren competència a la Generalitat, les restriccions imposades anaren molt més enllà del que exigia una simple lectura literal de la llei fonamental espanyola, almenys en matèria d'ensenyament i d'hisenda. Així, la competència en matèria d'ensenyament de la Generalitat es reduïa a la facultat de crear centres nous amb els seus recursos. Això, combinat amb el canvi de criteri operat al text aprovat per les Corts en el finançament de la Generalitat en el sentit que la titularitat dels impostos correspondria a l'Administració central i només se'n cedirien a la Generalitat d'acord amb la quantitat necessària per a subvenir als costos derivats de l'exercici de les competències sobre matèries que tenia específicament transferides, deixava en una situació d'incertesa la possibilitat d'utilitzar el sistema educatiu com a instrument de redreçament de la llengua catalana. Finalment, la supressió de l'article regulatori de l'agregació de territoris a l'entitat autònoma catalana, combinada amb les restriccions establertes a l'article 2, significava reduir l'àmbit territorial potencial de vigència de l'oficialitat del català.

4. EL DESENVOLUPAMENT CATALÀ

4.1 *L'Estatut interior de Catalunya*

4.1.1 L'Avantprojecte de Constitució de Catalunya

4.1.2 El Projecte d'Estatut interior de Catalunya i el text finalment aprovat

4.2 *El desenvolupament infraestatutari*

4.2.1 Administració de justícia

4.2.1.1 EL REGLAMENT PER A LA DESIGNACIÓ DE NOTARIS A CATALUNYA

4.2.1.2 EL DECRET DE 3 DE NOVEMBRE DE 1933

4.2.1.3 LA LLEI DE 10 DE MARÇ DE 1934

4.2.1.4 EL DECRET DE 10 D'ABRIL DE 1934

4.2.1.5 L'ORDRE DE 28 DE JULIOL DE 1934

4.2.1.6 EL DECRET DE 9 DE JUNY DE 1936

4.2.1.7 EL CATALÀ A L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA DURANT EL PERÍODE BÈL·LIC (1936-1938)

4.2.2 Ensenyament

4.2.2.1 MARC COMPETENCIAL I USOS LINGÜÍSTICS AL PERÍODE DE NORMALITAT ESTATUTÀRIA (1933-NOVEMBRE DE 1934 I FEBRER-JULIOL DE 1936)

4.2.2.2 L'ENSENYAMENT DURANT EL PERÍODE BÈL·LIC (JULIOL DE 1936-1938)

4.3 *Conclusions*

4.1 L'Estatut interior de Catalunya

4.1.1 L'Avantprojecte de Constitució de Catalunya

Després de l'aprovació de l'Estatut de Catalunya per les Corts de la República, la Comissió Jurídica Assessora adscrita al Departament de Justícia i Dret de la Generalitat redactà un Avantprojecte de Constitució de Catalunya,¹ com a llei fonamental de les institucions catalanes, subordinada a la Constitució de la República espanyola i al mateix Estatut.² El 20 de desembre de 1932, la Comissió enllestí l'Avantprojecte, el qual no contenia cap disposició específica sobre el règim d'oficialitat lingüística, atès que aquest ja havia quedat fixat a l'Estatut. Tanmateix, l'article 4 introduïa un concepte nou, el de *llengua pròpia*. Així, hom hi declarava que «[l]a llengua pròpia de Catalunya és la catalana», per bé que tot seguit s'hi matisava que «[l]'ús oficial del català i del castellà es farà de conformitat amb el que disposa l'art. 2.º» de l'Estatut. D'antuvi, val a dir que, a diferència de l'article 5 del Projecte de l'Estatut avalat en referèndum i del 2 de l'Estatut aprovat per les Corts, el temps utilitzat per a designar la naturalesa jurídica de la llengua catalana era el present d'indicatiu, de tal manera que desapareixia l'ambigüïtat interpretativa a l'entorn de si hom es trobava davant un anunci o davant un declaració stricto sensu. Tanmateix, el concepte utilitzat aquí era un altre (*llengua pròpia*), mentre que el d'oficialitat quedava pressuposat a la frase següent, de tal manera que hom pot entendre que l'expressió *ús oficial* vinculada a l'article 2 de l'Estatut aprovat per les Corts implicava una interpretació d'aquest article en termes declaratius, i no merament anunciatis, de l'oficialitat que s'hi esmentava.

Quant al concepte de *llengua pròpia*, ha estat interpretat com a expressió de la voluntat del legislador català de donar «un estatut de preeminència» a la llengua catalana davant la imposició per les Corts espanyoles de l'oficialitat del castellà a Catalunya (Pla Boix, 2005: 207). En realitat, aquest terme ja havia aparegut al Projecte d'Estatut de la Universitat de Barcelona,³ elaborat pels comissaris nomenats pel president de la Generalitat i el ministre d'Instrucció Pública del govern de la República, l'article 7 del qual declarava que «[l]a llengua pròpia de la Universitat de Barcelona és

¹ «a) Avantprojecte de Constitució de Catalunya», dins *Avantprojectes de la Comissió Jurídica Assessora. I a) Constitució Interior. b) Llei municipal. c) Contractes de conreu*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Publicacions del Departament de Justícia i Dret, 1933, p. 9-36.

² Segons el jurista Federico Vázquez (2006: 313), mentre que l'Estatut aprovat per les Corts de la República «regulava les relacions polítiques» entre l'Administració general de l'Estat «i Catalunya», l'Estatut interior (denominació que adoptaria el text finalment aprovat) «ho feia entre la Generalitat i els ciutadans». El constitucionalista Manuel Gerpe (1977: 298, 327) sosté que l'Estatut interior «hauria de determinar les atribucions del Parlament i del president de la Generalitat» i «l'organització interna de Catalunya».

³ *Projecte d'Estatut de la Universitat de Barcelona. Ponència del comissariat nomenat pels honorables senyors president de la Generalitat de Catalunya i ministre d'Instrucció Pública del govern de la República espanyola*, Barcelona: Guinart i Pujolar, impressors, 1931.

la catalana, però la castellana, per ésser així mateix llengua de l'Estat espanyol, serà també considerada llengua de la Universitat». Tanmateix, en el cas de l'Avantprojecte de Constitució de Catalunya, hom no especificava el significat d'aquest concepte de *llengua pròpia* ni en deduïa cap conseqüència jurídica. A més, el fet que el legislador espanyol hagués concretat al mateix Estatut que totes les resolucions oficials dictades a Catalunya s'havien de fer en format bilingüe constrenyia severament el marge d'acció de les administracions catalanes per a determinar llurs usos lingüístics. Així mateix, l'Avantprojecte no contenia cap prescripció lingüística respecte a l'ensenyament, àmbit on el legislador hauria pogut començar a desenvolupar el concepte de *llengua pròpia*, bo i utilitzant-lo com a fonament jurídic per a establir àmbits d'ús preferent per a la llengua catalana. Ben altrament, en aquest àmbit, transcendental des del punt de vista sociolingüístic, la Comissió Jurídica Assessora es limità a proposar, a l'article 98, que «[l']ensenyament que s'organitzi a Catalunya d'acord amb l'art. 7.º de l'Estatut, haurà d'ésser laic i inspirat en els ideals de treball, justícia social i de solidaritat humana». Tanmateix, en aquest àmbit, l'Avantprojecte deixava a l'executiu català més marge d'acció discrecional en la política lingüística escolar que no l'article 31 del Projecte de l'Estatut de la Diputació provisional de la Generalitat, el qual imposava a l'administració catalana l'obligació de mantenir escoles en castellà a les poblacions amb un mínim de 40 infants de llengua castellana i que, en el procés d'acceleració dels debats a les Corts espanyoles després del cop d'Estat fracassat del 9 d'agost de 1932, havia estat un dels múltiples articles suprimits. I precisament el fet mateix que l'article que contenia aquesta restricció a l'ensenyament en català hagués estat suprimit per les mateixes Corts espanyoles autoritzava el legislador català a regular la política lingüística escolar de les administracions catalanes d'acord amb un criteri de més amplitud en l'ús de la llengua que, al mateix Avantprojecte, hom anomenava *pròpia* i a desenvolupar restrictivament l'ús vehicular del castellà ordenat a l'article 50 de la Constitució espanyola.

El vocal del Ple de la Comissió Francesc Maspons i Anglasell emeté un vot particular sobre l'Avantprojecte,⁴ el qual titllava de «ficció jurídica», en la mesura que Catalunya no era cap estat federat, sinó un territori amb un règim d'«autonomia concedida» pel legislador espanyol, pel qual deia que podria ésser derogat unilateralment.⁵ Era per això que Maspons proposava de reconvertir

⁴ «Vot particular del Sr. Maspons i Anglasell», 21-12-1932, dins *Avantprojectes de la Comissió Jurídica Assessora*, op. cit., p. 53-70.

⁵ Sobre aquesta darrera afirmació, però, val a dir que l'Estatut autoritzava les Corts, per majoria de dos terços, a modificar el contingut del mateix l'Estatut (art. 19.b), però enlloc del text estatutari no s'especificava cap mecanisme de derogació ni se'n preveia la mateixa possibilitat. I precisament el Tribunal de Garanties Constitucionals, a la sentència de 5 de març de 1936 (GM, 68, 8-03-1936, p. 1941-1942), declarà inconstitucional la llei de les Corts de 2 de gener de 1935 (GM, 3, 3-01-1935, p. 82-83), la qual suspenia «las facultades concedidas por el Estatuto de Cataluña al Parlamento de la Generalidad, hasta que las Cortes, a propuesta del Gobierno y después de levantada la suspensión de

l'Avantprojecte en una «una llei orgànica de la Generalitat i les diverses altres lleis que l'aplicació dels diferents articles de l'Estatut autoritzen en les condicions en ells mateixos prescrites».⁶

4.1.2 El Projecte d'Estatut interior de Catalunya i el text finalment aprovat

El 5 de gener de 1933, el president del Consell Executiu, Joan Lluhí i Vallescà, presentà al Parlament l'Avantprojecte de la Comissió Jurídica Assessora, que passà a la Comissió de Constitució sobre l'Estatut orgànic interior de Catalunya,⁷ la qual presentà el dictamen a la sessió del 22 de febrer⁸ i la discussió començà el 24 del mateix mes. Així, l'argumentació de Maspons contra la denominació de la llei fonamental del Parlament de Catalunya com a *constitució* havia estat atesa per la mateixa Comissió de Constitució sobre l'Estatut orgànic interior de Catalunya nomenada pel Parlament, tal com anuncià el mateix president de la Comissió, Joan Casanoves, en el discurs de presentació del Projecte al Parlament.⁹

Pel que fa a la qüestió lingüística, el dictamen de la Comissió de Constitució fou encara més lacònic que l'Avantprojecte de la Comissió Jurídica Assessora. En efecte, la comissió parlamentària exhaurí el tema en l'article tercer: «La llengua pròpia de Catalunya és la catalana». Significativament, la Comissió de Constitució féu caure la segona frase de l'article 4 de l'Avantprojecte de Constitució, segons la qual «[l]ús oficial del català i del castellà es farà de conformitat amb el que disposa l'art. 2.ⁿ» de l'Estatut. Aquesta supressió ha estat interpretada com una expressió indirecta de «rebuig» de

garantías constitucionales, acuerde el restablecimiento gradual del régimen autonómico» (art. 1), anunciava la institució d'un governador general, nomenat pel govern de la República, que assumiria les funcions del president de la Generalitat i del Consell Executiu (art. 2), com també preveia la designació pel govern de la República d'una comissió que havia d'estudiar, entre altres qüestions, quins serveis traspassats a la Generalitat «deben revertir al Estado», a la vegada que ordenava a les Corts espanyoles de legislar sobre «las normas referentes a los servicios de Orden público, Justicia y Enseñanza» a Catalunya. A la sentència esmentada, el Tribunal de Garanties Constitucionals al·legà que «la autonomía es un precepto constitucional que, iniciándose como posibilidad en el artículo 11, adquiere efectividad por el acuerdo a que éste se refiere, y como tal es inatacable una vez cumplidos los requisitos constitucionales, debiendo quedar a salvo, en todo caso, de autonomía constituida, lo que ésta representa como principio de organización nacional, según los preceptos de los artículos 11 y 12 de la Constitución».

⁶ «Vot particular...», cit., p. 67, 55 i 69.

⁷ PCDS, 13, 5-01-1933, p. 322-23.

⁸ «Projecte d'Estatut Interior de Catalunya», PCDS, 16, 22-02-1933, p. 354-58.

⁹ «El Projecte d'Estatut ha començat per canviar el seu nom; no és l'Estatut orgànic intern que se'n deia, sinó que és un Estatut interior. Es propugnava i algú sostenia i sosté encara, que es denominés "Constitució", però semblà a la Comissió i a la seva majoria que no podia prosperar aquest criteri, perquè Constitució implica una extensió de la sobirania que dissortadament no tenim. No hem de perdre de vista que nosaltres no tenim la categoria d'Estat federal [*sic*; potser digué *Estat federat* i es transcriví erròniament], sinó que tenim únicament i exclusiva la categoria d'una regió autònoma dintre la República espanyola. El mot Constitució podia portar conflictes i equívocs amb l'altra Constitució; per això va desestimar-se aquest nom. Estatut orgànic, per altra part, semblava una disminució. Hi ha molts poders i moltes funcions dintre de l'Estatut, administratives algunes d'elles, que també tenen les seves lleis orgàniques i que per tant era en aquest sentit una disminució. Estatut intern, contraposat al que en podríem dir Estatut exterior, que és l'Estatut que, junt amb la llei de la República, és llei fonamental interior per a la nostra regió autònoma.» PCDS, 18, 24-02-1933, p. 393-94.

les «limitacions» imposades pel legislador espanyol a l'Estatut català (González Casanova, 1974: 371). Tanmateix, com hem assenyalat en comentar el concepte de *llengua pròpia* de l'article 4 de l'Avantprojecte de Constitució, aquest dictamen tampoc no en contenia cap definició ni en deduïa cap conseqüència, la qual cosa, ensems amb el fet que aquest era l'únic article del Projecte referent a la qüestió lingüística, feia que aquell concepte, *prima facie*, fos irrellevant jurídicament. I és que, com a l'Avantprojecte de la Comissió Jurídica Assessora, el Projecte d'Estatut interior ni tan sols no contenia disposicions de caràcter lingüístic a l'article sobre l'ensenyament (el dotzè).¹⁰

Aquesta omisió fou corregida durant el procés de tramitació parlamentària, gràcies a una esmena presentada a l'article 12 per la minoria de Lliga Catalana, en què hom proposava d'afegir al dictamen el text següent: «L'ensenyament a les escoles de la Generalitat serà català, per la llengua i pel seu esperit».¹¹ D'antuvi, el fet d'explicitar la catalanitat lingüística de l'ensenyament primari constituïa una millora evident àdhuc respecte al mateix Projecte de l'Estatut de la Diputació provisional de la Generalitat, on, adés per haver-ho considerat inherent a l'oficialitat del català recollida a l'article 5 del mateix Projecte, adés per simple distracció, s'havia omès. Així mateix, en la mesura que la Constitució de la República i l'Estatut aprovat per les Corts havien imposat rebaixes considerables en les matèries competència de la Generalitat, especialment en l'àmbit de l'ensenyament i en la facultat per a fixar el règim d'oficialitat lingüística, el fet de concretar en aquesta llei bàsica prescripcions sobre usos lingüístics a l'ensenyament esdevenia especialment rellevant, per la qual cosa la millora respecte a l'article 98 de l'Avantprojecte de Constitució i al mateix text del Projecte d'Estatut interior resultava substancial. Cal assenyalar que aquesta esmena aprofitava la millora accidental que havia suposat la supressió del títol VI del dictamen de la comissió de les Corts sobre l'Estatut, la qual havia afectat l'article 31, que imposava a la Generalitat el compromís de mantenir escoles en castellà a les poblacions amb un nombre mínim d'infants castellanoparlants. Gràcies a aquesta supressió, l'únic límit a la catalanització lingüística dels centres d'ensenyament de la Generalitat era l'article 50 de la Constitució de la República. Així, amb l'esmena que ara hom proposava, s'haurien d'interpretar restrictivament les indeterminades prescripcions sobre l'ensenyament *del i en* castellà contingudes en aquell article. Significativament,

¹⁰ «L'ensenyament primari serà obligatori, gratuït [*sic*] i laic. S'inspirarà en els ideals de treball, justícia social i de solidaritat humana.

La Generalitat facilitarà l'accés a tots els graus de l'ensenyament als escolars més aptes i mancats de mitjans econòmics.» Més enllà de les diferències de redactat, la confrontació del text del dictamen de la comissió parlamentària i del de la Comissió Jurídica Assessora mostra novament la supressió de la referència d'aquest darrer a l'Estatut aprovat per les Corts espanyoles.

¹¹ PCDS, 23, 7-03-1933, p. 512. El *Diari de Sessions* no recollí l'esmena com a annex, ans només ofereix la transcripció de la lectura que se'n féu a la mateixa sessió parlamentària. El text finalment sotmès a votació fou el següent: «L'ensenyament primari serà obligatori, gratuït [*sic*] i català per la llengua i pel seu esperit. [...]» PCDS, 26, 10-03-1933, p. 591.

el diputat d'ERC Joan Tauler anuncià que la comissió encarregada d'elaborar el dictamen de l'Estatut interior acceptava l'esmena «per unanimitat».¹² Tanmateix, potser perquè aquesta disposició afegida a l'article 12 del dictamen hi entrà com a esmena o, en general, per la descurança tant de la comissió redactora de l'Avantprojecte de l'Estatut com de la Comissió Jurídica Assessora i de la Comissió de Constitució sobre l'Estatut orgànic interior respecte a la qüestió de la llengua a l'ensenyament, aquesta declaració del caràcter lingüísticament català de l'ensenyament primari no es vinculà al concepte de *llengua pròpia*, introduït per la Comissió Jurídica Assessora a l'Avantprojecte de Constitució, la qual cosa hauria permès que aquest fos elevat a la categoria de fonament jurídic per a establir àmbits d'ús preferent per al català.

L'article tercer del dictamen fou aprovat sense discussió a la sessió del 28 de febrer,¹³ mentre que el 12, amb l'esmena esmentada introduïda, com a article 11, atès que els articles 9 i 10 es refongueren en un de sol, s'aprovà el 10 de març.¹⁴ El conjunt del text estatutari fou aprovat en votació nominal a la sessió del 25 de maig.¹⁵ Val a dir que el legislador català, a més de suprimir en aquests dos articles l'al·lusió a l'Estatut aprovat per les Corts de la República, a l'article 62 del text finalment aprovat en canvià la denominació, afegint-hi l'adjectiu *exterior*.¹⁶ En efecte, al projecte de la comissió parlamentària, hom s'hi referia simplement com a *Estatut*.¹⁷ Atès que no consta que hom presentés cap esmena a aquest article i que aquest s'aprovà sense discussió a la sessió de 27 d'abril,¹⁸ ignorem com arribà aquest adjectiu al text final, per bé que sembla força clar el sentit polític tant d'aquesta modificació com de la supressió, als articles 3 i 12 del dictamen de la comissió parlamentària (11 del text finalment aprovat), de les referències a l'Estatut aprovat per les Corts contingudes als articles 4 i 98 de l'Avantprojecte de Constitució de la Comissió Jurídica Assessora.

4.2 El desenvolupament infraestatutari

4.2.1 Administració de justícia

4.2.1.1 EL REGLAMENT PER A LA DESIGNACIÓ DE NOTARIS A CATALUNYA

D'acord amb les previsions de l'article 11 de l'Estatut exterior, el qual declarava com a matèria

¹² PCDS, 23, 7-03-1933, p. 512.

¹³ PCDS, 19, 28-02-1933, p. 433.

¹⁴ PCDS, 26, 10-03-1933, p. 597.

¹⁵ PCDS, 66, 25-05-1933, p. 1574.

¹⁶ «La justícia és administrada a Catalunya pels Jutges i els Tribunals nomenats d'acord amb l'art. 11 de l'Estatut Exterior.»

¹⁷ «La justícia és administrada a Catalunya pels Jutges i els Tribunals nomenats d'acord amb l'article 11 de l'Estatut [Ø].»

¹⁸ PCDS, 51, 27-04-1933, p. 1215.

competència de la Generalitat la convocatòria dels concursos i oposicions per a la provisió de les places notariales, el Consell Executiu aprovà, per Decret de 7 d'agost de 1933,¹⁹ el reglament per a la designació de notaris a Catalunya. El reglament establí que, als concurs a places vacants de notari, hi hauria una prova de català consistent en sengles traduccions del català al castellà i viceversa, en la redacció d'un text en català i en la lectura i explicació orals d'un text (art. 16). Aquesta prova també hi seria als concursos per a les places adjudicades per oposició lliure (art. 26) i a les oposicions entre notaris (art. 37.2), tot i que la competència en català es consideraria acreditada per als concursants que fessin en català els exercicis verbal i escrit sobre dret civil català (art. 6 i 26, respectivament). Així mateix, també haurien d'acreditar que sabien català els notaris en situació d'excedència quan vulguessin reingressar (art. 8). Val a dir que el tractament de la competència en llengua catalana establert al reglament era més garantista amb els drets lingüístics dels atorgants que no l'Estatut exterior, per tal com aquest només considerava com a condició preferent el fet de saber català, mentre que al reglament, com hem vist, quedava com a condició sine qua non.

4.2.1.2 EL DECRET DE 3 DE NOVEMBRE DE 1933

L'executiu català desenvolupà el concepte d'oficialitat en normes de rang inferior i ho féu amb el criteri d'interpretar-lo de la manera més favorable a l'ús de la llengua catalana. El Decret de 3 de novembre de 1933²⁰ de la Conselleria de Justícia i Dret (al capdavant de la qual hi havia Pere Corominas) ho féu a l'àmbit de l'Administració de justícia. D'antuvi, val a dir que la Conselleria de Justícia i Dret no esmentà enlloc del Decret l'Estatut interior i deduí tots els preceptes de l'Estatut «exterior» —adjectiu significativament absent al Decret—. El Decret contenia un interessant preàmbul en què hom afirmava que «[l]a Constitució de la República va reservar a les lleis de l'Estat el reconeixement dels drets a les llengües diferents de la castellana i l'Estatut del 15 de setembre del 1932 va declarar que l'idioma català, el mateix que el castellà, és llengua oficial a Catalunya». Cal apuntar, doncs, que l'executiu català parlava del català com a «llengua oficial» —per més que aquesta oficialitat fos compartida amb el castellà—, no pas de «llengua cooficial», la qual cosa suggeria, si més no en principi, igualtat de rang jurídic per a tots dos idiomes. Tanmateix, la mateixa Conselleria admetia la desigualtat jurídica *de facto* entre totes dues, la qual, en principi, el Decret no podia corregir, però la imputava a una causa exterior a la capacitat jurídicopolítica de la Generalitat com era l'Estatut exterior: «Si alguna diferència es fa [al mateix Decret] és perquè ho disposa l'Estatut, i és a favor de la llengua castellana». Aquest preàmbul també recollia el concepte

¹⁹ BOGC, 78, 12-08-1933, p. 230-235.

²⁰ BOGC, 116, 7-11-1933, p. 898-899.

de *llengua pròpia* introduït a l'Estatut interior, però com a simple designació coreferent d'idioma català i on era difícil de veure cap contingut jurídic. Així, en consignar la desigualtat jurídica de les dues llengües oficials, a la qual, en principi, el govern català no es podia sotstreure en l'exercici de la seva activitat normativa, la Conselleria reblava que «és d'esperar que amb el temps aquesta diferència caigui en desús com innecessària excrescència de la Llei, perquè la vexació soferta en la *llengua pròpia* sota el domini de la monarquia borbònica ha ensenyat íntimament als catalans a respectar la llengua dels altres». La cursiva és afegida. Aquesta preeminència jurídica del castellà es trobava als articles 1 i 3, on l'executiu català no establí cap precepte nou, derivat de la preeminència factual atorgada al castellà en determinats àmbits pel legislador espanyol a l'Estatut exterior, ans es limitava a repetir un precepte preexistent i a palesar-ne implícitament el caràcter extern. En efecte, a l'article 1 recollia la imposició de l'ús del castellà en les relacions oficials amb les administracions de fora de Catalunya, però la restringia a l'àmbit de la justícia (en concret, esmentava el Tribunal Suprem i els «Jutges i Tribunals de fora del territori de Catalunya») i només obligava a observar-lo els «Jutjats, Tribunals i Audiències de Catalunya». De la seva banda, la imposició del bilingüisme a «les notificacions dels autos i de les sentències, si qualsevulla de les parts ho demana» (art. 1) era una reiteració, i més restrictiva tant en l'àmbit d'aplicació com en el grau d'impositivitat, del precepte de l'article 2 de l'Estatut exterior segons el qual «[t]oda disposició o resolució oficial dictada dentro de Cataluña deberá ser publicada en ambos idiomas».

A la resta del Decret, però, la Conselleria desenvolupava el principi de l'oficialitat del català de la manera més favorable que podia, fins al punt d'introduir un principi que la doctrina actual vincula al concepte de *propietat* i anomena *ús concurrent* (Solé i Durany, 1996: 112). Així, per bé que autoritzava els «Jutjats, Tribunals i Audiències de Catalunya» a substanciar les causes «indistintament en català o en castellà, segons disposin per primera providència el Jutge o el President de Tribunal, de Sala o de Secció», l'executiu català prescriví que «hauran de redactar-se forçosament en català totes les comunicacions, certificacions, apuntaments i trasllats que els susdits jutjats, tribunals i audiències adrecin al Tribunal de Cassació de Catalunya» (art. 1). Val a dir, però, que aquesta prescripció no es fonamentava jurídicament —com tampoc no havia fonamentat jurídicament el legislador espanyol la imposició del castellà a l'article 2 de l'Estatut exterior—, funció que hauria pogut complir el concepte de *llengua pròpia*.

També revestia gran importància, pel que feia a la definició del concepte d'*oficialitat*, el fet de vincular-la a la plena causació d'efecte jurídic sense necessitat de traducció quan l'emissor era un ciutadà, una de les implicacions de l'oficialitat en la doctrina actual (Puig Salellas, 1983: 62-64).

Així, a l'article 2, la Conselleria establia que «[q]ualsevol que sigui la llengua adoptada en la substanciació de la causa, els ciutadans tindran el dret d'elegir la llengua oficial que prefereixin en llurs relacions amb els Tribunals, i per tant els que declarin, informin o contestin posicions o indagatòries en autos civils, criminals o administratius podran dictar llur deposició en la llengua que prefereixin de les dues oficials, sense estar obligats a fer-ne una traducció» (l'article 4 reiterava el mateix dret). Tanmateix, de manera incoherent amb aquest dret en l'àmbit de la comunicació oral, a l'article 3 del Decret, el govern català es limitava a reiterar, i de manera irrestricta, la asimetria establerta a l'article 2 de l'Estatut exterior que imposava la traducció al castellà «[a] todo escrito o documento judicial que se presente ante los Tribunales de Justicia redactado en lengua catalana, si así lo solicita alguna de las partes». Així, segons l'article 3 del Decret, «[l]es parts podran presentar els escrits i els documents en català o en castellà, encara que les actuacions es substanciïn en l'altra de les dues llengües oficials, i, si alguna de les parts ho sol·licita, els escrits o documents redactats en català hauran d'anar acompanyats de la corresponent traducció castellana, d'acord amb l'art. 2.ⁿ de l'Estatut». Aquesta irrestricció de la imposició als ciutadans d'una versió castellana dels documents presentats davant els tribunals resultava especialment injustificada si tenim present que, a l'article 2 del Decret, la Conselleria establia que, en el cas dels tribunals, si alguna de les parts demanava «una traducció de tota deposició feta en llengua que no sigui l'adoptada en la substanciació de la causa», el cost d'aquesta fóra «a costa del que ho demani» (disposició reiterada a l'article 5 del Decret). En efecte, si aquesta previsió resultava coherent amb el principi d'abast igual de l'oficialitat de cada llengua, ho hauria estat *a fortiori* si s'hagués estès també a les peticions sobre documents presentats per les parts, les quals quedaven desprotegides en l'exercici de llurs drets lingüístics. O, si més no, si s'hagués especificat que no recauria en la part en qüestió el cost de la traducció. En aquest sentit, doncs, sembla que el govern català mostrava més preocupació per protegir el personal de l'Administració de justícia que no els ciutadans.

Un altre aspecte interessant del Decret era la reinterpretació que establia de la legislació processal vigent. D'antuvi, val a dir que, al preàmbul, l'executiu català recordava que corresponia a la Generalitat «aplicar» el «precepte de l'oficialitat de la llengua catalana» (del qual deia que «l'Estatut ho declara») i apuntava que el Decret «no modifica de per sí cap llei processal, ni orgànica, sinó que aplica les modificacions ja fetes per l'Estatut». Així, d'acord amb l'article 5, «[a]ls efectes dels arts. 601, de la Llei d'Enjudiciament Civil, i 440, 441 i 443 de la Llei d'Enjudiciament criminal i de tots els altres articles que en aquelles o altres disposicions legals es refereixin a l'ús de llengües [*sic*] no oficials en l'administració de justícia, els documents i les declaracions en els jutjats i tribunals de Catalunya, es consideraran fetes en idioma oficial i no requeriran d'ofici traducció de cap mena,

llevat el que es disposa en els articles anteriors d'aquest Decret, tant si estan escrits o parlats en llengua catalana com si ho estan en llengua castellana». Igualment, l'article 6 establia que «[e]ls instruments públics que s'atorgin [*sic*] en territori català podran redactar-se indistintament en qualsevulla de les dues llengües [*sic*], i, per tant, als efectes del que disposen l'article 25 de la Llei del 28 de maig de 1862 i els altres articles de la mateixa o altres disposicions legals que es refereixen a l'ús de llengües [*sic*] no oficials en la redacció de documents autoritzats per Notari públic, es consideren igualment escrits en idioma oficial tant si ho són en català, com en castellà». Des del punt de vista estrictament conceptual, l'única inexactitud formal que contenia aquest article era l'ús del terme *idioma oficial*, que, com hem vist, no aparegué a cap norma jurídica espanyola fins a l'Ordre reial de 19 de desembre de 1902. Altrament, a l'article esmentat al Decret, com ja hem vist (supra § 0.3.2.2), hom establia l'ús obligatori de la «llengua castellana», sense més, als instruments públics. Més inconsistent lògicament era l'article 8 del Decret, en què la Conselleria de Justícia i Dret disposava que l'esmentat article 25 de la llei de 28 de maig de 1862 no s'aplicaria «en el territori català». I és que si, a l'esmentat article 6 del Decret, hom feia notar que la combinació de l'Estatut exterior i aquest mateix Decret imposava una reinterpretació de l'article 25 de la llei sobre la constitució del notariat, d'acord amb la qual l'ús del català, com a llengua oficial a Catalunya, als instruments públics donava compliment a l'article, aleshores hom no podia considerar-lo com a no vigent o, alternativament, si era considerat inaplicable a Catalunya, aleshores era sobrera l'al·lusió que s'hi feia a l'article 6 del Decret.

Finalment, cal destacar que el govern català també regulava en aquest decret la qüestió de les traduccions dels documents per a «Jutjats, Tribunals i Notaries». Així, a l'article 7, hom considerava com a «traduccions fefaents» les de «qualsevulla llengua a la catalana i viceversa, fetes per l'Oficina de correcció d'original de l'Institut d'Estudis Catalans i les de qualsevulla llengua a la castellana i viceversa fetes per l'oficina d'Interpretació de llengües [*sic*] del Ministeri d'Estat». Quant a la qüestió de la designació d'intèrprets, l'executiu disposava que «[p]odran actuar com intèrprets del català al castellà i del castellà al català els que obtinguin el títol de professor de català en els exercicis organitzats per la Generalitat de Catalunya». En aquest punt, en principi, per bé que el fet que n'hi hagués prou de disposar del títol de professor de llengua general no garantia un nivell de competència suficient en l'àmbit d'especialitat del llenguatge jurídic, l'esment als «exercicis organitzats per la Generalitat de Catalunya» podia entendre's com un restrictor que possibilités un desenvolupament normatiu ulterior en què les proves esmentades fossin de caràcter específic per a aquest àmbit. Altrament, el fet que no s'establís el reguitzell de supòsits excepcionals previstos a la legislació processal espanyola per a exercir com a intèrpret en procediments judicials (vg. supra §

0.3.2.4) suposava, *ex ante*, una garantia més gran per a la seguretat jurídica de les parts.

4.2.1.3 LA LLEI DE 10 DE MARÇ DE 1934

Mitjançant la Llei de 10 de març de 1934,²¹ el Parlament de Catalunya desenvolupava l'apartat de l'article 11 de l'Estatut exterior que anunciava la creació del Tribunal de Cassació de Catalunya com a màxim òrgan jurisdiccional català «sobre las materias civiles y administrativas cuya legislación exclusiva esté atribuida a la Generalidad» i com a àrbitre en els conflictes jurisdiccionalmentals entre les autoritats judicials de Catalunya. Aquestes competències de l'alt tribunal català quedaven recollides a l'article 21 de la llei catalana. D'acord amb l'article 22, el Tribunal de Cassació era també competent per a conèixer els «recursos contra acords o resolucions del Consell Executiu o contra Decrets i Ordres dels Consellers o contra resolucions d'organismes superiors de l'Administració de la Generalitat, dictats en matèria administrativa, la legislació exclusiva de la qual estigui atribuïda a la mateixa Generalitat». El Tribunal es componia d'un president i dotze magistrats (art. 2). Pel que feia al nomenament del president, regulat a l'article 4, correspondria a una assemblea formada per 24 diputats del Parlament —designats per aquest (art. 5)—, el president de la Comissió Jurídica Assessora, els degans dels col·legis d'advocats on hi hagués audiències, el degà de la Facultat de Dret i Ciències Econòmiques i Socials de la «Universitat de Catalunya» [*sic*], dos magistrats del mateix Tribunal de Cassació «designats per la Cambra de Govern del mateix Tribunal», el procurador de Catalunya, el president de l'Audiència Territorial de Barcelona, dos presidents de Sala de l'Audiència Territorial de Barcelona, els presidents de les altres audiències de Catalunya, el president de l'Acadèmia de Legislació i Jurisprudència, el degà de jutges de primera instància de Barcelona i el de jutges municipals de Barcelona. La resta de magistrats s'haurien de nomenar per un sistema de quatre torns, tres dels quals serien per designació de la Conselleria de Justícia i Dret a partir de sengles ternes remeses pel mateix ple del Tribunal (art. 14), mentre que l'altre ho seria mitjançant oposició (art. 15). Val a dir que sis dels nou membres del primer Tribunal a nomenar pel sistema de ternes ho havien d'ésser per la mateixa assemblea que en designés el president (disposició transitòria segona). Pel que feia als requisits de caràcter lingüístic, només se'n preveïen per al torn per oposició, on hi hauria una prova eliminatòria «per a acreditar que el candidat parla i escriu correctament la llengua catalana» (art. 15). Val a dir que el desenvolupament del legislador català de l'article 11 de l'Estatut exterior era més favorable a la valoració de la competència en llengua catalana —i, doncs, a la protecció dels drets lingüístics dels ciutadans—, per tal com aquest només preveia que «[e]n cuantos concursos convoque la Generalidad serán *condiciones preferentes*

²¹ «Llei creant el Tribunal de Cassació de Catalunya», BOGC, 71, 12-03-1934, p. 1413-1418.

el conocimiento de la lengua y del Derecho catalanes» (la cursiva és afegida), mentre que a la llei catalana la competència en català esdevenia condició sine qua non. En canvi, el legislador català no preveia requisits lingüístics ni als criteris per a formar les ternes ni per a les places de secretari judicial del Tribunal (art. 48) ni per a les dels oficials de secretaria (art. 49), per bé que a tots dos casos facultava l'executiu per a determinar les condicions addicionals que considerés adients al reglament de desenvolupament corresponent, on, doncs, aquells podrien ésser introduïts.

4.2.1.4 EL DECRET DE 10 D'ABRIL DE 1934

Amb el Decret de 10 d'abril de 1934,²² la Conselleria de Justícia i Dret, quan ja estava encapçalada per l'excap del Consell Executiu, Joan Lluhí i Vallescà, desenvolupà el precepte de l'article 11 de l'Estatut exterior, esmentat al mateix preàmbul, d'acord amb el qual, en paraules del mateix executiu, «la Generalitat nomenarà els Jutges i Magistrats amb jurisdicció a Catalunya mitjançant concurs entre els compresos a l'Escalafó de l'Estat». Suara hem recordat que l'article 11 de l'Estatut exterior, a més, preveia que «[e]n cuantos concursos convoque la Generalidad serán condiciones preferentes el conocimiento de la lengua y del Derecho catalanes», per bé que no esmentava específicament els jutges i magistrats. Tanmateix, aquesta era una qüestió objecte d'atenció preferent en aquest decret, el qual regulava els concursos per a proveir places vacants de jutge de primera instància i instrucció i magistrat, i el desenvolupament al Decret, novament, era més favorable a la valoració de la competència en llengua catalana, per tal com, a l'article 11, el Departament establí que tant els concursants com els nomenats per la Generalitat, en cas que el concurs quedés desert (procediment recollit a l'article 8), «hauran d'acreditar el coneixement de la llengua catalana». Això no obstant, d'acord amb l'article 15, quedaven exceptuats d'acreditar competència en català «els Magistrats i els Jutges que, exercint càrrec en el territori de Catalunya en el moment del traspàs dels serveis de justícia, hagin optat per servir a la Generalitat», per bé que precisament el fet que servissin la Generalitat feia versemblant de pressuposar-los un cert grau de competència en català, com també els concursants que redactessin en català la prova de dret civil català. El govern català també preveia l'opció que els concursants no fessin la prova de català (art. 7), però, aleshores, d'acord amb l'article 18, només podrien ésser nomenats «per a la plaça vacant, quan no hi hagi concursants exempts o declarats aptes», per bé que «amb la condició precisa que justifiquin, dins el termini d'un any a comptar de llur designació, el coneixement de les matèries expressades», amb el benentès que, en cas contrari, «cessaran en llurs càrrecs en expirar el dit termini i quedaran en situació d'excedència voluntària sense poder concursar altres càrrecs a

²² BOGC, 103, 13-04-1934, p. 286-288.

Catalunya, a menys de sotmetre's prèviament a la pràctica dels dits exercicis». El Decret de 2 de juny de 1936²³ reduí aquest període a tres mesos. Al preàmbul d'aquest darrer Decret, hom justificava aquesta mesura en el risc que «els freqüents trasllats que sofreixen els Jutges i Magistrats» podrien «fer il·lusori el dret dels justiciables a trobar al front dels Tribunals Jutges coneixedors de la nostra llengua vernacla».

4.2.1.5 L'ORDRE DE 28 DE JULIOL DE 1934

Amb motiu d'un escrit remès el 13 de juliol pel president del Tribunal de Cassació de Catalunya, Santiago Gubern, al president de la Generalitat, Lluís Companys, el text del qual no hem pogut trobar, el govern català dictà l'Ordre de 28 de juliol de 1934,²⁴ de màxim interès pel que contenia d'interpretació de l'article 2 de l'Estatut exterior i de l'oficialitat de la llengua catalana que s'hi preveia.

Segons Vázquez Osuna (2005: 69-70), l'origen del conflicte entre l'alt tribunal català i la Generalitat radica en un incident de motivació lingüística durant el judici contra el regidor de l'Ajuntament de Barcelona de la USC Emili Granier per un presumpte delictes d'injúries a l'expresident del Consell de Ministres Alejandro Lerroux conegut al mateix Tribunal de Cassació el 22 de juny del mateix any. Segons les informacions recollides per la premsa,²⁵ durant la lectura pel fiscal del discurs en què el processat havia pronunciat les expressions que l'acusació considerava constitutives del delictes d'injúries, la qual es féu en l'idioma en què havia estat pronunciat el discurs (en català), el president del tribunal que coneixia el cas, Jovino Fernández Peña, demanà que la lectura es fes en castellà, a la qual cosa el fiscal hauria contestat «que se podía leer en catalán», però el president insistí en la petició «y la lectura fue continuada en castellano». Vázquez Osuna (2005: 70) reporta que el president al·legà que «por encima del Estatuto los funcionarios del Estado deben hablar en castellano», per bé que no esmenta d'on ha extret la informació. Segons la versió d'aquest autor, aquesta petició del president del tribunal provocà protestes a la sala, que clogueren en el desallotjament de la sala i la detenció de diversos assistents. La versió recollida a *La Vanguardia*, en canvi, per bé que també consignà protestes del públic contra la presidència i la pràctica de detencions per la Guàrdia Civil de diversos assistents, no les relacionà amb la imposició de la traducció al castellà del discurs del processat en la lectura pel fiscal, sinó perquè quan l'acusat, durant la seva intervenció final, recordà que també havia estat processat durant la dictadura de

²³ BOGC, 155, 3-06-1936, p. 1741-1742.

²⁴ BOGC, 215, 3-08-1934, p. 734-735.

²⁵ *La Vanguardia*, 23-06-1934, p. 16.

Primo de Rivera, el president li hauria ordenat que es limités a al·legar en relació amb el cas objecte de judici. Tanmateix, pel contingut de l'argumentació exposada al preàmbul de l'Ordre, és induïble que l'al·legació del president del tribunal reportada per Vázquez figurava al text remès pel Tribunal de Cassació.

En qualsevol cas, l'Ordre de 28 de juliol suposava un conflicte interpretatiu entre el Tribunal de Cassació i la Generalitat respecte a l'article 2 de l'Estatut exterior i al concepte d'oficialitat lingüística. La major part de l'Ordre l'ocupava el preàmbul, on el president de la Generalitat, Lluís Companys, feia notar al president del Tribunal de Cassació que l'escrit esmentat remès el dia 13 contenia «una interpretació de l'art. 2.ⁿ de l'Estatut, promulgat per la Llei del 15 de setembre de 1932, que no s'ajusta a la seva lletra, ni és conforme a l'esperit del seu text», per la qual cosa hom es proposava de «fer l'aclaració oportuna per tal que els Tribunals apliquin uniformement i fidelment els seus preceptes». Tot seguit, el president de la Generalitat reportava en estil indirecte el contingut de l'article esmentat i conclouia que «els funcionaris públics, els quals no per ésser-ho deixen d'ésser ciutadans, no estan obligats a adreçar-se als Tribunals, acusadors i defensors, en altre idioma [oficial] que el que lliurement escullin». L'al·lusió implícita a la suposada afirmació del magistrat Fernández Peña segons la qual els funcionaris dependents de l'Administració central havien d'emprar el castellà en l'exercici de llur càrrec sembla clara. El president català recordà que la imposició de l'ús del castellà a les relacions oficials entre Catalunya i l'Administració central, establerta al mateix article 2 de l'Estatut exterior, no afectava les causes que es coneguessin als tribunals de Catalunya i titllava d'«improcedent» el fet de «creure que en l'acte del judici oral el President del Tribunal, en adreçar-se al Fiscal, és una Autoritat de Catalunya que es comunica amb una altra de l'Estat». Per contra, la Generalitat recordava les previsions de l'article 11 de l'Estatut exterior segons les quals els fiscals que exercissin a Catalunya havien de saber català i conclouia que «és improcedent traduir al castellà les declaracions dels testimonis que, en ús de seu dret, s'expressin en català». Tanmateix, en aquest cas, la raó de la improcedència, a parer nostre, no radicava tant en el fet que hom pressuposés als fiscals competència en català com en el mateix caràcter oficial de la llengua catalana, tal com ja havia avançat el mateix executiu català a l'article 2 del Decret de 3 de novembre de 1933, d'acord amb el qual una de les conseqüències de l'oficialitat lingüística era la plena validesa jurídica de les accions comunicatives expressades en l'idioma en qüestió sense necessitat de traducció (vg. supra § 4.2.1.1). En qualsevol cas, el president de la Generalitat recordava que les disposicions impositives de l'ús del castellà establertes per als procediments judicials a l'article 2 de l'Estatut exterior es limitaven als documents escrits.

L'apartat estrictament dispositiu de l'Ordre constava tan sols de dos números, el primer dels quals era gairebé una reiteració, una mica més casuística, del dret a declarar en qualsevol llengua oficial davant els tribunals a Catalunya, però amb la important precisió que aquest dret incloïa l'absència de deure de traducció:

la recta interpretació de l'art. 2.ⁿ de l'Estatut obliga a respectar els drets de tots els ciutadans, sigui la que sigui llur llengua materna, a elegir l'idioma oficial que prefereixin en llurs relacions amb els Tribunals, i, en conseqüència, en les vistes públiques i judicis orals i judicis per Jurats, els Magistrats, els Fiscals, els Advocats, els Perits, els processats i els testimonis podran usar indistintament el català o el castellà, sense que se'ls pugui obligar a traduir les pròpies paraules.

I el número 2 de l'Ordre era una disposició *ad hoc* motivada per l'incident del judici contra el regidor Granier: «no és procedent que ordeni el President del Tribunal que qualsevol escrit o document presentat davant dels Tribunals redactat en llengua catalana, la traducció del qual a l'idioma castellà no hagi sol·licitat cap de les parts, sigui llegit en llengua castellana, ni tampoc que es llegeixi en català un document o escrit presentat en castellà».

4.2.1.6. EL DECRET DE 9 DE JUNY DE 1936

Pel Decret de 9 de juny de 1936,²⁶ el Departament de Justícia i Dret establí disposicions de caràcter lingüístic per a la provisió de places vacants de secretaris de jutjats de primera instància a Catalunya. En concret, els opositors havien d'acreditar competència en català mitjançant una prova consistent a traduir sengles textos del català al castellà i viceversa (art. 5). Igualment, també s'establí com a condició *sine qua non* la competència en llengua catalana, acreditada d'aquesta manera, per a «tots els concursos que la Generalitat convoqui» (art. 12) per a aquesta categoria. Tanmateix, els opositors que redactessin en català els exercicis sobre dret civil català quedaven exempts de la prova de català (art. 9).

4.2.1.7 EL CATALÀ A L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA DURANT EL PERÍODE BÈL·LIC (1936-1938)

La crisi política i administrativa que implicà el sofocament del cop d'Estat monarquicofeixista del 19 de juliol de 1936 per les organitzacions obreres i les forces de seguretat lleials a la República i els subsegüents processos de col·lectivització d'empreses si bé, d'una banda, malmeté la capacitat del Consell Executiu de la Generalitat per a fer complir les seves ordres, de l'altra, li permeté

²⁶ BOGC, 162, 10-06-1936, p. 1943-1944.

d'exercir *de facto* competència en matèries que depassaven el marc previst a la Constitució de la República i l'Estatut exterior.²⁷ Tal com apunta Vázquez (2006: 342), Catalunya assolí «un règim polític gairebé sobirà, molt diferent del que va aconseguir amb l'Estatut», atès el «pacte tàcit entre els sectors obrers i ERC, pel qual uns obtenen la legalització dels canvis polítics i socials anhelats i els altres, la quota de sobirania desitjada, avalada pel poder de les forces obreres». Pel que fa a l'Administració de justícia, durant aquest període, el president del Tribunal de Cassació, Santiago Gubern, marxà de Catalunya i el conseller de Justícia i Dret de la Generalitat, Andreu Nin, nomenà provisionalment per a aquest càrrec el diputat d'ERC al Parlament de Catalunya Andreu Abelló, per Decret d'1 d'octubre de 1936.²⁸ No ens consta que la Generalitat aprovés normes amb contingut lingüístic entre aquesta data i l'inici del procés de recuperació per l'Administració central de la competència assumida per la Generalitat en nombroses matèries, arran de la victòria de les tesis del PSUC i el PCE després dels enfrontaments del maig de 1937 entre les forces governatives i les revolucionàries, encapçalades per la CNT, la FAI i el POUM. Tanmateix, segons Vázquez Osuna (2005: 132), el nou president del Tribunal de Cassació «va treballar de valent per catalanitzar l'Administració de justícia» i, segons «fonts franquistes» esmentades pel mateix Vázquez, «se hicieron autos, providencias, diligencias, notificaciones y cédulas de citación etc. impresos para lo criminal y libros de registros en catalán enviándose este material a los [jutjats] de Barcelona y a los de los pueblos».

4.2.2 Ensenyament

4.2.2.1 MARC COMPETENCIAL I USOS LINGÜÍSTICS AL PERÍODE DE NORMALITAT ESTATUTÀRIA (1933-NOVEMBRE DE 1934 I FEBRER-JULIOL DE 1936)

Tal com havia quedat prefigurat a l'article 7 de l'Estatut exterior, tant la Generalitat i les administracions locals com l'Administració general de l'Estat tingueren centres d'ensenyament sota la seva jurisdicció. Tanmateix, amb l'objectiu d'harmonitzar la política educativa de totes les administracions, es crearen sengles consells regionals d'ensenyament als cicles primari i secundari.²⁹ Aquests consells funcionaven en règim de patronat i estaven compostos per representants designats

²⁷ Ja el 28 d'agost, el Departament de Presidència del Consell Executiu aprovà un decret pel qual es declarava que «[s]olament tindran força d'obligar en el territori de Catalunya les disposicions legals que siguin publicades al DIARI OFICIAL DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA». DOGC, 243, 30-08-1936, p. 1258. Aquest decret es complementà amb un altre, de 4 de setembre, pel qual s'anunciava que «[d]'ara endavant no serà publicada al DIARI OFICIAL DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA cap disposició del Govern de la República sense ordre expressa d'aquesta Presidència» (art. 2). DOGC, 249, 5-09-1936, p. 1345.

²⁸ DOGC, 276, 2-10-1936, p. 18.

²⁹ Decrets del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts del 27 de juny de 1933, per al Consell d'ensenyament secundari (GM, 209, 28-07-1933, p. 641), i de 25 de setembre de 1933, per al d'ensenyament primari (GM, 269, 26-09-1933, p. 1876-1877).

pel govern de la República a proposta d'ell mateix o de la Generalitat, per bé que eren majoria els representants proposats per aquell.³⁰ Els consells funcionarien com a patronat però adscrits al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts com a òrgan assessor (art. 5 de tots dos decrets). En el cas del Consell d'ensenyament primari, el decret que n'ordenava la creació disposava que el mateix Consell elaborés un reglament que regulés, entre altres aspectes, les «normes sobre el bilingüisme» a les escoles (art. 5), d'on cal induir que el Ministeri es referia al Decret de 29 d'abril de 1931, el qual ja hem vist (supra § 2.2) que seguia el principi d'impartir l'ensenyament en la llengua familiar de l'infant, si aquesta era el català o el castellà, i, en el cas dels alumnes catalanoparlants, introduir gradualment el castellà, sense que es preveïés cap criteri simètric per als infants castellanoparlants.

Aquest tracte asimètric, contrari a la comunitat lingüística catalana —com també a la igualtat d'oportunitats dels infants castellanoparlants—, dins un règim d'autonomia contrasta amb la situació juridicolingüística de l'ensenyament a Bèlgica, aleshores estat unitari. D'antuvi, des de 1922, d'acord amb la llei de 31 de juliol de 1921, sobre l'ús de les llengües en matèria administrativa, totes les administracions públiques, incloent-hi la central, havien de funcionar en neerlandès (a la llei, anomenat *langue flamande*) a Flandes (art. 1), llevat de a Brabant, Brussel·les i la seva aglomeració, on corresponia al consell provincial i als consells municipals, respectivament, d'establir llur règim lingüístic (art. 2), i en francès a la Valònia (art. 1), mentre que les administracions centrals i provincials havien de redactar en totes dues llengües les comunicacions adreçades al públic i els ajuntaments podien triar entre fer-les de manera bilingüe o en la llengua de la localitat, per bé que les havien de redactar en totes dues llengües, si el 20 % dels electors o un nombre mínim de 15.000 ho demanaven (art. 4). No cal dir que el respecte de l'Administració central belga per la llengua de cadascun dels dos grans territoris del país contrastava amb l'unilingüisme castellà de l'Administració central espanyola moderna, i al qual l'administració republicana no fou cap excepció. En el cas específic de l'ensenyament, mentre es debatia a les Corts de la República

³⁰ En efecte, en el cas del Consell regional d'ensenyament secundari, correspondria al govern de la República de nomenar directament un membre del Consell Nacional de Cultura, un inspector i cinc professors d'ensenyament secundari i un representant de l'ensenyament primari. En el cas del Consell d'ensenyament primari, hauria de nomenar directament un membre del Consell Nacional de Cultura, dos inspectors d'ensenyament primari de Barcelona i un més per cadascuna de les altres antigues províncies catalanes, dos professors d'Escola Normal, tres mestres nacionals de Barcelona i quatre més per cadascuna de les antigues províncies. A més, també seria membre del Consell l'inspector general d'ensenyament primari de Catalunya. Pel que feia a la Generalitat, només li pertocava de proposar al govern de la República, en el cas del Consell d'ensenyament secundari, els noms de sengles representants de l'Institut Escola de Barcelona, del Consell de Cultura de la Generalitat i de l'ensenyament tècnic. Quant al Consell d'ensenyament primari, només li correspondria de proposar un representant del Consell de Cultura. En aquest Consell, però, també hi hauria dos regidors de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona (que havia de proposar la mateixa Comissió) i tres representants municipals més, a proposar per la Unió de Municipis de Catalunya, com també un representant del Consell regional d'ensenyament secundari, que hauria de proposar el mateix Consell. Així mateix, al Consell d'ensenyament secundari hi hauria d'haver dos representants del Patronat de la Universitat de Barcelona, i un, al d'ensenyament primari, en tots dos casos proposats pel mateix Patronat. Vg. l'article 2 de tots dos decrets.

espanyola el dictamen sobre l'Estatut de Catalunya elaborat per la comissió parlamentària, a Bèlgica fou aprovada la llei sobre el règim lingüístic de l'ensenyament primari i mitjà. D'acord amb el text final d'aquesta llei, de 14 de juliol, l'ensenyament en aquests nivells s'hauria impartir en la llengua del territori, llevat de a l'aglomeració de Brussel·les (on el criteri fóra també l'ensenyament en la llengua familiar de l'infant, sempre que aquesta fos el neerlandès o el francès), i amb classes especials d'adaptació per als infants que no hi fossin prou competents (Maroy, 1966: 469 i 469, n. 31). Com apunta Pierre Maroy (1966: 467), l'objectiu d'aquesta llei era aturar la gal·licització de la població flamenca, ja que la llei implicava la desaparició de les escoles bilingües francès-neerlandès de Flandes. De tal manera que ens trobem amb la paradoxa que un estat aleshores unitari protegia més el dret de les diverses comunitats lingüístiques del país a preservar el seu idioma que no un estat que es deia *regional* i on el dret a introduir la llengua pròpia a l'ensenyament fou una conquesta arrencada pel catalanisme, la qual el govern espanyol intentà de restringir tant com va poder i es negà a estendre a qualsevol altre territori, atesa la molt menor mobilització lingüística a la resta de territoris amb llengües altres que el castellà. És a dir, a Flandes, la comunitat neerlandòfona, mancada d'autonomia política, tenia més protegida la seva llengua que no la comunitat lingüística catalana a la Catalunya autònoma (i no diguem a la resta del domini territorial català i les altres comunitats lingüístiques peninsulars diferents de la castellana llur idioma respectiu).

Quant a l'ensenyament superior, finalment, tal com preveia l'article 7 de l'Estatut exterior, el govern de la República, a petició del Consell Executiu de la Generalitat, concedí el règim d'autonomia a la Universitat de Barcelona sota el govern d'un patronat nomenat paritàriament per tots governs.³¹ Tanmateix, des del punt de vista lingüístic, el Decret reproduïa fil per randa el criteri bilingüista prefigurat a l'article 7 de l'Estatut exterior. Així, segons l'article 5 del Decret de creació del Patronat, l'Estatut d'autonomia de la Universitat que aquest havia de redactar havia de garantir «la recíproca convivència de las lenguas y cultura castellana y catalana en igualdad de derechos, para Profesores y alumnos, y sobre la base del respeto de la libertad de unos y otros a expresarse en cada caso en la lengua que prefieran». Aquest mandat fou recollit textualment a l'article 3 de l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona, aprovat pel govern de la República per Ordre de 7 de setembre de 1933³² i pel Consell Executiu de la Generalitat, per Decret de 28 d'agost de 1933.³³

Pel que fa als usos lingüístics de la flamant Universitat Autònoma, segons dades d'Anna Sallés

³¹ Decret d'1 de juny de 1933. GM, 153, 2-06-1933, p. 1630-1631.

³² GM, 251, 8-09-1933, p. 1602-1605.

³³ BOGC, 92, 14-09-1933, p. 401-405.

(2009: 119, 123), la facultat amb un ús docent més gran del català fou la de Filosofia i Lletres, on, amb un 60 % de les classes, aquest esdevingué «la llengua majoritàriament usada en les diverses càtedres ja existents», mentre que les xifres menors (30 %) correspongueren a la de Dret. Així mateix, d'acord amb aquesta autora (Sallés, 2009: 123), al curs 1934-35 hi hagué noves assignatures i llicenciatures de llengua i cultura catalanes. Tanmateix, després de la proclamació fallida de l'Estat català dins la pretesa República federal espanyola pel president de la Generalitat, el 6 d'octubre de 1934, en protesta per l'entrada de ministres de la CEDA al govern de la República, aquest dissolgué tant els consells d'ensenyament primari i secundari com el Patronat de la UB i instituí un comissari general de l'Ensenyament a Catalunya, a les ordres del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, el qual assumia les funcions de tots aquests organismes.³⁴ Després de la victòria del Front Popular a les eleccions del febrer de 1936, el nou govern dissolgué aquesta figura³⁵ i restituí el Patronat de la UB³⁶ i els consells d'ensenyament primari i secundari.³⁷

4.2.2.2 L'ENSENYAMENT DURANT EL PERÍODE BÈL·LIC (JULIOL DE 1936-1938)

Si d'una banda la divisió de les forces armades i l'armament de les organitzacions polítiques i sindicals amb motiu del sollevament monarquicofeixista del 19 de juliol de 1936 implicà inicialment la fallida de l'Estat com a conjunt d'institucions investides del monopoli de la coacció legal, de l'altra, també permeté un enorme eixamplament *de facto* del marc competencial de la Generalitat —entre altres raons pel fet que les mateixes organitzacions revolucionàries participaren inicialment al mateix Consell Executiu— i que, en tot cas, fou molt superior del que acabaria tenint després de la reconstrucció del poder públic, especialment després dels fets de maig de 1937, on aquesta corregué paral·lela de la recuperació de competència en moltes matèries per l'Administració central. L'ensenyament fou un dels àmbits on aquest procés d'ampliació fàctica de les funcions de la Generalitat resultà més visible. En efecte, ja el 23 de juliol, la Generalitat decretà que la seva Escola Normal es fes càrrec de les escoles religioses.³⁸ Així mateix, per Ordre de 24 de juliol de 1936, tots els centres d'ensenyament secundari quedaren sota la jurisdicció del rector de la Universitat Autònoma, la qual passava a anomenar-se *de Catalunya*.³⁹ A més, aquesta, per Decret d'11 d'agost,⁴⁰ passà a dependre exclusivament del Departament de Cultura de la Generalitat (art. 1), amb

³⁴ Decret d'1 de novembre de 1934. GM, 307, 3-11-1934, p. 960.

³⁵ Decret de 24 de febrer de 1936. GM, 56, 25-02-1936, p. 1597.

³⁶ Decret de 24 de febrer de 1936. GM, 56, 25-02-1936, p. 1597.

³⁷ Decret de 26 de març de 1936. GM, 87, 27-03-1936, p. 2439.

³⁸ Decret de 23 de juliol de 1936. BOGC, 207, 25-07-1936, p. 708.

³⁹ BOGC, 207, 25-07-1936, p. 708.

⁴⁰ DOGC, 227, 14-09-1936, p. 1046-1047.

l'atribució provisional al rector dels «actuals òrgans de govern universitari» (art. 2). En aquest context d'assumpció creixent de funcions en matèria d'ensenyament per la Generalitat, la Conselleria de Cultura creà, per Decret de 27 de juliol de 1936,⁴¹ el Comitè de l'Escola Nova Unificada (CENU), amb la funció d'«[o]rganitzar [...] el nou règim docent d'escola unificada» (art. 1.a), el qual seria presidit pel conseller de Cultura de la Generalitat i el formarien quatre representants de cadascuna de les dues grans centrals sindicals (UGT i CNT) i per sengles representants del Consell de Cultura i de l'Escola Normal de la Generalitat, de la Universitat Autònoma, del Comitè de la Universitat Industrial i de les Belles Arts (art. 2).⁴² A parer de Sallés (2009: 132), aquesta institució assumí *de facto* funcions atribuïdes per la Constitució i l'Estatut exterior a l'Administració central. A més, durant els primers mesos posteriors al 19 de juliol, la Generalitat s'apoderà de diverses institucions educatives de l'Administració central. En efecte, mitjançant sengles decrets de 24 d'agost de 1936,⁴³ les escoles oficials de Nàutics i d'Arquitectura de Barcelona esdevingueren institucions culturals «de la Generalitat» (art. 1 de tots dos decrets), mentre que dos decrets més de 25 d'agost⁴⁴ feren el mateix amb les de d'Enginyers Industrials i d'Arts i Oficis Artístics i de Belles Arts de Barcelona, i el Decret d'1 d'octubre de 1936,⁴⁵ amb les escoles industrials de Terrassa i Vilanova i la Geltrú.

Quant a la qüestió específicament lingüística, cal destacar el Decret del Departament de Cultura de 18 de setembre de 1936.⁴⁶ Des del punt de vista competencial, hom ha apuntat que el Decret atribuïa a la Generalitat funcions que corresponien a l'Administració central (Sallés, 2009: 133). En efecte, en la mesura que s'hi regulava «l'ensenyament pre-maternal, maternal i primari, a les escoles de Catalunya» (art. 1), sense excloure les escoles de l'Administració central, hom pot al·legar que la Generalitat envaïa competències reconegudes a aquesta als articles 50 de la Constitució i, per implicació, 7 de l'Estatut exterior. Des del punt de vista estrictament material, en canvi, el Decret de la Generalitat era gairebé una reiteració del Decret del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts de 29 d'abril de 1931 (vg. supra § 2.2) —esmentat explícitament al preàmbul—, per tal com el Decret

⁴¹ BOGC, 211, 29-07-1936, p. 786. Per Decret de 26 d'agost de 1936 (DOGC, 241, 28-08-1936 p. 1228), adoptà el nom de *Consell de l'Escola Nova Unificada*.

⁴² Tanmateix, arran de la formació del primer govern de coalició (Decret de 26 de setembre de 1936, DOGC, 278, 29-09-1936, p. 1666-1667), amb Josep Tarradellas com a conseller primer, la Generalitat recuperà gradualment, com apunta Sallés (2009: 136), «bona part de les funcions i l'autoritat que havia perdut durant els primers dies que van seguir a la sublevació militar», entre les quals també hi havia les que havien estat inicialment reconegudes al CENU. Així, el Decret de 22 d'octubre de 1936 (DOGC, 298, 24-10-1936, p. 325) el reduí a organisme merament consultiu de la Conselleria de Cultura (art. 1).

⁴³ DOGC, 239, 26-08-1936, p. 1200.

⁴⁴ DOGC, 239, 26-08-1936, p. 1200.

⁴⁵ DOGC, 278, 4-10-1936, p. 56.

⁴⁶ DOGC, 264, 20-09-1936, p. 1522. «Per haver sofert error en la publicació», se'n publicà una altra versió, signada amb la mateixa data, el dia 22. DOGC, 266, 22-09-1936, p. 1548.

català també prescrivia que, als nivells esmentats, l'ensenyament «es farà bàsicament en la llengua dels infants», amb la restricció que aquests es dividirien en grups «en aquelles escoles en les quals la matrícula ho permeti» i, on no, «[e]l mestre utilitzarà l'idioma de l'infant» (art. 1), per bé que no quedava gens clar com s'hauria de concretar aquesta darrera clàusula. Una diferència més substancial en el Decret català era el fet de corregir la asimetria en el tractament de totes dues llengües establerta al Decret del Ministeri. En efecte, si aquest només preveia d'introduir gradualment l'altre idioma per als infants «catalanes» (art. 3), en el Decret de la Generalitat la simetria era total, atès que establia que «[e]ncara que la llengua de la conversa, dels textos i dels ensenyaments sigui la materna, no serà desterrada, sota cap concepte, la segona llengua, en allò que d'una manera natural la vida o l'ambient comportin» (art. 2) i, concretament, que «[q]uan hom vegi que l'infant és suficientment format en la pròpia llengua, o sigui quan hagi acabat el procés d'adquisició del llenguatge i sigui, per tant, capaç d'expressar-se verbalment i per escrit en les formes adultes, començarà intensament l'aprenentatge de la segona llengua, el català per als infants de parla castellana i el castellà per als de parla catalana» (art. 3).

En realitat, i més enllà de la qüestió competencial, el Decret de la Generalitat quedava per sota de les possibilitats que oferia la mateixa legislació catalana vigent amb vista a la catalanització de l'ensenyament, per tal com feia cas omís de l'article 11 de l'Estatut interior (vg. supra § 4.1.2), que anunciava el caràcter lingüísticament català de l'ensenyament. A més, el Decret no recollia enlloc el concepte de *llengua pròpia* introduït a l'article 3 de l'Estatut interior i que hauria pogut servir per a fonamentar doctrinalment l'establiment d'àmbits d'ús preferent per al català. Per contra, utilitzava el pseudoconcepte de *llengua materna* (preàmbul i art. 2), que hi era associat a les metàfores naturalistes habituals («la llengua en què [l'infant] ha vingut a la vida», preàmbul). Tanmateix, val a dir que la mateixa realitat sociolingüística de l'època feia que aquest decret no fos cap obstacle per a la reproducció i augment de la comunitat lingüística catalana al Principat i sembla que aquest era el resultat previst pel govern català, segons s'indueix del preàmbul:

El problema de la llengua té un doble aspecte; un primer aspecte de dignitat nacional i un segon aspecte d'eficàcia pedagògica. Els catalans, sobretot, que devem a la llengua la nostra renaixença literària i nacional, hem de retre-li tot el tribut pel que a significat per [a] nosaltres i pel que hem encara d'esperar-ne.

Així mateix, per Ordre de 9 d'octubre de 1936,⁴⁷ el Departament establí els mitjans per a obtenir el certificat de català per als mestres «de les escoles primàries oficials i privades de Catalunya». D'altra banda, un senyal significatiu que la presència del català a les escoles del Principat era

⁴⁷ DOGC, 285, 11-10-1936, p. 140.

elevada el trobem en l'Ordre circular de 6 d'agost de 1938 de la Direcció General d'Ensenyament Primari del Ministeri d'Instrucció Pública i Sanitat,⁴⁸ per la qual aquesta «recuerda al profesorado de las Escuelas primarias [de Catalunya] la legislación clara y concreta que está en vigor en materia tan importante como el bilingüismo». En concret, les normes esmentades a l'Ordre circular eren el Decret de 29 d'abril de 1931 del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, l'article 50 de la Constitució de la República i l'Estatut exterior de Catalunya (significativament, el Decret de la Generalitat de 18 de setembre de 1936 hi era omès). El motiu del recordatori de la Direcció General del Ministeri era que «[I]a guerra ha obligado a evacuar a Cataluña miles de niños de otras regiones de España y a su vez muchos Maestros procedentes de otras provincias han tenido que ser provisionalmente adscritos a escuelas de pueblos catalanes donde la mayoría de alumnos no comprenden al Maestro que sólo habla el castellano». Així, doncs, hom pot concloure que la presència del català a les escoles era prou sòlida perquè el Ministeri sentís la necessitat de «recordar» el deure dels mestres d'ensenyar més castellà, per més que, l'argument al·legat per fer-ho revelés que el seu objectiu era infringir la mateixa lletra de la normativa a què apel·lava, car el fet d'enviar mestres incompetents en català «a escuelas de pueblos catalanes donde la mayoría de alumnos no comprenden al Maestro que sólo habla el castellano» feia lògicament impossible que els infants catalanoparlants rebessin l'ensenyament en llur llengua.

4.3 Conclusions

Atès que la Constitució de la República i l'Estatut exterior havien fixat les bases del règim juridicolingüístic català i, en el cas de l'Estatut, amb un casuisme considerable, l'estratègia juridicopolítica de la Generalitat en relació amb la qüestió lingüística consistí a desenvolupar en la normativa catalana els preceptes juridicolingüístics establerts en aquells textos bàsics i, especialment, el concepte d'*oficialitat lingüística* de la manera més favorable per a la llengua i la comunitat lingüística catalanes. D'antuvi, a l'Estatut interior de Catalunya, on el legislador català introduí el concepte de *llengua pròpia*, aplicat exclusivament al català, i aprofità la indeterminació en política educativa que havia suposat la supressió de l'article 31 de la comissió parlamentària de les Corts espanyoles sobre l'Estatut exterior per a concretar el caràcter lingüísticament català que havia de tenir l'ensenyament. Tanmateix, el Consell Executiu, per comptes d'aplicar aquests principis introduïts a l'Estatut interior, deduí la normativa catalana infraestatutària directament dels preceptes de l'Estatut exterior, per bé que, com diem, interpretats de la manera més favorable a l'expansió de l'ús oficial de la llengua catalana i als drets lingüístics dels ciutadans. Així es veié en

⁴⁸ GR, 228, 16-08-1938, p. 763.

el reglament per a la designació de notaris a Catalunya i als decrets de 10 d'abril de 1934 i de 9 de juny de 1936, on s'establí com a condició sine qua non l'acreditació de competència en català per a participar en concursos i oposicions a places de notari i de jutge de primera instància i magistrat i de secretaris de jutjats de primera instància a Catalunya, respectivament. A més, al Decret de 3 de novembre de 1933, a banda de desenvolupar el principi d'oficialitat lingüística tal com és entès per la doctrina actual, és a dir, com la plena validesa jurídica dels actes comunicatius realitzats en la llengua oficial sense necessitat de traducció (llevat de en els documents escrits que haguessin de tenir efecte en procediments judicials, on el Decret imposava a les parts d'adjuntar una traducció al castellà dels documents redactats en català, si alguna part ho demanava), també contenia un interessant precepte que establia l'ús mínim obligatori de la llengua catalana als documents que hom adreçés al Tribunal de Cassació de Catalunya. El legislador català, però, no fonamentà doctrinalment aquest precepte, a la vegada que el concepte de *llengua pròpia*, que actualment serveix de fonament jurídic precisament per a aquest tipus de disposicions, continuava sense desenvolupament jurídic.

Finalment, durant el període de crisi politicoadministrativa produït arran del cop d'Estat fracassat del 19 de juliol de 1936, la Generalitat establí una aliança tàcita amb les forces revolucionàries que li permeté d'eixamplar *de facto* de manera molt notable el conjunt de matèries sobre les quals tenia competència. L'ensenyament fou un àmbit en què això fou especialment palès, amb la incautació de nombrosos centres educatius per la Generalitat. En l'àmbit normatiu, si bé el Decret de 18 de setembre de 1936 quedava per sota tant dels criteris de política lingüística previstos al Projecte de l'Estatut de la Diputació provisional de la Generalitat com al mateix Estatut interior, la mateixa realitat sociolingüística i l'aplicació pràctica del Decret féu que la política escolar de la Generalitat actués com a factor de catalanització lingüística dels infants, la qual cosa donà lloc a tensions amb el govern de la República.

5. ASPECTES LINGÜÍSTICS DELS PROJECTES AUTONOMISTES PER AL PAÍS VALENCIÀ I LES ILLES BALEARS I PITIÜSES (1931-1937)

5.1 País Valencià

5.1.1 L'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana

5.1.1.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

5.1.1.2 EL RÈGIM LINGÜÍSTIC DE L'ENSENYAMENT

5.1.1.3 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

5.1.2 El Projecte de bases per a l'Estatut del País Valencià, de la CNT

5.1.2.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

5.1.2.2 EL MARC COMPETENCIAL I EL RÈGIM LINGÜÍSTIC DE L'ENSENYAMENT

5.1.2.3 L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA

5.1.2.4 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

5.1.3 L'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana presentat al II Congrés d'EV

5.1.3.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

5.1.3.2 EL MARC COMPETENCIAL I ELS REQUISITS LINGÜÍSTICS A L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA

5.1.3.3 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

5.1.4 El Projecte d'Estatut d'autonomia per al País Valencià

5.1.4.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

5.1.4.2 MARC COMPETENCIAL I ASPECTES LINGÜÍSTICS DE L'ENSENYAMENT I DE L'ACCÉS A LA FUNCIÓ PÚBLICA

5.1.4.3 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

5.1.4.4 L'AGREGACIÓ DE TERRITORIS

5.2 Illes Balears i Pitiüses

5.2.1 L'Avantprojecte d'Estatut de les illes Balears

5.2.1.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

5.2.1.2 EL MARC COMPETENCIAL, L'ENSENYAMENT I EL FINANÇAMENT DE L'AUTONOMIA

5.2.2 El Projecte d'Estatut Autonòmic de Mallorca i Eivissa

5.1.1 L'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana

L'abril de 1931, l'Ajuntament i la Diputació de València i altres ajuntaments de la província governats pel PURA nomenaren una comissió encarregada de redactar un avantprojecte d'estatut valencià (Santamaría *et al.*, 1977: 660) i, el 6 de maig, l'Ajuntament de València aprovà una proposició per la qual instava a accelerar el procés d'«estructuración del futuro Estado regional valenciano» i convidava els ajuntaments i diputacions d'Alacant i Castelló a designar representants per a la comissió sobre l'Estatut.¹ L'11 de juliol, aquesta aprovà el text de l'Avantprojecte,² el qual fou acollit entusiàsticament pel blasquisme i amb suport amb reserves pel valencianisme. Tanmateix, les corporacions d'Alacant i Castelló (ocupades per grups radicals desvinculats del blasquisme) el reberen amb fredor. En efecte, el president de la Diputació d'Alacant, en nom de l'Assemblea de Municipis i entitats culturals de la província, emeté un missatge, acordat a la reunió de 9 d'agost, en què declarava que calia esperar que la Constitució de la República estigués aprovada abans de continuar amb el projecte. L'Ajuntament de Castelló emeté un altre missatge de contingut semblant. Davant aquestes reaccions, el PURA es començà a plantejar la possibilitat d'un Estatut uniprovincial per a València (Cucó, 1971: 204-207), per bé que la manca de suport popular féu inviable aquesta idea (Santamaría *et al.*, 1977: 660).

5.1.1.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

Quant al text de l'Avantprojecte, cal dir que contenia nombroses disposicions sobre el règim d'oficialitat lingüística, al qual dedicava tot el títol II («De l'idioma»). En efecte, a l'article 2 hom declarava o anunciava que «[s]eran oficials de la Regió Valenciana les llengües valenciana i castellana, podent usar-se per tant indistintament». Sobre la denominació de la llengua del país, en la mesura que encara no havia tingut lloc l'adaptació a la varietat valenciana de les normes ortogràfiques de l'IEC, l'ús del sintagma *llengua valenciana* no s'havia d'entendre necessàriament com a incompatible amb la unitat del diasistema lingüístic català. En segon lloc, tot i que l'article esmentava en primer lloc el català com a llengua oficial, ho feia juntament amb el castellà, a diferència del Projecte de l'Estatut de la Diputació provisional de la Generalitat de Catalunya. Cal dir que encara no s'havia aprovat la Constitució de la República i l'Avantprojecte presentat el 6 de juliol per la comissió nomenada pel Ministeri de Justícia no contenia disposicions regulatòries del règim d'oficialitat lingüística, de manera que hom hauria pogut aplicar la presumpció de

1 «L'Ajuntament de València i l'Estatut», 6-05-1931, reproduït a Cucó (1971: 381-82).

2 «Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana», 11-07-1931, reproduït a Cucó (1971: 383-90).

constitucionalitat a una declaració d'oficialitat exclusiva del català. Certament, la realitat sociolingüística del País Valencià, amb comarques majoritàriament castellanoparlants, feia inevitable un cert grau d'oficialitat del castellà, però aquesta hauria pogut materialitzar-se d'acord amb un criteri territorial o fins i tot amb la juxtaposició d'un règim territorial a les comarques de predomini lingüístic i català i un de personal a les de predomini castellà. Tanmateix, l'ús de l'adverbi *indistintament*, per més que es pogués interpretar restrictivament, de manera que l'autorització es limités al dret dels ciutadans a utilitzar la llengua oficial que preferissin, no apuntava precisament en la direcció de facilitar un desenvolupament del precepte d'acord amb un criteri territorialitzador. A més, la dicció de l'article no incloïa cap marcador singularitzador de l'idioma del país (com ara el terme *llengua pròpia*), per la qual cosa hauria resultat difícil de fonamentar doctrinalment àmbits d'ús exclusiu o preferent per a aquest.

Per contra, aquest mateix article disposava que «[e]n les relacions amb les autoritats centrals i demés regions, es deurà usar el castellà». Aquest precepte era semblant al contingut a l'article 5 del Projecte aprovat per la Diputació provisional de la Generalitat tres dies després, però amb la diferència que aquest el limitava a les relacions oficials entre la Generalitat i el govern de la República, mentre que l'avantprojecte valencià l'estenia amb totes les administracions no valencianes, incloent-hi les de la resta del domini lingüístic català. Com ja hem apuntat en el comentari del Projecte català (vg. supra § 2.1.2.1), en la mesura que encara no havia estat aprovada la Constitució espanyola, aquest precepte constituïa una restricció *ex ante* a l'ús oficial de la llengua catalana, a la vegada que resultava una concreció excessiva en un text tan bàsic com la llei fonamental de l'autogovern valencià. Tanmateix, com al Projecte català, tot i imposar l'ús del castellà, no ho feia de manera necessàriament exclusiva, amb la qual cosa no impedia que el desenvolupament d'aquest precepte es fes mitjançant un règim de doble oficialitat (en aquest punt resultava més favorable a l'ús oficial del català que no el text final de l'article 2 de l'Estatut exterior de Catalunya).

Finalment, la darrera disposició de l'article 2 era clarament favorable al redreçament del català, tot i que es limitava a la toponímia: «A aquelles poblacions de la Regió Valenciana que se'ls ha alterat el nom desvalencianitzant-lo, se les tornarà a anomenar com d'antic, amb ortografia nostra».

L'article 3 establia la competència en català com a condició per a accedir a la funció pública en el cas dels «funcionaris judicials» (els «que siguen destinats a les terres valencianes deuran conèixer la llengua valenciana») i els notaris i registradors (amb la precisió, a més, que no tan sols haurien

d'«entendre la llengua vernàcula, sinó que deuran poder expressar-se en ella».³ A més, de la literalitat de l'article sembla que se'n pot seguir que la competència passiva i activa en català no quedava limitada a aquestes funcions, sinó també al conjunt de la funció pública, a les comarques predominantment catalanoparlants: «Per a eixercir els càrrecs de Registrador i Notari, *com els demés públics* en terres de parla valenciana, deuran poder expressar-se en ella». Si aquesta interpretació és correcta, cal dir que el tractament de la competència en català per a accedir a places de la funció pública era més ambiciós en aquest avantprojecte que no a l'Estatut exterior de Catalunya, l'article 11 del qual la limitava als concursos convocats per la Generalitat, com a condició preferent, no sine qua non, i per als fiscals i registradors, com a deure, sense més especificacions sobre el tipus de competència (vg. supra § 3.2.3). En el cas de l'Avantprojecte valencià, però, cal apuntar, que si bé en el cas dels «funcionaris judicials» el coneixement del català s'establia de manera territorialment irrestricta i, doncs, afectava totes les comarques del País Valencià, amb independència de quina hi fos la llengua predominant, en el cas de la resta de funcionaris, el requisit de la competència passiva i activa en català quedava limitat a les places per a les comarques majoritàriament catalanòfones, de tal manera que l'establiment o no de requisits lingüístics a les comarques valencianes predominantment castellanoparlants quedaria a l'arbitri de la ulterior normativa de desenvolupament. Tanmateix, precisament l'especificació que la competència havia d'ésser tant passiva com activa podria també ésser al·legada per a argumentar que aquest doble vessant del coneixement de la llengua del país només fóra aplicable a les comarques de predomini lingüístic català, mentre que, a la resta, n'hi hauria prou amb la competència passiva, però no significaria que a les comarques de predomini lingüístic castellà s'eliminés el requisit lingüístic *tout court*.

5.1.1.2 EL RÈGIM LINGÜÍSTIC DE L'ENSENYAMENT

A diferència del Projecte de l'Estatut aprovat per la Diputació provisional de la Generalitat de Catalunya (vg. supra § 2.1.2.2), el títol IV de l'Avantprojecte valencià («Facultats pròpies i exclusives del Poder Regional») no contenia cap esquema sobre el tipus de competència, legislativa o executiva, de les diverses matèries ni especificava a quina administració correspondrien els residus jurisdiccionals. Tanmateix, l'apartat *a* de l'article 5 atribuïa «[a]l Govern de la Regió Valenciana» la competència («conèixer d'una manera especial») en «[l']ensenyança en tots els seus

³ Tanmateix, l'ús del terme *llengua vernacle* resultava problemàtic. Tal com apunta Joan Coromines (1991), aquest adjectiu és l'evolució del llatí «*vernacūlus* 'indígena, autòcton', derivat de *verna* 'esclau nascut a casa de l'amo', d'on 'nascut en el país, indígena'», per la qual cosa desaconsella que s'utilitzi aplicat al català. En la mateixa línia, Ninyoles (1985: 103) interpreta l'adjectiu *vernacle* com a sinònim de 'domèstic', 'familiar', de tal manera que l'expressió *llengua vernacle* contindria la connotació que l'idioma en qüestió fóra d'ús impropï fora d'aquest àmbit.

graus i els altres serveis d'Instrucció pública i Belles Arts» i establia un seguit de criteris relatius a la política lingüística a les institucions educatives. En efecte, d'acord amb el número 2 d'aquest apartat, «[s]erà obligatòria l'ensenyança de la llengua castellana en les escoles de primera ensenyança, si són terres de llengua vernàcula, i la valenciana si són terres de parla castellana». El significat d'aquest precepte, per implicació, sembla que apunta a un criteri territorial, d'acord amb el qual l'idioma d'ús docent hauria d'ésser el majoritari a la comarca. En aquest sentit, tot i que, a les comarques de predomini lingüístic castellà, el fet de reduir el català a la categoria de matèria constituïa un fre evident a l'extensió del seu coneixement i ús (i hom podria al·legar que hi era més necessari l'ús vehicular del català), l'aplicació del principi de territorialitat hauria suposat un avenç enorme per a l'ensenyament en català. Cal subratllar que, a diferència del Decret de 29 d'abril de 1931 del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts (vg. supra § 2.2) i, amb restriccions, al Projecte de l'Estatut de la Diputació provisional de la Generalitat (vg. supra § 2.1.2.2), aquí el criteri no era d'impartir l'ensenyament en l'idioma de l'infant, sinó en el predominant al territori, la qual cosa, a les comarques majoritàriament catalanoparlants, implicava un àmbit d'ús exclusiu per a la llengua catalana, a la vegada que protegia la igualtat d'oportunitats dels infants de llengua familiar castellana. El número 3 del mateix apartat, a més, establia una prevenció especial per a aquestes comarques: «En les poblacions on es parle la llengua valenciana es donarà en el nostre idioma l'ensenyança i sols quan es sàpia bé llegir i escriure el valencià es passarà a l'estudi del castellà». D'antuvi, cal assenyalar que enlloc de l'article no es preveia cap clàusula simètrica respecte al català a les comarques predominantment castellanoparlants, la qual cosa, a més d'indicar una preferència de l'estatut per la llengua del país (tal com es dedueix, *a fortiori*, de l'expressió *en el nostre idioma*), deixava marge perquè la normativa de desenvolupament posterior establís una política lingüística a l'ensenyament primari de les comarques de predomini lingüístic castellà d'acord amb la qual l'ús docent del català depassés el caràcter de simple matèria. Precisament l'expressió *el nostre idioma*, utilitzada en aquest mateix número per a suggerir el caràcter de llengua sobrevinguda al País Valencià que l'estatut atribuïa implícitament al castellà, hauria pogut servir com a concepte jurídic, al títol II, per a fonamentar doctrinalment l'establiment d'àmbits d'ús exclusiu o preferent per a la llengua catalana més enllà de l'ensenyament primari.

En canvi, en l'àmbit de l'ensenyament secundari, l'Avantprojecte resultava extraordinàriament parc quant a la protecció de la llengua catalana, per tal com, al número 4 del mateix apartat, hom només anunciava que «[e]n els Instituts, Normals, Escoles de Comerç, etc. hi haurà càtedres obligatòries de llengua, literatura, geografia i història valencianes», sense preveure ni tan sols a les comarques de

predomini lingüístic català un ús vehicular mínim de la llengua del territori.⁴ A l'ensenyament superior, esmentat al número 5 del mateix apartat, no hi havia regulació lingüística de cap tipus i l'estatut es limitava a reconèixer «llibertat lingüística per a les funcions d'alta cultura i investigació científica».

Finalment, en el mateix títol sobre matèries competència de les institucions valencianes, l'article 9 preveia que «[l]a Regió Valenciana podrà mancomunar-se amb altres territoris llindants per a fins culturals i econòmics». Tot i que l'article quedava limitat a «fins culturals i econòmics», ni aquest ni cap altre precepte de l'Avantprojecte no prohibien processos d'integració política amb aquests territoris, per la qual cosa aquest article no constituïa stricto sensu cap fre a la creació d'institucions comunes amb altres territoris del domini lingüístic català i, doncs, no era incompatible amb l'article 4 del Projecte de l'Estatut català (vg. supra § 2.1.2.3). Per contra, aquest article obria la porta a polítiques de cooperació en matèria lingüística, entre d'altres, amb altres regions del domini territorial català. I si bé hom podria considerar una limitació l'absència de previsions específiques per a endegar processos d'integració política, en el cas del Projecte català —a banda de parlar d'*agregar*, i no de *mancomunar*—, la limitació era doble, i radicava tant el fet de (a) no preveure l'opció de la cooperació amb altres territoris autònoms com de (b) no considerar específicament la qüestió de la cooperació interterritorial per a polítiques culturals i, més específicament, lingüístiques.

5.1.1.3 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

La qüestió del finançament de l'exercici de les competències reconegudes al govern autònom ocupava tot el títol VI de l'Avantprojecte («De la Hisenda regional»). A diferència del Projecte català, el qual preveia la cessió a la hisenda catalana totes les contribucions directes recaptades a Catalunya (art. 20), l'article 14 de l'Avantprojecte valencià tan sols preveia per al govern autònom les «que graven les utilitats dins del territori de la Regió». Tanmateix, com en el cas català,

⁴ Sembla que l'absència de previsions sobre la llengua en què s'havia d'impartir l'ensenyament responia a una posició del·liberada de la majoria política blasquista, de la qual partí aquesta iniciativa estatutària, del tot contrària a la plenitud funcional de la llengua catalana. Així, el 5 de novembre de 1932, el diari blasquista *El Pueblo* afirmava el següent: «Con la escuela primaria, en los pueblos de habla vernácula, nos damos por satisfechos. Lo demás, ¿para qué? La obra de los pueblos es la integración en las grandes corrientes espirituales de la cultura, no la desintegración; no regresar, avanzar; no diferenciar, sino confundir, conservando el matiz. “Parleu valencià”, sí, como una dulce faena que brota del corazón; como deber, como imposición, no. Al cabo de tantos siglos de influencia castellana y de haber en ella glorias como Blasco Ibáñez fuera [sic] ridículo volver la espalda a la ruta» (*apud* Cucó, 1971: 208). Precisament aquesta limitació de l'ensenyament en català al cicle primari suggereix que l'estatut utilitzava amb consciència plena l'expressió *llengua vernacla*, en la interpretació que en fa Ninyoles (1985: 103 i supra § 5.1.1.1, n. 3), on *llengua vernacla* fóra 'llengua infantil' i l'escola primària, una prolongació de l'àmbit familiar.

l'estatut valencià preveia un mecanisme compensatori, en cas que el rendiment d'aquestes contribucions no fos suficient per a subvenir els costos dels serveis transferits a l'administració valenciana, mitjançant la cessió, amb l'aprovació prèvia del parlament espanyol, de «tot o part de l'impost sobre drets reials». Simètricament, segons preveia l'article 15, en cas que, en matèries que, al País Valencià, fossin competència de l'administració autònoma, l'Administració central gastés a la resta del territori estatal menys del que rebia aquella en aplicació de l'article 14 de l'Avantprojecte, fóra l'administració valenciana que hauria d'abonar «a l'Estat espanyol una part proporcional de la diferència». Segons el que preveia aquest mateix article, el càlcul de la quantia correspondria a una comissió mixta formada per representants de tots dos governs i es fixaria per períodes de cinc anys. A diferència del Projecte català, però, sembla que el criteri inspirador d'aquest avantprojecte consistia a limitar la dotació pressupostària de l'administració autònoma amb la quantitat equivalent al cost dels serveis transferits, mentre que, en el projecte català, el criteri era l'invers i consistia a limitar l'aportació catalana a la hisenda de la República al finançament del cost dels serveis no transferits, d'acord amb el pes de la població de Catalunya sobre el total estatal, mentre que la resta de tributs haurien de romandre a la hisenda catalana.

Tanmateix, l'article 18 de l'avantprojecte valencià reservava a «la Regió Valenciana» la facultat de suspendre el model de finançament previst als articles anteriors i acollir-se al model de concert econòmic «si qualsevol atres terres d'Espanya fruïren de dit privilegi».

En qualsevol cas, en la mesura que la totalitat de l'ensenyament era reconegut com a matèria competència de l'administració valenciana, és pensable que, fos quin fos el model de finançament aplicat, hauria estat suficient per a dotar el País Valencià dels recursos necessaris per a exercir efectivament aquesta competència.

5.1.2 El Projecte de bases per a l'Estatut del País Valencià, de la CNT

Amb la victòria del Front Popular a les eleccions de febrer de 1936, la qüestió de l'autonomia prengué força novament en la vida política valenciana. L'abril, l'Ajuntament de València aprovà per unanimitat una proposició del tinent d'alcalde per la qual s'instava a nomenar una comissió per a elaborar un nou avantprojecte d'Estatut, que hauria de treballar d'acord amb la Diputació Provincial de València i les corporacions municipals d'Alacant, Castelló i els diputats valencians a les Corts.⁵ El 16 de juliol, representants del Front Popular d'Alacant i València constituïren formalment a

⁵ «L'Estatut i l'Ajuntament de València», 24-04-1936, reproduït a Cucó (1971: 454-55).

Castelló la Comissió pro Estatut del País Valencià (Cucó, 1971: 270). Amb l'esclat de la guerra, tots els partits i sindicats del País Valencià lleials a la República formaren el Comitè Executiu Popular, el qual, inicialment, declarà que assumia les iniciatives sobre l'Estatut i desautoritzava les que duguessin a terme individus o grups particulars (Cucó, 1999: 291). Tanmateix, arran de la reorganització de l'Administració republicana per la guerra i la declaració de la ciutat de València com a capital de la República, el novembre de 1936, el Comitè es dissolgué i diverses organitzacions polítiques o sindicals presentaren sengles avantprojectes estatutaris. El primer fou el de la CNT, enllestit el 23 de desembre de 1936.⁶

Semblantment a com havia succeït a Catalunya a partir del 19 de juliol de 1936, al País Valencià l'establiment d'un règim d'autonomia en un marc territorial en què la correlació de forces era més favorable a les forces revolucionàries que no l'estatal podria resultar especialment útil a aquestes per a assentar les col·lectivitzacions d'empreses endegades arran del fracàs del cop d'Estat i, en general, la influència política i social atesa des d'aleshores per les centrals sindicals. I precisament el fet que la CNT presentés el seu projecte d'Estatut just després que València esdevingués la capital de la República s'ha interpretat com una via per a «neutralitzar la creixent reacció progovernamental sostinguda pels partits socialment moderats: els grups republicans, l'ala dreta del PSOE i, sobretot, el Partit Comunista» (Cucó, 1999: 263). Nogensmenys, la mateixa naturalesa del projecte, que atribuïa «[l]os poderes del País Valenciano» a un «Pleno Regional de Delegados» que havia d'ésser designat per les organitzacions sindicals (base 2, apartats *a* i *b*), el féu inassumible per als altres grups lleials a la República i la mateixa CNT tampoc no féu esforços especials per a difondre'l (Cucó, 1999: 266).

Així mateix, també cal apuntar la naturalesa *sui generis* del concepte de *País Valencià* del projecte, per tal com, a més de «las provincias de Valencia, Alicante y Castellón de la Plana», també hi incloïa «Murcia y Albacete» (base 1, apartat *a*), la qual cosa fou rebutjada per les forces valencianistes. Cucó (1999: 272) explica això com la conseqüència del fet que «els anarcosindicalistes sempre havien mantingut una organització “llevantina”, que negava la unitat territorial del País Valencià, i havien ignorat gairebé completament les realitats lingüísticoculturals valencianes».

⁶ «Proyecto de Bases para el Estatuto del País Valenciano presentado por la CNT de Valencia», *Fragua Social. Órgano de la Confederación Nacional del Trabajo de Levante*, 19-01-1937, p. 11-12.

5.1.2.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

Quant al contingut específicament lingüístic del projecte, el règim d'oficialitat quedava subsumit a les «Disposiciones generales» (base 1, apartat *b*): «El idioma valenciano será, con el castellano, lengua oficial del País Valenciano, debiendo redactarse las disposiciones oficiales de carácter general en ambos idiomas y emplearse, con el mismo carácter oficial, el castellano para las relaciones con el Estado español, sus autoridades y otras regiones autónomas». D'antuvi, cal apuntar que, a diferència de l'Avantprojecte comentat al paràgraf anterior, en el moment d'elaboració d'aquest projecte, els principals escriptors i entitats culturals del País Valencià ja havien aprovat l'acord sobre les normes ortogràfiques que adoptava les de l'IEC, d'acord amb les especificitats de la varietat valenciana.⁷ És per això que resultava confusionari el fet de continuar designant la llengua del país com a *idioma valenciano* i, *a fortiori*, si no s'inclouïa cap referència al diasistema comú amb la resta de varietats territorials de la llengua catalana.⁸

Aquesta declaració o anunci del règim d'oficialitat lingüística seguia, *mutatis mutandis*, l'article 2 de l'Estatut exterior de Catalunya, començant per la designació del caràcter oficial del català sense article definit (vg. supra § 3.1.1). La diferència era, però, que aquest era una llei de les Corts espanyoles, on precisament aquest article havia patit modificacions substancials respecte al projecte català, mentre que, en el cas del Projecte de bases de la CNT, era la mateixa part valenciana que acceptava d'antuvi un concepte efectivament escàs de l'oficialitat del català i fàcticament de rang de menor que l'estatut jurídic del castellà, a més de constrènyer severament l'autonomia de les institucions valencianes per a decidir la seva política lingüística, en recollir aquest criteri al mateix Estatut. I és que ja hem esmentat (supra § 3.1.1) que el fet d'imposar als poders públics els usos bilingües a les disposicions oficials implica de reconèixer un cert dret a la ignorància d'algun dels idiomes oficials, la qual cosa, pel que feia al castellà, contradeïa l'article 4 de la Constitució de la República, d'on se segueix que aquest «dret» només existia en relació amb el català. En tot cas, el fet que, a diferència de l'article 2 de l'Estatut exterior de Catalunya, el projecte cenetista limités el bilingüisme obligatori a «las disposiciones oficiales *de carácter general*» (la cursiva és afegida) es

7 Paradoxalment, el codi normatiu aprovat a Castelló de la Plana el 21 de desembre de 1932 eludia la qüestió del nom de la llengua, tot i que el fet d'adoptar les normes de l'IEC implicava d'acceptar la identitat entre la parla valenciana i la resta de varietats territorials del domini català. Al preàmbul de l'acord hom es referia al català, com *la llengua pròpia*, però no com a *llengua catalana* ni com a *llengua valenciana*. «Per la difusió de la llengua», reproduït a Pérez Moragon (1982: 133-43). Si bé l'elusió del terme *llengua catalana* devia respondre a raons polítiques, és pensable que l'evitació de *llengua valenciana* tingués com a objectiu, a més de no utilitzar una denominació incorrecta filològicament, de no subministrar fonaments filològics al secessionisme lingüístic.

8 Aquest redactat fóra explicable pel fet que, segons Cucó (1999: 273), fins i tot els cenetistes valencians que defensaven algun tipus de política de protecció de la llengua del país consideraven que el valencià era ja un idioma diferent del català i s'oposaven a la varietat estàndard.

podria interpretar com a restrictor d'aquest criteri bilingüista i, doncs, permetre que normes de caràcter inferior fossin redactades únicament en català, per bé que el fet que l'ús exclusiu de la llengua catalana a les disposicions de rang més important no causés eficàcia jurídica plena suposava una degradació simbòlica de l'idioma del país.

Quant a les relacions amb administracions de fora del País Valencià, la literalitat del text del Projecte de Bases no era tan desfavorable per a l'ús del català com l'article 2 de l'Estatut exterior de Catalunya, en la mesura que l'estatut valencià prescrivia que caldria utilitzar el castellà «con el mismo carácter oficial», però no deia que aquest hi hagués d'ésser l'única llengua oficial, la qual cosa contrasta amb la unicitat de l'oficialitat del castellà «[e]n las relaciones oficiales entre Cataluña y el resto de España, así como entre las de las autoridades del Estado con las de Cataluña» enclosa en l'article definit de la frase «*la lengua oficial será el castellano*» (la cursiva és afegida) de l'article 2 de l'Estatut exterior de Catalunya. Això significa que l'ús del castellà hi seria obligatori, però no necessàriament exclusiu i, doncs, les institucions valencianes podrien estendre a aquest àmbit la doble oficialitat, per més que fos amb l'abast reduït del concepte d'oficialitat inherent als usos bilingües. Tanmateix, aquest redactat també implicava l'ús mínim obligatori del castellà en les relacions amb la Generalitat de Catalunya, la qual cosa comportava l'absurd ja comentat (supra § 3.1.1) que l'ús d'una de les dues llengües oficials a tots dos territoris autònoms no causaria eficàcia jurídica plena *per se*. A diferència de l'article 2 de l'Estatut exterior de Catalunya, però, la literalitat del text del projecte valencià no exclou l'ús del català en les relacions amb les administracions locals de fora del País Valencià, fins i tot amb les de territoris no catalanoparlants, atès que hom només imposava l'ús mínim del castellà «para las relaciones con el Estado español, sus autoridades y otras regiones autónomas».

Així mateix, aquest apartat *b* de la base 1 del Projecte de la CNT afegia una disposició que contenia una restricció addicional a l'oficialitat del català: «Los órganos representativos del País Valenciano delimitarán, a los efectos de la presente base, los territorios de habla valenciana, así como aquellos que se exceptúen del uso oficial obligatorio de esta lengua». Tanmateix, en la mesura que l'apartat *a* d'aquesta mateixa base incloïa com a territoris «valencians» dues províncies majoritàriament o totalment alienes al domini lingüístic català, hom podria interpretar aquest precepte com a conseqüència exclusiva d'aquest fet, de manera que l'excepció esmentada només afectés Múrcia i Albacete. Altrament, en el cas de Múrcia, el fet que fos inclosa al Projecte podria servir per a reconèixer jurídicament la realitat lingüística catalana de la localitat del Carxe.

El projecte cenetista també reproduïa parcialment el contingut de l'article 2 de l'Estatut exterior de Catalunya quant al dret d'opció lingüística dels ciutadans en les relacions amb els poders públics: «Se reconoce a todos los ciudadanos el derecho de elegir, entre ambos, el idioma oficial que prefieran en sus relaciones con los tribunales, autoridades y funcionarios del Estado y del País Valenciano». En la mesura que aquest mateix apartat establí un règim de doble oficialitat lingüística, aquest precepte resultava del tot coherent. En tot cas, atès que aquest mateix apartat preveia que l'ús oficial del català no seria obligatori en el conjunt del territori autònom, quedava el dubte de com s'exerciria aquest dret individual als territoris exceptuats o si es faria una interpretació *ad hoc* d'aquest precepte que els n'excloués de l'àmbit d'aplicació. I, com en el cas de l'Estatut exterior de Catalunya (vg. supra § 3.2.1), el redactat del precepte no aclaria si aquest dret d'opció lingüística incloïa també el d'ésser correspost en la llengua utilitzada.

Finalment, la darrera disposició de l'apartat *b* de la base 1 reproduïa un altre precepte de l'article 2 de l'Estatut exterior de Catalunya: «Los documentos que se presenten ante los tribunales redactados en valenciano, deberán acompañarse de copia en lengua castellana, cuando lo solicite una de las partes». Ja hem esmentat (supra § 3.2.1) que aquest precepte suposava un àmbit de desoficialització *de facto* de la llengua catalana, en la mesura que qualsevol concepte d'oficialitat, per més limitat que sigui, inclou la plena eficàcia jurídica dels actes comunicatius realitzats en la llengua en qüestió sense necessitat de traducció. En segon lloc, mentre que, en el cas de l'Estatut exterior de Catalunya, aquest precepte era explicable pel fet que l'Estatut es tractava d'una llei de les Corts espanyoles, el Projecte de bases havia de representar exclusivament la voluntat valenciana, per la qual cosa no s'entén per què hom acceptava *motu proprio* aquesta retallada dels drets lingüístics dels ciutadans.

5.1.2.2 EL MARC COMPETENCIAL I EL RÈGIM LINGÜÍSTIC DE L'ENSENYAMENT

Tot i que al Projecte apareixia la distinció entre legislació exclusiva i execució directa (base 6, apartat *e*; 7, apartat *b*; 8, apartat *a*; i 9, apartats *a*, *b*, *c* i *f*), no hi havia cap delimitació clara sobre quines matèries fóren competència de l'administració autònoma valenciana ni en quin grau, com tampoc no s'hi esmentava la qüestió dels residus jurisdiccionals (per bé que això últim és parcialment explicable pel fet que l'article 18 de la Constitució de la República ja els atribuïa a l'Administració general de l'Estat).⁹ És per això que el grau de competència de l'administració

⁹ En canvi, en algun punt, el text d'aquesta base contradeïa obertament les previsions de la Constitució. Era el cas de l'apartat *d*, el qual atribuïa «al País Valenciano» l'expedició de «títulos académicos y profesionales en todas sus enseñanzas», mentre que, segons l'article 50 de la Constitució de la República, aquesta facultat correspondria «exclusivamente al Estado».

autònoma en matèria d'ensenyament era confús, per tal com, a la base que s'hi dedicava (la 6: «Cultura»), hom només preveia que «[l]a cultura, en todos sus aspectos y grados, estará creada, dirigida y administrada por los órganos privativos del País Valenciano», per la qual cosa no era clar si aquesta competència era només de caràcter executiu o també legislatiu.

Pel que feia a la dimensió específicament lingüística de l'ensenyament, tractada a l'apartat *b* de la base 6, el projecte cenetista feia més curt que l'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana. En rigor, no regulava amb caràcter general en quina llengua s'havia d'impartir l'ensenyament. En un cert sentit, reprenia el criteri que informava l'article 31 del Projecte de l'Estatut de Catalunya aprovat per la Diputació provisional de la Generalitat (vg. supra § 2.1.2.2), el qual només establia (*a*) un marc de mínims sobre l'ensenyament de les llengües com a matèria, i (*b*) el compromís de l'administració autònoma de sostenir escoles en castellà a les poblacions amb un nombre mínim d'infants de llengua castellana, amb el català com a matèria. Això no obstant, aquest marc mínim d'ensenyament i ús del castellà era més ampli en el projecte cenetista per al País Valencià. En efecte, mentre que el Projecte català només preveia que l'ensenyament del castellà fos obligatori a les escoles primàries de tot Catalunya, el Projecte de bases de la CNT l'estenia també als graus elemental i secundari.¹⁰ A més, aquest projecte era més expansiu que l'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana (vg. supra § 5.1.1.2), per tal com aquest posava com a precondition per a començar a ensenyar el castellà que els infants haguessin adquirit prou competència a llegir i escriure en català. Així mateix, mentre que el Projecte català establia una xifra mínima concreta d'alumnes castellanoparlants a partir de la qual la Generalitat havia d'assumir el manteniment d'escoles en castellà (40) i limitava aquest compromís al grau primari, el projecte de la CNT per al País Valencià era més discrecional, ja que només parlava d'«un determinado número de individuos de habla castellana»,¹¹ i estenia aquesta previsió també al grau secundari. Novament, però, el fet que el Projecte cenetista inclogués també províncies de fora del domini territorial de la llengua catalana podria explicar aquest precepte i, doncs, ésser-hi limitat. Tanmateix, el fet que el criteri per a establir escoles en castellà fos l'existència d'un nombre determinat d'individus castellanòfons, i no que la llengua predominant a la localitat fos el castellà, també podria funcionar per a estendre-les territorialment. Altrament, però, cal dir que aquests preceptes, per bé que constituïen una certa restricció a l'ensenyament en català i que el projecte no contenia clàusules simètriques d'escoles en català a les localitats de predomini lingüístic castellà amb població catalanoparlant, tampoc no

10 «En los grados elemental, primario y secundario de cultura, será obligada la enseñanza del idioma castellano.»

11 «En las ciudades o comarcas en que exista un determinado número de individuos de habla castellana, el País Valenciano estará obligado a crear centros de enseñanza de los grados primero y segundo en los que el idioma instrumento pedagógico sea el castellano. En estos centros será obligatoria la enseñanza del idioma valenciano.»

impedien que el criteri general fos l'ensenyament en català. Fins i tot, atesa la realitat sociolingüística valenciana de l'època i el fet que l'estatuent només concretava que el castellà s'havia d'ensenyar com a matèria arreu i que allà on hi hagués un nombre mínim de castellanoparlants l'administració autònoma havia de crear centres en castellà, hom podria al·legar, raonablement, que el mateix estatuent pressuposava que el criteri general fóra l'ensenyament en català, com ho era en el cas del Projecte de l'Estatut de Catalunya de la Diputació provisional de la Generalitat.

Finalment, quant a l'ensenyament universitari, el Projecte no aportava res de substantiu: «En los grados superiores de enseñanza, el idioma empleado como instrumento podrá ser, indistintamente, el valenciano o el castellano».

5.1.2.3 L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA

Com el Projecte de l'Estatut de Catalunya de la Diputació provisional de la Generalitat (art. 11.*d*) i a diferència de l'Estatut exterior (art. 11), el projecte cenetista per al País Valencià no establia criteris regulatoris per a accedir a places de l'Administració de justícia i, doncs, no hi prefigurava condicions de caràcter lingüístic. Tanmateix, atès que la base 9 («Derecho privado y justicia») atribuïa «al país autónomo la organización» de l'Administració de justícia «en todas las jurisdicciones y el nombramiento de los encargados de dicha administración en todos sus grados» (apartat *e*) —com també el dels «funcionarios encargados de la autenticación de documentos y de la constatación de los derechos privados» (apartat *d*)—, és pensable que el marc competencial previst faria més factible l'exercici dels drets lingüístics reconeguts a l'apartat *b* de la base 1 del Projecte que no si la competència en aquestes matèries romangués a l'Administració central.

5.1.2.4 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

En aquest aspecte, el Projecte cenetista era del tot original, per tal com prefigurava un sistema de finançament que s'acostava a la sobirania fiscal. En efecte, a la base 4 («Hacienda»), hom disposava que «[l]a hacienda del País Valenciano estará constituida por el producto de todos los impuestos, creados o por crear, derechos y tasas, rentas y administraciones de bienes y servicios, y en general por todos los ingresos obtenidos a través de los organismos o entidades públicas que existan en el país» (apartat *a*). A l'apartat *c*, hom anunciava que «[e]l País Valenciano contribuirá con las demás regiones a las cargas generales del Estado, en proporción a su riqueza total y a la importancia de los servicios reservados a la función estatal». Tot i que el criteri de la riquesa per a determinar

l'aportació valenciana a la hisenda estatal podria implicar una contribució més gran que no si aquesta es calculava a partir del percentatge de la població valenciana sobre el total estatal i que no es preveien mecanismes compensatoris per a les institucions valencianes, en cas que l'aportació valenciana superés la quantitat efectivament gastada per l'Administració central en l'exercici de les seves competències per serveis no transferits, com el previst al Projecte de l'Estatut de Catalunya (vg. supra § 2.1.2.4), el fet que, d'entrada, tots els impostos formessin part de la hisenda autònoma donava una posició avantatjosa a l'administració autònoma a l'hora de negociar la contribució valenciana. I, més en general, el fet que el criteri per a determinar-la fos estrictament el finançament de l'exercici de les competències sobre aquests serveis no transferits, mentre que la resta hagués de romandre a la hisenda autònoma, feia raonable d'esperar que l'administració valenciana disposaria de prou recursos per a exercir efectivament les seves competències.

5.1.3 L'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana presentat al II Congrés d'EV

L'avantprojecte següent, presentat al II Congrés del Partit d'Esquerra Valenciana,¹² el qual tingué lloc el 20 de febrer de 1937, tenia un significat polític invers del de la CNT. En efecte, si aquest responia a una estratègia en què l'autonomia estava concebuda per a protegir l'obra revolucionària endegada arran del fracàs del cop d'Estat monarquicofeixista del 18 de juliol de 1936 davant la reacció governamental, sostinguda pels principals partits de l'esquerra parlamentària, l'Avantprojecte presentat al II Congrés del Partit d'Esquerra Valenciana pretenia precisament de compatibilitzar l'autonomia amb aquesta reacció. Amb aquesta finalitat, hom recorria al model parlamentari convencional de democràcia i, significativament, feia una còpia gairebé literal de l'Estatut basc (i no del català), aprovat per les Corts de la República l'1 d'octubre de 1936, l'aplicació del qual havia donat lloc a la formació d'un govern autònom, el dia 7, encapçalat per una força democratacristiana, més ben vista pels governs de les democràcies parlamentàries europees que no els partits del Front Popular.¹³ El preu, però, de recórrer com a model a una llei de les Corts

12 «Avant-projecte d'Estatut de la Regió Valenciana», dins *Memòria del II Congrés del Partit d'Esquerra Valenciana celebrat a València el 20 de febrer de 1937*, Castelló de la Plana: Edicions Esquerra Valenciana, 1937, p. 101-115.

13 Altrament, si precisament l'accidentalisme del PNB havia estat una de les causes de l'empantanegament del projecte autonomista durant els anys de pau, l'interès de les forces republicanes a implicar aquest partit en la defensa de la República i oferir-ne una visió més conservadora davant les democràcies parlamentàries europees permeté que en menys de tres mesos es fes el que no s'havia fet en cinc anys, fins al punt que l'Estatut fou aprovat a la mateixa sessió de les Corts en què la comissió parlamentària presentà el dictamen, la primera després del cop d'Estat i l'inici de la guerra. Vg. DSCCDEO, 61, 1-10-1936, p. 20. De la magnitud de la còpia de l'Estatut basc en aquest avantprojecte, en dona fe el fet que també constava de cinc títols, amb títols idèntics (llevat del v, que, en el cas de l'avantprojecte, no en tenia) i, en el contingut dels articles, on hom es limità a traduir al català el text de l'Estatut basc, amb la simple substitució de les referències territorials i lingüístiques, i amb el desglossament en quatre articles de l'article 1 de l'Estatut basc. Les úniques diferències fan referència precisament a la qüestió del règim lingüístic, que comentem en aquest mateix paràgraf.

espanyoles com era l'Estatut basc implicava d'acceptar totes les retallades imposades per aquestes. I, en el règim lingüístic, on la realitat basca tenia poc a veure amb la valenciana, si el mateix text aprovat per les diputacions i els ajuntaments bascos i en plebiscit ja presentava insuficiències evidents quant a la configuració d'un marc que afavorís el manteniment i eixamplament de la comunitat lingüística basca, l'Estatut aprovat per les Corts en tenia *a fortiori* i, és clar, constituïa un marc encara més restrictiu que el de l'Estatut exterior de Catalunya.

Tanmateix, el Congrés d'EV no arribà a aprovar l'Avantprojecte, sinó que la presidència es limità a resoldre que es nomenés una comissió per a estudiar-lo i elaborar un dictamen.¹⁴

5.1.3.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

Com a l'Estatut basc, i a diferència de l'avantprojecte valencià de 1931 (vg. supra § 5.1.1.1), aquest avantprojecte no contenia cap títol específic sobre règim lingüístic, sinó que les previsions a l'entorn d'aquesta qüestió es trobaven disperses als títols primer («Disposicions generals») i segon («Contingut i extensió de l'Autonomia»). En el cas d'aquest avantprojecte, les previsions sobre els usos lingüístics oficials eren a l'article 3:

La llengua valenciana serà la llengua oficial de la Regió Valenciana, aquesta oficialitat, però, serà compartida amb la castellana per tal de facilitar les relacions amb la petita minoria de pobles del país de parla castellana i entre els altres pobles d'Ibèria i en conseqüència, les disposicions oficials de caràcter general, emanades dels poders autònoms, seran redactades en ambdues llengües. En les relacions amb l'Estat espanyol l'idioma oficial serà el castellà.

D'antuvi, val a dir que, després de l'aprovació de les Normes de Castelló, resulta força contradictori que una força política que declarava que les varietats del País València, Catalunya i les illes Balears formen «una unitat superior lingüística i espiritual»¹⁵ encara utilitzés l'expressió *llengua valenciana* i, *a fortiori*, no inclogués cap referència al diasistema comú d'aquesta «unitat superior». En segon lloc, *prima facie*, la declaració o anunci de l'oficialitat de l'idioma del país era més favorable que no a l'article 1 de l'Estatut basc,¹⁶ en la mesura que afegia l'article definit quan l'aplicava al català («[I]a llengua valenciana serà *la* llengua oficial de la Regió Valenciana»; la cursiva és afegida) i

14 «Acta del II Congrés Nacional del Partit “Esquerra Valenciana”, el qual tingué lloc a València el dia 20 de febrer de 1937, al local “El Avance”», *Memòria del II Congrés...*, cit., p. 125.

15 «Ponència del Comité Executiu de Castelló (Projecte de Bases de l'ideari del Partit)», cit., p. 51. El Congrés del partit aprovà la ponència («Acta del II Congrés Nacional...», cit., p. 126).

16 «El vascuence será, como el castellano, lengua oficial en el País Vasco y, en consecuencia, las disposiciones oficiales de carácter general que emanen de los poderes autónomos serán redactadas en ambos idiomas. En las relaciones con el Estado español o sus autoridades el idioma oficial será el castellano.»

presentava l'oficialitat del castellà com una decisió merament instrumental i exterior a la realitat sociolingüística de la major part del País Valencià, la qual cosa podria servir de base per a fonamentar l'establiment d'algun tipus d'àmbit d'ús exclusiu o preferencial per a la llengua del país en normes de rang inferior. Tanmateix, val a dir que aquesta fonamentació de l'oficialitat del castellà implicava la ficció de fer abstracció del fet que ja era imposada per l'article 4 de la mateixa Constitució de la República. Altrament, la fonamentació de l'oficialitat del castellà al conjunt del territori valencià en l'existència d'una zona de predomini lingüístic castellà era una mala inferència, en la mesura que hom pot establir un règim d'oficialitat variable d'acord amb la realitat sociolingüística de cada zona. Així mateix, tampoc no hi havia cap raó perquè les relacions de les administracions valencianes amb les de la resta del territori espanyol determinessin el règim interior d'oficialitat, ja que també era possible una disposició específica per als usos lingüístics oficials en les relacions externes. I, en les relacions amb l'Administració central, la inequívoca fórmula proposada, consistent a utilitzar l'article definit en la declaració d'oficialitat del castellà («En les relacions amb l'Estat espanyol *l'idioma oficial serà el castellà*»; la cursiva és afegida) era la més desfavorable a l'ús oficial del català de totes les propostes estatutàries valencianes que hem vist fins ara, per tal com implicava un àmbit de desoficialització total. En canvi, quant a les relacions amb la resta d'administracions, en la mesura que no s'esmentaven, res no impedia d'utilitzar-hi el català.

Així mateix, com en el projecte cenetista, aquest avantprojecte també imposava a l'administració valenciana el bilingüisme a les «disposicions oficials de caràcter general». A més, a diferència de l'article 2 de l'Estatut exterior de Catalunya (vg. supra § 3.2.1) i del mateix Projecte de bases de la CNT (vg. supra § 5.1.2.1), on l'ús de la veu passiva podria interpretar-se en sentit vinculant per al conjunt d'administracions públiques radicades al País Valencià, el fet de copiar el text de l'Estatut base implicava de reduir la imposició dels usos bilingües a l'administració autònoma,¹⁷ la qual cosa permetria que els òrgans perifèrics de l'Administració general de l'Estat funcionessin únicament en castellà. A més, des del punt de vista doctrinal, la fonamentació d'aquest precepte de l'Estatut base —el qual, al projecte plebiscitat, no es deduïa de cap concepte— contenia una concepció de l'oficialitat lingüística segons la qual la doble oficialitat implicava inherentment la duplicitat dels

17 En aquest punt, per bé que el Projecte aprovat per les comissions gestores de les diputacions d'Àlaba, Guipúscoa i Biscaia i per l'Assemblea d'Ajuntaments d'aquests territoris el 6 d'agost de 1933 i avalat en plebiscit el 5 de novembre del mateix any també prescrivia que «[l]as disposiciones o resoluciones oficiales dictadas por los organismos administrativos y judiciales del país serán publicadas o notificadas en castellano y en euskera cuando hayan de causar efecto en territorio euskeldun» (art. 11), almenys l'ús de la passiva permetia que el precepte s'hagués interpretat de manera vinculant per al conjunt de les administracions públiques. «Proyecto de Estatuto del País Vasco aprobado por las Comisiones gestoras de las Diputaciones de Alava, Guipúzcoa y Vizcaya y por la Asamblea de los Ayuntamientos de las tres provincias en la ciudad de Vitoria el día 6 de Agosto y plebiscitado el día 5 de Noviembre del mismo año», DSCCD, 19, 17-04-1936, apèndix 14, p. 1-10.

usos lingüístics oficials dels organismes de l'Administració autònoma (no, en canvi, dels organismes perifèrics de l'Administració central), tal com indica la locució *en conseqüència*. Així mateix, si bé al projecte basc plebiscitat, aquest precepte, probablement, s'havia inspirat en l'article 2 de l'Estatut exterior de Catalunya —on, tanmateix, tampoc no s'afirmava cap connexió intrínseca entre doble oficialitat i usos bilingües pels poders públics—, l'hipotètic Estatut valencià era una norma del mateix rang que aquest. De tal manera que, atès que la Constitució de la República no regulava els usos lingüístics oficials, no hi havia cap impediment jurídic perquè l'Estatut del País Valencià establís criteris diferents dels de Catalunya en aquest àmbit i, no cal dir-ho, del basc. I és que, de l'existència d'una minoria castellanoparlant demarcada territorialment i de l'objectiu de facilitar la comunicació amb els poders públics de territoris no catalanòfons, no se'n deduïa que l'administració valenciana hagués de seguir usos bilingües indiscriminadament. A més, per bé que l'article 3 limitava el bilingüisme obligatori a les disposicions oficials «de caràcter general», l'article 10 l'estenia a les «resolucions oficials en tots els seus òrgans que hagen de sortir efecte en els països de parla valenciana». Aquest seguiment acrític de l'Estatut basc (vg. art. 7.a) feia que s'invertís el criteri de territorialitat necessari per a la plenitud funcional del català al País Valencià. En efecte, si una aplicació al País Valencià conforme a aquest objectiu hauria implicat l'ús exclusiu o preferent de la llengua catalana a les comarques de predomini lingüístic català i els usos bilingües a les de predomini castellà, aquí es feia exactament el contrari: s'imposava el bilingüisme només als territoris predominantment catalanoparlants i s'ometia tota regulació als de majoria castellanòfona. D'altra banda, com ja havia denunciat el diputat de la minoria catalana Martí Esteve amb motiu de la imposició del precepte bilingüista al dictamen de la comissió de les Corts sobre l'Estatut de Catalunya (vg. supra § 3.1.1), el fet de regular els usos lingüístics de l'administració autònoma a la llei bàsica de l'autonomia era una mostra excessiva de casuisme que, atès el contingut material del precepte, restringia severament la possibilitat d'establir àmbits d'ús exclusiu per a la llengua catalana. I resultava encara més contradictori en el cas d'un partit que declarava com a «principi bàsic» que «la llengua oficial d'un País deu ésser la pròpia llengua vernacla» i, doncs, en el cas del País Valencià, «la Valenciana».¹⁸

Seguint novament l'Estatut basc, el règim d'oficialitat lingüística prefigurat a l'article 3 de l'Avantprojecte es completava al títol segon, article 10:

18 «Ponència del Comitè Executiu...», cit., p. 51. Altrament, si hem comentat adés (supra § 5.1.1.2, n. 4) que era comprensible l'ús pel blasquisme del sintagma *llengua vernacla* —que Corominas (1991) titlla d'«humiliant» i que tots els «catalans nacionals haurien de ser unànimes a rebutjar»—, en el cas d'una força valencianista resultava del tot incoherent.

La Regió Valenciana regularà la cooficialitat del valencià i el castellà d'acord amb les següents normes:

- a) Publicarà i notificarà en ambdues llengües les resolucions oficials en tots els seus òrgans que hagen de sortir efecte en els països de parla valenciana.
- b) Reconeixerà als habitants de territoris de parla valenciana el dret d'elegir l'idioma de llur preferència en les seues relacions amb els tribunals, autoritats i funcionaris de tota mena de la Regió.
- c) Admetrà que se redacten indistintament en un o altre idioma els documents que hagen de presentar-se a les autoritats judicials valencianes o hagen d'ésser autoritzats pels fedataris del país.
- d) Establirà l'obligació de traduir al castellà els documents redactats en valencià quan ho sol·licitarà part interessada castellana o deguen tindre efecte enfora del País Valencià.
- e) Regularà l'ús de les llengües valenciana i castellana en l'ensenyament d'acord amb el que disposa l'article 50 de la Constitució i de les elementals normes de la ciència pedagògica.
- f) Exigirà el coneixement del valencià a tots els funcionaris que presten servei en territori de parla no castellana excepció feta d'aquells que estiguen funcionant al temps d'implantar-se aquest Estatut, els quals seran respectats en llur situació i drets adquirits durant el decurs dels cinc primers anys.

Les Diputacions de València, Castelló i Alacant, o els òrgans representatius que les substituïsquen, determinaran en llurs respectives províncies i a proposta de l'Institut d'Estudis Valencians, els territoris que als efectes d'aquest article deuran considerar-se de parla no castellana.

D'antuvi, cal apuntar que el seguiment del text de l'Estatut basc¹⁹ provocà la introducció del terme *cooficialitat*, absent tant als diversos projectes valencians que hem vist fins ara com a l'Estatut exterior de Catalunya i àdhuc al mateix Projecte de les diputacions i ajuntaments bascos, i que contradeïa el mateix article 3 (1 a l'Estatut basc), al qual hom parlava de *llengua oficial*. I, per bé que l'Avantprojecte presentat al Congrés d'EV la dicció era «cooficialitat del valencià i el castellà», sense que s'establís *ex ante* una jerarquització de l'estatut jurídic de cada llengua, d'acord amb la qual el català fóra cooficial i el castellà, oficial, de manera que el primer no tingués *per se* eficàcia jurídica plena i el segon, sí, les normes establertes als apartats *b*, *d* i *f* de l'article l'establien *de facto*, si més no parcialment. En efecte, en reduir l'aplicació del contingut dels apartats *b* i *f* als territoris

¹⁹ «El País Vasco regulará la cooficialidad del vascuence y el castellano con arreglo a las siguientes normas:

- a) Publicará y notificará en ambos idiomas las resoluciones oficiales de todos sus órganos que vayan de surtir efecto en los países de habla vasca.
- b) Reconocerá a los habitantes de los territorios de habla vasca el derecho a elegir el idioma que prefieran en sus relaciones con los Tribunales, autoridades y funcionarios de todas clases del País Vasco.
- c) Admitirá que se redacten indistintamente en uno u otro idioma los documentos que hayan de presentarse ante las autoridades judiciales vascas o hayan de ser autorizados por los fedatarios del país.
- d) Establecerá la obligación de traducir al castellano los mismos documentos redactados en vascuence cuando lo solicite parte interesada o deban surtir efecto fuera del territorio vasco.
- e) Regulará el uso de las lenguas castellana y vasca en la enseñanza, con arreglo a lo dispuesto en el artículo 50 de la Constitución.
- f) Podrá exigir el conocimiento del vascuence a todos los funcionarios que presten servicio en territorio de habla vasca, exceptuados aquellos que estuvieren actuando al tiempo de implantarse este Estatuto, los cuales serán respetados en su situación y en los derechos adquiridos.

Las Diputaciones u órganos representativos que las sustituyan, de Álava, Guipúzcoa y Vizcaya, demarcarán en sus respectivas provincias los territorios que, a los efectos de este artículo, deban considerarse como de habla vasca» (art. 7).

majoritàriament catalanoparlants, establia factualment un règim d'oficialitat o cooficialitat zonificada, el qual suposava la inexistència de drets lingüístics a les comarques predominantment castellanoparlants, almenys en els àmbits esmentats. Paradoxalment, en el context d'aquest avantprojecte (en què no cal dir que el País Valencià es considerava constituït, com s'establia a l'article 1, per les províncies d'Alacant, Castelló i València), la zonificació tenia conseqüències més greus que al Projecte de bases de la CNT, on el fet d'incloure territoris externs al domini lingüístic català hauria permès de limitar-hi el concepte de *territoris de parla castellana*.

Quant a l'apartat *d*, si bé el fet d'estendre l'obligació de redactar en castellà els documents oficials que haguessin de tenir efecte a qualsevol territori fora de la regió autònoma ja figurava a l'article 2 de l'Estatut exterior de Catalunya i al 7 de l'Estatut base —però no a cap dels dos projectes plebiscitats, on tampoc no s'imposava l'obligació de traduir-los-hi, quan ho demanés alguna de les parts—, no apareixia al mateix Avantprojecte d'Estatut per a la regió valenciana de 1931, més enllà de l'obligació de les administracions valencianes d'utilitzar el castellà en les relacions amb les autoritats de l'Administració central i d'altres regions (art. 2), ni al Projecte de bases de la CNT, que també limitava a les administracions i en les mateixes condicions que aquest, amb l'afegitó que hom hi parlava de «regiones autónomas» (base 1.*b*) (vg. supra § 5.1.2.1). Aquest darrer projecte, però, a diferència de l'avantprojecte de 1931, sí que imposava l'obligació de traduir al castellà els documents oficials en procediments judicials, quan ho demanés alguna de les parts (base 1.*b*).

Pel que feia a l'apartat *e*, el mandat de regular els usos lingüístics a l'ensenyament implicava reconèixer a l'administració autònoma una certa competència en la matèria i el fet d'enunciar-la de manera irrestricta és interpretable en el sentit que la normativa que dictés sobre usos lingüístics també vincularia els centres de l'Administració general de l'Estat, a més dels propis que pogués crear, en aplicació de l'article 7 (vg. infra § 5.1.3.2). En segon lloc, en la mesura que no prefixava cap criteri per a dissenyar aquesta normativa, més enllà de l'article 50 de la Constitució, l'Avantprojecte no contenia cap model lingüísticoescolar, de manera que la normativa valenciana ulterior podria desenvolupar restrictivament l'ús instrumental del castellà a les escoles previst a l'article esmentat i establir-hi l'ús preponderant del català.

Finalment, l'apartat *f*, tot i que limitava el deure de saber català als territoris que les diputacions consideressin catalanoparlants, ordenava a les administracions que l'exigissin i limitava a cinc anys el període d'exempció per als funcionaris que ja estiguessin en actiu en el moment d'ésser traspassats a la nova administració. En aquest sentit, l'avantprojecte valencià millorava el text de

l'Estatut base en dos punts: (a) en el caràcter obligatori, i no potestatiu, d'exigir competència en la llengua del país, i (b) en la restricció de la garantia d'exempció d'acreditar competència en català als funcionaris preexistents.²⁰ En aquest punt, omplia l'omissió del Projecte de bases de la CNT i anava més enllà del mateix Estatut exterior de Catalunya, on la competència en català tan sols era obligatòria per als fiscals i registradors, mentre que per a la resta de funcionaris era només condició preferent i tan sols als concursos convocats per la Generalitat (art. 11). En canvi, aquest avantprojecte suposava un pas enrere en relació amb l'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana de 1931 (vg. supra § 5.1.1.1), el qual establia el deure de saber català a les comarques de predomini lingüístic català sense exempcions.

5.1.3.2 EL MARC COMPETENCIAL I ELS REQUISITS LINGÜÍSTICS A L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA

Tal com hem avançat al paràgraf, anterior, el marc competencial quedava regulat, com a l'Estatut base, al títol II, i, com en aquest, hom atribuïa a l'administració autònoma la legislació exclusiva i l'execució directa en diverses matèries (art. 5 de l'Avantprojecte i 2 de l'Estatut base) i capacitat executiva en d'altres (art. 9, 11 i 12, i 6, 8 i 9, respectivament). Tanmateix, com a l'Estatut base, l'ensenyament no apareixia a cap dels dos grups. Amb aquesta ommissió, l'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana quedava per sota, quant a competències de l'administració autònoma, del projecte de les diputacions i ajuntaments bascos i plebiscitat, on es consignava com a matèria sobre la qual l'administració basca tindria la legislació exclusiva i l'execució directa (art. 21.e.1). En lloc de la nítida divisió tripartita sobre el tipus de competències establerta al Projecte de l'Estatut de Catalunya aprovat per la Diputació provisional de la Generalitat (art. 10, 11 i 13; vg. supra § 2.1.2.2) i recollida a la mateixa Constitució de la República (art. 14-16; vg. supra § 2.3.2.1), tant en aquest avantprojecte d'Estatut per a la regió valenciana (art. 6-8 i 10) com a l'Estatut base (art. 3-5 i 7), hom esmentava un seguit de matèries en què es reconeixia competència a l'administració autònoma sense més especificacions: «Serà atribució de la Regió autònoma...» (art. 6), «se reconeix a la Regió Valenciana la facultat...» (art. 7), «Correspondrà a la Regió Valenciana...» (art. 9), «[l]a Regió Valenciana regularà...» (art. 10). Dins aquest grup hi havia l'ensenyament (art. 7) i l'Administració de justícia (art. 6). Com ja hem vist, en el cas de l'ensenyament el text també era una traducció al català de l'article 4 de l'Estatut base, el qual, a la vegada, reproduïa el model previst a l'article 7 de l'Estatut exterior de Catalunya:

²⁰ Pel que feia al projecte base plebiscitat, però, val a dir que també establia com a obligatòria l'exigència del requisit lingüístic i, respecte als funcionaris en servei abans d'entrar en vigor l'Estatut, anunciava que «les serán respetados su situación y derechos que hubieran adquirido, recomendándoles aprendan aquel idioma [l'èuscar] en el término de cinco años» (art. 11).

D'acord amb el que preceptua l'article 50 de la Constitució, se reconeix a la Regió Valenciana la facultat de crear i sostindre centres d'ensenyament en totes llurs especialitats i graus incloent l'universitari, sempre que l'orientació i mètodes que empre estiguen d'acord amb allò imperiosament establert en l'article 48 de la pròpia llei fonamental. L'Estat podrà mantindre els centres d'ensenyament ja existents i crear-ne d'altres de nous en la Regió Valenciana si ho considera necessari en servei de la cultura general.

Per a l'obtenció de títols acadèmics i professionals mentre no se dicte una llei que regule el que preveu l'article 49 de la Constitució, l'Estat establirà una prova final a la Universitat —si se crea— i als altres centres d'ensenyament sostinguts per la Regió autònoma, d'acord amb les normes i requisits que assenyale el Govern de la República.

La Regió autònoma tindrà al seu càrrec els serveis de Belles Arts, Arxius, Museus, Biblioteques i Tresor Artístic.

Quant a l'Administració de justícia, l'article 6, seguint el 3 de l'Estatut basc, n'atribuïa «l'organització» a l'administració autònoma «en totes les jurisdiccions, excepció feta de la militar i de l'armada». Tanmateix, per al «nomenament de Magistrats i Judges amb jurisdicció en la Regió Valenciana» (el qual correspondria a «la Regió autònoma mitjançant un concurs entre els inclosos en l'escalafó general de l'Estat»), la competència en català («en els seus aspectes parlat i escrit») només seria «una condició que donarà preferència», per bé que no es podria «establir excepció de cap mena per raó de naturalesa o veïnatge», la qual cosa no s'acabava d'entendre quin abast podria tenir, si la condició esmentada no era sine qua non. En aquest punt, els autors de l'Avantprojecte es distanciaren de l'Estatut basc (art. 3), en la mesura que no limitaren aquesta condició als territoris considerats de llengua catalana.²¹ Pel que feia als secretaris i auxiliars d'aquesta administració, no es prefixaven condicions lingüístiques, ans hom es limitava a atribuir-ne el nomenament a «la Regió autònoma d'acord amb les lleis orgàniques de l'Estat», per la qual cosa no quedava gens clar si seria possible d'afegir requisits lingüístics a la convocatòria o no, almenys als territoris considerats de parla castellana, ja que, a la resta, aquells es deduïen de l'apartat *f* de l'article 10. En el cas dels funcionaris de la justícia municipal, en canvi, tant el nomenament com l'organització i el règim correspondria a l'administració autònoma, per la qual cosa tant l'aplicació de l'apartat esmentat com el fet que la competència de l'administració autònoma hi seria més àmplia faria més fàcil d'establir l'obligació d'acreditar competència en català.

21 D'acord amb l'article 3 de l'Estatut basc, «[l]a designación de los Magistrados y Jueces con jurisdicción en el País Vasco será hecha por la región autónoma mediante concurso entre los comprendidos en el Escalafón general del Estado, siendo condición preferente el conocimiento del Derecho foral vasco, y tratándose de territorios de habla vasca el de la lengua, pero sin que pueda establecerse excepción alguna por razón de naturaleza o vecindad». La cursiva és afegida.

5.1.3.3 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

Si bé, com hem vist fins ara, la reproducció gairebé literal de l'Estatut basc pels redactors de l'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana comportà, almenys en el règim jurídicolingüístic, un text per sota no només del Projecte de l'Estatut de Catalunya plebiscitat i del mateix Estatut exterior, ans també, en alguns aspectes, d'altres projectes per al País Valencià elaborats per forces no valencianistes, en la qüestió del finançament dels costos de les competències reconegudes, el seguiment de l'Estatut basc suposava un marc favorable per a poder exercir-les efectivament.

Com a l'Estatut basc, l'Avantprojecte dedicava un títol específic a aquesta qüestió (el IV: «Hisenda i relacions tributàries»). L'article 15 fixava el criteri (copiat de l'apartat primer de l'article 12 de l'Estatut basc)²² d'acord amb el qual la hisenda espanyola dotaria l'administració valenciana dels recursos equivalents al cost dels serveis transferits, l'import del qual haurien d'acordar els governs de totes dues administracions. En aquest aspecte, el criteri no divergia de l'establert a l'Estatut exterior de Catalunya, amb els dubtes esmentats (vg. supra § 3.1.4 i 3.2.4) a l'entorn de la capacitat real per a exercir les competències reconegudes sobre matèries que no figuraven als articles que detallaven les matèries sobre les quals la Generalitat tindria la legislació exclusiva o l'execució directa. Tanmateix, l'article següent (13, a l'Estatut basc), el qual regulava l'aportació valenciana a les despeses generals de l'Administració central, preveia el sistema del concert econòmic, atès que remetia a la Llei de 9 de setembre de 1931,²³ que donava força de llei al Decret de 18 de maig del mateix any,²⁴ el qual preveia que l'aportació de les diputacions d'Àlaba, Biscaia i Guipúscoa continués realitzant-se mitjançant aquest sistema. Nogensmenys, i més enllà de la viabilitat política d'estendre aquest sistema a altres províncies de l'Estat, el cert és que el procediment era tècnicament deficient, perquè tant la Llei de 9 de setembre com el Decret de 18 de maig de 1931 es referien únicament a aquestes tres províncies i ratificaven un sistema preestablert, mentre que les províncies valencianes mai no s'havien regit per aquest sistema, per la qual cosa mancava de sentit el fet de prescriure que «València, Alacant i Castelló *seguiran* fent efectiva llur contribució a les càrregues generals de l'Estat en la forma i condicions sancionades amb força de llei per les Corts Constituents en 9 de setembre de 1931» (art. 16; la cursiva és afegida).

22 «Los servicios que, en virtud del presente Estatuto, son traspasados al País Vasco, serán dotados, en cuantía equivalente al costo exacto de los mismos, con recursos que hoy pertenecen a la Hacienda del Estado.»

23 GM, 254, 11-09-1931, p. 1733.

24 GM, 140, 20-05-1931, p. 815-16.

5.1.4 El Projecte d'Estatut d'autonomia per al País Valencià

El març de 1937, el diari *El Pueblo* publicà una altre projecte autonomista,²⁵ a discutir al Congrés provincial de la Unión Republicana Nacional. Segons Cucó (1999: 294), el projecte fou concebut com un text de síntesi entre el Projecte de la CNT i l'Avantprojecte presentat al Congrés d'EV. El poder legislatiu el compondrien una assemblea, elegida per sufragi universal de treballadors (art. 10 i 8), i un consell econòmic, format exclusivament per representants sindicals i encarregat de promoure lleis socials i econòmiques i fiscalitzar la tasca de l'administració autònoma en aquest àmbit (art. 10). Tanmateix, els projectes autonomistes basats en el poder sindical perderen viabilitat arran del desenllaç de la crisi de maig de 1937, desfavorable a les forces revolucionàries, i amb la formació del govern presidit pel socialista Juan Negrín. A més, aquest govern endegà un fort procés de centralització del poder que implicà el final de qualsevol projecte autonomista per al País Valencià (Cucó, 1999: 296-297).

5.1.4.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

El règim d'oficialitat lingüística quedava prefigurat a l'article 6, al títol II («Regionalidad»):

El idioma valenciano será oficial, al igual que el castellano, en los organismos de carácter regional.

En las relaciones con los demás territorios de España, así como la República, será lengua oficial la castellana.

En la esfera municipal y en las relaciones de la región con los municipios, privará el idioma que en cada uno de éstos se hable.

Todos los ciudadanos tendrán derecho a dirigirse a los organismos regionales en cualquiera de ambos, así como a solicitar que las notificaciones les sean redactadas en cualquiera de ellos o en los dos a la vez.

Los fedatarios públicos de Valencia expedirán la traducción al castellano de los documentos redactados originalmente en lengua valenciana, cuando hubieren de surtir efecto fuera del territorio regional, o en las comarcas de habla castellana de la región.

A banda de la sempiterna denominació de la llengua del país com a *idioma valenciano* i de l'omissió de tota referència al diasistema lingüístic comú, aquesta declaració o anunci de l'oficialitat del català era la més restrictiva de tots els projectes que hem vist fins ara, per tal com la limitava als organismes de l'administració autònoma, deixant-ne fora els organismes perifèrics de l'Administració general de l'Estat. En aquest sentit, era una oficialitat que no contenia el que la doctrina actual (Puig Salellas, 1983: 62) anomena *principi d'indivisibilitat* de l'oficialitat, la qual

25 «Proyecto de Estatuto de Autonomía para el País Valenciano. (Ponencia que se discutirá en el próximo Congreso provincial de Unión Republicana Nacional)», reproduït a Cucó (1977: 231-242).

cosa quedava reforçada en la limitació als «organismos regionales» del dret a utilitzar i rebre correspondència en qualsevol de les dues llengües oficials. Així mateix, sense anunciar-ho o declarar-ho explícitament, l'article contenia dos preceptes que restringien també territorialment l'oficialitat del català, bo i limitant-la als municipis de predomini lingüístic català. A més, a diferència de l'Avantprojecte presentat al Congrés d'EV, l'oficialitat del català mancava d'article definit i no es fonamentava la del castellà (per raons purament instrumentals i externes a la realitat sociolingüística de la major part del País Valencià, en el cas esmentat), de manera que, llevat del fet que el català era esmentat en primer lloc, el precepte no contenia bases per a fonamentar desenvolupaments de caràcter preferencial per a la llengua del país. En canvi, resultava més favorable a l'ús del català aquest projecte que el presentat al Congrés d'EV en la supressió de l'article definit en la declaració o anunci de l'oficialitat del castellà en les relacions amb l'Administració central (vg. supra § 5.1.3.1), la qual cosa, *prima facie*, podria permetre d'introduir també el català en aquest àmbit. Tanmateix, el fet que el precepte limités l'oficialitat del català als «organismos de carácter regional» plantejava el dubte de si això incloïa tots els àmbits d'ús en què una de les parts fos l'administració autònoma i si es limitava a les relacions dels ciutadans amb aquesta administració. A més, aquest precepte resultava més desfavorable a l'ús oficial del català que no l'article 3 de l'Avantprojecte presentat al Congrés d'EV en el fet que aquest no estenia a totes les administracions de fora del País Valencià l'ús mínim obligatori del castellà per l'administració valenciana.

Quant als usos lingüístics a l'Administració local i a les relacions entre aquesta i l'administració autònoma, a banda del fet que regular-los en una norma bàsica com aquesta implica un casuisme excessiu, el contingut material del precepte suposava un àmbit de desoficialització *de facto* del català en el si de la mateixa administració valenciana —per tal com li imposava d'utilitzar el castellà amb les autoritats locals dels municipis de predomini lingüístic castellà—, per comptes d'establir un marc normatiu bàsic segons el qual el català fos la llengua d'ús mínim obligatori, complementable amb l'ús del castellà, d'acord amb la realitat sociolingüística del municipi. El segon àmbit de desoficialització territorial del català era al darrer precepte de l'article, on, a més d'incloure la resta de regions del domini lingüístic català en l'obligació de redactar en castellà els documents que haguessin de tenir efecte fora del País Valencià, també l'estenia a les mateixes comarques valencianes de predomini lingüístic castellà. En aquest sentit, per més que la tasca de traducció no recaigués en l'atorgant, sinó en el fedatari, la restricció del dret a a l'ús oficial del català resultava notòria en comparació amb els apartats *c* i *d* de l'article 10 de l'Avantprojecte d'Estatut presentat al Congrés d'EV. I cal recordar que totes aquestes restriccions es feien des de la part valenciana

mateix, és a dir, abans que el projecte arribés a les Corts de la República, on ja hem vist que les retallades dels drets a utilitzar amb caràcter oficial llengües peninsulars altres que el castellà acostumaven a ésser notables.

5.1.4.2 MARC COMPETENCIAL I ASPECTES LINGÜÍSTICS DE L'ENSENYAMENT I DE L'ACCÉS A LA FUNCIO PÚBLICA

Aquest projecte refinava encara més l'esquema de distribució competencial previst al Projecte de l'Estatut de Catalunya plebiscitat i a la mateixa Constitució de la República. En efecte, el títol IV («Competencias del País Valenciano»), a més de les matèries en què l'administració autònoma tindria competència executiva de les lleis estatals (art. 13) i d'aquelles la legislació exclusiva i execució directa de les quals també correspondrien al poder autònom (art. 15), introduïa un tercer grup, on aquest també gaudiria de competència en «legislación complementaria y ejecución directa con arreglo a las bases mínimas de las leyes de la República, con la inspección del Estado, en su caso» (art. 14). Dins aquest grup quedava inclosa la «instrucción pública» (art. 14.f), llevat de les escoles tècniques especials, les d'oficis i les de «reeducación profesional» (art. 15.e), on tant la legislació exclusiva com l'execució directa correspondrien al poder autònom. Val a dir que, des del punt de vista tècnic, la introducció d'aquesta quarta categoria competencial i, especialment, l'explicitació de a quin grup pertanyia l'ensenyament resultava una millora notable en comparació tant amb el títol II de l'Estatut exterior de Catalunya i de l'Avantprojecte presentat al Congrés d'EV, on la cocompetència entre les dues administracions es feia per implicació (art. 7 de l'Estatut exterior de Catalunya i art. 7 de l'Avantprojecte presentat al Congrés d'EV) i sense aclarir si l'administració autònoma també disposaria de competència legislativa concurrent, i amb l'Avantprojecte de 1931 (art. 5.a) i el Projecte de la CNT (base 6), on ni tan sols s'especificava si la competència de l'administració valenciana seria merament executiva o també legislativa i en quin grau. En canvi, quant al contingut material, quedava per sota de l'establert al Projecte de l'Estatut de Catalunya, on s'establí que la legislació sobre aquesta matèria correspondria en règim exclusiu a la Generalitat, com també l'execució directa (art. 13.a). I, en comparació amb l'Avantprojecte de 1931 i el Projecte de bases de la CNT, en la mesura que eren ambigus quant a la naturalesa i abast de la competència valenciana en la matèria —i, doncs, eren susceptibles d'ésser interpretats de manera favorable a l'autogovern valencià—, la claredat del Projecte d'Unión Republicana suposava d'establir *ex ante* un límit a la competència autònoma.

Quant a les prescripcions específicament lingüístiques en ensenyament, el tractament que se'n feia

era el més restrictiu per a l'ús de la llengua catalana de tots els projectes per al País Valencià que hem vist fins ara. Aquesta qüestió quedava regulada al títol II (art. 7): «Se empleará indistintamente en la instrucción pública el castellano o el valenciano, según la costumbre de la comarca, siendo obligatorio en la escuela primaria el uso de ambos idiomas en las de habla valenciana». D'antuvi, el fet d'esmentar primer el castellà resulta inaudit en tots els textos que hem vist, adés es tractes d'avantprojectes o projectes, adés d'estatuts aprovats. En segon lloc, l'adverbi *indistintamente*, en principi, sembla que deixava a l'arbitri del legislador, de l'executiu o dels mateixos centres d'ensenyament la determinació dels usos lingüístics a fixar. Tanmateix, el sintagma *según la costumbre de la comarca* suggeria un criteri de caràcter territorial, d'acord amb quina fos la llengua de predomini, per bé que la consideració conjunta de l'adverbi i el sintagma preposicional esmenats componia un marc prou inconcret per permetre un desenvolupament més favorable a l'ús del català. Això no obstant, el precepte contenia un element discriminatori contra les comarques de predomini lingüístic català. En efecte, aquest precepte invertia l'esquema contingut a l'Avantprojecte de 1931, on, a les comarques de predomini lingüístic català, només es consignava com a obligatori l'estudi de la llengua castellana i limitat al cicle primari, amb una clàusula simètrica respecte a l'ensenyament del català a les comarques majoritàriament castellanoparlants (art. 5.a.2) i, en el primer cas, amb la prevenció que només s'aplicaria quan els infants haguessin adquirit prou competència en català (art. 5.a.3). Aquí, en canvi, hom imposava el castellà també com a idioma vehicular i, en la mesura que no introduïa cap marcador quant a l'àmbit d'aplicació del precepte, l'estenia a tots els cicles de l'ensenyament.²⁶ L'element discriminatori radica en el fet que només es regulava el bilingüisme obligatori a les comarques de predomini lingüístic català, per la qual cosa cal suposar que la previsió de l'estatut era que, a les comarques predominantment castellanoparlants, l'ensenyament seria en castellà, per bé que precisament el silenci estatutari feia possible altres desenvolupaments normatius.

Quant a l'Administració de justícia, quedava com a matèria en què la legislació exclusiva i l'execució directa correspondrien a l'administració valenciana, menys «la organización y funcionamiento del Ministerio Fiscal, con arreglo a las leyes generales de la República» (art. 15.b), com també l'«[o]rdenación del ejercicio de la fe pública, nombramiento de registradores de la propiedad y notarios» (art. 15.c). El nomenament dels jutges («justicias», al text del Projecte), regulat a l'article 12, correspondria als sindicats obrers, a decidir entre les ternes presentada per les

26 En realitat, el precepte no anava més enllà del contingut de l'article 50 de la Constitució. Tanmateix, el fet de consignar de manera explícita que el castellà hauria d'ésser utilitzat com a idioma vehicular de l'ensenyament —i no com una mera derivada implícita del principi de jerarquia normativa— i en el conjunt de l'ensenyament indicava que el mateix poder estatutent acceptava *motu proprio* aquesta imposició, amb la qual cosa, *prima facie*, es reduïen les previsions que aquest precepte fos desenvolupat de manera restrictiva a la normativa inferior.

mancomunitats de les comarques. Sobre les condicions per a ésser nomenat, el Projecte només preveia que «[l]a ley determinará las circunstancias facultativas y de especialización que hayan de concurrir en los candidatos», sense cap referència específica a requisits de caràcter lingüístic, ni tan sols a les comarques més catalanoparlants, mentre que la resta de funcionaris no hi eren esmentats. De tal manera que, tot i que aquests requisits s'haurien pogut introduir a la normativa de desenvolupament corresponent, aquests no tindrien la protecció que suposava el fet d'ésser consignats a la norma bàsica de l'autonomia, amb el risc consegüent per a l'exercici dels drets lingüístics dels ciutadans en una administració ja fortament castellanitzada.

5.1.4.3 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

El finançament quedava regulat al títol VI («Hacienda»). El criteri previst a l'article 18 per a determinar els recursos de què disposaria la hisenda valenciana per a finançar els costos de l'exercici de les competències reconegudes quedava limitat als recursos de les diputacions (apartat *a*), als que li cedís l'Administració central (apartats *b* i *c*) i a l'import de contribucions noves que resultés d'una nova organització fiscal de la hisenda autònoma (apartat *e*). Pel que feia a l'aportació valenciana al finançament de les despeses generals de l'Administració central per l'exercici de les competències no transferides, l'article 20 la deixava a l'arbitri de la legislació del poder central.²⁷ De tal manera que, en la mesura que els romanents serien per a l'Administració central i la hisenda autònoma només disposaria dels recursos necessaris per a finançar les competències reconegudes expressament, cal dir que, en aquest àmbit concret, aquest projecte quedava molt per sota dels altres tres, la qual cosa resultava especialment sorprenent pel fet que era un text sorgit de la iniciativa valenciana. Tanmateix, en la mesura que, pel que feia a l'ensenyament, l'administració valenciana gaudiria tant de competència legislativa concurrent com de competència executiva, l'aplicació literal del text estatutari hauria hagut d'implicar un proveïment de recursos per a l'administració autònoma que permetés realitzar l'exercici d'aquestes competències.

5.1.4.4 L'AGREGACIÓ DE TERRITORIS

Un punt on es percep clarament la voluntat dels autors del Projecte de sintetitzar el Projecte de bases de la CNT i l'Avantprojecte d'EV és en la qüestió de la delimitació territorial del País Valencià. D'acord amb la posició valencianista, l'article 3 limitava la consideració del País a les

²⁷ «El País Valenciano contribuirá a soportar las cargas del Estado con el producto de las contribuciones, impuestos, arbitrios, derechos, propiedades y rentas que con carácter general señalen las leyes económicas de la República, excepto las que fueran transferidas expresamente para constituir la hacienda de la región autónoma.»

províncies d'Alacant, Castelló i València, però, amb l'objectiu implícit de no tancar la porta a la visió llevantina de la CNT, introduïa la clàusula d'acord amb la qual «[c]ualquier territorio limítrofe podrá solicitar su agregación a la región valenciana, mediante los requisitos que las leyes generales de la República establezcan». Com succeïa amb l'article 4 tant del Projecte de l'Estatut de Catalunya plebiscitat com del primer dictamen de la comissió de les Corts espanyoles (vg. supra § 3.2.5), stricto sensu, aquesta clàusula no contradeïa l'article 13 de la Constitució, per tal com el que preveia aquest projecte valencià no era la federació entre regions autònomes, sinó l'agregació de territoris a una entitat política existent. Tanmateix, a diferència dels projectes d'Estatut de Catalunya, aquí no s'establia cap mecanisme regulador del procés, sinó que hom hi remetia a normes de desenvolupament posterior. Atesa la naturalesa fortament restrictiva prevista als projectes d'Estatut de Catalunya, el fet d'endarrerir la fixació dels requisits per a l'agregació suposava permetre un marc que facilités el procés en aquesta normativa ulterior. Tanmateix, el que resultava sorprenent i denotava una concepció molt escassa de l'autonomia valenciana era el fet que, com hauria estat esperable *prima facie*, la normativa reguladora no fos una llei de l'assemblea legislativa valenciana, sinó de les Corts espanyoles, les quals, a més, com ja hem vist amb l'article 4 del primer dictamen de l'Estatut de Catalunya de la comissió parlamentària, no eren gaire entusiastes dels processos d'agregació de territoris a entitats autònomes.

Des del punt de vista lingüístic, a diferència del Projecte de bases de la CNT (on l'absència de disposicions lingüístiques a l'ensenyament hauria permès un desenvolupament més favorable el català, en cas que hi hagués hagut voluntat política en aquest sentit), la possibilitat d'agregar territoris nous a l'entitat autònoma valenciana no hauria tingut gaires implicacions, amb la possible excepció del municipi murcià del Carxe, atès el marc restrictiu previst per a l'ús de la llengua catalana al mateix Projecte per a les comarques que fossin considerades de parla castellana.

5.2 Illes Balears i Pitiüses

5.2.1 L'Avantprojecte d'Estatut de les illes Balears

Al primer número posterior a la proclamació de la República, la revista *La Nostra Terra* informava que l'ACM havia nomenat una comissió per a «redactar un avantprojecte del que podria ésser Estatut de Mallorca».²⁸ Paral·lelament, el 29 de maig, la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Palma decidí de nomenar una comissió per a elaborar un projecte d'Estatut per a les illes Balears arran d'una moció proposada pel vocal Guillem Roca Waring, a la sessió de la Cambra d'aquest

²⁸ NT, 40, abril de 1931, p. 148.

mateix dia.²⁹ D'acord amb la instància elevada per Roca al president de la Cambra,³⁰ el projecte s'havia de regir, entre d'altres, pels principis següents: (a) «completa independència de las tres islas entre sí» més enllà de «las relaciones voluntariamente establecidas para el mejor logro común»; (b) independència envers Catalunya, sens perjudici de «conservar y aumentar» les «relaciones de orden espiritual y material que mutuamente nos unen»; (c) reconeixement de la «cooficialidad de las dos lenguas»; i (d) establiment de «las Bases para ir al Concierto Económico con el Estado regulando no tan sólo las relaciones generales de las islas con el Poder Central sino también de las tres islas entre sí». Un cop elaborat el projecte, Roca proposava que fos lliurat als diputats electes per les illes perquè el presentessin «a la resolución de las próximas Cortes Constituyentes». Al número de maig, *La Nostra Terra* informava que l'ACM s'havia posat en contacte amb la comissió de la Cambra de Comerç per coordinar les tasques d'elaboració de l'avantprojecte.³¹ La Cambra Oficial Agrícola també se sumà a la iniciativa i es constituí una comissió conjunta de tots tres col·lectius per a elaborar un text per a totes les illes. Tanmateix, com ja hem esmentat més amunt (supra § 2.1.2.3), la idea d'un Estatut comú per a les Balears generà recels a Menorca, on algunes veus titllaven el mateix concepte de balearitat d'imposició de l'estructura provincial del centralisme espanyol i aliè a les tradicions polítiques i culturals illenques i proposaven un plebiscit per a integrar-se a Catalunya (Simó, 1976: 10-11). En qualsevol cas, el 19 de juny, la comissió enllestí l'avantprojecte.³²

Quant al contingut, tal com s'afirmava al preàmbul mateix, l'Avantprojecte partia de la premissa que la República espanyola adoptaria un model de distribució territorial del poder de caràcter federal, per bé que el contingut de l'Avantprojecte era més a prop d'una confederació d'estats baleàrics que no d'un estat federat, com palesava l'atribució dels residus jurisdiccionals a les diputacions de cada illa (art. 7) o la composició de l'«organisme superior interinsular» (el Gran i General Consell) a partir de la mera agregació dels diputats electes a cada diputació insular (art. 17). En realitat, a diferència del Projecte de l'Estatut de Catalunya, que a l'article 1 declarava Catalunya com a Estat autònom, l'Avantprojecte no concretava quin tipus d'entitat política constituïrien les illes Balears, ans es limitava a proclamar, a la declaració preliminar (art. 1), que el seu territori «constitueix una regió amb caràcters geogràfics, històrics, lingüístics i econòmics que són el fonament del dret a l'autonomia que regula el present Estatut», a la vegada que reconeixia «a Menorca i Eivissa el dret a

29 *Boletín de la Cámara Provincial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, 469, juliol de 1931, p. 84.

30 «Instància de Guillem Roca Waring al president de la Cambra de Comerç», reproduïda a Simó (1976: 35-36).

31 NT, 41, maig de 1931, p. 199.

32 «Avantprojecte d'Estatut de les illes Balears. Presentat per l'«Associació per la Cultura de Mallorca» amb l'assentiment de les Cambres de Comerç i Agrícola en quant afecta les seves respectives esferes oficials d'acció», NT, 42, juny de 1931, p. 204-212.

regular particularment la seva pròpia autonomia, salvant aquells lligams d'unitat que puguin fer necessaris les superiors raons de relació amb el Poder federal de l'Estat espanyol». Com al Projecte de l'Estatut de Catalunya (art. 11), i en la línia de les constitucions dels estats federats, l'Avantprojecte concretava quines matèries «es consideren com a pertanyents al Poder federal de l'Estat» (art. 23).

5.2.1.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

En relació amb la qüestió lingüística, la regulació de l'Avantprojecte era realment parca, ja que hi dedicava un únic article, al títol I («Idioma. Bandera. Drets i obligacions»). Així, a l'article 2 es declarava que «[l]es llengües oficials del territori són indistintament la materna del dit territori [les illes Balears i Pitiüses] i l'espanyola», alhora que s'anunciava que «[e]l coneixement de la primera serà absolutament necessari als funcionaris, de qualsevol ordre i categoria, que prestin servei en el territori de la regió».

D'antuvi, val a dir que l'ús del present d'indicatiu en la referència a l'oficialitat del català feia que fos una declaració inequívoca, i no un anunci a desenvolupar en normes de rang inferior, la qual cosa, des del punt de vista tècnic, era una millora respecte al Projecte de l'Estatut de Catalunya que la Diputació provisional de la Generalitat aprovaria setmanes després. En canvi, aquesta declaració contenia un defecte doble quant a la denominació de la llengua del país: (a) no en deia el nom, i (b) s'hi referia amb el pseudoconcepte de *llengua materna*. És pensable que amb (a) hom pretenia neutralitzar els possibles recels de caràcter polític que pogués generar el fet d'esmentar la llengua catalana pel seu nom i, a la vegada, evitar que l'ús d'una denominació incorrecta filològicament servís per a fonamentar jurídicament el secessionisme lingüístic. Tanmateix, a diferència de l'expressió que s'utilitzaria al preàmbul de les Normes de Castelló per a designar la llengua catalana (*llengua pròpia*), en aquest cas l'ús del pseudoconcepte de *llengua materna*, a més de resultar incorrecte epistemològicament per les raons esmentades més amunt (vg. supra § 2.1.2.1, n. 6), traïa una connotació diglòssica agreujada pel fet que s'aplicava a tota una col·lectivitat i se n'excloïa implícitament el castellà, de la qual cosa hom podia induir que aquest funcionaria com a llengua A (d'acord amb la caracterització fishmaniana del concepte de *diglòssia*). I, tot i que aquest pseudoconcepte també apareixeria a l'article 5 del Projecte de l'Estatut de Catalunya de la Diputació provisional de la Generalitat, s'hi limitaria a la dimensió individual i s'hi aplicaria tant al català com al castellà, de tal manera que funcionaria com a sinònim de 'primera llengua d'ús habitual'. En canvi, en el cas de l'Avantprojecte d'Estatut de les illes, la metàfora de la «llengua materna»

suggeria la imatge segons la qual l'idioma a què s'aplica, com apunta Ninyoles (1985: 102), «evoca el món i el llenguatge infantils, en contraposició amb els adults», de tal manera que «no seria per a tota la vida, sinó que les persones haurien d'abandonar-la, junt amb les altres puerilitats, en accedir a l'edat adulta (superior)». Així, aquesta metàfora «presentaria l'abandonament del propi idioma com un fenomen, no sols natural, sinó també positiu». No debades, com assenyala Junyent (1998: 73), sovint es contraposa el pseudoconcepte de *llengua materna* al de *llengua oficial*.

En segon lloc, l'Avantprojecte d'Estatut de les illes, a diferència del Projecte de l'Estatut de Catalunya, establia un règim de doble oficialitat lingüística, en un moment en què encara no s'havia aprovat la Constitució de la República, de manera que hom hauria pogut aplicar la presumpció de constitucionalitat a una declaració d'oficialitat exclusiva del català. A més, tot i que el català fos esmentat en primer lloc, l'ús de l'adverbi *indistintament* suggeria l'abast igual de l'oficialitat de cada idioma i, doncs, la renúncia a establir, si més no amb protecció de rang estatutari, àmbits d'ús exclusiu o preferent per a la llengua catalana.

El segon precepte de l'article anunciava el requisit lingüístic per a accedir a la funció pública, i l'establia explícitament amb caràcter general.

5.2.1.2 EL MARC COMPETENCIAL, L'ENSENYAMENT I EL FINANÇAMENT DE L'AUTONOMIA

La qüestió competencial quedava regulada al títol III («Facultats»). L'Avantprojecte establia només dos tipus de matèries (*funcions*, en la terminologia de l'Avantprojecte) en relació amb la titularitat de la competència. D'una banda, les «inherents» a la «sobirania» del «Poder federal de l'Estat», detallades a l'article 23, i, de l'altra, les «no inherents a la sobirania estatal», les quals correspondrien a «l'organització autonòmica regional», enumerades a l'article 24. Val a dir, però, que, com apuntàvem adés, en aplicació de l'article 7, la competència sobre les matèries no consignades l'article 23, però no recollides al 24 no correspondria a l'administració regional, sinó a les diputacions insulars. Pel que feia a l'ensenyament, però, quedava consignat, en els graus primari i secundari, com també les «Escoles Normals i Tècniques de Comerç, de capatassos d'Indústria, Agrícoles, i Escoles de patrons de Cabotatge i de Pesca, d'Arts i Oficis, etc.» al número 8 de l'article 24, amb la qual cosa la fixació dels usos lingüístics escolars correspondria a la regió, en la normativa de desenvolupament, atès que l'Avantprojecte no establia cap criteri lingüístic en aquest àmbit.

Així mateix, el número 4 d'aquest article contenia el «[r]ègim tributari, incloent impostos, contribucions, pressuposts i comptes», a la qual cosa cal afegir que l'Avantprojecte dedicava un títol específic (el v: «Concert econòmic»), d'un únic article (26), que anunciava que «[l]a contribució del territori de la regió a l'Estat federal serà regulada per un concert econòmic semblant a l'actualment vigent per [a] les províncies Bascongades i Navarra», la «forma i la quantia de primer establiment» del qual «serà fixada per una Assemblea integrada per la representació de l'Estat federal, i d'altra banda per la Diputació provincial de Balears i representacions dels Ajuntaments de les illes i de les entitats interessades en l'economia regional». De tal manera que la capacitat financera del Gran i General Consell dependria únicament de la seva capacitat recaptatòria.

5.2.2 El Projecte d'Estatut Autonòmic de Mallorca i Eivissa

El 26 de juny, l'Avantprojecte fou lliurat al president de la Diputació de Balears, el republicà federal Francesc Julià, que convocà una assemblea d'ajuntaments i entitats per a discutir-lo i, si esqueia, aprovar-lo, pel dia 20 de juliol. Tanmateix, el 16 de juliol els ajuntaments de Menorca conclogueren un acord pel qual afirmaven que consideraven prematur el fet de discutir un projecte d'Estatut abans que s'hagués aprovat la Constitució de la República, per la qual cosa aquesta illa quedà al marge del projecte i la representació menorquina a l'assemblea, invalidada (Simó, 1976: 15-23). Al text finalment aprovat, a més d'eliminar les referències a Menorca, es redactà novament el títol III. El nou redactat recollia, *mutatis mutandis*, l'esquema tripartit sobre l'atribució competencial de matèries previst al Projecte de l'Estatut de Catalunya. Així, hom distingí entre matèries la «legislació i execució directa» de les quals correspondrien al «Govern de la República», consignades a l'article 21 del nou text; matèries en què «la legislació» fóra «facultat del Poder de la República», però l'execució correspondria a les diputacions insulars (no a l'entitat autònoma, com a l'article 11 del Projecte de l'Estatut de Catalunya), enumerades a l'article 22; i «funcions dependents de l'organització autonòmica regional», recollides al nou article 23 (en aquest article, doncs, es mantenia la terminologia de l'Avantprojecte, i no s'adaptava a la distinció entre competència legislativa i executiva, utilitzada als dos articles anteriors). L'ensenyament romania dins aquest tercer grup (art. 23.h) i, a més, el nou article 24 autoritzava a «concertar interinament enteses, condicionades i provisionals, amb la República Espanyola, l'Estat Català o altre, en tant no s'arriba a la implantació definitiva de tota l'administració autonòmica» per a l'exercici de les funcions esmentades a l'article 23. En canvi, el règim tributari desapareixia de les competències regionals, ja que passava a l'article 22, de manera que la legislació correspondria al poder central i l'execució, a les diputacions insulars, no al Gran i General Consell. Així mateix, desapareixia també

la fórmula del concert econòmic i la referència al País Basc per a determinar l'aportació mallorquina i evissenca a les despeses generals de l'Estat (significativament, el terme *concert econòmic* desapareixia del títol del títol v, el qual prenia l'asèptic nom d'*Hisenda regional*) i ara aquesta es fixaria individualment entre cada illa i l'Administració central de manera bilateral «pel règim econòmic que s'acordi entre elles». De tota manera, en la mesura que el Projecte no contenia cap precepte per a regular el finançament dels serveis transferits, el grau de possibilitat real d'exercir les competències reconegudes quedava en una situació de més incertesa que no a l'Avantprojecte.

Finalment, el text s'aprovà a la sessió del 23 de juliol, amb el nom de *Projecte d'Estatut Autonòmic de Mallorca i Eivissa*. Tanmateix, el fet que l'article 11 de la Constitució de la República, aprovada el 9 de desembre, fixés la província com a subjecte bàsic de l'autonomia féu que l'absència de Menorca esdevingués un obstacle insalvable. El president de la Diputació de Balears convocà els ajuntaments de les illes a una nova assemblea pel 6 de desembre de 1932, però els representants menorquins respongueren que l'assemblea elaborés un projecte i que després ja decidirien si s'hi volien sumar. A l'assemblea, hom decidí que els representants de cada illa redactessin sengles projectes i que la Diputació els refundria en un de sol, però el desinterès polític i social per la qüestió de l'autonomia féu que no es redactés cap projecte nou (Simó, 1976: 34-35).

6. CONCLUSIONS FINALS

6.1 *De l'origen del concepte de llengua oficial*

El concepte d'oficialitat lingüística fou introduït pel catalanisme a la dècada de 1880 com a expressió sintètica de les reivindicacions de l'ús de la llengua catalana a tots els àmbits socials i, en particular, als de caràcter administratiu. Durant els anys següents, el concepte començà a aparèixer a l'ordenament jurídic espanyol en normes de rang inferior, però de manera reactiva, amb l'objectiu de consolidar jurídicament l'hegemonia del castellà a les administracions públiques i institucions que en depenien, i en les quals hom pressuposava el caràcter oficial del castellà, fins a la declaració explícita d'oficialitat a l'article 4 de la Constitució de la República de 1931. Una mirada al constitucionalisme europeu del període d'entreguerres també ens porta a la conclusió que la introducció del concepte de *llengua oficial* o *llengua estatal* a les mateixes lleis fonamentals dels estats, si bé fou acompanyada del reconeixement constitucional de llengües altres de la que fins aleshores havia estat considerada implícitament com la llengua de les institucions de l'Estat stricto sensu, també implicà l'explicitació d'aquesta premissa i, doncs, la voluntat de garantir la preeminència d'aquest idioma en un context de potencial qüestionament polític.

6.2 *De l'oficialitat lingüística als textos bàsics del règim del 14 d'abril*

Durant la seva breu existència, el govern de la República catalana elaborà un document sobre el règim lingüístic que proposava l'oficialitat de la llengua catalana a Catalunya i la «cooficialitat» català-castellà a les relacions amb el poder federal i els organismes que en depenien, amb reconeixement transitori de drets lingüístics als ciutadans de llengua castellana en llurs relacions amb els poders públics. El règim d'oficialitat lingüística prefigurat al Projecte de l'Estatut de Catalunya aprovat per la Diputació provisional de la Generalitat i pel poble masculí del Principat també recollí l'oficialitat del català, amb alguna rebaixa substancial quant al tractament de la llengua catalana, com ara la indeterminació del seu estatut jurídic en les relacions amb el govern de la República, la no-transitorietat dels drets lingüístics dels ciutadans castellanoparlants o el manteniment d'escoles d'ensenyament primari amb el castellà com a llengua vehicular, amb la lesió consegüent de la igualtat d'oportunitats d'aquests infants.

En canvi, a la Constitució de la República espanyola, el castellà era l'única llengua que hom declarava oficial i la competència en la qual s'imposava com a deure ciutadà. Pel que feia a les altres llengües peninsulars, la Comissió de Constitució rebé el mandat de les Corts d'introduir

l'habilitació a les entitats autònomes per a declarar-ne la cooficialitat als estatuts respectius, però ometé aquest punt en el dictamen aprovat finalment i es limità a al·ludir a uns hipotètics «drets» que el legislador els pogués reconèixer. Però fins i tot el mateix mandat incomplert per la Comissió contenia límits a les conseqüències de la cooficialitat de les llengües altres que el castellà, els quals prefiguraven un règim d'oficialitat lingüística asimètric, on només el castellà fóra la llengua de competència obligatòria amb caràcter general, mentre que el constituent interdia explícitament d'aplicar aquest precepte amb el mateix caràcter a la resta d'idiomes peninsulars.

Tanmateix, en el moment de tramitació a les Corts de la República del Projecte de l'Estatut, adés pel compromís del govern de la República amb la majoria política catalana, adés per lesesmentades irregularitats comeses per la Comissió de Constitució en l'elaboració del dictamen final de l'article 4 de la Constitució, tant la Comissió de les Corts sobre l'Estatut de Catalunya com les Corts mateixes feren una interpretació més oberta d'aquest article i establiren un règim de doble oficialitat, per bé que amb àmbits de desoficialització del català: en les relacions amb el govern de la República i amb el conjunt de les administracions de fora del Principat, on quedava el castellà com a única llengua declarada oficial, com també als documents públics autoritzats per fedataris públics que haguessin de causar efecte fora de Catalunya. Així mateix, s'establia una situació jurídicament desigual entre l'oficialitat de totes dues llengües, per tal com s'imposava l'ús del castellà als tribunals de justícia, si ho demanava alguna de les parts. També s'establia una concepció restringida de l'oficialitat, en imposar a les administracions ubicades a Catalunya l'ús de totes dues llengües a totes les disposicions i resolucions oficials, la qual cosa suposava un pas enrere en l'ús oficial *de facto* del català que havia aplicat la Mancomunitat. En canvi, pel que feia a les matèries en què les Corts reconegueren competència a la Generalitat, les restriccions imposades anaren molt més enllà del que exigia una simple lectura literal de la llei fonamental espanyola, almenys en matèria d'ensenyament i d'hisenda. En efecte, la competència en matèria d'ensenyament de la Generalitat es reduïa a la facultat de crear centres nous amb els seus recursos. En el finançament de la Generalitat, el criteri establert a l'Estatut exterior fou que la titularitat dels tributs correspondria a l'Administració central i només se'n cedirien a la Generalitat d'acord amb la quantitat necessària per a subvenir als costos derivats de l'exercici de les competències sobre matèries la titularitat de les quals li havien estat transferides específicament. De tal manera que la possibilitat d'utilitzar el sistema educatiu com a instrument de redreçament de la llengua catalana quedava en situació d'incertesa. Finalment, la supressió de l'article regulatori de l'agregació de territoris a l'entitat autònoma catalana, combinada amb les restriccions establertes a l'article 2, significava reduir l'àmbit territorial potencial de vigència de l'oficialitat del català.

6.3 Del desenvolupament normatiu per la Generalitat del règim d'oficialitat lingüística

Atès que la Constitució de la República i l'Estatut exterior havien fixat les bases del règim juridicolingüístic català i, en el cas de l'Estatut, amb un casuisme considerable, l'estratègia juridicopolítica de la Generalitat en relació amb la qüestió lingüística consistí a desenvolupar en la normativa catalana els preceptes establerts en aquells textos bàsics de la manera més favorable per a la llengua i la comunitat lingüística catalanes. Així es veié en el reglament per a la designació de notaris a Catalunya i als decrets de 10 d'abril de 1934 i de 9 de juny de 1936, on s'establí com a condició sine qua non l'acreditació de competència en català per a participar en concursos i oposicions a places de notari i de jutge de primera instància i magistrat i de secretaris de jutjats de primera instància a Catalunya, respectivament. A més, al Decret de 3 de novembre de 1933, a més de desenvolupar el principi d'oficialitat lingüística entès com la plena validesa jurídica dels actes comunicatius realitzats en la llengua oficial sense necessitat de traducció (llevat de en els documents escrits en procediments judicials, on el Decret imposava a les parts d'adjuntar una traducció al castellà dels documents redactats en català, si alguna part ho demanava), també contenia un precepte que establia l'ús mínim obligatori de la llengua catalana als documents que hom adreçés al Tribunal de Cassació de Catalunya.

Durant el període de crisi politicoadministrativa produït arran del cop d'Estat fracassat del 19 de juliol de 1936, la Generalitat establí una aliança tàcita amb les forces revolucionàries que li permeté d'eixamplar *de facto* de manera molt notable el conjunt de matèries sobre les quals tenia competència. L'ensenyament fou un àmbit en què això fou especialment palès, amb la incautació de nombrosos centres educatius per la Generalitat. En l'àmbit normatiu, si bé el Decret de 18 de setembre de 1936 quedava per sota dels criteris de política lingüística previstos al Projecte de l'Estatut de la Diputació provisional de la Generalitat, la mateixa realitat sociolingüística i l'aplicació pràctica del Decret féu que la política escolar de la Generalitat actués com a factor de catalanització lingüística dels infants, la qual cosa donà lloc a tensions amb el govern de la República.

6.4 Del conflicte lingüístic a la resta del domini català meridional

El caràcter àmpliament majoritari del catalanisme al Principat i la naturalesa republicana i d'esquerra del catalanisme majoritari facilità el reconeixement de l'oficialitat de la llengua catalana a

l'Estatut exterior de Catalunya. En canvi, allà on els nacionalismes alternatius a l'espanyol no eren majoritaris (en el cas que ens interessa, el País Valencià i les illes Balears i Pitiüses) no només no s'assolí l'autonomia ni l'oficialitat de la llengua del país, sinó ni tan sols el que autoritzava la mateixa legislació espanyola, com palesa el fet que el govern de la República respongués negativament a les peticions que li arribaren del País Valencià i de les illes quant a l'aplicació de l'article addicional del Decret de 29 d'abril de 1931, el qual preveia la introducció de la llengua del país a l'ensenyament.

Semblantment a com havia succeït a Catalunya a partir del 19 de juliol de 1936, el fet que la correlació de forces en el marc territorial valencià resultava més favorable a les forces revolucionàries que no l'estatal impulsà la CNT a presentar un projecte d'Estatut per al País Valencià, amb l'objectiu de protegir les col·lectivitzacions d'empreses endegades arran del fracàs del cop d'Estat i assentar la influència política i social atesa des d'aleshores per les centrals sindicals. Però precisament el fet que fos la CNT un dels principals beneficiaris potencials de l'autonomia valenciana, ensems amb el procés de recentralització endegat pel govern presidit pel socialista Juan Negrín, féu políticament inviable qualsevol projecte autonomista per a aquest territori. Fins i tot quan el valencianisme polític (gens revolucionari) presentà un projecte alternatiu que reproduïa fil per randa l'Estatut basc, el qual, a més d'ésser plenament homologable al marc jurídicopolític de les democràcies parlamentàries europees i de contenir limitacions evidents quant al redreçament i extensió de l'ús social i institucional de la llengua del país, havia servit per a concedir un àmbit de govern a una força democratacristiana, ben vista per aquestes democràcies parlamentàries, el suport de les quals era buscat pel govern de la República.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES*

- ANGUERA, Pere (1997). *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*. Barcelona: Empúries.
- ARACIL, Lluís Vicent (1983). *Dir la realitat*. Barcelona: Països Catalans.
- BALCELLS, Albert (2010). *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*. Barcelona: Parlament de Catalunya.
- BONAMUSA, Francesc (2006). «Presidència (1931-1939)». A: *id* (dir.). *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939 [I]*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Secretaria de Presidència.
- COMAS, Antoni (1980). «Problemàtica de la “Decadència”». A: BRUGUERA, J. i MASSOT I MUNTANER, J. (ed.). *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COROMINAS, Joan (1991). «Vernacle». A: *id*. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial / Caixa de Pensions.
- CUCÓ, Alfons (1971). *El valencianisme polític 1874-1936*. Barcelona: Lavínia.
- (1977). «La problemàtica de l'Estatut valencià durant la Guerra Civil: el projecte d'Unió Republicana». *Arguments*, 3.
- (1999). *El valencianisme polític 1874-1936*. Catarroja / Barcelona: Afers.
- DRESSLER, Wolfgang (1988). «Spracherhaltung – Sprachverfall – Sprachtod». A: AMMON, Ulrich; DITTMAR, Norbert; MATTHEIER, Klaus J.; i TRUDGILL, Peter (ed.). *Sociolinguistics. An international Handbook of the Science of Language and Society. Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. S/II, De Gruyter.
- ESPINET, Francesc (2001). «Algunes consideracions sobre classes socials i ideologia lingüística a Catalunya. Anàlisi històrica (1875-1979)». A: MOLLÀ, Toni (ed.). *Ideologia i conflicte lingüístic*. Alzira: Bromera.
- ESTEACHE, José M.; GALARZA, Aureliana (1918). «Los notarios y los idiomas y dialectos regionales». *Revista Jurídica de Cataluña*, tom XXIV.
- FERGUSON, Charles A. (1959). «Diglossia». *Word. Journal of the Linguistic Circle of New York*, 15.
- FERRER I GIRONÈS, Francesc (1993). *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62, 6a edició.
- (1995). «Resistència a la substitució lingüística al Principat». A: BALSASOBRE, Pep i GRATACÓS, Joan (curadors). *La llengua catalana al segle XVIII*. Barcelona: Quaderns Crema.
- FISHMAN, Joshua (1967). «Bilingualism With and Without Diglossia; Diglossia With and Without Bilingualism». *The Journal of Social Issues*, XXIII, 1.
- GERPE, Manuel (1977). *L'Estatut d'autonomia de Catalunya i l'Estat integral*. Barcelona: Edicions 62, trad. d'Oleguer Sarsanedas. [La versió original d'aquesta obra és inèdita.]
- GONZÁLEZ CASANOVA, J. A. (1974). *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*. Barcelona: Curial.
- GONZÁLEZ OLLÉ, F. (1978). «El establecimiento del castellano como lengua oficial». *Boletín de la Real Academia Española*, tom LVIII, quadern CCXIV, maig-agost.
- GRAU, Josep (2006). *La Lliga Regionalista i la llengua catalana (1901-1924)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- HÄBERLE, Peter (1990). «Sprachen-Artikel und Sprachenprobleme in westlichen Verfassungsstaaten – eine vergleichende Textstufenanalyse». A: BREM, Ernst; DRUEY, Jean N.; KRAMER ; Ernst A.; SCHWANDER, Ivo (ed.). *Festschrift zum 65. Geburtstag von Mario M. Pedrazzini*. Berna: Stämpfli Verlag.
- ILLA I MUNNÉ, Maria Carme (1983). *El Segon Congrés Catalanista. Un congrés inacabat 1883-1983*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament Adjunt a la Presidència.
- JIMÉNEZ DE ASÚA, Luis (1932). *Proceso histórico de la Constitución de la República española*. Madrid: Editorial Reus.

* Fem constar, a més de les obres que hem citat específicament, aquelles altres que hem utilitzat tant per al marc jurídic i històric com per a seguir els esdeveniments de què hem donat notícia.

- JOU, Lluís (1991). «Protecció jurídica de les llengües europees». *Revista de Catalunya*, 49.
- (2009). «L'oficialitat lingüística, un concepte jurídic». Discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya pronunciat el 25 de novembre. Barcelona: Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya.
- JUNYENT, CARME (1998). *Contra la planificació. Una proposta ecolingüística*. Barcelona: Empúries.
- KAMEN, Henry (1995). «La política lingüística a Catalunya a l'època moderna». *L'Avenç*, 189, febrer.
- KINTANA, Jurgi; ARTETXE, Karmele (2013). «Real Academia Española-ren gutunaren polemika Euskal Herrian: euskara, ofizialtasuna eta hezkuntza 1916. urtean». *Uztaro. Giza eta Gizarte Zientzien Aldizkaria*, 86, juliol-setembre.
- MARFANY, Joan-Lluís (2001). *La llengua maltractada. El castellà i el català a Catalunya del segle XVI al segle XIX*. Barcelona: Empúries.
- MAROY, Pierre (1966). «L'évolution de la législation linguistique belge». *Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'Étranger*, tom LXXXII, 3.
- MASSÓ I ESCOFET, Cristòfol (1933). «Perspectives de les finances de Catalunya segons l'Estatut». A: DA: *Conferències sobre l'Estatut de Catalunya*. Barcelona: Acadèmia de Jurisprudència i Legislació.
- MERCADER, Joan (1953). «L'oficialitat del català sota la dominació napoleònica». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, II.
- MILIAN I MASSANA, Antoni (2007). «El règim jurídic de la llengua catalana amb l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1979: balanç i perspectives», RLD, 47.
- (2010). «Els drets lingüístics reconeguts universalment en el dret internacional». A: *íd. Drets lingüístics per a tothom. Estudis de dret lingüístic*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.
- MORAL I AJADÓ, Xavier (1995). «Llengua i ensenyament al Principat». A: BALSASOBRE, Pep i GRATACÓS, Joan (curadors). *La llengua catalana al segle XVIII*. Barcelona: Quaderns Crema.
- MORENO, JUAN CARLOS (2009). *La dignidad e igualdad de las lenguas. Crítica de la discriminación lingüística*, Madrid: Alianza.
- NINYOLES, Rafael L. (1985). *Conflicte lingüístic valencià*. València: Eliseu Climent, editor.
- (1997). *Idioma i prejudici*. València: 3 i 4.
- PÉREZ MORAGON, Francesc (1982). *Les Normes de Castelló*. València: Eliseu Climent, Editor.
- PLA BOIX, Anna M. (2005). «L'ordenació de la qüestió lingüística a Catalunya de 1892 a 1936: el procés de reconeixement de l'estatut d'oficialitat del català». RLD, 43, juliol.
- PRATS, Joaquim (1993). *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*. Lleida: Pagès.
- PUIG, Miquel (1985). «Reglaments d'escoles de primeres lletres a Catalunya (1787-1801)». A: MONÉS, Jordi i SOLÀ, Pere (curadors). *Actes de les 7enes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Escola i Estat*. Vic: Eumo.
- PUIG I MORENO, Gentil (1978). «Diglòssia, normalització i ensenyament de la llengua vernacle dins la societat nord-catalana». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 2.
- PUIG SALELLAS, Josep Maria (1983). «La doble oficialitat lingüística com a problema jurídic». RLD, 1, juny.
- (1986). «La doble oficialitat lingüística del Tribunal Constitucional». RLD, 8, desembre.
- RAFANELL, August (1999). *La llengua silenciada. Una història del català, del Cinc-cents al Vuit-cents*. Barcelona: Empúries.
- RIBAS I MASSANA, Albert (1976). *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*. Barcelona: Edicions 62.
- RIQUER, Borja de (1994). «La débil nacionalización española del siglo XIX». *Historia Social*, 20, tardor.
- (2002). «El surgimiento de las nuevas identidades contemporáneas: propuestas para una discusión». A: GARCIA ROVIRA, Anna (ed.). *España, ¿nación de naciones?* Madrid: Marcial Pons, 2002.
- ROIG ROSICH, Josep M. (1978). *L'Estatut de Catalunya a les Corts Constituents (1932)*. Barcelona: Curial.
- (1992). *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RUBIO Y BORRÁS, Manuel (1916). *Historia de la Real y Pontificia Universidad de Cervera*. Barcelona: Universidad de Barcelona, tesi doctoral.

- SALLÉS, Anna (2009). «Ensenyament (1931-1939)». A: BONAMUSA, Francesc (dir.). *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939 [I]*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Secretaria de Presidència.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (2001). *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*. València: Universitat de València.
- SANTAMARÍA, Juan Alfonso; ORDUÑA, Enrique; MARTÍN-ARTAJÓ, Rafael (1977). *Documentos para la historia del regionalismo en España*. Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local.
- SEGARRA, Mila (1996). «El conflicte lingüístic català-castellà als segles XVI i XVII». A: GABRIEL, Pere (dir.). *Història de la cultura catalana. Renaixement i Barroc*. Barcelona: Edicions 62, vol. II.
- SIMÓ, Guillem (1976). «Notes per a una història del projecte d'Estatut d'Autonomia de les Illes de 1931». *Randa*, 3.
- SOLÉ I COT, Sebastià (1982). «La llengua dels documents notariais en el període de la Decadència». *Recerques: Història, economia i cultura*, 12.
- SOLÉ I DURANY, Joan Ramon (1996). «El concepte de llengua pròpia en el dret i en la normalització de l'idioma a Catalunya». *RLD*, 26, desembre.
- VÁZQUEZ OSUNA, FEDERICO (2005). *La rebel·lió dels tribunals. L'administració de justícia a Catalunya (1931-1953). La judicatura i el ministeri fiscal*. Catarroja / Barcelona: Afers.
- (2006). «Justícia i Dret (1931-1939)». A: BONAMUSA, Francesc (dir.). *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939 [I]*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Secretaria de Presidència.
- VILHAR TRILHO, Xavier (1986). «Notas sobre a caracterização sociolinguística do galego e principios configuradores do vigente modelo legislativo regulador do seu uso público». A: RUIZ OLABUENAGA, J. I. i OZAMIZ, José Agustín (ed.). *Hizkuntza minorizatuen soziologia. Sociología de lenguas minorizadas*. S/II: Tarttalo.
- WEBER, Max (1980). *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie. Fünfte, revidierte Auflage, besorgt von Johannes Winckelmann*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- ZUAZO, Koldo (2006). *Euskara batua. Ezina ekinez egina*. Sant Sebastià: Elkar.

0. INTRODUCCIÓ: EL CONFLICTE LINGÜÍSTIC EN PERSPECTIVA HISTÒRICA

0.1 Conceptes sociolingüístics bàsics

0.1.1 Conflicte lingüístic

0.1.2 Minorització lingüística i diglòssia

0.2 Sociolingüística de l'Antic Règim

0.2.1 (Quasi)diglòssia de classe als regnes de la Corona d'Aragó

0.2.2 Diglòssia de classe després dels decrets d'abolició foral

0.3 El règim liberal: construcció nacional i política lingüística

0.3.1 El lent procés de difusió de la «llengua nacional» a l'ensenyament (1836-1902)

0.3.2 El conflicte lingüístic en altres àmbits d'ús

0.3.2.1 TEATRE

0.3.2.2 NOTARIAT

0.3.2.3 LEGISLACIÓ CIVIL I MERCANTIL

0.3.2.4 LEGISLACIÓ PROCESSAL

0.3.2.5 COMUNICACIONS TELEGRÀFIQUES

1. EL CONCEPTE DE LLENGUA OFICIAL A LA MONARQUIA ESPANYOLA ABANS DE LES DECLARACIONS CONSTITUCIONALS D'OFICIALITAT (1881-1929)

1.1 La llengua catalana en el programa polític del catalanisme

1.1.1 Primeres reivindicacions d'oficialitat

1.1.2 Aspectes lingüístics del programa de la Unió Catalanista

1.1.3 Reivindicacions al si de les institucions públiques

1.1.3.1 LES DECLARACIONS PRO OFICIALITAT DE LA LLIGA REGIONALISTA AL CONGRÉS DELS DIPUTATS

1.1.3.2 LA PROPOSICIÓ DE COOFICIALITAT A LA DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA

1.1.3.3 LA PROPOSICIÓ DE COOFICIALITAT A LA DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE GIRONA

1.1.3.4 LES PETICIONS DELS PLENS MUNICIPALS PER A L'ÚS OFICIAL DEL CATALÀ

1.1.3.5 LA PETICIÓ D'OFICIALITAT DEL CATALÀ PER LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA

1.1.3.6 L'ESMENA SOBRE L'OFICIALITAT DEL CATALÀ AL MISSATGE DE CONTESTACIÓ AL DISCURS DE LA CORONA DEL CONGRÉS DELS DIPUTATS

1.1.3.7 LA PROPOSICIÓ INCIDENTAL AL CONGRÉS DELS DIPUTATS SOBRE LA LLIBERTAT D'ÚS DEL CATALÀ A LES ADMINISTRACIONS, ELS TRIBUNALS, ELS DOCUMENTS NOTARIALS I MERCANTILS I L'ENSENYAMENT

1.1.3.8 DARRERES DECLARACIONS PRO OFICIALITAT

1.1.4 Aspectes lingüístics del programa del separatisme català

1.2 Respostes governatives

1.2.1 Presumpcions d'oficialitat del castellà

1.2.2 El règim jurídic de la llengua catalana en projectes legislatius de caràcter bàsic no aprovats

1.2.2.1 EL PROJECTE D'ORGANITZACIÓ AUTONOMISTA MUNICIPAL I REGIONAL

1.2.2.2 L'AVANTPROJECTE D'ESTATUT DE LA MANCOMUNITAT VALENCIANA

1.2.3 La declaració constitucional del castellà com a llengua oficial

1.3 Conclusions

2. EL MARC CONSTITUCIONAL DE LA SEGONA REPÚBLICA ESPANYOLA

2.1 Període preconstitucional: propostes catalanes

2.1.1 Els criteris lingüístics del govern de la República catalana

2.1.2 El Projecte de l'Estatut de Catalunya

2.1.2.1 L'OFICIALITAT DE LA LLENGUA CATALANA I EL RÈGIM JURÍDIC DEL CASTELLÀ

2.1.2.2 EL MARC COMPETENCIAL I EL RÈGIM LINGÜÍSTIC DE L'ENSENYAMENT

2.1.2.3 L'AGREGACIÓ DE TERRITORIS

2.1.2.4 EL FINANÇAMENT DE LA GENERALITAT

2.2 Període preconstitucional: els decrets del Ministeri espanyol d'Instrucció Pública i Belles Arts sobre l'ensenyament

2.3 El règim d'oficialitat a la Constitució de la República espanyola

2.3.1 L'article 4

2.3.2 L'ensenyament

2.3.2.1 EL MARC COMPETENCIAL

2.3.2.2 L'ARTICLE 50

2.3.3 El finançament de les administracions autònomes

2.4 Conclusions

3. EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA A L'ESTATUT DE CATALUNYA

3.1 El dictamen de la comissió parlamentària

3.1.1 Les llengües oficials i els usos lingüístics oficials

3.1.2 El règim lingüístic de l'ensenyament

3.1.3 L'agregació de territoris

3.1.4 El finançament de la Generalitat

3.2 El text final dels articles de temàtica o amb implicacions lingüístiques

3.2.1 La declaració o anunci de l'oficialitat: l'article 2

3.2.2 Ensenyament: l'article 7 i la supressió de l'article 31 del dictamen

3.2.3 La competència en català i els càrrecs de designació pública: l'article 11

3.2.4 El finançament de la Generalitat: els articles 16 i 17

3.2.5 La (no-)agregació de territoris: la supressió de l'article 4 del dictamen

3.3 Conclusions

4. EL DESENVOLUPAMENT CATALÀ

4.1 L'Estatut interior de Catalunya

4.1.1 L'Avantprojecte de Constitució de Catalunya

4.1.2 El Projecte d'Estatut interior de Catalunya i el text finalment aprovat

4.2 El desenvolupament infraestatutari

4.2.1 Administració de justícia

4.2.1.1 EL REGLAMENT PER A LA DESIGNACIÓ DE NOTARIS A CATALUNYA

4.2.1.2 EL DECRET DE 3 DE NOVEMBRE DE 1933

4.2.1.3 LA LLEI DE 10 DE MARÇ DE 1934

4.2.1.4 EL DECRET DE 10 D'ABRIL DE 1934

4.2.1.5 L'ORDRE DE 28 DE JULIOL DE 1934

4.2.1.6 EL DECRET DE 9 DE JUNY DE 1936

4.2.1.7 EL CATALÀ A L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA DURANT EL PERÍODE BÈL·LIC (1936-1938)

4.2.2 Ensenyament

4.2.2.1 MARC COMPETENCIAL I USOS LINGÜÍSTICS AL PERÍODE DE NORMALITAT ESTATUTÀRIA (1933-NOVEMBRE DE 1934 I FEBRER-JULIOL DE 1936)

4.2.2.2 L'ENSENYAMENT DURANT EL PERÍODE BÈL·LIC (JULIOL DE 1936-1938)

4.3 Conclusions

5. ASPECTES LINGÜÍSTICS DELS PROJECTES AUTONOMISTES PER AL PAÍS VALENCIÀ I LES ILLES BALEARS I PITIÜSES (1931-1937)

5.1 País Valencià

5.1.1 L'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana

5.1.1.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

5.1.1.2 EL RÈGIM LINGÜÍSTIC DE L'ENSENYAMENT

5.1.1.3 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

5.1.2 El Projecte de bases per a l'Estatut del País Valencià, de la CNT

5.1.2.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

5.1.2.2 EL MARC COMPETENCIAL I EL RÈGIM LINGÜÍSTIC DE L'ENSENYAMENT

5.1.2.3 L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA

5.1.2.4 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

5.1.3 L'Avantprojecte d'Estatut de la regió valenciana presentat al II Congrés d'EV

5.1.3.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

5.1.3.2 EL MARC COMPETENCIAL I ELS REQUISITS LINGÜÍSTICS A L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA

5.1.3.3 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

5.1.4 El Projecte d'Estatut d'autonomia per al País Valencià

5.1.4.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

5.1.4.2 MARC COMPETENCIAL I ASPECTES LINGÜÍSTICS DE L'ENSENYAMENT I DE L'ACCÉS A LA FUNCIO PÚBLICA

5.1.4.3 EL FINANÇAMENT DE LES INSTITUCIONS VALENCIANES

5.1.4.4 L'AGREGACIÓ DE TERRITORIS

5.2 Illes *Balears i Pitiüses*

5.2.1 L'Avantprojecte d'Estatut de les illes Balears

5.2.1.1 EL RÈGIM D'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA

5.2.1.2 EL MARC COMPETENCIAL, L'ENSENYAMENT I EL FINANÇAMENT DE L'AUTONOMIA

5.2.2 El Projecte d'Estatut Autòmic de Mallorca i Eivissa

6. CONCLUSIONS FINALS

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES